De vrouw met de zes slapers

Antoon Coolen

bron
Antoon Coolen, *De vrouw met de zes slapers*. Nijgh & Van Ditmar, Den Haag 1953

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/cool004vrou01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

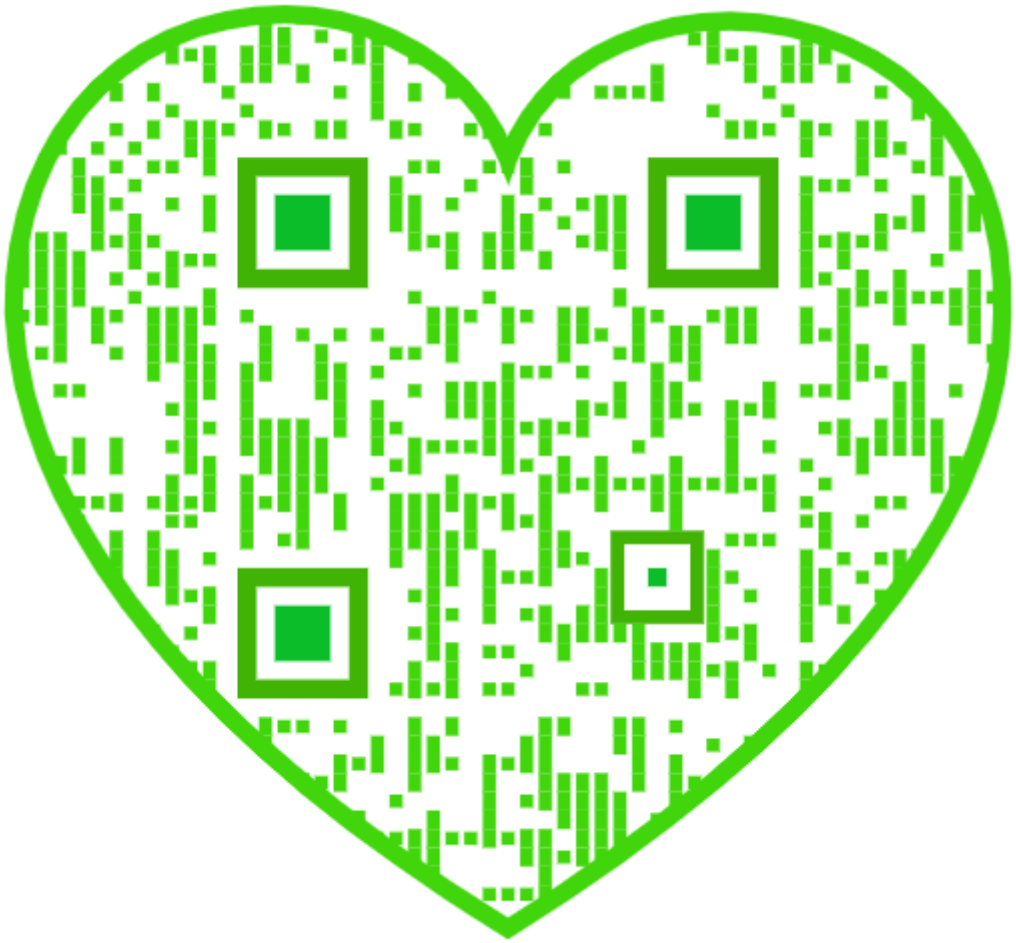

III

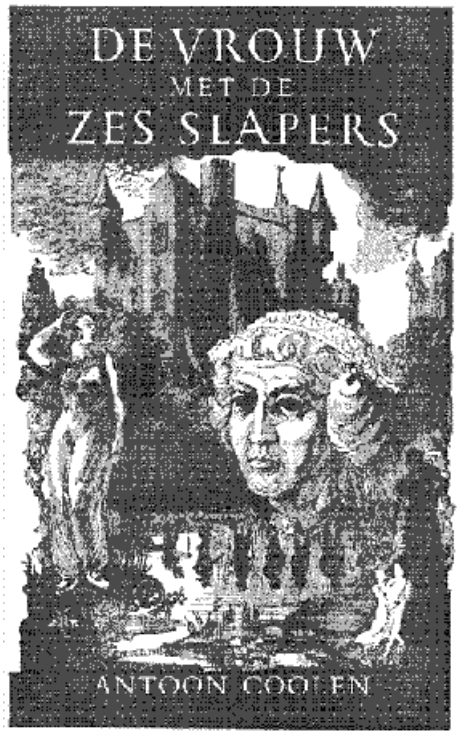

Eerste deel

I

NET ALS VELE ANDERE DORPEN IN ONS GEWEST HAD OOK ONS DORP EEN KASTEEL. Het was een vijftiend' eeuws vierkant gothisch gebouw, drie verdiepingen hoog, met ramen van loodglasruitjes binnen eiken gebinten en met halve slagvensters van verweerd eikenhout, met hoek- en hangtorentjes, steunberen en een leien dak met een klokkestoeltje. Het lag weerspiegeld in een brede gracht en langs die gracht op den dorpsweg naar de Aa stonden eeuwenoude, zware beuken. Vroeger moet het kasteel een versterkt huis zijn geweest, maar in den loop van den tijd is er veel aan gesloopt en verbouwd. Het vroegere binnenplein in de omsluiting van gekanteelde muren was nu het begrinte voorplein van het kasteel, er stonden wel eens sierboompjes in groengeschilderde kuipjes met van die witte banden, en op dat plein kwaamt ge over een stenen grachtbrug met een smeedijzeren traliepoort, die open stond als er bewoners op het kasteel waren. Een grintpad kwam uit bij de deuren van de neerhuizing, koetshuis, schuur en stallen, vroeger in gebruik, en nou opslagplaats voor allerlei rommel; er moesten nog een paar versleten sjezen in staan en een verkommerde arreslee. Voor die neerhuizing stond een zonnewijzer, eens was die verguld geweest, maar nu roestte hij op het losgelaten steen midden in de hoge woekering van onkruid en nooit meer gemaaid gras.

Dat wij dat kasteel bezaten was op zichzelf niets bijzonders. Vele dorpen langs onze murmelende beken zijn van ouds heerlijkheden en hebben hun slot, hun historisch huis; de ontstaans-

geschiedenis van het dorp is dan steeds ten nauwste met het kasteel verbonden. Maar iets heel merkwaardigs is, dat wij in het begin van deze eeuw er nog een tijd lang een tweede kasteel hebben bij gehad, aan de overzijde van de Aa. Het was óók drie verdiepingen hoog, het had ook hoek- en hangtorentjes en steunberen en ook loodglasvensters met halve luiken en een klokkestoeltje op het leien dak, het was helemaal een nabootsing van het andere, alsof een wonderlijk en grillig sprookje ons kasteel had verdubbeld, - de kasteelklokjes weerszijden van het snelle riviertje wedijverden met elkaar, om, als het tijd was, het eerst te slaan. Dit tweede kasteel was slechts namaak, de bouw heeft enige jaren geduurd, en het heeft er maar een pover aantal jaren gestaan. Het was om zo te zeggen opgerezen uit een teleurgestelde liefde, het was niet voorbestemd om de eeuwen te trotseren; een ontgoochelde liefde en een vastberaden wil braken het af. Het viel onder de houwelen van de slopers. Toen was het er een tijd lang kaal, de bedding van de gedempte grachten groeide dicht, er bleef een lage ruïne van muurbrokstukken en funderingen, en hoe gauw woekeren daar brandnetels en bramen overheen. Toen lag er weer alleen nog het ene kasteel, het eeuwenoude, het echte.

Wat rond zo'n kasteel is heet romantisch, het zijn honderd stemmingen. De zomeravonden droomden stil in het roerloos water van de vijverbrede gracht met die gedrenkte bedden van waterlelies, en uit de verre bosschages van den verwilderden kasteeltuin klonken dan diep het volle fluiten van merel en wielewaal en de roep van de koekoek. De bomen praalden groen en rood en goud in zomer en herfst; en na den blarenval kon de gracht zo buibevlogen zijn, donkere golfjes klotsten in de zwarte wakken tussen de in het water neergedwarrelde blaren in. En af en toe, en altijd nog op den slag van het torenklokje, dreven roeken in de openheid rond de boomtoppen en slaakten hun droefgeestigen kreet. In den winter reed de dreunende wind door de kale boomtakken, dat ze kreunden. En met het eeuwig

opdrijven van rimpel over rimpel lag daar het grachtwater maar alsof het onafgebroken stroomde en niet van zijn plaats kwam binnen de oevers waarop de rimpeling uitliep. Of de snijdende wind zat vast in het oosten, dan lag de gracht, kleiner, als voor immer toegevroren en verstard binnen de wallen van sneeuw.

Wat heeft zich binnen de muren van dat kasteel niet allemaal afgespeeld; als die stenen konden spreken! Natuurlijk is het in zijn eeuwenlang bestaan belegerd geweest, beschoten en in vlammen opgegaan. Ridders uit de buurt zijn het komen plunderen. Historische veldheren hebben er hun kwartier gehad. Het is vernield en weer hersteld, het is verbouwd, beleend, verkocht, het is eigendom geweest van verschillende geslachten. Er is in geleefd met praal en met feesten. Er waren herfstige dagen, waarop de jachtstoet over de brug trok, de ruiters en de amazones op de trappelende paarden, want de jachthoorns schalden en de meute, die op het plein was gezegend, dromde door de vernauwing van de brug en ging naar buiten, met de drijvers zich aanstonds verspreidend, luid blaffend den steigerenden stoet vooraf. Binnen die muren is bemind en gehaat, de liefde had er haar dageraad en haar zonsondergang, de gezegende, de krampachtige en rampzalige liefde. De menselijke verhoudingen hadden er hun tragedies, er is misschien ook wel een maanbleke Ophelia aan het dwalen en bloemenverzamelen geweest en in de gracht gelopen, en in de hand droeg zij de akelei. Er zijn kinderen in geboren en menige kamer was sterfkamer. Er is gestreden met de dood op de hoge bedden in de hemelledikanten met hun kolommen van gepolitoerd hout en groensaaien gordijnen. En eens, maar dat is nog uit de jongste geschiedenis, naderde in den nacht een meisje uit het kasteel den grachtzoom, ze droeg wanhopig een kind in de armen en bukte zich over het water...

De kronieken van het kasteel verraden niet veel van dit alles. Ze spreken van reparaties en hun kosten, van verrichten

arbeid, van verpachtingen van hoeven en gronden, van waterrechten, van opbrengsten van houtverkopingen, van beleningen, van overdracht van de heerlijkheid: dat sloth, huys ende hofsteden mitten manscippen en anders synen toebehoorden, - ze spreken van honderd onbeduidende dingen. Ze zijn doorvlochten van namen van noord en zuid, namen ook van Frankrijk en België afkomstig, de la Croix's, de Hautcours, de Hautsarennes, Taye en van Herelaef, en voornamen als Charles en Isanbart, Isonde, Adèle, Dorothée, Alexandre en Charles-Louis. Het zijn menselijke namen, zoals wij gewone stervelingen ook onze menselijke namen hebben. Maar als we als kind zo'n naam ooit hoorden, leerden we dien als een lesje van buiten, en wat zouden we zo'n Isanbart of zo'n Isonde graag hebben gezien, dat waren geen sterflijke wezens zoals wij, ze waren van een verhevener orde. Natuurlijk, in het kasteel zijn ook zekere plaatsen, daarin zijn alle mensen gelijk, maar kinderen kunnen van die dwaas naieve gedachten hebben, daar hoefde jonkvrouwe Isonde Isabella Victoire baronesse de Hautsarennes niet naar toe.

En er waren waarachtig ook vrijbuiters onder die heren van vroeger. Een van hen was vader van honderdtweeëndertig kinderen, kwistig verwekt binnen de grenzen van zijn heerlijkheid. Hoe waren de gezagsverhoudingen in de oude middeleeuwse en namiddeleeuwse tijden. De meisjes en vrouwen moesten natuurlijk allemaal maar toegeven aan dien onverzadigbaren Gargantua van de liefde. Hij kwam er rond voor uit, want de namen van al die honderdtweeendertig kinderen staan met klein duidelijk schrift geschreven aan beide zijden van de schutbladen van een familiebijbel, die nu ergens in een historisch archief wordt bewaard. Het is waar, in die goede oude tijden keek men tegen minnaressen, bijvrouwen en bastaarden heel anders aan dan nu. Neem maar hertog Jan, hij was een groot man, hij nam zijn vele buitenechtelijke kinderen op in zijn huiselijken kring en zijn verstandige vrouw, die hij

prees als de schoonste tussen Rijn en Maas, gaf ze een liefdevolle opvoeding. Zulke dingen heetten toen nog geen zedenverwildering zoals tegenwoordig. Die vruchtbare kasteelheer had trouwens ook stoffelijk uitstekend voor al die kinderen gezorgd, ze hebben zich vanzelf ingevlochten in de monogame samenleving van ons dorp en hun nazaten zijn er achtenswaardige ingezetenen van.

Er zijn dus banden des bloeds tussen onze dorpsbevolking en het kasteel. Vroeger was zo'n kasteel ook het middenpunt van het dorpse gezag en bestuur, en de kasteelheer leefde met de dorpsbevolking mee. Maar later is dat allemaal anders geworden, de kasteelheren hadden geen door de wet erkende rechten meer, ons kasteel kwam in bezit van adellijke families, waarvoor het niets dan een zomerverblijf was. Het dorp had geen aanraking met hen. Zij waren uit die vreemde wereld, deftiger en anders dan die van ons gewone stervelingen, en als kind stonden wij eerbiedig te kijken als zo'n baron of barones, een paar zomerse dagen hier, eens uitreed.

Maar het kasteel was toen al in verval. Vele vertrekken op de eerste en tweede verdieping waren met grijsgeverfde schotten doorschoten, want vroeg in de vorige eeuw had een convent nonnen er een tijd lang onderdak en klooster gehad. Er was ook een vertrek waarin puin lag, hout van gebinten en stukken tengelwerk, daar hing nog een geschonden kruisbeeld op de plaats waar vroeger een barok altaartje had gestaan, want eens was hier de kloosterkapel geweest. Later is het kasteel van buiten gerestaureerd, maar de binnenrestauratie bleef steken, in vele vertrekken bleven de grijsgeverfde houten schotten staan. Het kasteel was in den lateren tijd ook maar voor een klein gedeelte bewoond, beneden en boven aan de voorzijde van de gaanderij rond de traphal waren enige vertrekken in gebruik. Er was niet veel pracht en rijkdom meer, er stonden nogal eens grote verhuiswagens op het kasteelplein, daar werden kisten en meubels in geladen en die gingen naar de vendu's.

De tuin verwilderde. Zo was het met ons kasteel gesteld toen de laatste bewoonster ervan hier kwam, om in een paar vertrekken van het oude slothuis haar levensavond door te brengen.

Wij in ons dorp hebben eigenlijk nooit het ware van die vrouw geweten. Nu is zij dood, zij heeft geen nakomelingen, en ook haar naaste familie scheen bij haar dood te zijn uitgestorven of naar andere werelddelen te zijn vertrokken. Zij werd grafwaarts gedragen door zes mannen van ons dorp, in wier leven zij in zekeren zin een plaats had ingenomen; de merkwaardigste van die mannen was Jacob Cordewever, de gemeenteontvanger. In de laatste jaren sliepen die mannen om beurten of soms met twee te samen op het kasteel, want op een nacht was daar in een van de vertrekken, waarin zo'n hemelbed stond, iets vreeslijks gebeurd en de barones was toen bang geworden voor de nachten in dat grote, holle huis. Zij had alleen maar een huishoudster en zij durfde den nacht niet in als er niet een man in het kasteel sliep. Die mannen moesten dan 's nachts over haar waken, maar wij noemden hen altijd de slapers, en zij sliepen er ook. De slaapkamer van de barones was boven aan den omloop om de traphal. Er werd verteld, dat die kamer een zwaar eiken deur had, die voor de nacht aan den binnenkant met stevige grendels werd gesloten. Dicht bij die deur in een hoek van de gaanderij achter een kamerscherm stonden een paar bedden en daar sliepen die mannen; alleen Jacob Cordewever had aan dezelfde gaanderij een eigen slaapkamer. De deuren beneden hadden allemaal zware nachtsloten en de barones nam de sleutels in haar mandje naar haar slaapkamer mee. Als de mannen 's morgens opstonden moesten ze wachten tot de vrouw uit haar kamer kwam en hen uitliet. Maar of er ook nog meer gebeurde, of er ook van die dingen gebeurden, waarvan mensen met een achterdochtige verbeelding Jacob Cordewever wel eens verdachten, dat wisten we niet. Jacob Cordewever had in zekeren zin de leiding en de hoede over de slapers. Ze kwamen met hun clubje nog in de

herberg De Doelen en daar hadden ze wel eens een feestavondje op den verjaardag van de barones. Maar hoe iemand als Jacob Cordewever ertoe gekomen was, om slaper te worden op het kasteel, dat begrepen we eigenlijk geen van allen. Om de vergoeding deed hij het niet, daar was natuurlijk geen sprake van. Het is waar, met zijn huwelijk ging het niet zo best, onder ons gezegd, dat ging helemaal niet, en hij had er zeker behoefte aan, om een paar nachten in de week zijn huis eens te kunnen ontvluchten, ja, misschien was er ook nog een andere reden. Jacob Cordewever kende de barones langer.

Toen zij nog jong was en het kasteel nog niet zo was leeggesleept, en veel beter bewoonbaar dan later, schijnt ze het reeds een tijd te hebben bewoond. Wij wisten wel van een knappe dame, die er toen een paar jaar gewoond heeft en die we in den winter ook met een heer hebben zien schaatsen op de gracht. Later hebben we den naam van dien heer gehoord, het was Arend van Herelaef, die is toen een tijd lang heel rijk geweest en hij was het, die het tweede kasteel heeft gebouwd aan den anderen kant van de Aa, dat later is afgebroken. Er was toen een familiekwestie en de bewoonster van het oude kasteel was intussen weer vertrokken, wij hoorden daar niet meer van. Maar volgens Jacob Cordewever waren die dame en de barones een en dezelfde en hij kon het weten, hij was in zekeren zin ingewijde en bovendien had hij die dame als kind gekend. Wij herinnerden ons dat kind heel goed. Toen wij allemaal nog kleine jongens waren was dat eens een zomervacantie met een gouvernante op het kasteel geweest. Wij noemden haar de freule en wij benijdden toen Jacob Cordewever, die in den kasteeltuin met dat voorname en deftige meisje mocht gaan spelen, en voor Jacob Cordewever heeft dat ook heel wat betekend, - dat meisje had zo'n mooi open rijtuigje met een langharig Shetlands ponytje ervoor. Wie weet, wat voor eigenzinnige gedachten hem bezig hielden en wat voor een zonderlingen droom hij najoeg toen hij voor die slapers op het kasteel zorgde,

het allemaal regelde en ook zelf zijn beurten nam, om op het kasteel te gaan slapen. Hij had de leiding, hij was meer dan de anderen, de anderen waren heel eenvoudige mensen. Hij had natuurlijk meer beschaving, misschien had de barones af en toe wel eens behoefte aan een ontwikkeld gesprek.

Soms sprak Jacob Cordewever daar wel eens over. Zij had een bibliotheek, daar stonden alle boeken in van George Sand, een onmetelijke ingebonden rij, ja, dat wist hij, Nietzsche noemde haar een schrijfkoe, maar er stonden ook boeken in van Rousseau, Corneille, Racine, van Stendhal, Hugo, Möricke, Hölderlin, Hoffmann en Novalis. Misschien drong Jacob Cordewever wel eens tot de intimiteit van de kasteelvrouw door. Wij zagen haar maar eens af en toe vluchtig in den kasteeltuin of op den weg naar de Aa, daar waren een brugje en een oude watermolen, daar ging ze wel eens kijken. Gewoonlijk droeg zij een lange blauwe tafzijden stofmantel met een kapje dat plooide op den rug, en je hoorde die tafzij ruisen als zij stil voorbijging. Zij hield wel eens kindertjes aan en gaf ze een stuk chocola, en de kinderen plukten bloemen voor haar in het dal van de beek. Ze had iets liefs, iets elegants, zeer zeker, maar we konden ons geen van allen verhelen, dat het een dame op leeftijd was. Dat kan ook niet anders als zij dezelfde was als dat kind uit Jacob Cordewevers' jeugd. Maar volgens Cordewever viel zij om te zien erg mee, zij had een mooie huid, nog stevig en glad, was lichamelijk nog heel gaaf ondanks haar leeftijd, het was misschien niet goed, dat Jacob Cordewever daar in dezen geest over sprak, want wat de liefde betreft en die dingen, die sommige achterdochtige mensen wel eens veronderstelden, dat weet je nooit. Een gravin van Metternich moet eens gezegd hebben, toen iemand haar vrijpostig vroeg, hoe lang dat nu duurt bij een vrouw, dat ze dat niet wist, want dat ze zelf nog maar vijfenzestig was. En Ninon de Lenclos was ver over de zeventig, toen zij nog een minnaar in vuur en vlam zette. De barones had in elk geval één ding, dat haar iets

heel bekoorlijks en ook iets van jeugd gaf, en dat waren haar mooie bruine ogen, waarvan het wit heel helder was gebleven. De wind speelde in de grijzende krulletjes over het voorhoofd, door die krulletjes leek dat volgens Jacob Cordewever minder hoog dan het in werkelijkheid was. Hij roemde erg dat hoge voorhoofd, het was effen en lichtelijk welvend naar den schedel, zij had een korte ronde kin, zei hij, en een mond die misschien wat te groot was, maar dat vond hij juist mooi. Volgens Jacob Cordewever leek zij op madame de Sevigné. Daar kan hij van alles mee bedoeld hebben; hij wilde er misschien op zinspelen, dat de verhoudingen van madame de Sevigné met de mannen waarmee zij in betrekking stond ook onverdacht waren en dat geen van hen kans kreeg op wat men in zo'n geval denkt. De mensen spraken wel eens van de rijkdommen, die de barones vroeger moet hebben gehad, maar het was duidelijk, dat er, toen ze haar laatste jaren hier was, eigenlijk niets meer was overgebleven van de vroegere bezittingen van het kasteel. Jacob Cordewever deed er een beetje geheimzinnig over, als gemeenteontvanger kan hij sommige dingen geweten hebben, maar dat was ambtsgeheim. Het was natuurlijk niet alleen maar een gril, dat ze hier zo sober leefde en een paar kamers in gebruik had in een hol, leegstaand kasteel, waar het een ravage was in zoveel vertrekken. Ja, ze zat daar overdag maar moederziel alleen, als Luther op den Wartburg. En al ergerden de mensen zich dan ook over die slapers, omdat ze er het ware niet van wisten, vooral van Jacob Cordewever niet, het gaf toch in de lange, donkere winternachten of als het stormde en spookte in het duister, een geruststellend gevoel, dat onze kasteelvrouw daar in haar slot werd bewaakt.

II

WIJ VAN ONZEN LEEFTIJD KENDEN JACOB CORDEWEVER VAN KINDS AF AAN, WIJ hadden met hem in de schoolbanken gezeten en na school trokken wij er samen op uit. Het is heel lang geleden, wij hebben als kinderen de feesten van de eeuwwisseling nog meegemaakt. De wereld was toen veel vrediger, in de herinnering van de volwassenen is het alsof het kind in die vredige wereld met veel groter verrukkingen ontwaakte dan nu nog mogelijk is. Maar het is waar, wij waren kinderen in die oase van dorpse stilte en rust.

Jacob Cordewevers vader had een winkel, een oud dorpshuis, maar voor dien tijd was die winkel al heel modern met twee grote spiegelramen, in zulke dingen begon het dorp de stad na te doen. Op die ramen stond in een rondboog de naam Wijnand Cordewever, en daaronder in rechte lijn op het ene: kruideniers en koloniale waren, en op het andere: grutterswaren en manufacturen. Maar van binnen was die winkel echt ouderwets. Wij moesten er later altijd aan denken als we Dickens lazen, zo'n winkel in Engeland, ja, in de hoofdstad Londen, was net als bij ons. Als je binnenging klingelde een deurbel boven je hoofd. Het rook er naar koffie en cichorei, stroop, olie, naar rookworst, bukskin, pilo en schortenbont. Aan den enen kant stonden achter de toonbank met de koperen weegschalen zakken rijst, koffie, suiker, bloem, gort, erwten en bonen en kippenvoer, de zakken stonden met omgeslagen en ingerolden zoom en er stak een blikken schep met een houten handvat in. De vaatjes zeep waren wat teruggezet en daar

lagen ook de olie- en stroopvaatjes met een tapkraan erin. Boven die open zakken rezen de winkelopstanden op, vakken met schuifbakken, in het midden een glazen kast voor chocolade en suikerwerken, en aan weerszijden kleurige trommels en vierkante flessen van dik glas. Aan den anderen kant waren de schappen van den winkelopstand volgestapeld met coupons van boerenstoffen, en er lag ook altijd wel een coupon uitgerold bij een el met een handvat op de gladde, brede toonbank, die aan dezen kant stond. Van Wijnand Cordewever wist iedereen, dat hij er warmpjes bij zat, hij had ook een paar huizen in het dorp en hielp links en rechts mensen met een hypotheekje. Hij was altijd in zijn winkel, ook als er geen klanten waren, want hij hield boek en bij een lessenaartje in de manufacturenafdeling, waar hij een rustige plaats had, stond hij, in facturen en cijfers verzonken, te rekenen en te tellen boven zijn foliant. Op zo'n ogenblik wist hij niet, wat er in de wereld gebeurde, ja, hij wist niet eens, dat er een wereld om hem heen was, en dat was eigenlijk zonderling en dwaas, want hij werkte en cijferde alleen, om in die wereld staande te blijven. Aan den welstand van zijn vader dankte Jacob Cordewever het, dat hij na de lagere school naar een jongens-pensionaat kon gaan, waar ze Frans moesten praten en onder het spelen, zoals hij toen vertelde, tegen elkaar riepen: je ne le fais pas! c'est à toi! - non, non, tour à tour! Naast dien dorpswinkel stonden een paar lindebomen, die overschaduwden 's zomers vader Cordewevers binnenplaatsje met uitrijpoort vóór het pakhuis van den winkel, den stal met het paard en de schuur met de voermanskar en de hooischelf daarboven. Die voermanskar was een wagen met opstanden en een dik bruin zeil over rechthoekige spanrepen, en ook op dat zeil stond aan beiden kanten, in witte letters: Wijnand Cordewever. Want er was een voermansknecht in dienst, die de winkelwaren buitenaf en in de boerenbuurten ging bezorgen. Jacob Cordewever ging in de schoolvacanties dikwijls mee. Dan zat hij onder de overluife-

lende huif achter het paard en keek over de velden en weiden, de korenakkers langs de buitenwegen, een boerenhoeve, de molen ginds, de rijen populieren en wilgen in de verte onder den hogen hemel. Het pleizierigste was het als het regende. Dan hoorde je het ratelen en troffelen op dat dik, beschermend zeil, achter hem huisde de wind onder de huif, en vóór hem glansde en dampte en rook het zwarte paard dan zo lekker, dat onder het klingelen van de bellen in den haam met zijn heen en weer wiegenden kop in regen en wind maar voortliep.

Die lindebomen naast het huis waren oud en hoog, we haalden er in den zomer dikwijls heel wat van die romig witte bloesems af. Honingzoet was de geur van dien bloei en dat bedwelmde het hart van den kleinen knaap. In dien tijd stond ook het koren hoog. In heel het dorp, dat toen veel kleiner was dan nu en met de akkers en velden nog dicht bij de dorpsstraten en het oude, overlommerde plein, rook het naar linden en jong koren. Dat gaf aan de avonden, vooral als na een zomerregen die geuren zo loskomen, allerlei gedachten aan iets heerlijks en vervoerends, dat in het leven bestond en dat we nog niet wisten, maar eens zouden kennen. Jacob Cordewever verzon dikwijls pleizierige dingen, die er niet waren, maar die later zouden komen.

Want een heden is er eigenlijk niet. Het wezen zelf van den tijd is dat hij beweegt en voorbijgaat, heeft een wijsgeer gezegd, en dat van den duur, dat hij niet duurt. Er is niets, dat tot een stilstand en een blijven wordt bereikt, er zijn alleen maar verwachtingen en herinneringen. Toen in den zomer kon Jacob Cordewever dikwijls in zulke wonderlijke stemmingen naast je lopen, vooral toen hij een paar keer, dat wisten we, op het kasteel was geweest, hij zweeg onder de zwaarte van een verwachting, waarvoor hij met geen mogelijkheid woorden zou hebben kunnen vinden. Dat voorjaar had hij met ons zijn plechtige communie gedaan, wij waren vol geweest van de verhevenste verwachtingen. Op den communiedag zelf had hij van

zijn vader en zijn moeder een duur zilveren horloge gekregen, in de kerk zat hij ermee te spelen en den helen dag bekeek hij het en liet het ons telkens zien. Maar later, als man, sprak hij over die Paasstemming op het dorpsplein vóór de open kerkdeuren als de zon onderging in den lenteavond, en eens zei hij: Wie van ons houdt in de herinnering tussen de handen voor het gezicht niet die lelie van den kindercommuniedag? Ja, Napoleon deed dat ook, zei hij. Hij was, toen hij dat zei, in een opgewonden stemming, en dan gebruikte hij zulke woorden. Hij had, toen hij zo sprak, al Rousseau gelezen en natuurlijk ook Renan's Leven van Jezus - en ook Freud, aan die kleerscheuring ontkomt niemand, en misschien gaf hij daar met zijn opmerking antwoord op. Want hij stelde zich met zijn herinnering te weer, en het was te voelen, hoe oprecht hij erin was. Wij beleven de dingen niet op het ogenblik, de verwachting wordt pas in de herinnering vervuld.

Wij haalden in de lente eieren uit vogelnesten, wij vingen mussen in de klem, wij plukten in den zomer rijpende appels en peren van de overhangende takken van den ommuurden pastorietuin en als we dat laatste biechtten bij den pastoor, met getal en omstandigheden, kregen we er nooit penitentie voor. Wij vingen visjes in de Aa, en dikwijls waren wij na schooltijd in de laan voor het kasteel. De beuken hebben onder hun lommer hun eigen avond, groene beuken, de gewone gladde met het glanzende blad, de hage-beuken met het dwars overrimpelde blad, de dieprode beuken, die inktpurper worden en zwart metalig glanzen in de schemering. Daar onder uit lag, veel lichter nog in den avond, het in de schemering opblankende grint van het kasteelplein. En het water van de gracht was zonder rimpel, avondstil; hemelklaar lag het kasteel erin weerspiegeld met diep daaronder de hemel en wat avondrood.

Op zo'n avond gebeurde het, dat met dansend belgerinkel onder de donkere beuken een klein open rijtuigje, een lan-

dauertje, kwam aanrijden met een Shetlandse pony ervoor, het paardje had hier en daar witte vlekken in zijn lange zwarte haren. Je hoorde het dove bibberen van de wielen met gummibanden over de brug met alleen het scherpe tikken van de paardehoefjes, en toen ineens het luide knerpen van het grint. In het rijtuigje zat een klein meisje in een blauw matrozenpakje met witte kraag, zij had de leidsels in de ene hand, in de andere hand droeg zij rechtstandig de zweep. Daar kwam uit het neerhuis een knecht aanlopen en spande de pony uit. We hoorden telkens even het kort rinkelen van bellen in de avondstilte, waarin het kind en de bezige man stonden en het willige paardje. Toen het zijn halster aan had, en anders niets meer, bracht het meisje het naar den stal, en de bediende reed daarop aan de berries het rijtuig de neerhuizing binnen. Daar gingen toen twee poorten toe. Dat was alles; en in de gracht lag geen avondrood meer en hier onder de beuken werd het helemaal donker en tussen de stammen onder het zware lover door zagen wij aan den anderen kant van den weg het venster verlicht van een boerehuis.

Veertien dagen later sprak Jacob Cordewever van trouwen en pauselijke dispensatie, die je kon krijgen, en dat was toch een heel wat groter moeilijkheid dan de hinderpaal van standsverschil tussen wel en niet van adel. De adel heeft in ons land trouwens geen erkende rechten meer, zei hij; dat had hij zeker hier of daar gehoord. Weer een paar dagen later sprak hij van karthuizer worden en van te willen sterven.

In zekeren zin waren dat allemaal krachttermen ter ontlading van zijn opgekropt gemoed, hij was helemaal overstuur. Dien herfst, toen het meisje al weg was en wij beukenoten raapten in de laan naar het kasteel, sprak hij van verdrinken in die droeve gracht, maar dan wilde hij wachten tot het meisje terug was, dan zou zij het weten en levenslang wroeging hebben en ontroostbaar zijn.

Toch was er niet zoveel gebeurd. Het was in onze school-

vacantie, dat laatste jaar voor hij naar het jongenspensionaat zou gaan, en hij had boodschappen moeten bezorgen op het kasteel. Zijn moeder had hem gezegd, zijn mooi blauw lakens jasje aan te doen. Hij had zijn Zondagse schoenen moeten aantrekken, zich gewassen en zijn haren gekamd, en later was hij blij, dat hij dat allemaal gedaan had, want als jongen was hij ijdel op die dingen.

Bij de kleine freule op het kasteel was een Franse gouvernante, die had de boodschappen in den winkel besteld, maar zij had alles moeten aanwijzen en met gebaren duidelijk moeten maken. Wij hadden in dien tijd wel na school Franse les bij ‘Mesjeu’, zoals wij zeiden, en wij wisten heel goed wat la plume was, une pomme, la cérise et le fer à cheval en we kenden de eerste vervoegingen van de werkwoorden aimer, punir en craindre. Maar zo'n Franse gouvernante, dat was heel wat anders, daar was geen woord van te verstaan. Zij had blikjes sardinen aangewezen en toen zijn vader in een vitrinekast daarnaar greep, zei ze: bon! bon! en toen haalde zijn vader bonbons uit een andere glazen kast en toen had ze ineens geschaterd van het lachen, want zij was erg goedlachs, vrolijk en levendig. Toen Jacob Cordewever naar het kasteel gestuurd werd had hij tevoren de namen van elk ding dat hij moest brengen in het Nederlands-Franse woordenboek opgezocht, maar later stond hij op het kasteel toch met zijn mond vol tanden.

Hij stond ook met zijn mond vol tanden toen hij over het grint van het kasteelplein terugging en daar de kleine freule bezig zag met haar pony en haar rijtuigje. Omdat hij thuis den knecht dikwijls had geholpen bij het inspannen van het paard voor de voermanskar, kon hij heel goed uit den weg met elk onderdeel van het tuig. Hij zag, dat zij er moeite mee had, en voor hij goed wist wat hij deed, het was of hij zonder bedenken op een beslissing die buiten hem om genomen werd ineens in het water sprong, was hij het meisje gaan helpen. Hij deed het handig en vlug, maar hij voelde toch zijn vingers trillen. Hij

deed het zwijgend, een paar Franse woorden, die hij had willen stamelen, kreeg hij er niet uit. Hij zat in het harde grint geknield, het was heerlijk, dat dat pijn deed aan zijn knieën. Daar vlak bij was zij in haar matrozenpakje, het rokzoompje in de blote knieholten met de stevige spieren, halve kousen in de laarsjes, en met blonde pijpekrullen langs het engelengezicht. Hij dacht: als dit nu mijn hele leven mocht duren! Maar het was gauw voorbij; toen hij klaar was, hup, ze zat in het rijtuig, daar ging ze, haar blank handje nam de gebogen zweep uit den koker en zij reed snel den tuin in onder de beuken, langs de iepen verderop en naar de bosschages diep in den tuin. Om de een of andere reden had hij nu het gevoel, dat hij wel kon schreien van droefheid en te grote aardse schamelheid.

Maar hij was nog een paar keer terug geweest op het kasteel. De kleine freule had met de gouvernante, waar hij bij stond, gepraat, in het Frans. Hij had het niet verstaan, maar hij had wel begrepen, dat het meisje met aandrang iets vroeg en haar zin wilde hebben en dat de gouvernante zich verzette, doch ten laatste, na even stil naar hen te hebben gekeken, het meisje maar lachend goedhartig toegaf. De gouvernante had hem toen mee naar binnen genomen door de hal met de breed beloperde statietrap en toen door een smalle gewitte gang met rode plavuizen naar een kamer, die als een linnenkamer was met aan een zijde een glimmend lichtblauw geschilderden houten wand, en op den witgeschuurden planken vloer en in open wandkasten lag allerlei speelgoed. De gouvernante had druk tegen hem gepraat en hem in de kamer zelfs met Franse uitbundigheid omhelsd. Dat had hem verlegen gemaakt en hij had er zich onmiddellijk aan onttrokken, want hij wilde de freule trouw blijven, en toen had de gouvernante hen alleen gelaten. Daar hadden zij even stil bij elkaar staan kijken, hij zeer beschroomd, maar zij was gauw op haar gemak. Hij niet, o nee. Zij sprak geen Frans tegen hem, ze sprak gewoon Nederlands, maar anders dan wij hier, mooier en voornamer. Maar toen hij ant-

woordde was hij erg hees, hij kon ook moeilijk die voorname uitspraak vinden en schaamde zich voor de zijne. Er stond een sjoelbak, die legden ze op een grote ronde withouten tafel, en dat spel waren zij toen gaan spelen. Hij kende het niet, maar zij legde het hem vrolijk uit. Hij leerde het gauw. Hij liet een keer zien, dat hij bijzonder juist de schijven in de sleuven kon richten. Maar toen cijferde hij zichzelf helemaal weg, hij deed, alsof hij er telkens ongelukkig naast mikte en zij won en had een opgewonden pleizier.

Bij dat alles voelde hij een geluk, dat veel te groot was voor zijn hart. Toen hij, terwijl zij beiden grepen naar de schijven, haar hand aanraakte, haar kleine hand van vlees, toen zonk hij door den grond en voelde zich doodsbleek worden. Later in de keuken, groot als een hal met langs één muur allemaal fornuis en aanrecht met roodkoperen blad en veel roodkoperen ketels daarboven aan den tegelwand, kreeg hij boterhammen van wittebrood met honing. Honing bleef later voor hem altijd iets deftigs behouden, iets voornaams wat met pauselijke dispensatie, adel en standsverschil verbonden was.

Maar toen hij naar huis ging vond hij de huizen in de dorpsstraat onuitstaanbaar lelijk, de straatstenen om te verfoeien, daar kwam een vrouw in baaien rok en op klompen met een koe door de straat, de hemel betrok, en thuis was alles grauw. Hij vluchtte naar de zomerende linden en toen begon ook de mededogende hemel te schreien. Dat ruiste ineens vol en zwaar op de linden, waaronder het eerst ruldroog bleef, tot het ten laatste door de blaren begon heen te druppen en hij gauw in regen en modder stond. Tot het donker was geworden liet hij zich doornat regenen. Hij hoopte pleuris of zoiets te krijgen, waar je in ijlende koortsen van sterft, want het enige waarvoor hij nog wenste te leven was voor hem in zijn aardse nietigheid onbereikbaar.

Een paar dagen later beleefde hij de gelukkigste uren van zijn even, - voor ons allen gaat eens het paradijs open en sluit zich

weer. Er was een boodschap van het kasteel, de jongen moest komen, de doorzettende kleine freule wilde weer spelen. Dat ‘moest komen’ nam hij letterlijk op, het was een hoog bevel, hij herhaalde het, er viel niet aan te denken, dat je het niet gehoorzamen zou. En hij ging.

Het was een lange middag, waarin hij niet door den grond zonk en ook niet doodsbleek werd, maar, altijd nog hees, en rood van opwinding allerlei spelletjes deed: sjoelbakken, kegelen, en dan was er een wonderlijk mooie toverlantaarn en toen sloot hij met de blinden voor het smalle hoge venster van loodglasruitjes de banale, daagse wereld daarbuiten weg. Zij zaten in dat duister, dat doorlicht was door dien kleinen lichtkegel en de ronde lichtschijf op het stuk linnen, gespannen tegen den muur. De toverlantaarn werd warm en hij rook dien geur, die hem deed denken aan den geur van verf op bromtollen. Dan schoven tot een zachter donker de kleurplaatjes voor het licht, en star stil stond daar op de gespannen linnen doek een meisje in een elegant kleedje, Alice in Wonderland. Hij moest de genummerde plaatjes, op volgorde in een doos, in en uitschuiven in de gleuf tussen het licht en de lens. Gebogen naar het licht onder de toverlantaarn las zij van een papier dan telkens een paar zinnen uit het sprookje, dan begreep hij wat het plaatje voorstelde. Maar soms klopten de nummers niet, en dan waren hun hoofden even in het licht onder de toverlantaarn bijeen, en er ging een verrukking door hem heen als hij aan zijn wang haar warm geworden pijpekrullen voelde. En met een diep genot zat hij daarna weer te luisteren naar haar stem, als zij voorlas. Maar hij merkte, dat hij toch het sprookje niet volgde.

Toen hij later de blinden open deed en toegeklapt in de raamnis duwde was er het daglicht als een plotselinge nuchterheid van een gewoon doorgaan van alles daarbuiten, maar hij had het gevoel, alsof hij wie weet hoe lang thuis al weg was en er bijna niet meer mee te maken had. En toen weer boterhammen met honing, niet in de keuken, maar met haar aan een

tafeltje in den tuin. En toen voelde hij ineens zijn ziel opnieuw weer volstromen van geluk: hij hoefde niet naar huis. Na een gesprek in het Frans van de freule met de gouvernante, waarbij het meisje haar zin wist door te drijven, moest hij blijven, want zij had echte lantaarns op haar rijtuigje gekregen. Het schemerde over den tuin en in die schemering losten de bomen van de gewone wereld zich op tot hoog opdoemende bomen van de andere wereld van alleen maar puur geluk en verheven leven.

In het neerhuis, terwijl zij toekeek en hij soms haar zijige, naar voren vallende haren en haar adem op zijn vingers voelde, had hij de lantaarns met carbid en water gevuld, aangemaakt en, toen het zingend opsuizen van het vlindervlammetje stil was geworden, dichtgeklapt en gesloten. Die stank was niets, die stoorde deze pure wereld niet. Zij gingen samen naar buiten, waar in het donker de pony voor het rijtuigje wachtte. Hij schroefde de lantaarns op de houders en stond daarbij in hun licht, het aan een kant overhellend wagentje had even een geluid in de veren toen zij instapte; en toen zag hij haar met haar pijpekrullen vaag in het donker zitten. Zij nam leidsels en zweep. Hij kwam naast haar op de bank. En daar reden ze het grint af en de tuinpaden op. Hij deed aan God een gelofte, als het niet zou gaan regenen.

In het duister onder de bomen gleed het licht van de lantaarns over het pad, en, verder op, weerszij langs de boomstammen en heesters. Het groen waarlangs zij reden kleurde fel op, bij een bocht helderde het licht over hoge, donkere bergen al lang uitgebloeide rhododendrons, gleed er af en drong opnieuw door lover, dat groen opklaarde. Onder de warme bomen uit werd langs een open gazon de avondlucht koeler. Zij reden nu in diepten van den kasteeltuin, waarvan je langs den dorpsweg nooit iets kon zien. Het avondduister werd voor hun ogen ineens donkerder, zij hield de leidsels in en stapvoets reden zij tussen de hemelhoge wanden van een sparrenlaan.

Beneden viel het licht over de breed naar het pad uitgezwaaide takken, weerszij zoefde in dat donker een ingetogen zucht van den wind, en als je in de beklemming van die nachtelijke ingeslotenheid naar boven keek, dan zag je bij de hoge toppen een streep avondhemel met hier en daar een ster. Kalm liep het paardje, het rinkelen van de bellen aan haam en kopstel klonk stil en de wielen van het rijtuig hoorde je eigenlijk niet. Toen het meisje even ging verzitten voelde Jacob Cordewever haar hand. Hij raakte ze aan, zij trok ze niet terug, zij liet hem haar hand in de zijne nemen. Zo zaten ze, hij in een adembenemende, beklemmende verrukking, zijn hart bonsde; zij alsof ze zo maar zonder het zelf te merken haar hand achteloos in de zijne liet. Hij dacht aan voor eeuwig zo zitten. Maar zij maakte zonder meer haar hand weer los, sloeg luchtigjes de leidsels, klakte met de tong, hùp, het paardje moest weer draven. De belletjes hadden een dansend geluid, je hoorde de wielen gonzen en druk klopte de kleine hoefslag. Terwijl hij met kloppend hart zat te bedenken of hij nog eens haar hand zou durven aanraken begon zij een spelletje van hier zijn we in den Haag, en hier in Wassenaar en hier in de duinen, en daar is de zee, - en zij wees met de zweep naar de gracht. Maar toen zij weer de sparrenlaan inreden, liet zij opnieuw de pony stapvoets lopen, toen, ineens, trok zij de leidsels met een ruk terug, ho! En paardje en rijtuig stonden stil, want zij had iets gezien. Op het klamvochte pad zat in het licht van de lantaarns als een beetje grijs oversneeuwd een kleine egel. Die hield zich helemaal koest. Toen bewoog hij zijn snuitje, keek even in de richting van het licht, en dan nam het een besluit en wandelde als een lang gemanteld juffertje geluidloos weg onder de op den grond hangende takken van de sparren. In hun verraste en geboeide toekijken waar het bleef, waren hun hoofden vlak bij elkaar, en Jacob Cordewever voelde weer die droge, zijdeachtige en kriewelende aanraking van haar haren. Het bleef doodstil, in de donkere sparrewanden hief zich een zacht zoeven en doolde als een geluid dat zich verloren gaf

naar diepten en hoogten. Misschien had de freule op haar meisjeskostschool een dwepende vriendschap, met versjes en verdroogde vergeet-mij-nietjes in een album, maar terwijl zijn hart met een slag ervan bonsde tot in zijn keel toe voelde hij den druk van haar hoofd tegen het zijne en op zijn wang de vochte aanraking van haar kindermond, waarop hij, in het diepst van zijn ziel geschokt, maar alsof het zo moest en eigenlijk ongedurfd, ook haar wang met zijn mond vluchtig aanraakte. In zo'n ogenblik sprongen zijn gedachten te snel naar een verbond voor eeuwig en pauselijke dispensatie of sterven, - zij nam het heel anders op, een tongklak, hùp tegen de pony, de leidsels gevierd, en daar reden ze weer, terwijl zijn hamerende hartslag niet was te bedaren.

Maar op het kasteelplein klapte iemand in de handen en toen zij het grint opreden zagen zij in het licht van de lantaarns de gouvernante, die hen tegemoet kwam met heftige gebaren en luid en snel pratend. En zoveel begreep Jacob Cordewever wel, toen hij ontdaan en als bestraft naast het rijtuigje stond, dat ze maar één keer hadden mogen rondrijden en veel te lang buiten waren gebleven. Een bediende leidde paardje en wagen het neerhuis binnen, waar de lantaarns een opvallend helder licht gaven. De gouvernante nam de freule mee het kasteel in, en daar stond hij, alleen, en zonder afscheid. Over het grint ging hij in een volkomen ineenstortende wereld. En langs de alledaagse dorpsstraat met hier en daar een naargeestige lantaarn liep hij langzaam de gruwelen van zijn grauwe tehuis tegemoet.

Nog een keer is hij in die vacantie op het kasteel geweest, toen bedierf hij het met zijn jongensdomheid. Ze speelden krijgertje en verstoppertje in den tuin. Ineens was de freule de open schuurdeuren van de neerhuizing ingelopen, de houten trap op naar den hooizolder, en daar verstopte zij zich in het hooi. Een ogenblik later stond hij hijgend tussen de houten beschotten en schragen met paardentuig op de vetglimmende klinkers van

den stenen vloer in de schuur, en hij kwam onder het open luikgat, toen hij boven iets hoorde. Een, twee, drie de trap op; hij riep, ja, daar sprong zij op uit het hooi. En toen begon hij kunsten te vertonen om te laten zien, hoe hij gevaar trotseerde: drie, vier keer sprong hij heen en terug over het open luikgat, terwijl zij telkens de handen voor het gezicht sloeg en kort en hevig gilde van schrik. Aangevuurd door den indruk dien het op haar maakte ging hij ermee door. En toen, om te laten zien, hoe sterk hij was, hoe dapper, hoe onvervaard en hoe zij zich in de gevaarlijkste omstandigheden op zijn kracht en zijn moed kon verlaten, nam hij haar, vóór ze tegen kon stribbelen, in zijn armen en sprong met haar over het open gat van het luik. Het lukte op het nippertje, ze kwamen terecht in het hooi. Hij krabbelde overeind, maar zij zeeg neer, bleek als een dode, en lag roerloos. Zij waren bij den sprong gezicht aan gezicht geweest en hij herinnerde zich haar plotseling wijd opengespalkte ogen met een uitdrukking als van eindeloze verbazing en ontzetting. Nu lag ze daar. Hij stond te beven op zijn benen, de ene gedachte na de andere aan helpen en om hulp roepen vloog hem door het hoofd, en hij kon geen woord uitbrengen. Toen zag hij dat zij haar kleur terug kreeg in het gezicht. Zij deed haar ogen open. Zij keek hem even met een afwezigen blik aan, toen draaide zij zich langzaam om en ging liggen met het hoofd op haar armen. Hij leunde tegen een kruisbalk van het dakgebint, kraste erin en rook dien geur van stof en oud hout. Het rook ook droevig naar warm hooi, onder de kap van het hoge dak was een grote verlatenheid. Hij riep een paar keer, kuchte, maar kreeg geen antwoord. Hij zag het open luikgat en dacht eraan, zich daardoor maar naar beneden te laten vallen, dan zou zij het zien. Maar toen bemerkte hij, dat zij zich bewoog. Zij keerde zich om, kwam overeind zitten, greep een hooispier en trok die een paar keer tussen haar vochtige lippen. Toen stak zij hem een mes in zijn hart:

- Ga weg. Ik vind je gemeen.

Met een vlaag trok al zijn geluk uit hem weg, hij bloedde leeg, hij gaf om niets meer en hoorde zich zeggen:

- En jij bent een naar nest.

Met zware voeten ging hij de treden van de houten trap onder het luikgat af. Zij riep hem niet terug, ook niet toen hij beneden was, en ook niet, toen hij, moeilijk, met uitschuivende treden, over het grint van het kasteelplein ging naar de open poort van de grachtbrug. Hij liep door de afschuwelijke dorpsstraat. Thuis ging hij het binnenplaatsje over naar den paardenstal. Hij klom op de hooischelf en daar zat hij, het hoofd in de handen, na te denken over brand stichten in het kasteel, en zelf in de vlammen springen, - ‘dan zou zij 't weten’.

Wat er gebeurd was op den hooizolder bleef lang schrijnen, als een wonde, hij moest eraan denken toen hij in een kerkboek voor jongens het woord levensmysterie las, dat hij niet begreep. Hij kon het niet vergeten in zijn herinnering aan den avond van de pony en het rijtuigje, de carbidlantaarns en van dat toen, in de donkere sparrenlaan.

Dien herfst raapten wij samen nog beukenoten bij het verlaten kasteel. We hoorden de roeken en toen het begon te regenen en we naar de kringetjes op het grachtwater keken sprak hij ervan, van maar beter te kunnen verdrinken, en dat hij zou wachten tot ze terug was.

Maar het voorjaar daarop ging hij naar het jongenspensionaat waar ze Frans moesten spreken. Ze kregen er ook muziekles en daar had hij op zijn rapport altijd een opvallend goed cijfer voor.

III

IN DE EERSTE VACANTIES VAN ZIJN KOSTSCHOOLTIJD SPEELDE JACOB CORDEWEVER nog wel een enkelen keer met ons dorpsjongens mee; in het vuur van het spel riep hij dan soms iets in het Frans, omdat hij dat op het instituut, zoals hij de school noemde, gewend was. Maar op dezen leeftijd veranderen jongens gauw. Jacob Cordewever ontgroeide aan de meesten van ons, we bleven ten slotte maar met drie of twee over, die in zijn vacanties met hem gingen wandelen, om ernstige gesprekken te hebben en van de natuur te genieten. We werden groter, Jacob Cordewever groeide vlugger dan een van ons. Hij was de eerste van ons allen, die in een lange broek liep, dat was toen trouwens tegen het einde van zijn kostschooltijd. Hij rookte toen ook al een pijp en klaagde erover, dat het geen pretje was, je elken dag weer opnieuw te moeten scheren. Hij werd ernstiger, hij dacht na over de grote vraagstukken van het leven en hij maakte ons soms stil met diepzinnige opmerkingen, waarop wij zo gauw geen antwoord wisten. Toch deed hij in een van zijn vacanties in dat laatste schooljaar iets, wat nogal dwaas en zonderling was.

In dien tijd brak zijn stem en hij beheerste ze niet, het mannelijke geluid sloeg soms ineens tot de alt van de kinderstem over. Wij wandelden samen naar het kasteel, daar lag het onder het donker van de bomen uit in het licht van de nevelige nazomerpraal over de stille gracht, waarin de waterlelie droomde boven het klaar spiegelbeeld van muren, vensters, torentjes.

Voor ons dorpelingen behield het kasteel zijn eendere vertrouwdheid, maar Jacob Cordewever was verrast, dat het bij het terugzien anders was dan het ginder op de kostschool in zijn verbeelding was geweest. Voor hem was het kleiner geworden, zei hij, gewoner, en het viel hem op, dat het dichter bij den weg lag dan hij zich in zijn verbeelding had voorgesteld. Het kasteel was in die dagen onbewoond. Het inrijhek was gesloten, en om het slot was tussen de spijlen stevig ijzerdraad gewonden. Op een avond zei Jacob Cordewever plotseling:

- Laat me alleen...

Hij slenterde naar het hek, klom erover; daar, achter die spijlen, liep hij over het grint van het plein naar de tuinpaden, die in de verte groen zagen van het onkruid. Hij ging natuurlijk naar de sparrenlaan, om daar rustig verzonken te kunnen zijn in zijn herinneringen. Hij had op de kostschool in een bloemlezing verzen van jeugdliefdes gelezen van Dante en Shelley en een paar sonnetten van Petrarca aan Laura; hij kon soms, terwijl hij weemoedig zijn ogen half sloot, zachtjes zeggen: mijn Beatrice... Hij had er zich in die dagen ook wel eens over uitgelaten, dat de freule zijn enige en grote liefde was, ‘est, erat et erit’, zei hij, en hij zou haar trouw blijven tot in den dood. Hij zinspeelde er een beetje geheimzinnig op, dat hij indertijd een briefje van haar had gekregen, waarin zij het weer goed maakte na dat van den hooizolder, toen ‘het levensmysterie hen had aangeraakt.’ Maar je kon eigenlijk wel voelen, dat hij dat van dat briefje later maar verzonnen had, om indruk te maken. Den volgenden dag had hij minachtende uitspraken over de vrouw en de liefde ‘van Confucius, Schopenhauer en Erasmus’, zei hij. Hij had die uitspraken hier of daar gelezen en ze in zijn school-agenda bij allerlei aphorismen opgetekend, om ze goed te onthouden, - dan was je een gewaarschuwd man.

In die vacantiedagen hadden wij in ons dorp een volksmissie. Dan luidt als een noodklok voor de ziel elken avond de zondaarsklok, en de ramen in de kerk zijn op een ongewoon avond-

uur verlicht, schaars maar, want er is geen eigenlijke dienst, alleen maar preek met een korte sluiting, en de redemptoristen houden van een vaag doorschemerd donker, dan hebben ze des te meer vat op de mensen. Daar zagen wij in het halfduister onder het klankbord van den preekstoel den predikant staan. Alleen de bovenhelft van het lichaam was te zien, in het zwart van de toog met op de borst een beetje zichtbaar het grote kruis, scheef in de plooien van het habijt, dat op die plaats was losgeknoopt, iets hoger het wit van den boord en daarboven uit de bleke vlam van het indrukwekkende gelaat. Vóór hij begon, en terwijl reeds het kuchen in de kerk bedaarde, nam hij uit den borstzak van de toog het horloge, maakte het van den ketting los en legde het met behoedzame vingers naast zich neer. Toen hij zijn groot bedaard kruisteken maakte was het verwachtingsvol stil. En daar klonk dan die welluidende stem, in den aanvang opzettelijk rustig, maar al gauw werd ze bewogener, er kwam vervoering in, ze steeg, ze stuwde naar de gewelven op en sloeg de echo's los, die bleven nahangen over de hoofden in de volle kerk, waar in bank aan bank de mensen doodstil zaten en weinig op hun gemak waren voor de afschildering der afschuwelijkheid van hun zonden, vooral die tegen het zesde en negende gebod, en voor de vreeslijke eeuwige straffen, die hun deswege stonden te wachten. De eerste vier avonden wordt er gepreekt over de vier uitersten, dood, oordeel, hel en hemel. De dood was iets van zo plotselingen en alles vervullenden aard, op elk van ons hield hij den vinger van zijn verraderlijke uitverkiezing gericht, hij was de onontkoombare zekerheid en gewisheid in de grote onzekerheid van het ongewisse leven. Wij, verblinden, gaven ons echter slechts over aan de genoegens dezer wereld, inplaats van onophoudelijk op onze hoede te zijn voor die voortdurende dreiging van de dood. Het woord dood kreeg altijd sterke beklemtoningen in de hoogte. Het was telkens, of het opsprong naar het gewelf en daar met die sonore volheid van den o-klinker bleef hangen tussen de

vele echo's. Uit alle hoeken van het gewelf sprong het op ons af. Wij keken overigens tersluiks eens omhoog, of in het gewelf niet een sluitsteen losraakte en heel het metselwerk naar beneden kwam, om ons te verpletteren. Want deze dood was een van de afschrikwekkende voorbeelden, die de predikant ons voor ogen hield. Zo iets was in een grote stad tijdens een missie, die hij en zijn medepaters daar gaven, al eens gebeurd, niet in de kerk evenwel, maar in een kelder in het pleizier-centrum van die stad, waar honderden jongelieden zich overgaven aan zondig vermaak. Het oordeel was niet minder erg dan de dood: van elke honderdduizend mensen, die ieder uur op den aardbol stierven, werden er vijftigduizend als schoven in het eeuwige vuur geworpen. Jacob Cordewever kende de opvatting: ook in de kostschoolkapel was er over gepreekt met nog veel verdergaande aanhalingen van een predikant uit den tijd van Bossuet over het geringe getal van hen die uitverkoren waren en de ontzaglijke menigte verlorenen. In de spreekpauzes, die de predikant maakte, was het ademloos stil in de donkere kerk, het was bijna voelbaar wat er in ieders geschokte ziel omging. Van de vreeslijkheid der straffen hadden wij niet het juiste begrip, en van de eeuwigheid hadden wij natuurlijk geen denkbeeld, maar de levendige verbeeldingskracht van den predikant kwam de onze te hulp. Al het lijden van de wereld sinds den aanvang van het mensdom, alle ooit geleden lichamelijke pijnen, ziekten, folteringen, martelingen, vervolgingen, verwondingen en doodstrijd op de slagvelden, alle smart en zielelijden, héél dat onvoorstelbaar milliardenvoudig lijden van de ganse wereld van het begin der mensheid af tot nu toe is in zijn gezamenlijkheid nog maar een gedeelte van wat één verdoemde in de hel alleen te lijden heeft. Ook de eeuwigheid werd ons in een aangrijpend beeld geschilderd. Indien elke duizend jaar een vogeltje een korreltje uit de Himalaia zou pikken en die Himalaia zou op deze wijze eindelijk helemaal opgepikt zijn, zodat er niets meer dan een vlakte was waar hij gestaan had, ja,

al had dat vogeltje millioenen Himalaia's op te pikken met één korreltje per duizend jaar, dan was er, als die millioenen Himalaia's zouden zijn verdwenen, nog geen noemenswaardig gedeelte van de eeuwigheid verstreken, want ze verstrijkt niet, -zonder einde duurt dat alle verbeeldingskracht te boven gaande lijden voort onder den onophoudelijken slag van een klok, waaruit het ‘eeuwig, eeuwig’ dreunt. In kracht van afschildering bleef het beeld van den hemel ver ten achter bij dat van het eeuwige vuur, de mensen bleef dat eindeloos droevige visioen bij van dien nimmer onderbroken sneeuwval van verlorenen boven de kraters van de hel. En na de avondpreek gingen ze in het donker haastig en stil naar huis, je hoorde geschuifel van schoenen en gestommel van klompen, maar je hoorde geen praten.

Ook Jacob Cordewever was bij het naar huisgaan in nadenken verzonken. Maar een van die avonden liet hij onder een straatlantaarn veelbetekenend een sleutel zien. Dien middag was er een oefening met de brandspuit geweest, dan richten onze vrijwillige brandweermannen de stralen van de lekkende slangen op de ramen van het gemeentehuis, die krijgen dan meteen een goede beurt. De mannen liepen in hun laarzen daar rond door de plassen, maar bij het in- en uitlopen in het gemeentehuis hadden ze niet op Jacob Cordewever gelet, die onder de kijkers was en in de gang van het gemeentehuis van een bord een sleutel had weggegrist. Hij liet nu in het lantaarnlicht het kaartje van strocarton zien, dat aan den sleutel zat en waarop was geschreven: torendeuren. Want de kerktoren was eigendom van de gemeente, en wel opende en sloot de koster met een eigen sleutel de middenkerkdeuren onder den toren, maar ook op het gemeentehuis werd een sleutel bewaard voor het geval de klok moest worden geluid bij brand of nood, of er iets nagezien moest worden aan het gemeentelijk torenuurwerk. Misschien had Jacob Cordewever dezen sleutel weggenomen om, als we allemaal naar bed zouden zijn, de kerk binnen te sluipen en tot

ons aller verrassing midden in den nacht het zondaarsklokje te luiden. Maar die veronderstelling was toch niet helemaal juist. Later vertelde hij uitvoerig, wat hij gedaan had, maar het moest geheim gehouden worden. Hij was nog bang genoeg, dat het uit zou komen, want hij had zich belachelijk aangesteld.

In die dagen was pastoor Willekes onze parochieherder - wij herinneren hem ons nog allemaal, hij was vriendelijk en goedhartig, een beetje een stille geleerde en hij was helemaal geen Dyonisius de Karthuizer of Abraham a Santa Clara man, hij preekte altijd eenvoudig. Toen hij dood was is zijn bibliotheek geveild en onze Mesjeu is toen ook eens gaan kijken, wat er in die boekerij te zien was. Hij zag er het oude en het nieuwe testament in het Latijn en het Grieks, en een oud testament in het Hebreeuws, een grote uitgave van de Opera Omnia van Augustinus, latijnse en spaanse uitgaven van Gregorius van Nazianze en San Juan de la Cruz, de werken van Ruusbroec den Wonderbare, de Pensées van Pascal, hele rijen deeltjes van Nicole, en dan preken, de preken van Bernardus van Klarendale, van Bossuet en Massillon, uitgaven in allerlei talen van de Imitatione Christi, maar ook heel andere boeken als Tartarin de Tarascon en Tartarin sur les Alpes van Alphonse Daudet, en het verwonderde niet, dat de pastoor daar pleizier in had gehad. Er stonden ook verschillende uitgaven van de Maximes van Larochefoucauld, en er was er een bij, ingebonden in een soepel leren bandje, verguld op snee en met een opdracht erin, waaruit te lezen was, dat de pastoor het boek ten geschenke had gekregen van een jaargenoot. En dan stond er ook een heel mooie uitgave van de Lettres de mon moulin van Alphonse Daudet tussen de boeken. De pastoor, die ervan hield gemoedelijk te preken, had in een preek wel eens op den pastoor van Cucugnan gezinspeeld, voor den ingewijde was dat wel duidelijk geweest, en de mensen in de kerk hadden toen ook zachtjes zitten lachen. Later, als er zo eens vertrouwelijk over

pastoor Willekes gesproken werd, bleek wel, dat hij moeilijkheden nooit aanscherpte en ze wel eens ontweek. Hij gaf in die missiedagen het voorbeeld door trouw naar die grote preken te komen luisteren, hij stond tegen de deurstijl van de sacristie geleund, de armen voor de borst. Een missie is zoiets, moet hij gezegd hebben, als een onvermijdelijke tienjaarlijkse grote schoonmaak, in een bevattelijk beeld te vergelijken met de jaarlijkse schoonmaak in een huis, dan wordt er een beetje hardhandig met bezem, dweil en emmers water omgesprongen en nu zullen het juist de properste huisvrouwen zijn, die die schoonmaakbeurt het grondigst doen. De pastoor wist natuurlijk heel goed, hoe het in het algemeen met de mensen en hun leven gesteld was. Maar hij had een kaartenbak met bidprentjes van al de parochianen, die gestorven waren zolang als hij hier pastoor was, en dat was toen al een flinke twintig jaren. Al die overleden parochianen waren goed gestorven, neen, ze waren niet aan de hel ontrukt, lees hun bidprentjes maar, het zijn de beknopte levensberichten, die weer wat vertrouwen wekken in den mens en zijn wandel. ‘Als een zorgzame vrouw en een liefdevolle moeder heeft zij geleefd’. ‘Overtuigd Christen, vervulde hij nauwgezet zijn plichten’. ‘Zijn vrouw had hij hartelijk lief, zijn enig verlangen was te mogen leven voor haar en voor het welzijn van de kinderen’. ‘Zij was bemind bij allen, die haar karakter kenden’. ‘Zij muntte uit in liefde, toewijding en zorg voor de haren, blijmoedig offerde zij zich voor allen op’. ‘Allen die hem hebben gekend, hebben hem geëerd als een goed en rechtvaardig mens’. ‘Hij was onberispelijk in zijn leven en wandel’. ‘Zijn ziel vloog omhoog, hunkerend en vol verlangen naar den hemel’. ‘Hij was een rechtvaardig mens, een innig toegewijd echtgenoot en liefdevolle vader’. ‘Hij was een man, trouw in het vervullen van zijn plichten’. ‘Goed en zorgzaam was hij, vol zachtheid en liefde’. ‘Hij was eenvoudig, opgeruimd, een plichtsgetrouw werker, rechtvaardig en rechtschapen, hij is heengegaan om beloond te worden voor al het

goede wat hij gedaan heeft'. Zo luidden de teksten op àlle bidprentjes, ook op die van hen, die gestorven waren onder zijn voorgangers. Nog nooit was er een onder de parochianen gestorven, wiens leven op zijn bidprentje niet als voorbeeldig en prijzenswaardig was geroemd. De Maximes van Larochefoucauld over de mensen luidden wel een beetje anders, ja, en mensenkennis viel er waarlijk niet aan te ontzeggen, en ook pastoor Willekes had zijn ogen niet in den zak. Maar niemand, welke misanthroop ook, zou in staat zijn, de bittere oordeelssamenvattingen van Larochefoucauld op een bidprentje te laten zetten als een waarheidsgetrouwere kenschetsing. Niemand wilde minder zachtzinnig zijn dan de dood, die zeker een spons drenkte in een oplossend bad, om daarmee achterwaarts over de vale en chaotische kleuren van het afgelegde leven te wissen en het oorspronkelijk patroon te voorschijn te doen komen van het leven, dat men verlangd zou hebben te hebben geleefd. De pastoor gaf er wel eens een ondeugende wending aan. Op den preekstoel had hij wel eens gezegd: wordt gelijk aan uw bidprentjes.

Jacob Cordewever was, nadat hij dien avond op weg naar huis onder het licht van een straatlantaarn den sleutel van de kerkdeuren had laten zien, midden in den nacht opgestaan. Hij had zich aangekleed en was het huis uit geslopen en naar de kerk gegaan. Hij had een beetje moeite gehad met het slot van de torendeuren en hij had die angstige onzekerheid gevoeld, of op dat donker, doodstil marktplein niet iemand op hem lette. Toen het zware slot terugsprong haalde hij een van de deurhelften naar zich toe en door den kier sloop hij de klamheid van het kerkportaal in. Het was nog moeilijk geweest, de deuren aan de binnenzijde weer te sluiten en het sleutelgat weer te vinden. Hij werd warm van inspanning, maar het lukte ten laatste, het gaf hem een gevoel van veiligheid, niet van buiten te kunnen worden overvallen. Den sleutel liet hij in het slot zitten, om bij

het weggaan geen oponthoud te hebben. In het portaal liep hij tegen de harde, vettige strengen van de klokketouwen, die aan muurhaken in lussen neerhingen. Toen hij de tochtdeuren openduwde en ze achter zich liet toevallen hoorde hij dat stijgende en weer dalende jankende geluid, en het was alsof de nachtelijke stilte van de hoge, holle kerk er wakker van werd en de duisternis met alle ogen keek en met alle oren luisterde naar dien binnendringer, om te weten, wat die in zijn schild voerde. Hij was daarom even stil blijven staan. Toen hij niets meer hoorde, liep hij op zijn tenen de kerk in, maar kon het geluid van zijn voetstappen niet dempen, het minste aanraken van die donkere stilte wekte ze tot geluid. Aan het duister gewend zag hij nu vaag de gerekte kerkramen met hun spitsbogen. In het priesterkoor, waar raam aan raam was, hing een nachtschemer en daar gloeide zacht en rood een godslamp, als een ingetogen wake over een afgezonderde, niet waargenomen bewoning, die geheel in zichzelf was verzonken en lichtelijk gestoord werd, omdat nu iemand binnenkwam op een uur, dat niemand hier hoort te zijn. De heiligenbeelden op hun consoles en onder hun troonhemels tegen de pilaren van de middenbeuk waren nauwelijks te onderscheiden. Hij zag ze eigenlijk alleen maar omdat hij wist, dat ze daar stonden, het leken, met al het hoge duister uit het gewelf boven zich, vaag opdoemende, nachtdonkere gestalten van roerloos stille mensen, die ongezien naar hem keken. Toen hij vooraan in de kerk was gekomen zag hij daar de zwarte opstanden van een katafalk, met duidelijker weerszijden de rij witte waskaarsen. Hij begreep, dat er morgen een uitvaart zou zijn. Hij ging even in het priesterkoor en bemerkte het zilverbestikte zwart van de rouw, waarmee altaar en wanden waren bekleed. Hij dacht eraan, hoe hij in het portaal van de kerk tegen de strengen van de luikoorden was gelopen: vier, vijf mannen zouden daar morgen voor de open kerkdeuren met zwaaiende armen en met buigende en zich weer heffende bovenlichamen staan te luien. Het was de grilligheid van het toeval,

dat hier weer overal de gedachte aan de dood op hem afkwam. Voorzichtig in het donker liep hij naar den zijbeuk, waar de trap naar den preekstoel in uitkwam. Op den tast vond hij het losstaande, halve deurtje, haalde het naar zich toe en liep de eiken trap op. Hij hoorde overal in de kerk de echos van het geluid, tot hij boven stond binnen de nauwe omsluiting van den preekstoel, met boven zich de voelbare beslotenheid van het hoge klankbord. Hij kwam naar voren, legde de handen op den rand van den preekstoel en overzag die duistere ruimte voor zich met de donkere pilaren en rijen lege banken, en daar rondom de zwarte diepten van zijbeuk en transept. Ook hier kon hij de ramen onderscheiden en hij dacht aan het kerkhof, dat daarachter was, en waar reeds de grafkuil gegraven was voor den dode, die morgen hier eerst door den middenbeuk zou worden gedragen. Ginds boven op het zangkoor lagen ongetwijfeld de gezangboeken voor den uitvaartdienst met de sequentia Dies irae, dies illa, klaar.

Hij stond nu doodstil en de vraag viel hem in, hoe het zijn zou, als nu toevallig iemand om de een of andere onverklaarbare reden zich dien avond in de kerk had laten opsluiten en getuige zou zijn van de krankzinnige dwaasheid, die hij ging uithalen. Hij ging op zijn tenen staan om te zien, of niet in al die in het duister verborgen hoeken iemand verscholen kon zijn. En een ogenblik had hij het gevoel, of een zich met luider stemme richten tot toehoorders hun aanwezigheid zou oproepen, ook al zouden ze onzichtbaar blijven.

En toen schrok hij. Want hij hoorde duidelijk een geluid bij de ingang van de kerk, nee, hoger, helemaal boven het koor, een ergens in de hoogte verborgen gestommel en gebortel. En toen klonk een droge klepelklop en, meteen daaraan ontzwellend, een galmende klokslag daarbuiten hoog over het nachtelijke dorp, en toen nog een, en nog een keer. En toen was er weer een diepe stilte.

Drie uur, dacht hij, en hij deed net als de paters vóór hun

preek over dood en hel en eeuwigheid: hij legde zijn horloge met bestudeerd gebaar naast zich op den rand van den preekstoel neer. Ze doen het als een bijkomstigheid, maar de predikant moet er zich van bewust zijn, hoe iedereen in de afwachtende stilte, waarin nauwelijks nog een kuchje klinkt, daarnaar kijkt. Doordat het zoveel gespannen aandacht in beslag neemt is het niet meer bijkomstig, maar een zwijgende en overwogen inleiding tot het indrukwekkende woord, dat allen aanstonds zal doen sidderen. Toen schraapte hij zijn keel en sprak de gelovigen aan met de verzekering, dat ze bemind waren.

Het geluid van zijn stem haastte zich in de luide naklanken van overal vandaan ergens anders naar toe, alsof de plotseling ontwaakte kerk zelf sprak en veelvoudig zijn woorden nazei, om spottend het spelletje mee te spelen.

Toen zei hij een paar keer het woord ‘dóód’. Kinderen zitten op een kerkhof, kleine meisjes zitten met een kaatsbal op een grafzerk, ze zien een vlindertje, wijzen het elkaar en zeggen: o kijk! Later dacht Jacob Cordewever eraan, dat hij, na al die doodsverschrikkingen, in die kerk met rouw, en met het gezicht naar het kerkhof achter die hoge ramen, eigenlijk alleen maar een beetje met het woord dood had willen spelen. Hij zei het woord snel en vlug achter elkaar, om overal die o-klanken in de kerk te horen, hij zei het vlugger dan de lange echo's konden antwoorden: uit alle diepten, overal uit de hoogte, klonken die o-klanken, het werd tenslotte een accoord - toen hij zweeg luisterde hij naar het wegzweven en wegsterven van die klanken en het was net als het diminuendo van een Sixtijns motet.

Toen gaf hij op rustigen toon een eenvoudige aardrijkskundige toelichting omtrent de Himalaia. Hij articuleerde elke lettergreep afzonderlijk en sprak langzaam, naar den predikantenaard. De bergketen is vierentwintig honderd kilometer lang, ruim tweehonderd kilometer breed, de bergtoppen, met eeuwige sneeuw bedekt, hebben allen een hoogte van meer dan zes-

duizend meter, een heeft zelfs een hoogte van bijna negenduizend meter. Bij het woord Himalaia sloeg zijn mannenstem plotseling naar de kinderalt over. Dat kinderlijke klinken van die laatste twee lettergrepen leidde hem af. Toen herhaalde hij enige malen het woord en riep de eerste twee lettergrepen met zijn mannenstem en de twee laatste met zijn kinderstem. Langs het gewelf en van beuk naar zijbeuk klonken de klanken terug, alsof overal een kind en een man stonden te jodelen. Hij bracht er het vogeltje bij te pas en riep met zijn kinderstem: vógeltje, vógeltje - en daar vloog het over den berghang, waar de vrolijke jodelaars stonden.

Toen ging hij weer rustig verder. Met de vermelding van basis en hoogte van den bergketen had hij overigens waarschijnlijk tevergeefs getracht de beminde gelovigen enig denkbeeld te geven van de taak van dit vogeltje, dat met een pikje per millenium een billioen Himalaia's - en het woord billioen stuwde hij met een stijging van de laatste lettergreep het honderdvoudig weerkaatsend gewelf in - dat een billioen Himalaia's met den grond had gelijk te maken, om dan nog slechts tevergeefs met het begrip eeuwigheid te hebben gewedijverd. Hij zou het echter betreuren als door die Himalaia-fantasiën de gelovigen het spoor bijster werden - die fantasien waren inderdaad meer verbijsterend dan tijdmeetkundig of wijsgerig juist. Non habet tempus aeternitas, en de theologen waren het wel met Plato eens, dat de eeuwigheid niet een eindeloze hoeveelheid van elkaar opvolgende ogenblikken is. De eeuwigheid is, als Godzelf, ongeschapen, und in der Beschränkung zeigt sich erst der Meister; zich uitdrukken doet God in dat meesterstuk der Beschränkung, de schepping, onze aarde, wij en ons leven.

Hij vertelde later, dat hij toch op dat ogenblik zelf inderdaad al gedacht had aan de kinderen, die in den zonneschijn spelen op het kerkhof en zitten op een grafsteen en roepen: kijk, daar fladdert een vlinder! - kijk, o, hou je stil, daar, in het gras, zit een roodborstje en pikt...

Maar toen hij zover met zijn preek was, wachtte hij even. En nu deed hij net als de predikanten doen, wanneer ze op een hoogtepunt zijn gekomen. Hij nam zijn zakdoek, vouwde dien rustig open, bracht hem aan den neus en snoot met lange tussenpozen drie keer. Het waren drie gerekte schoten, die in de kerk uit alle hoeken weerkaatsten, alsof overal in het donker verscholen iemand op nabootsende wijze zijn neus stond te snuiten. Hij verdiepte zich in het eigenaardige genoegen, dat een predikant in zo'n ogenblik moest smaken. Natuurlijk was dat neussnuiten ook iets geheel bijkomstigs, en toch werd het iets dominerends, het uitvoerige, bedaarde, bezwerende ritueel werd in alle kerkbanken in diepe stilte met gespannen aandacht gadegeslagen. Het geluid van het snuiten kon op zichzelf nog zo komisch zijn, er was niemand, die ook maar in de verte aan iets grappigs of aan lachen dacht, het werd in diepen ernst aangehoord. Hij snoot nog een keer erbarmelijk lang, en toen, den toegedanen zakdoek met de vingers tegen de handpalm geklemd, deed hij of hij met de handen vermanend het geluid wilde sussen, zoals een spreker met een handgebaar, een storenden bijval matigt. Toen liet hij de kerk in gespannen aandacht toezien, hoe hij kalm zijn zakdoek vouwde en wegschoof in zijn linkermouw.

Na die Himalaia verschrikkingen te hebben getoetst aan een juister begrip van de eeuwigheid en aan dat meesterstuk der Beschränkung, dat het geschapen leven is, wilde hij de beminde gelovigen vervolgens de opvatting van de dood niet onthouden, die ons het Boek der Wijsheid leert: streef niet zo ijverig naar de dood en wring de handen niet, want God heeft de dood niet gemaakt en verheugt zich niet in den ondergang van de levenden. Hij schiep integendeel alles opdat het bestaan zou, en iedere mens die eet en drinkt en het goed van den arbeid geniet heeft Godes gaven. Deze gedachte bracht hem er tenslotte toe al die verschrikkingen eens menselijk te toetsen aan de paters zelf en daarbij was Jacob Cordewever wat triviaal geworden. Hij

was er van op de hoogte, dat Tinus de tuinman en huisknecht in het liefdegesticht, waar twee paters van de missie waren ondergebracht, en Betje, de huishoudster van de pastorie, waar drie paters logeerden, in een zekeren winkel tevoren allerlei extra's waren komen halen, macaroni, parelrijst, kerrie, champignonnetjes, vanielje, puddingpakjes, gedroogde pruimen en abrikozen om te stoven bij 't gevogelte. En, zoals de mensen in een dorpswinkel in een praatgrage trouwhartigheid dat doen, hadden ze erbij verteld, dat dit allemaal voor de paters was, die ze te gast kregen. En onder de conferenties stonden Betje de pastoorsmeid en zuster kok elk voor haar fornuis en hadden er ten rechte alle zorg voor, dat het biefstukje voor de paters mals bleef. Ze zouden niet als Martha's misprezen en verongelijkt worden door de paters, die zich, ondanks die Himalaia's en die gedurende hun missies altijd instortende plafonds, uiterst vergenoegd aan tafel zetten. Dit deed aan die wilde dood- en Himalaia-absolutismen niets af, maar het voegde er toch wel leerzaam de dragelijke aspecten van de aardse betrekkelijk heden aan toe. Zijn slotsom was, dat men dit niet uit het oog moest verliezen, en hij hoopte, dat de beminde gelovigen, naarmate ze nu wat vrolijker naar huis gingen, later ook vrolijker de eeuwigheid zouden ingaan, amen.

Hij ging daarop van den preekstoel af, en tenslotte had hij toch nog aan het touw van het zondaarsklokje getrokken, dat vooraan in de kerk hing, onder het torentje boven het transept. Hij wist precies, hoe het moest: niet door luiden, maar korte tikjes; - zeven keer liet hij zo'n klokslag over het nachtelijk dorp klinken.

Toen was hij de kerk uitgegaan. Hij had de deuren weer gesloten, was het marktplein overgestoken om den sleutel in de brieven busvan het gemeentehuis te gooien, toen gauw naar huis, hij was door de achterdeur naar binnen geslopen en stilletjes naar bed gegaan. Eerst den volgenden morgen kwam hij tot de ontdekking, dat hij zijn horloge op den preekstoel had laten liggen.

Nu maakte hij zich over twee dingen een beetje ongerust, over dat horloge en over die domheid van het luiden van het zondaarsklokje. Het bleek al gauw, dat de paters in het liefdegesticht en in de pastorie de enigen in het dorp waren, die er wakker van waren geworden. Het lekte uit, dat ze er met elkaar over hadden gesproken. Ieder van hen was op het geluid overeind gekomen in zijn bed, maar den volgenden morgen dacht elke pater voor zich, het zich misschien te hebben verbeeld, of het te hebben gedroomd, tot ze er elkaar over ondervroegen, en toen bleek, dat ze het alle vijf duidelijk gehoord hadden, het was tussen drie uur en half vier geweest. Maar in het dorp wist verder niemand er iets van. Er werd naar gegist, wat er gebeurd kon zijn. Nu deden de paters, vóór ze hun conferenties begonnen, iederen keer enige zakelijke mededelingen, over onderwerp en aanvang van de volgende conferentie, over de tijden van biechthoren en ochtendpreken en wanneer de kinderzegen zou zijn, en zulke dingen. Maar daags nadat er over het nachtelijk zondaarsklokje gesproken was, besloot de pater de zakelijke mededelingen vóór de conferentie met te vertellen, dat in de kerk een horloge was gevonden en dat de rechtmatige eigenaar het kon terugbekomen op de pastorie. Dat zo'n pater zo'n onnozelheid van den preekstoel mededeelde was ook al zo zonderling, dat had natuurlijk betekenis. We hoorden ook van den sleutel van de kerkdeuren, die in het gemeentehuis in de brievenbus was teruggevonden. Voor de paters was het duidelijk, dat er 's nachts iemand in de kerk en op den preekstoel was geweest. De dader zou onder de vrijwillige brandweerlieden of onder het gemeentepersoneel moeten worden gezocht. Er werd ook een onderzoek ingesteld, maar het liep op niets uit. En omdat er in de kerk geen spoor van geweld, heiligschennende bedoelingen of van poging tot het lichten van offerblokken werd gevonden, berustte men er in, dat het raadsel niet werd opgelost. Een paar dagen na het einde van de missie ging Jacob Cordewever voor zijn laatste trimesters terug naar de

kostschool. Tot zo lang had hij het thuis verborgen kunnen houden, dat hij zijn horloge kwijt was. Later kocht hij een nieuw. Hij schaamde zich een beetje over de uitvoering van zijn dwazen inval 's nachts in die kerk, - het was een verlate kwajongensstreek. Het aardige was de sensatie van dat preken in die volkomen, lege donkere kerk, ‘een monoloog in een labyrinth van echo's, en allebei even onzinnig’. Overigens, zei hij, had hij in wat hij over de eeuwigheid en over de schepping en de dood gezegd had geen ongelijk.

Nu hadden wij in ons dorp twee van die zonderlingen, die niet buiten de dorpsgemeenschap stonden, want ze hoorden erbij, maar die er naar hun eigen mening met hun gedachtenleven een beetje boven verheven waren. Ze wisten wat meer dan een ander, leefden wat omgang betreft erg op zichzelf, moeiden zich niet direct met wat in het dorp gebeurde, maar schreven aan elkaar daarover merkwaardige en meestal schampere briefkaarten. Onze postboden waren daarop bedacht, ze schreven die briefkaarten over, en dat ging dan het hele dorp door. Zo wisten wij altijd welke merkwaardige gedachten die twee uitwisselden, en dat was ook hun bedoeling, al deden ze ook, alsof zoiets niet in hun hoofd opkwam.

De ene was A.H. Forster, hij woonde een beetje buiten het dorp op een tip tussen twee uitwegen, in een huis met een verniste deur, en met een hoge noteboom ervoor, en in de lugustrumheg hing voor het klinkerpad naar de deur een sleets, verveloos houten poortje, dat nooit dicht was. Wat die Forster deed voor zijn kost was niemand duidelijk. Hij had bedrukt brievenpapier en naamkaartjes, daar stond op: A.H. Forster, vertegenwoordiger en agenturen. Wat of wie hij vertegenwoordigde of wat zijn agenturen waren, dat wist niemand met zekerheid. Sommigen spraken van garen en band en sierlint en anderen van Solingermessen, het kan ook beide geweest zijn. Hij ging dikwijls met den trein weg, we zagen hem dan naar het station gaan met een zwart wasdoek pak, dat met zwart lint

was toegebonden. Zijn vrouw, die altijd een morgenmutske droeg, zagen we over de heg heen als ze de was uithing of binnenhaalde of groenten sneed in den hof.

De ander was J.W.G. Jeurissen, horloger. Hij woonde in een stille straat midden in het dorp. Hij zat hele dagen aan den straatkant voor het raam aan zijn werktafel, eeuwig en altijd met een loupe in het oog geknepen boven open horloges, en als ge bij hem binnenkwaamt was het niets dan aan alle muren tikken van allerlei soorten wandklokken en ge zaagt klokslingers druk en zeer ijverig in beweging kris-kras tegen elkaar in; en op de halve en hele uren kwam er aan het slaan van klokken geen eind. J.W.G. Jeurissen was ook archeoloog, hij wist alles van stenen-, bronzen-, La Tène- en gallogermaanse tijdperken en schreef soms in De Aabode een artikeltje over een merkwaardige vondst in onzen bodem. Dat artikeltje ondertekende hij dan voluit met naam en voorletters: J.W.G. Jeurissen.

Die Forster en die Jeurissen kwamen eigenlijk nooit bij elkaar, ze wisselden alleen schriftelijk gedachten aan elkander uit en dan altijd kort en bondig, en dikwijls liefst ook enigszins raadselachtig. Zij beschouwden zichzelf en elkaar zo'n beetje als verlichte vrijgeesten en als de enige mensen in het dorp, die er scherpzinnige en onafhankelijke gedachten op na hielden. J.W.G. Jeurissen was veel eenzelviger nog dan A.H. Forster, want deze Forster kon zich in den tijd van de gemeenteraadsverkiezingen niet bedwingen en stookte dan wel eens. De gemeenteraadsverkiezingen waren toen anders dan nu, volgens het vroegere stelsel ging het nog met candidaat en tegencandidaat, en wie vlak voor den dag van de stemming het meeste bier gaf in de herbergen, die had de meeste kans om in den raad te worden gekozen. Tegen muren en telefoonpalen hingen in dien tijd strooibiljetten, waarop de schitterende hoedanigheden van een candidaat stonden vermeld of een vijandelijke candidatuur met smalende opmerkingen werd bestreden. En bij die ge-

legenheid kwamen er ook altijd biljetten hangen, waarvan iedereen wist, dat ze van A.H. Forster waren. Daar stond iets op in dezen geest: De Nevelingen steken het hoofd weer op, - maar we wisten eigenlijk niet, wat dat betekende, - of: Het bier spoelt onze vroedschap naar ons binnenhof! Blijft gij dit dulden? Tua res agitur! En daar stond dan altijd onder: Rusticus. Na de verkiezingen schreef hij een briefkaart aan J.W.G. Jeurissen: Amice, opnieuw gaan we een periode van de Dunkelmänner in, - a-politicus te salutat, A.H. Forster. Het antwoord luidde: Mundus vult decipi, - decipiatur! t.t. J.W.G. Jeurissen. Met zulke briefkaarten ging de postbode dan eerst naar Mesjeu, van wien wij in onze jeugd Franse les hadden gehad, en die schreef op een briefje, wat het betekende.

A.H. Forster was gewoonlijk de schamperste. Bij de volkstelling had hij op de vraag naar zijn godsdienst geantwoord: atheïst, maar misschien gaf hij er zich geen rekenschap van wat dat was, en had hij alleen maar indruk willen maken. Hij ging in elk geval 's Zondags naar de kerk, al stond hij bij voorkeur achteraan in een uitdagende houding te kijken, de armen voor de borst gekruist, om te laten zien, dat hij niet in een kerkboek bad. Als er eens iets was met het kerkbestuur, een strijdvraag over het een of ander, een ruzie ergens met een pastoor die een beetje bazig zijn wil doorzette of een onwillige wat hardhandig aanpakte, of er was, zoals dat kan voorkomen, iets pijnlijks gebeurd op een pastorie in de buurt, dan schreef hij aan J.W.G. Jeurissen in dezen geest: Wat zegt het Vaticaan? - of hij schreef alleen maar een naam met veel uitroeptekens: Savonarola!!! of: Galilei!!! of: Quousque tandem? Maar dan was J.W.G. Jeurissen de verstandigste, hij behield zijn kalmte en antwoordde: Amice! Deert dit de mannen des lichts? t.t. J.W.G. Jeurissen. In die missiedagen schreef Forster aan Jeurissen een nogal tamme briefkaart met alleen maar wat kwaadaardige uitroeptekens en vraagtekens: Verlos ons van den preektoon, Heer; geef ons natuur!!! en waarheid!!!???!!! weer. Amice salutem,

A.H. Forster. Later, bij den dood van pastoor Willekes, toen de bibliotheek op de pastorie gecatalogiseerd werd, was Forster ook eens gaan neuzen en hij had naderhand een paar van die boeken laten komen. Dat verwonderde de mensen wel, ze dachten, dat hij alleen slechte boeken wilde hebben en de pastoor had natuurlijk alleen maar goeje.

IV

NA ZIJN SCHOOLTIJD IS JACOB CORDEWEVER ENIGE JAREN UIT HET DORP WEGGEWEEST. Hij was toen hier of daar volontair op een gemeentesecretarie. Wij verloren hem in die jaren een beetje uit het oog, en als we hem dan weer in ons dorp zagen, keken we eerst eens op: was hij het, of was hij het niet? Hij was het, maar er waren toch altijd enige dagen nodig, om weer over de vervreemding heen te komen. Gewoonlijk gebeurde dat op een wandeling naar het kasteel, het liefst tegen den avond, en daar stond hij dan raadselachtig te kijken. Hij wilde zeker, dat wij jongelui, die in zijn gezelschap waren, onder den indruk kwamen van wat er in zijn ziel moest omgaan.

Zijn ouders stierven kort na elkaar, de vader het eerst. De moeder was na den dood van haar man in het liefdesgesticht bij de zusters gegaan.

Wijnand Cordewever was achter zijn grootboek neergezegen. Hij werd gevonden toen het lichaam al koud was, hij hield een potlood in de dode hand. Hij had in de gauwigheid het heilig Oliesel nog na gehad, toen zijn christenziel al van hier was vertrokken.

Zijn begrafenis was een hele plechtigheid geweest, een dure mis met drie heren en alles rouw in het priesterkoor en onnoemelijk veel kaarsen, en nog missen aan de zijaltaren. Van ouds waren de Cordewevers mensen van een zeker aanzien geweest in ons dorp; de familie kwam bij zo'n gelegenheid dan graag goed voor den dag. Uit het zielenboek werd hij ook niet ge-

woon voorgelezen zoals honderd andere overledenen, maar als ‘de heer’ Wijnandus, Gerlachus Cordewever. Er waren veel mensen bij dien ongewoon plechtigen uitvaartdienst, de hele kerk zat vol. Het was eigenlijk wel verrassend, dat er zo'n belangstelling was bij de begrafenis van een man, die altijd teruggetrokken en in zijn cijfers verzonken had geleefd. Maar hij zat nog al hier en daar met zijn geld in. Hij was ook voorzitter van het bestuur van een middenstandsspaarbank, die we hier hadden, en begunstiger van allerlei verenigingen. Sommige van die verenigingen, zoals de Sint Vincentius vereniging en de harmonie Sub Umbra, kregen nog een legaatje; - de harmonie ging ook mee in den stoet en speelde Ases Tod.

Jacob Cordewever was door die belangstelling bij de begrafenis van zijn vader zeer getroffen. Onder die heren, die tevoren in het sterfhuis met een meewarige uitdrukking op het gezicht een paar troostwoorden komen mompelen, zijn er natuurlijk velen, die er het land aan hebben, dat het allemaal zo lang duurt en die maar weg willen, alsof ze nooit eens denken aan hun eigen aanstaande beurt. En dat de toeloop uit de gemeente zo groot was, kwam ook door het schielijke van het sterfgeval, dat trekt de mensen altijd. Maar in de stilte onder de gebeden bij het open graf en in dat klaar daglicht overzag Jacob Cordewever bewogen die eerbiedige menigte. Hij stond naast zijn moeder, wier gezicht verborgen was in een sluier; en wij, zijn vrienden, zagen dat hij rode randen om de ogen had, ja, hij kreeg het zwaar te kwaad, toen de kist langzaam in den grafkuil werd neergelaten. Er was niet zo'n bijzondere band tussen hem en zijn vader geweest, maar je moet dan denken aan dien natuurlijken band, het trekt in zo'n ogenblik met zo'n diep en schrijnend zeer door u heen, juist als ge in dien natuurlijken band, zonder het beiden te willen, veel gemist hebt. Ja, zei hij later, vader was tòch bemind. Hij was goedhartig. Hij zei ook: hij was van onberispelijken levenswandel.

Vanaf zijn kindertijd was hij eigenlijk een beetje losgegroeid

van dien stillen man, door wiens eeuwigdurend cijferen en rekenen hij moeilijk heendrong, zodat hij nooit tot vertrouwelijkheid met hem was gekomen. De tijd, dat je 't als jongen moeilijk hebt, was voorbijgegaan, zonder dat zijn vader er erg in had gehad. Misschien, zei Jacob Cordewever, had hij er ook wel erg in gehad, maar had hij gevoeld, dat bemoeizucht dan maar hinderlijk zou zijn: je staat dan toch maar beschaamd met klamme handen en je moet er tenslotte zelf doorheen. Dien moeilijken tijd had hij op de kostschool gehad met enige lotgenoten, ja, toen hadden ze natuurlijk ook die minachtende uitspraken over de vrouw verzameld. Overigens waren de vervoeringen niet minder groot dan de angst en de wanhoop. En dan dat snoeven en spotten, en die vertwijfeling, wat de heilige deugd van zuiverheid betreft; en in de kapel een hoofd als een boei, als over de kuisheid werd gepreekt, omdat dat altijd over de onkuisheid ging. Als volwassene lach je om die petites souïllures, de pijntjes en koorts van het doorbreken van de verstandskies. Maar hij had een groten steun gehad, dat moest je niet vreemd vinden, aan de kleine freule, aan de herinneringen aan het wonder in het rijtuigje met de carbidlantaarns in de donkere sparrenlaan.

Ook op het bidprentje, waarop het gebed werd gevraagd voor de ziel van zaliger den Heer Wijnandus, Gerlachus Cordewever, kwamen teksten te staan, die het oorspronkelijke patroon van het leven lieten zien, het leven, dat hij verlangd had te leven. Hij werd herdacht als de vir justus, de plichtsgetrouwe werker, de toegewijde vader en echtgenoot, de altijd hulpvaardige, bij wien geen evenmens ooit tevergeefs aanklopte om steun en bemoediging, een rechtschapen man, wien de dood niet kon verrassen. En pastoor Willekes voegde een nieuw voorbeeldig levensbericht toe aan de beknopte vitae van zijn zielencartotheek.

Na de begrafenis van zijn vader ging Jacob Cordewever weer uit het dorp weg. Voor den winkel in kruideniers- koloniale- en

grutterswaren voelde hij niets. Het winkelpand werd verkocht en de zaak werd voortgezet door J.B. Velddriel, die zich in een advertentie in De Aabode bij de geachte clientèle minzaam aanbeval en aankondigde, dat hij den winkel naar de eisen des tijds zou inrichten, - en dat deed hij ook. Er kwam een patent weegschaal op de toonbank, er werd veel meer werk gemaakt van de étalages dan vroeger, de koloniale waren werden ook hoe langer hoe meer verpakt verkocht; tonnen, vaatjes en zakken verdwenen uit den winkel. De naam Cordewever was uitgewist, J.B. Velddriel stond nu op de ramen, een naam, waaraan de mensen in het dorp moesten wennen, want die Velddriel was niet van hier.

En stil leefde de weduwe Cordewever bij de zusters, en stierf en werd begraven. Toen was er lang zo'n grote belangstelling niet, de Cordewevers waren op dat ogenblik al weer wat vergeten.

Zo'n verandering van een winkel was niets, een kleinigheid, zoals in dien tijd hier en daar het uitzicht van het dorp maar langzaam en in kleine dingen veranderde, een wegverharding en bestrating, een oud huis, dat werd afgebroken en waar een nieuw huis kwam achter een verlegde rooilijn. Een ouderwets klein herenhuis aan den stationsweg van ons dorp kwam leeg, toen de brouwersweduwe stierf, die de laatste jaren hier alleen en stil had geleefd. Jacob Cordewever kocht van de uitgetrouwde kinderen dit huis. Het was een voornaam, mooi dorpshuis, het lag een beetje terug achter een ijzeren hek met vergulde punten op de spijlen, en binnen dat hek stonden twee prachtige rode beuken. Het had een geel gepleisterden voorgevel, een brede deur met van dat verguld gietijzeren loofwerk voor de verborgen glasruitjes en een zwaren handgreep boven de brievenbus, en weerszij van die deur twee spiegelramen. Omdat het wat schuin langs de straat lag, die hier een bocht had, zag je ook van den weg af de ramen van den zijgevel, waarlangs de voortuin doorliep, en de serre naar den achtertuin, een bleek,

een bloementuin en een groentenhof met wat fruitbomen erin. Veldzicht, heette het huis, de naam stond geschilderd op de lijst onder de dakgoot boven de voordeur. Toen het gebouwd werd had het zeker uitzicht op de velden. Dat had het nu niet meer, de stationsweg was een echte dorpsstraat geworden met huizen aan beide kanten.

De ouders van Jacob Cordewever waren in goeden doen geweest, ook van moeders kant was er wat ingekomen. Zo had hij een bescheiden kapitaaltje. Hij ging in het huis wonen, dat hij gekocht had. Meubels hoefde hij niet veel aan te schaffen, in het liefdegesticht stond nogal wat opgeslagen uit het ouderlijk huis en dat liet hij overbrengen, - hij hield van dingen, waarmee hij van kinds af aan vertrouwd was geweest. Zo had hij zich hier gevestigd en daar had hij reden voor, want hij volgde onzen gemeenteontvanger op, die met pensioen was gegaan. Hij had zich tevoren van de kansen van zijn benoeming op de hoogte gesteld, en die stonden goed. De Cordewevers waren altijd zeer goed gezien geweest. Hij kreeg alle stemmen in den gemeenteraad, werd beëedigd en stortte zijn waarborgsom. A.H. Forster schreef een briefkaart aan J.W.G. Jeurissen met een vinnigheidje over het dorpse nepotisme. Hij zinspeelde er zeker op, dat een oom van Jacob Cordewever van moeders kant hier gemeentesecretaris was geweest, voor hij burgemeester werd van een boerendorp in de buurt. Jacob Cordewever woonde in zijn huis met de huishoudster van de brouwersweduwe, die blij was, dat zij kon blijven waar zij zat.

Veel was het niet, wat Jacob Cordewever bereikt had. Maar hij had weinig lust gehad om verder te studeren. Hij had geen eerzucht, hij had wat geld en aan het beklimmen van de sporten van de maatschappelijke ladder had hij geen behoefte, zei hij. Trouwens, de gemeenteontvanger, die nou met pensioen was, was altijd een man van een zeker aanzien in ons dorp geweest, een heer, dien we 's winters geduffeld in zijn jekker en met een bontmuts naar het gemeentehuis zagen gaan en 's zomers in

een luchtig lustre jasje met een zwart geverfden slappen strohoed. Hij dronk dikwijls met den burgemeester een twaalfuur borreltje achter de hor voor het raam in Het Vergulde Zwijnshoofd, herberg en uitspanning onder de lindebomen aan het marktplein vlak bij het gemeentehuis. Het was er proper, er lag op dit uur altijd vers wit zand gestrooid op den gladgeschuurden houten vloer; buffet, biljart en keu-rek, alles blonk en glom in zo'n morgenhelder uur. De heren werden welgezind, een paar bittertjes slaagden er in voor de verbeelding wat wijder perspectief te geven aan het geborneerde dagelijkse dorpse leven.

Jacob Cordewever had als jong gemeenteontvanger dat aanzien nog niet, en die bittertjes had hij voor zijn verbeeldingsleven niet nodig. Hij had af en toe zitting, als je de belastingkohieren en de aanslagen in de opcenten op de belastingen van de provincie en de hondenbelasting moest gaan betalen. En hij wandelde naar het gemeentehuis voor zijn administratie en het regelen van de ontvangsten van de gemeente. Het was allemaal werk, wat je bedaard kon afdoen, hij was er vroeg mee klaar en hield tijd genoeg over voor zijn lange wandelingen en voor zijn boeken en zijn muziek. Na zijn schooljaren had hij zijn muzieklessen voortgezet. Hij speelde heel goed piano en hij had een tweedehands salonvleugeltje gekocht, dat een mooien toon had. Wij hoorden hem dikwijls spelen. Het klonk soms eentonig als hij aan het oefenen was, wat hij urenlang geduldig deed. Maar er waren van die zomeravonden, als in het dorp de linden zo bedwelmend naar honing geuren en de tuinen zijn goudig en kleurig in het pralen van het avondlicht, dat hij daarbinnen, de ramen open, onder het donker beukenlommer, van de stemming bevangen aan één stuk door een sonate van Beethoven speelde, die hij al lang kende. Wij waren niet veel gewend, maar wij vonden het mooi en stonden buiten stil te luisteren. Zelf was hij over zijn spel natuurlijk niet zo best te spreken, maar hij sprak wel van het genot dat je hadt als je zelf speelde, ook al deed je het, zoals hij het noemde, maar matig.

Wanneer ge bij hem kwaamt, om eens naar zijn pianospel te luisteren, dan kon hij een gevoelig Impromptu van Schubert, of een zwaarmoedige étude van Brahms ineens afbreken, om te spreken over den kindertijd, - ja, die kleine freule, dat bleef hem bij. Dat was het paradijs geweest, toen in den kasteeltuin, de oorspronkelijke staat van de onschuldigheid, het blijft het heimwee van den volwassene. Niets gaat er boven, geen spanning, geen ervaring van later, nooit beleven we de liefde meer zo volstrekt, zo groter dan we zelf zijn, zo puur. Het is de appelbloesem, pas opengegaan, pril nog; met je gezicht in die stevige toeven drenk je je hele ziel in het aroom van onberoerde en onbekommerde zuiverheid. Met het rijpen mee komen bladluis en wormstekigheid, en zelfs de gave vrucht heeft nooit de schoonheid van haar bloesem.

Op een avond in den voorzomer, toen hij zo sprak, klapte hij den vleugel toe. Hij stond op, greep in de gang zijn hoed, wij gingen wandelen. Het was een ruige dag geweest, tegen den avond was de wind verstild en er was ineens zo'n open avondhemel, een grote rode zon onder wat dralende, wijnrode wolken. De wind had zich ingetoomd, maar wabberde 'n beetje en woei langs ons pad het zomerkoren open en toe, en over die wiegende halmen begon het hier en daar te stuiven. Toen zagen wij een kind in het koren. Het droeg langgesteelde korenbloemen, de halmen verborgen het soms, als ze openwoeien was het kind te zien, een meisje in een wit schortje, blonde krullen met een haarstrik langs het opvallend knappe, ronde gezichtje. Het kind stond stil, het had onze stemmen gehoord en keek naar ons. Het kwam uit het koren naar het pad, lachte tegen ons en gaf Jacob Cordewever de langgesteelde korenbloemen die het had geplukt, en hij nam ze aan. Daarna ging het kind in het koren terug, en wij wandelden verder.

Ja, die dingen zijn er, een impromptu, aangrijpende accoorden, de lentelijke wereld, het koren waarlangs de wind dwaalt als de bewogen zoom van Gods onzichtbaar kleed, het kind.

Jacob Cordewever droeg de bloemen, hij gooide ze niet weg, nee. Hij stelde zich weer duidelijk te weer. Heeft Freud gelijk? zei hij. Heb je dat kind goed gezien, hoe mooi het was, niet het knappe gezichtje, nee, het hele zuivere wezen. Is dit alleen maar biologisch in zijn jonge fasen van lust en onlust, die verschrikkelijke woorden voor wat we weer menen ontdekt te hebben, omdat wij overal onze onbescheiden, wetenschappelijke, bevuilende neus te diep insteken?

Wij zwierven een tijd lang rond, zwijgend en in gedachten, het beeld van dit boerenkind bleef ons bij. Langs de buitenwegen kwamen wij aan de overzijde van het kasteel in het dal van de Aa, - natuurlijk, dat was het doel van de wandeling geweest, wij gingen de Aabrug over naar het kasteel. In de hoge, zachtdoorruiste bomen zong geen vogel meer, het was donkeravond geworden. Op de kasteelgracht was nog de helderheid van de waterleliebedden. En dicht bij het water aan den kant van het kasteel waar de keuken moest zijn zagen wij een verlicht venster en het geel spiegelbeeld was doordreven van een rimpeling onder den kalmen wind.

- Er is iemand op het kasteel.

Wij bleven kijken in het donker. Het kasteelklokje sloeg, roeken en duiven vlogen op.

- Hoor je, zei Jacob Cordewever, het kasteel wordt weer bewoond.

Wij gingen over het gras helemaal naar den grachtkant, onder de bomen uit zagen wij nu dichterbij en helderder de waterlelies en roken een moerigen geur. Jacob Cordewever gooide plotseling de korenbloemen in de gracht. Daar lagen ze. Ze dreven niet, ze lagen stil, vielen toen uiteen en wiegden eventjes, toen een windzucht het water waar ze lagen deed rimpelen.

Ja, het kasteel was weer bewoond. Wij zagen dien zomer in den kasteeltuin dikwijls een dame wandelen, iedereen noemde

haar de barones. Wij konden natuurlijk niet weten, of die dame de vroegere kleine freule was, die we in haar rijtuigje hadden zien rijden toen we nog kinderen waren. Maar Jacob Cordewever zei, dat hij daarover zekerheid had, zij was het. Later in den zomer zagen wij haar ook dikwijls in gezelschap van een heer. Zij gingen samen paard rijden langs de ruiterpaden door de dreven van de heerlijkheid - in die dagen stonden er paarden in de stallen van het neerhuis. De barones ging ook wandelen met dien heer, het zal de een of andere baron of jonkheer zijn geweest, zo'n Charles of Isanbart. Wij dachten eerst, dat de jonge barones getrouwd zou zijn. Maar Jacob Cordewever wist te vertellen, dat dat niet het geval was. Hij deed geheimzinnig, of hij meer wist dan een ander, of hij om de een of andere reden ingewijd was in wat daar gebeurde op het kasteel. Die baron kwam trouwens altijd maar voor een paar dagen, hij werd dan door een koetsier met een rijtuig aan den trein afgehaald en naar het kasteel gereden. Toen wisten wij zijn naam niet, maar later hoorden wij dien naam, in den tijd namelijk, dat hij aan den anderen kant van de Aa dat tweede kasteel bouwde, waarop hij anderhalf jaar, misschien twee jaar heeft gewoond, en in onzen burgerlijken stand stond ingeschreven. Hij was een ver familielid van de barones, zijn voorgeslacht was door huwelijken met het hare verwant geraakt. Ook in dien herfst zagen wij hem, hij ging in de omgeving jagen, soms in zijn eentje, met zijn jachthonden, soms met een klein gezelschap. Dan kon het nog wel eens een hele drukte op het kasteel zijn en 's avonds werd er wel eens feest gevierd, we zagen ook een keer den tuin met lampions verlicht, en daar liep het kleine gezelschap te wandelen en ingetogen te praten. We herkenden dan de gestalte van de barones, ze liep gearmd met dien baron - Jacob Cordewever stond ook een keer weemoedig en met raadselachtigen blik toe te zien, toen die twee, wat verwijderd van de anderen, samen het pad opgingen naar de sparrenlaan, waaraan voor hem zovele herinneringen waren verbonden.

En dien winter zagen we nog iets anders, iets moois, dat was in den tijd van een paar windloze maannachten, toen een plotselinge, strenge vorst ineens wat was gaan verzachten en een verwachte dooi niet doorzette, alleen kwam er toen wat sneeuw. De toegevroren grachten van het kasteel lagen blauwig wit binnen de blanke wallen van de kanten. Toen zagen wij de barones en dien vreemden baron, die weer voor enige dagen op het kasteel was, 's avonds samen schaatsen op de gracht. Dat schaatsen deden zij bij voorkeur als het donker was, ze bleven in die wintereenzaamheid soms tot laat in den nacht op het ijs. Ze waren in bont en met bontmutsen, daar gleden ze naast elkaar, hun handen uit de bontmouwen hielden naasteen een ronde stok met aan de uiteinden vergulde ronde knoppen, die telkens glinsterden in het maanlicht. Zij bewogen zich zo licht en sierlijk. Ze schaatsten goed, met vasten streek, zwierend, samen in evenmaat naar een kant overhangend, een halven rondboog links, bij het eind daarvan een halven rondboog rechts, zó gelijk, alsof ze samen helemaal een waren. Je kon het lichte ijlen van hun schaduwen over het ijs zien, sneeuw en zachte vorst maakten den nacht stil en in het kasteel bleven enkele vensters verlicht, ja, dat kasteel lag daar als een droomslot. Niets hoorde je dan het zachte schampen van de schaatsen, den ingetogen dreun van het ijs soms tot aan de ritselingen onder den grachtkant; en met langer, scherper toon klonk het glijden van staal over ijs als die twee uitzwierden en om elkaar heen draaiden, waarbij hij haar even beschermend in de armen nam en haar staande hield. Dan stonden zij stil, en het was alsof de nacht zelf daarvan stiller werd. Zij praatten kalm met elkaar. Je hoorde hun mooie, voorname stemmen, de donkere van hem, de heel lichte en blijde van haar. Soms lachten zij ineens, maar ook dat klonk tussen kasteelgevel en grachtkant en bomen, ingetogen in die nachtstilte van witte vorst. Zij praatten rustig, op den kant kon je 't niet verstaan, zo kwamen wij er niet achter wat die verfijnde mensen bij zo'n gelegenheid tegen

elkaar zeggen. En van de namen, als ze elkaar noemden, konden we alleen maar horen, dat ze welluidend klonken.

Dat mooie voorname schaatsen in den maannacht was natuurlijk ook weer iets, dat voor ons gewone dorpse stervelingen niet was weggelegd. Er werd in het dorp veel over gepraat en er kwamen veel mensen kijken, die er de kou voor over hadden. Dat was wel hinderlijk voor het paar. Ze gingen dan wat verder de gracht op. Ze kenden uur noch tijd, het was duidelijk genoeg wat er aan de hand was met die twee. Het klokje sloeg, één enkele slag, wak in die sneeuwen stilte, later sloeg het in alle kalmte heel veel slagen daar op het leien dak, op de tinnen van het droomslot, - het paar, onbekommerd om tijd en uur, bleef schaatsen.

Jacob Cordewever was elken avond gaan kijken. Hij wist op den grachtoever een plaatsje, waar niemand hem zag, waar hij nog bleef als de andere kijkers al lang naar huis waren gegaan. Ja, nu waren er op de wereld alleen maar die twee gelieven, daar gleden ze voort in het maanlicht, God weet wat zijn gevoelens waren. Die kleine freule, en dat toen in de sparrenlaan, dat was uit den kindertijd. Maar dien kinderdroom vergeten we niet, het kind in ons blijft altijd die hunkering behouden, het heimwee naar het sneeuwzuivere geluk van die prille wereld. Hij had ook gezien, hoe die twee daar op het ijs elkander kusten. En als ze naar binnen gingen, dan was hier de nachtelijke verlatenheid van de gracht, maar zij gingen samen een verlicht kasteel binnen, waar ze alleen waren. God weet, wat er in Jacob Cordewever omging, als hij daar naar de lege verlatenheid van de gracht stond te kijken en hij eindelijk zag, hoe het licht achter de vensters van het kasteel uitging.

Hij bleef de volgende avonden naar het kasteel gaan, ook toen het al dooide. Toen was er geen mens meer te zien. Het was er druilerig, er dreef water op het ijs, daar regende het kringetjes in en de winterbomen dropen in de kille nachtkou. Jacob Cordewever liet zich doorweken en keek naar dat dooiend

ijs, dat losliet van den modderkant. Hij stond zeker zijn verdriet te koesteren en hoorde den regennatten slag van het klokje daar op de tinnen van het slot. Er was nu ook geen raam verlicht. Binnen hadden die twee in de warme kamer de blinden dicht gedaan.

V

ZO MOOI, ALS WIJ ALLEMAAL DACHTEN WAS HET TOCH NIET MET DIE SCHAATSENDE gelieven, het eindigde droef met vreemde dingen, waarover druk gefluisterd werd. Die baron was wel degelijk zoveel als de verloofde geweest van de barones, maar hij had zich helemaal niet netjes gedragen. De barones had, toen zij hier op het kasteel was komen wonen, een kamermeisje meegebracht, zo'n knap jong ding, uitdagend, misschien niet van gedrag maar van figuur, maar daar kunnen die meisjes zelf niets aan doen. Zulke meisjes in haar zwart japonnetje, wat een beetje strak om het goed gevormde jonge lichaam sluit, het vlugge witte schortje met de banden in een breden strik van achter, met het gesteven kanten haarbeschermertje, spreken gauw tot de verbeelding van mannen met wat vurige en ondernemende zinnen. Misschien was die baron een nazaat van dien edelman met zijn honderdtweeëndertig kinderen en had hij in zijn bloed iets overgeërfd van dien minnelust. Misschien was het meisje toch te meegaande geweest en gewilliger dan die jonge madame de Sevigné, die de barones was. En het kan ook wel helemaal en uitsluitend de schuld van dien baron geweest zijn. Van mannen is toch niet te begrijpen, wat ze soms in een vrouw zien en hoe ze voor een onverklaarbaren gril van den hartstocht alles op het spel zetten. In elk geval was het uitgelekt, dat de barones 's nachts den baron betrapt had in het meisjeskamertje onder een van de dakkapellen, - want daar is altijd haar belaagd verblijf. De barones was eens naar boven gekomen, omdat ze iets

had bemerkt en achterdocht had gekregen. Er werd trouwens ook verteld, dat het meisje zelf om hulp had geroepen en daarmee den minzieken baron had verraden. Den volgenden morgen zou hij in alle vroegte met het rijtuig weggebracht zijn naar het station, om daar den eersten trein te kunnen nemen. Er waren mensen, die zijn vertrek op dat vroege uur hadden gezien. Misschien dat de bedienden van het kasteel, alleen maar vermoedend wat er was gebeurd omdat ze tevoren ook wel eens wat bemerkt hadden, erover waren gaan praten. Maar het kamermeisje bleef op het kasteel, - dan zou men zeggen, dat ze toch wel degelijk hulp geroepen had en dat de barones overtuigd was, dat de baron de enige schuldige was. Later hoorden we weer, dat die verhouding van den baron met dat meisje al van langen duur was, en er werd als zeker verteld, dat die verhouding gevolgen moest hebben, zoals men dat dan noemt. Maar zij die het vertelden noemden weer een ander, die het gezegd had, en als iemand bij dien zegsman informeerde, dan bleek die het ook weer van anderen te hebben gehoord.

Dat spreekt, als er op zo'n kasteel van die dingen gebeuren die men liever niet aan de grote klok hangt, dan wordt daar druk over gepraat. Niemand kan zijn mond houden, er is het pleizier van de spanning, hoe zij, die het nog niet weten, zullen staan te kijken als ze 't horen, en wie het vertelt rekent zich het kennen van het geheim als een persoonlijke verdienste aan. Zij, die zich het meest over het kwaad verontwaardigen hebben het meeste pleizier dat het gebeurd is, zo ongeduldig zijn ze, om het te vertellen. A.H. Forster schreef een briefkaart aan J.W.G. Jeurissen: Noblesse oblige (sic!). Wat zeg je ervan? t.t. A.H. Forster. Maar J.W.G. Jeurissen was nu ook weer de verstandigste, eigenlijk gaf hij A.H. Forster een les, hij schreef terug: Qui sine peccato est... t.t. J.W.G. Jeurissen.

Dien baron hebben we voorlopig niet meer in ons dorp teruggezien. De verloving was uit. Er werd verteld, dat hij een grote reis maakte, want het moest een echte wereldreiziger

zijn. Zulke verhalen kwamen weer van de meid van den notaris, want de notaris had nog wel eens met de barones en haar familie te maken; de grote houtverkopingen, vóór het latere verval van het kasteel, waren toen al begonnen.

Nu was er in ons dorp een wilddief en visstroper, Keesje van Veghel, een fel en avontuurlijk ventje, dat het verzet tegen jachtwet en visrechten in het bloed had zitten, en die had dien voorzomer op een morgen, nog eer het licht was, iets eigenaardigs gezien, iets wat hij toen niet begreep, - nee, maar later werd het hem duidelijk, en toen had hij spijt, dat hij er met dezen en genen over gesproken had. In dien tijd was hij er nacht na nacht op uit, en dien vroegen morgen voor zonsopgang was hij zijn fuiken gaan lichten in viswater, dat langs de Aa lag en bij het kasteel hoorde. Hij had een net en een emmer vol paling en karper. Hij kwam er mee de Aabrug over: onder de bomen langs den kasteelweg was het nog donkere nacht, maar over het kasteelplein, over de gracht en in een kasteelvenster klaarde al een beetje morgenschemer. Ineens dook Keesje langs den grachtkant weg en sloop achter het muurtje van de brug naar het grintplein. Want hij zag iemand aan komen, een vrouw, de barones, dacht hij; en stropers, die buit hebben, zijn er op bedacht niet geattrapeerd te worden. Hij stopte stilletjes zijn emmer weg, legde zijn zwaar net neer en hurkte in het drijfnatte gras. Hij zag, dat die vrouw een paar keer omkeek naar het kasteel, en toen naar de gracht toekwam, in de richting van de plaats waar hij zat. Toen zij dichterbij kwam zag hij, dat het de barones niet kon zijn, nee, ze was heel anders. Ze wankelde, ze strompelde, ze stond stil, keek weer rond en kwam weer dichterbij. Keesje voelde, dat zij net als hijzelf om de een of andere reden niet gezien wilde worden. Ze liep gebukt, ze droeg iets. Ze droeg iets in twee handen, iets dat in een doek zat. Ineens liep ze zo vlug als ze kon naar den waterkant. Zij

stond aan de andere zijde van de smalle gracht bijna tegenover hem, maar in het grauwe donker merkte ze hem niet achter zijn muurtje. Zij knielde neer in de schaduw van een hogen rhododendron vlak aan het water. Zij keek weer om, maar waar zij zat kon zij door dien rhododendron het kasteel niet meer zien. Zij was daar aan het water zó dichtbij, dat Keesje haar gezicht kon onderscheiden. Hij zag een paar grote, donkere ogen, en het was net, of die wezenloos naar hem keken. Een knap jong ding, maar een beetje slordig met haar verwarde haren en in een lossen mantel, dien zij over haar nachtkleren had omgeslagen, de voeten staken bloot in pantoffeltjes. Bij deftige huizen ziet men 's morgens wel eens een meisje zó aangekleed met een asla of een vuilnisemmer naar buiten komen, maar wat voerde, terwijl iedereen nog sliep en eer het nog licht was, dit meisje hier uit aan de gracht? Keesje had scherpe ogen en het leek hem, alsof hij bloed zag aan die lichte nachtkleren onder den mantel uit. Het meisje had zeker een ongeluk gehad, dat ze verbergen wou, ze ging iets wassen, wat de barones niet mocht weten. Keesje, zelf op zijn hoede om zijn stropersbuit te verbergen, begreep den angst van het meisje. Zij bukte zich diep. Wat zij precies uitvoerde kon hij niet zien. Ja toch, ze spoelde iets, ze boog diep naar de gracht over. Toen zat zij weer even recht. Het duurde. Kijk, daar kwam zij langzaam overeind en liep, den rug naar hem toe, slenterend terug. In het helderder worden van de schemering zag hij haar nu duidelijker. Hij kwam overeind en kroop den berm op. Ja, daar stond zij. Hij zag, hoe haar hand in den mantelzak tastte, even later zag hij haar gebaar, hoe ze haar neus snoot en hij hoorde het droefgeestig geluid. Toen ging ze weer moeilijk en langzaam verder. Keesje pakte zijn emmer en zijn net en ging gauw onder het donker van de bomen lopen. Toen keek het meisje naar hem om, maar hij wist niet, of zij hem zag. Zij wachtte even. Maar toen liep zij weer door, zij bukte zich een keer alsof zij iets opraapte. Ze liep wat rond, als wilde zij zich een houding geven, om te doen alsof het heel ge-

woon was, dat zij hier nog bijna in den nacht in die kleding rondliep. Toen ging zij naar binnen.

Een verdomd knap ding, dacht Keesje, maar nou was er iets, waarom hij even terugging. Het schoot hem te binnen, dat hij in het water, waar het meisje had gezeten, iets roods had gezien, - bloed. Hij kon eerst de plaats waar ze had gezeten niet terugvinden. Hij moest eerst weer tot achter de brug gaan, om te berekenen, waar het kon zijn geweest. Maar als hij overeind kwam, langs de gracht liep en met de ogen den anderen kant afzocht was hij weer onzeker. Iets roods. Hij zag iets roods, de bijeengedreven afgevallen bloembladen van de uitgebloeide rhododendron, die een eind over de gracht heengroeide. Het werd lichter. In een dakkapelraam aan den oostkant van het kasteel blikkerde al iets roods, het blozen van het morgenrood. Keesje maakte, dat hij naar huis kwam met zijn buit.

Keesje van Veghel was een fel, rauw manneke, stropen was zijn leven. Voor een hoop dingen was hij grif onverschillig, bij nacht en ontij was hij op weg. Maar in de wildernis van zijn leven was zijn huis een oase, en bij zijn vrouw en zijn kindjes was het al zachtheid, wat er aan het rauw manneke was. Hij wist, dat zijn vrouw de koffie klaar zou hebben, als hij thuis kwam. Het stemde hem buitengewoon pleizierig, bij alle pleizier dat hij al had over zijn goede vangst van dien nacht. En thuis bij de vrouw, dacht hij nog wel aan wat hij gezien had bij het kasteel, maar als stroper hield hij zijn mond, wat hij meemaakte vertelde hij niet aan de vrouw en zij moest het van anderen horen, als hij eens gepakt was.

Toen hij er later met dezen en genen, die hij vertrouwde, toch eens over sprak, was het gebeurde in zijn bijzonderheden al weer verbleekt in zijn herinnering, alsof het geen betekenis kon hebben gehad. Hij hoorde toen ook, dat dat knappe ding op het kasteel, waarover zoveel te doen was geweest, vertrokken was. Er waren mensen, die haar met hoedje en mantel en met haar reiskoffertje naar den trein hadden zien gaan met den vluggen

en kwieken stap van haar hooggehakte schoentjes. Zij is het geweest, dacht Keesje, en er is zeker iets gebeurd, waarom ze is ontslagen of zelf niet meer op het kasteel wou blijven. En voor de zomer ten einde was, dacht hij er niet meer aan.

Maar het jaar daarop kwamen er mannen met camassen, leren jekkers en rood-wit-gestreepte landmetersstokken in het dal van de Aa. Ze waren voorbij het kasteel de Aabrug over gefietst en liepen toen door de beemden langs den anderen oever van de beek. In de herbergen werd er 's Zondags na de tienuren mis druk over gesproken, wat er aan de hand kon zijn; de boeren stonden wijdbeens, het gesuikerde brandewijntje in de hand, en hadden het over de gronden, die daar waren weggekocht. Na een paar maanden kwamen er ook gravers en grondwerkers. Ze groeven en kruiden, ze duwden de zwaargeladen kruiwagentjes langs de zwiepende loopplanken uit de altijd diepere kuilen en een eindje verder hoogden ze het terrein weer op. Er werden rails gelegd voor een zandtreintje en mannen duwden gebogen de kipkarretjes langs het lijntje voort. Het leek wel, alsof ze een kanaal gingen graven, maar het was gauw duidelijk, dat dat toch niet het geval was. Ze groeven in het vierkant rondom een diepen bouwput in het midden, er stonden pompen op het werk en den helen dag werd er maar water gepompt. Toen kwamen er lange wagens met zware palen en van dan af begon het gedreun van het heiblok, dat uit zijn katrollen paal na paal de modder in dreef. Er waren mensen, die vermoedden, dat er een kerk zou komen, maar dan hadden we ervan geweten, en zelfs de leden van het kerkbestuur wisten van niets, het was daar trouwens ook helemaal geen plaats voor een kerk. Er waren anderen, die meenden, dat er een groot klooster zou komen of een gekkenhuis of een tehuis voor ouden van dagen of zo iets. De mensen gingen allemaal kijken. Gauw genoeg kwam er de helderheid van funderingen en het waren

zware funderingen, en tussen de bomen zag je toen ook al van verre de steigers. Den helen dag reden karren en vrachtwagens langs het kasteel de Aabrug over naar den bouw, zand en grint, en stenen uit de ringovens. Van overal vandaan waren werklieden gekomen, want het bouwwerk moest gauw klaar zijn. Het was een drukte en bedrijvigheid van belang. De betonen mengmolens ratelden en daar tussen door klonk zachter van drie, vier kanten het hamergeklop op de stenen, die de metsers daar boven bij hun kalkbak in de neergekwakte en uitgestreken specie zetten en wat aandreven op den muur: ze stonden aan beide kanten, binnen en buiten, en hielden elkander bij. Langs de ladders tegen de steigers klommen de werkmannen, die van die leren vingerbeschermers om de hand hebben en torsten de stapels steen op den schouder tegen het scheefgehouden hoofd. Steen, grint, palen, planken en balken werden met luid lawaai gelost, en altijd was er ergens getier rond paarden, die tevergeefs weerszij van den disselboom de stalen strengen strak rukten, omdat er geen verwikken was in den vastgelopenwagen met de zware vracht. En dan de voerman met zijn zweep met vlossen erbij, het knetterende geklap en gevloek en het schermen van de mannen, die zich schrap zetten tegen de wielspaken, ho en huu! dan vloog ineens uit het opsniersend zand de wagen vooruit. En het vlugge en stampende stappen van de opgewonden en zenuwachtige paarden was te horen aan het rukken van de bellen in de hamen. Mannen in grijze kielen en met bestofte gleufhoeden, altijd nog een pauweveertje in het sleetse lint, liepen rond met opgerolde blauwdrukken. Het was een passen en meten en overleggen, en vreemde heren kwamen en gingen rond de directiekeet. De architect kwam uit Brussel, zeiden de mensen; de aannemers waren ook niet van de streek, het waren vreemden, maar ze namen veel werkvolk uit het dorp aan. En grondwerkers, metselaars, timmerlieden, stucadoors, onze dorpssmeden en de schildersbazen maakten goede verdiensten. Zoiets is dadelijk te bemerken in de herbergen, waar

het nou ook dikwijls op doordeweekse avonden druk was, en ook J.B. Velddriel merkte het achter zijn toonbank.

Neen, een kanaal was het niet geworden, wat die werklieden in de eerste dagen dadelijk waren gaan graven, het werd een gracht, dat was duidelijk. En het werd ook hoe langer hoe duidelijker wat het gebouw zelf ging worden. Het werd een kasteel, en het merkwaardige was, dat het precies dezelfde gevels, precies denzelfden ingang, dezelfde vensters kreeg als het oude kasteel.

In die dagen verscheen er een bericht in onze Aabode: Een tweede kasteel in ons dorp. In dit bericht werd vermeld, wie de bouwheer van het kasteel was: een zekere Arend Rudolph Eustache baron van Herelaef, die geparenteerd was aan de familie, welke al enige geslachten lang het oude kasteel in eigendom had. De erflijke bestuurstitel van de vroegere heerlijkheid bleef aan dit historische kasteel verbonden. De jonge edelman, die ons dorp een tweede kasteel schonk, zou het mettertijd betrekken. Thans vertoefde hij in het buitenland, maar binnen afzienbaren tijd zou hij als bewoner van het nieuwe kasteel een ingezetene van ons dorp worden, een feit, waarover wij met reden verheugd en waarop wij met recht trots mochten zijn. Het merkwaardige van het nieuwe kasteel was, dat het, in den vijftiend'eeuwsen bouwstijl opgetrokken, een getrouwe copie van het oude kasteel werd, een nabootsing, tot heden reeds zó verbluffend geslaagd, dat een woord van lof en hulde niet onthouden mocht worden aan den kundigen en eminenten architect, die trouwens ook in het bijzonder zijn sporen op het gebied der restauratie van historische monumenten had verdiend. Het bij alle ingezetenen zo geliefde historische monument, dat ons dorp in zijn fraaie oude kasteel bezat, werd nu als het ware verdubbeld en in zijn bestaan verlengd. Het nieuwe kasteel in de nabijheid van het oude, waarvan het een zo natuurgetrouwe nabootsing was, was een wel zeer bijzondere bezienswaardigheid voor den tijdgenoot. En

als het oude kasteel zou zijn bezweken onder het knagen van den onverbiddelijken tand des tijds, die het op zo menig historisch bouwwerk had gemunt, dan zou het thans gebouwde kasteel op zijn beurt de eeuwen trotseren. Het was de onschatbare verdienste van den jongen edelman, dat hij op deze wijze een monument, dat het voorgeslacht ons had nagelaten, in een natuurgetrouwe gelijkenis aan het verre nageslacht doorgaf. De bouw van het nieuwe kasteel gaf overigens werkgelegenheid aan velen, wat de welvaart in ons dorp reeds merkbaar ten goede kwam. En de vestiging van den jongen baron - de edelman zou de redactie niet euvel duiden, dat haar deze opmerking uit de pen vloeide - zou niet minder bevorderlijk zijn voor de algemene welvaart in onze gemeente en door vermindering van den hoofdelijken omslag een verlichting betekenen van den belastingdruk, wat haar ingezetenen niet anders dan welkom kon zijn.

Een week later stond er in onze Aabode een lezenswaardig feuilleton, waarin, nu daar aan de overzijde van de Aa de muren oprezen van een tweede kasteel, de geschiedenis van het oude kasteel werd verteld: het jaartal van den bouw, de vestiging van den eersten bewoner die met de heerlijkheid werd beleend, de schenking van de adelijcke huysinge uit kracht van volmacht en uit kracht van transport aan latere vrijheren, vrijvrouwen en douairières, en nu lazen wij daar gedrukt al die mooie en deftige namen, zoals gewone mensen die nooit hebben. Vroeger had het kasteel gevauceerde poorten en muren met schietgaten gehad en valbruggen over de watergrachten. En de langgerekte neerhuizing, waarin thans schuren en stallen waren, was toen rechthuis en vergaderplaats voor de dingbank. In het feuilleton stonden de jaartallen van de belegeringen van het kasteel, er werd in verteld, wie er in den loop van de tijden in hadden gewoond, welke merkwaardige mannen er een bezoek hadden gebracht en er hadden vertoefd, wanneer het kasteel in vlammen was opgegaan en wanneer het weer als een

Phoenix uit zijn as was herrezen. De verdedigingsmuren en valbruggen waren in den lateren tijd gesloopt, het kasteel verloor toen zijn karakter van versterkt huis. Maar een kunstzinnig edelman had het in de vorige eeuw laten restaureren met behoud van het oorspronkelijke karakter van de huysinghe zelf, een gebouw, dat het juweel bleek te zijn van laatgothische bouwkunst, zoals dorpsgenoot en vreemdeling het nu al weer een paar generaties lang hadden gekend. Alleen was het in hoge mate betreurenswaardig, dat de restauratie zich tot het uiterlijk had moeten beperken en dat tengevolge van het vroegtijdige overlijden van dien kunstzinnigen edelman het herstel van het interieur onvoltooid was gebleven. Wanneer het kasteel bewoond werd, waren er maar een aantal vertrekken in gebruik. Vele vertrekken vertoonden de sporen van tijden, waarin het kasteel gebruikt was voor doeleinden en huisvesting, waarvoor het niet was bestemd. Uitzicht op een algehele restauratie bestond er op het ogenblik helaas niet, wat jammer was omdat het kasteel een kostbaar erfstuk was, uit een tijd dat men meer smaak en stijlgevoel had dan in onze dagen van wansmaak en stijlbederf. Onder het feuilleton stond: Wordt vervolgd. J.W.G. Jeurissen.

Het vervolg verscheen veertien dagen later. De opmerking in het eerste feuilleton over den wansmaak en het stijlbederf van onze dagen bleek de inleiding te zijn geweest tot allerlei bedekte en openlijke hatelijkheden over het nieuwe kasteel. Daadwerkelijke piëteit voor het behoud van het waarachtige en waardevolle cultuurbezit, dat het voorgeslacht ons had nagelaten, kon deze tijd niet meer opbrengen. Als de bevoegde instanties niet bereid waren met de eigenaren van het oude kasteel de handen ineen te slaan, om te trachten het geheel in zijn vroegeren luister te herstellen en het waarborgen te bieden voor een onderhoud, dat het voortbestaan ervan verzekerde, dan zou ook dit ‘juweel van laatgothische bouwkunst’ voor het nageslacht spoedig verloren zijn. Kon het nieuwe kasteel

het oude vervangen? Reikten we onszelf niet een brevet van onvermogen uit, door het nageslacht een copie aan te bieden, zijnde deze tijd tot iets oorspronkelijks onbekwaam? Kon men in ijltempo uit den grond stampen wat in de eeuwen behoorde te groeien en waar de historie haar eerbiedwekkende merktekenen aan pleegt te geven, zoals het oude kasteel bewees? De schrijver schroomde niet voor uitdrukkingen als ‘slaafse navolging’, ‘zielloze nabootsing’ - al vroeg hij om verontschuldiging, dat deze opmerkingen hem uit de pen vloeiden. De vreemdeling, die, na het oude kasteel in ogenschouw genomen te hebben, de Aabrug overging en daar plotseling voor het evenbeeld van het historische gebouw stond, zou zeggen: inderdaad, du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas, - de éne stap, dien hij over de Aabrug had gezet. Achter dezen zin in het feuilleton stond een vraagteken met een sterretje, het sterretje verwees naar een voetnoot: Vraagteken van ons, Red. De schrijver sprak van een aangezicht met twee neuzen, geheel van denzelfden vorm, de ene nochtans eerbiedwaardig oud, de andere nietszeggend jong, en het geheel van een uitwerking, die een met twee neuzen versierd gezicht nu eenmaal onvermijdelijk heeft. De schrijver kon niet ontkomen aan den indruk, dat hier sprake moest zijn van een kostbaren gril, verklaarbaar misschien uit een achtergrond dien wij niet kenden, maar al te luchthartig de piëteit veronachtzamend, die men verschuldigd was aan dit unieke plekje in ons dorp, waarvan de historische ongereptheid nu even zonderling als storend was bedorven. Het feuilleton had een naschrift: Het eerste van de beide artikelen van den geachten inzender geheel onderschrijvend, stellen wij uitdrukkelijk vast, dat wij het met de strekking zijner beschouwingen in dit tweede artikel geheel oneens zijn. Zijn eenzijdige blik en de onbillijke gevolgtrekkingen, welke hij maakt, blijven uitsluitend voor zijn verantwoordelijkheid. Red.

A.H. Forster schreef onmiddellijk een brieikaart: Goed zo, flagellum nobilitatis! t.t. A.H. Forster. Het antwoord luidde:

Dank voor je steun. Veritas autem odium parit. t.t. J.W.G. Jeurissen. Mesjeu kwam er weer aan te pas, maar we waren als gewoonlijk toch gauw op de hoogte van wat die twee weer aan elkaar hadden geschreven.

De Aabode was een blaadje voor ons dorp en omstreken, maar het werd in de naaste stad gedrukt. Jacob Cordewever wist later te vertellen, dat het nog heel wat voeten in de aarde had gehad, vooraleer dat tweede artikel van J.W.G. Jeurissen was geplaatst. Verschillende zinnen waren geschrapt, de redactie had hier en daar tussenzinnetjes ingelast als: ‘men verontschuldige mij, dat mij deze opmerkingen uit de pen vloeien’. En ze had als voorwaarde gesteld, dat zij in een naschrift elke verantwoordelijkheid voor den inhoud van het artikel zou afwijzen. De redactie van De Aabode beleefde overigens het genoegen, dat uit Den Haag vijfentwintig exemplaren werden besteld van de beide bladen, waarin de artikelen van J.W.G. Jeurissen waren afgedrukt. De bestelling kwam van een advocatenkantoor, maar in Den Haag woonden familieleden van de barones. De redactie van de Aabode beschouwde de verrassende bestelling van die kranten als een opvallende belangstelling en als een succes. Later, toen de verhouding tussen de beide kastelen duidelijker werd, beriep zij zich gaarne op de plaatsing van de artikelen van J.W.G. Jeurissen om haar volstrekte onafhankelijkheid te betogen. Zij verzekerde, dat zij haar veelgelezen blad, dat om zijn inhoud zelfs de opmerkzaamheid in de residentie trok, voor alle meningen open stelde, behalve voor die, welke indruisten tegen geloof en zeden.

De bouw van het tweede kasteel kreeg heel wat bekijks, vooral 's Zondags kwamen er ook veel mensen uit andere dorpen en uit de naburige stad. Er kwamen ook vreemde heren, die er voornaam uitzagen, dat waren misschien familieleden van dien baron van Herelaef. Zij gingen het oude kasteel voorbij, nee, daar gingen ze niet binnen. Ze gingen naar het nieuwe bouw-

werk, liepen over het terrein heen en weer, keken en keurden. Maar het werkvolk merkte wel, dat er onder hen ook waren, die eens schamper lachten en een kwaadaardige opmerking maakten. Het moest een en al ruzie en ongenoegen zijn tussen die adellijke families.

Er viel niet aan te twijfelen, zei Jacob Cordewever, die baron van Herelaef, die het nieuwe kasteel liet bouwen, was dezelfde als dien wij toen in den zomer hadden zien paardrijden en in den winter hadden zien schaatsen met de barones, en die op een morgen voor dag en dauw naar het dorpsstation was gebracht, om met den eersten trein te vertrekken. Jacob Cordewever zal er op het gemeentehuis, waar ze ervan op de hoogte konden zijn, wel meer van hebben gehoord, maar daar liet hij zich niet over uit. Hij deed altijd nog graag, alsof hij een enigszins ingewijde was in den gang van zaken op het kasteel en meer wist dan wij konden vermoeden.

De barones voelde zich misschien de beledigde en gekrenkte, maar die baron van Herelaef had natuurlijk ook alle reden om zich diep beledigd te voelen. Hij bouwde zijn kasteel uit wraak, omdat zijn liefde was verstoten. Wie weet, of hij niet in een brief, waarin hij aan de barones een verklaring gaf van het gebeurde, terloops heeft verwezen naar de schutbladen op dien familiebijbel, waar ze zeker ook wel eens van had gehoord. Die voorvader was er waarlijk niet minder om geweest, nee, in die oude tijden maakte men van zoiets niet zoveel drukte. We hoorden, dat er tussen de beide families ook geprocedeerd werd over grondkwesties, maar die van Herelaef scheen het sluw te hebben aangelegd. Hij had advocaten, die in een zwaar proces hun mannetje stonden, ze maakten hem niks, zoals de mensen hier dan zeggen. De bouw van het kasteel ging door en dat eerste jaar was het, vóór het kon gaan vriezen, al goed opgeschoten. De grachten kwamen toen al klaar. Er was nog een kwestie over waterrechten, het ging over de verbinding tussen een waterloop en die grachten met een duiker en een sluisje,

maar de advocaten van den baron kregen bij het waterschap ook hierin hun zin.

Kort na den winter, toen de dagen zienderogen lengden, kwam het werkvolk weer naar den bouw, nooit hadden wij hier zoveel arbeiders tegelijk aan een bouwwerk bezig gezien. De muren vlogen omhoog. De timmerlieden kwamen. Er reden vrachtwagens beladen met balken, binten en spanten. In de opgemetselde muren stonden de heldere, nieuw-eiken kozijnen, en dien zomer al werd de feestelijke Mei gestoken op de ijle kap, waarin men het skelet al kon zien van de spitsen van torentjes en donjons. Drie dagen lang bleven toen de arbeiders weg, bij het bouwwerk was het doodstil, de geplante Mei op de hoge spanten was in den steek gelaten. Maar in het dorp was het druk in alle herbergen en tot laat in den nacht hoorde men de mannen zingen. Den vierden morgen kwamen ze weer op het werk, onwennig nog een beetje, maar de dag daarop was het niet meer te merken, dat de drukte en de bedrijvigheid onderbroken waren geweest.

Zo verrees het nieuwe kasteel, als een uitdaging van het andere, - het water stond nu in de gracht, een gracht met nog kale en zanderige kanten. Maar in het water, waarover rimpels beefden in den wind, lag het kasteel tussen de steigers weerspiegeld. Zachtaan bedaarde de luide rumoerigheid van het werk. Dat onophoudelijke geklink van de truffels, die de steen in de specie aankloppen en langs de voegen strijken en stenen afhakken en bijbikken, viel stil, lang waren we in de buurt van het kasteel aan dat geluid gewend geweest. Van korter duur was het dreunende gehamer tussen de spanten van het dak en later het kalmer geklop van de bezige leidekkers daar boven te midden van al dat bloot blank hout, dat elken dag verder donker werd onder het regelmatige dek van de leien. En later worden steigers weggebroken. En op den grond en op ladders staan schilders, die onder hun werk bedaard fluiten en de slagvensters tegen het heirood van de steen begonnen gloednieuw

en geelbruin te glimmen van de verse vernis. En diep in het overrimpelde water zag je het wit van die schilderskielen op de bevende ladders, omgekeerd tegen de muren naar dien anderen hemel daaronder.

Toen kwamen er weer andere zware wagens over den weg naar het kasteel, wagens die met den trein waren meegekomen en die een paar dagen hoog en in hun schrille kleuren, waarop vreemde namen in grote letters waren geschilderd, boven op treinstellen op het zijspoor van het kleine stationsemplacement hadden gestaan. Sleperspaarden trokken die wagens zwaar door de dorpsstraten, de Aabrug over naar het nieuwe kasteel. Het leek wel een kermisbedrijf of een circus. En net als met kermis- en circuswagens kwamen er ook mensen van een heel andere huidkleur en van een heel andere spraak mee, die in het inwendige van het nieuwe kasteel werkten, vloerenleggers, behangers, en stoffeerders. Er waren erbij uit Wenen en Parijs, zeiden de mensen, en die met hun donkere gezichten en zwarte haren en vurige ogen waren Italianen. Ze huisden en sliepen in de lege wagens bij het werk, overdag stonden de voordeuren daarvan open en zag je hun kermisbedden op den vloer. Maar 's avonds kwamen ze ook in Het Vergulde Zwijnshoofd en in De Doelen. Daar hadden ze veel bekijks en ze lachten maar eens tegen de andere bezoekers, die hen geen ogenblik uit het oog verloren en naar hun koeterwaals zaten te luisteren. Onder die donkere mensen waren er ook die 's Zondags naar de kerk gingen, maar in het dorp had iedereen het erover, dat ze zo schandalig oneerbiedig waren. - Ja, en al die drukte die het hele dorp een paar jaar uit zijn doen haalde, was begonnen voor dien enen man, die hier kwam wonen. Maar die ene man was dan ook die jonge baron.

Toen, het derde jaar, werd het heel stil rond het nieuwe kasteel. Daar lag het, drie verdiepingen hoog, met ramen van loodglasruitjes binnen de straknieuwe stevige eiken kozijnen met de halve luiken, het versgeteerd ijzerbeslag diep zwart glinste-

rend op het mooie glimmen van de jonge vernis; met hang- en hoektorentjes en steunberen en donjons en het leiendak met het klokkestoeltje. En het weerspiegelde zich in een gracht met strak afgeschuinde kanten, die ijl groen werden van het eerste gras. Als je over de Aabrug kwam, zag je het al tussen de bomen liggen, daar in die plotselinge openheid, en zó helder, alsof het bloosde en blonk van nieuwheid in het rood van zijn baksteen, waartegen de lichte, blinkende kozijnen en slagvensters zo afstaken, de effenheid van het onbesmeurde dak, de scherpe lijnen en de properheid van de torenspitsjes. En, zo waar, het pasgegoten klokje liet zijn klepelslag horen en wedijverde met het vertrouwde klokje van het oude kasteel. Dat gloednieuwe kasteel daar keek om zo te zeggen jeugdig uit zijn ogen, niet weinig trots erop, dat het zoveel gaver was dan zijn overbodig geworden evenbeeld daar op den anderen oever van de beek, alsof dat huis in zijn versletenheid zijn dagen zag geteld.

Maar als ge dan weer bij het oude kasteel kwaamt zaagt ge, dat dat toch anders was. Zelfs de openheid, waarin het lag, had iets beslotens door de begroeidheid van de grachtkanten, het uitzicht op de hoge bomen in de diepten van het park. Het was alsof hier de waterspiegel van de gracht hoger lag, nabijer aan de ogen in het oude, vertrouwder beeld. In het grachtwater overpronkten lis en dichte waterleliebedden als een verstilling het droomklaar spiegelbeeld van het oude huis. De muren leken hier nu wel tot het zwarte toe verweerd, met alleen maar hier en daar een klaarder plek van de latere restauraties. De loodglasruitjes zaten minder strak in de ramen en weerspiegelden speelser lucht en wolken. Van sommige luiken was het hout verveloos en grijs verbleekt, een enkel hing scheef aan de doorroestende scharnieren. Het leien dak had een eendere tint als de muren en was met mos en huislook begroeid. Als het klokje sloeg in het wat wankel klokkestoeltje beefde het in zijn ijlen klank, die in de stilte viel en waarop duiven en roeken opvlogen om na een vlucht weer neer te strijken op de lijst van de

oude dakgoten. Het was alsof dit oude kasteel in de bezonkenheid van zijn ouderdom en na alles wat het mensengeslachten lang had meegemaakt, te levenswijs was om zich nog te kunnen laten storen door wat er op den anderen oever van de Aa was gebeurd. Soms zagen wij J.W.G. Jeurissen, opgestaan van voor het venster in zijn werkplaats, naar de Aa wandelen, en hij liep als een man, die weinig buiten kwam. Hij ging de Aabrug over en stond nadien nadenkend te kijken naar het nieuwe kasteel. Men had hem daar veelzeggend het hoofd zien schudden, soms bedwong hij een plotseling opwellenden lach. Men sloeg hem stil gade, want als iemand het recht had veelzeggend het hoofd te schudden, dan was hij dat toch zeker wel, en aan zijn lach, al hield hij dien in, wist men genoeg. Maar op den terugweg bleef hij lang in de buurt van het oude kasteel. Hij ging het bekijken van een gezichtspunt, zoals alleen een deskundige dat weet te vinden en staarde met kennersblik aandachtig naar dit juweel van laatgothische bouwkunst. Hij knikte dan, als om het oude kasteel zijn uitsluitende sympathie te betuigen en alsof hij zijn instemming te kennen wilde geven met het eeuwenoude gelijk van het verleden.

De barones zagen wij weinig meer. Zij bleef meestal in huis. Een enkelen keer zagen wij in de diepte van den tuin wel eens iets lichts en kleurigs, - zij kon daar wandelen. En als het zonnig was en zij kwam op de open paden langs de gazons, dan stak zij een parasol op. Als ze dan langzaam dichterbij kwam zag je, hoe de kleur van de parasol op haar oversluierd gezicht viel. Maar zij kwam niet meer buiten het park van het kasteel.

In dien tijd, toen we allemaal wachtten op den dag, dat de jonge edelman in het nieuwe kasteel zou komen wonen, gebeurde er een kleinigheid, die nogal opschudding verwekte.

Keesje van Veghel had het niet kunnen laten, hij had zijn palingfuik gezet in de gracht van het oude kasteel. Hij had in geen weken de barones of een bediende buiten gezien, de

gracht lokte hem als onbedreigd viswater, en hij wist dat er paling op zat; en in de buurt, waar hij die gezien had, had hij zijn fuik gezet. 's Morgens in alle vroegte was hij, gebukt langs den stenen muur, de grachtbrug over naar den anderen kant gekropen. Gewend aan het donker, dat al bleker werd, en met zijn goej ogen, zag hij onder de overhangende begroeiing van den grachtkant de natte punten van de stokken van de fuik boven water steken. Hij lag languit in het natte gras en stroopte zijn mouwen op. 't Was op dat uur dat het nacht noch dag is, maar Keesje hoorde in de verte den benauwden roep van een buitengewoon vroegen haan.

- Dat is den haan van Willempke Bijvoet, zei hij.

Want hij kende ze allemaal. Hij keek in het water, hij zag er dien langzamen keer en trek in, het traag draaien van het kroos; daar kon je aan zien, dat de sluis op de Aa met een paar schotbalken openstond. Toen hij de gladde stokken van de fuik optrok, trok hij moer en modder mee omhoog, waar in 't wak van het kroos het water dadelijk zo troebel en vuil van wordt. En met modder en moer kwam er iets mee omhoog. - Nee, dat was geen oude schoen, dat was geen versleten stukje matras, dat was zeker een jaren geleden verzopen kat. Maar toen hij, overeind gekropen, ermee in zijn handen stond en modder en rotte blaren eraf dreven, toen voelde hij zich ergens diep in zijn instinct gewaarschuwd. Aan wat hij in zijn handen had hingen flarden van ontbonden weefsel van doeken en kleertjes, en het had dat vormpke van iets wat hij wel eens op een afbeelding had gezien van wat ze soms op sterk water zetten, lief en lelijk tegelijk, - alsof het in den dood gedoken sluimert voor dat het ooit kon leven. Natuurlijk dacht hij aan dien anderen morgen, dat hij hier dat knappe ding had zien neerknielen, zij droeg iets in haar handen en toen zij wegstrompelde waren haar handen leeg.

Keesje stond te aarzelen. Teruggooien in het water, dacht hij, dat het weer wegdreef onder het kroos. Nóóit van zijn leven in het water teruggooien, dacht hij toen. Begraven, dacht hij. Dat

had hij misschien het liefst van alles gedaan, het met eigen handen ergens stillekes en eerbiedig begraven, een kruiske erover en verder maar mondje dicht. In den grond van de zaak was Keesje voor geen duvel of hel bang, hij kon buitengewoon lelijk doen als hij dreigde tegen veldwachters en oppassers - maar nou wist hij niet, hoe hij het had. Hij nam een besluit, wat hem van zijn verantwoordelijkheid verloste. Verdomd, ik ga 't aangeven, zei hij. Maar hij zou in alle talen zijn mond houden over wat hij eens dien morgen hier met eigen ogen had gezien. Dat moesten ze zelf maar uitzoeken, hij zou niemand beschuldigen.

Hij legde dat wat hij gevonden had in 't nat gras en lichtte zijn fuik. Tussen de druipende geteerde mazen van de fuik zag hij in de klieder van modder en rotte blaren een paar palingen wriemelen, glimmend en modderzwart en met wit aan den iederen keer naar boven kronkelenden onderkant. Toen keerde hij zijn fuik met twee handen om boven het water, dat alles met palingen en al eruit dreef en in 't water plonsde, en hij spoelde zijn fuik schoon. Voor geen geld wil ik dien paling, dacht hij. En het schoot hem te binnen, dat hij in de Aa eens een paling had zien komen kruipen uit het kreng van een hond, en dat zijn hart was omgedraaid. Hij legde, wat hij gevonden had, terug tegen den kant, plukte wat takken van de rhododendron, die hier over het water groeide, en bedekte het ermee. Met zijn in de hoepels ineengevouwen fuik ging hij regelrecht naar huis. Hij was veel vroeger dan anders. Zijn vrouw had de koffie nog niet klaar.

Maar vroeg in den voormiddag was hij weer bij de kasteelgracht en hij wees den burgemeester, den veldwachter en den dokter, dien ze meegebracht hadden, de plaats. Ze haalden wat hij gevonden had onder den rhododendronbos uit. De dokter bekeek het secuur. Keesje hoorde hem zeggen:

- De man heeft gelijk. 't Is van een pasgeboren kind.

In De Aabode van die week stond een berichtje, dat op aanwijzing van een zekeren C. van V., die de ontdekking in den

vroegen morgen toevallig had gedaan, in een langs den openbaren straatweg gelegen gracht van het oude kasteel het in verren staat van ontbinding verkerende lijkje was gevonden van een pasgeboren kind van het vrouwelijk geslacht, dat aan een misdrijf werd gedacht en dat de justitie een onderzoek instelde. Mijn God, dacht Keesje van Veghel, toen hij het las, nog een meiske ook. Want daar had hij een apart zwak voor, onder zijn eigen kindjes waren de meisjes het zachtst. Hij had er thuis de kleine wichten op aangekeken, toen ze aan de lindenhouten tafel onder het raam dien dag hun boterham met suiker aten, en, merkend dat vader op hen lette, eventjes met stil mondje en met groot open ogen zaten. En zo'n kleine bijzonderheid, dat hij de suikerkorrels en kruimels om hun natte lippen zag, dat trof hem in zijn binnenste. 't Is waar, er kwam bij, dat zijn vrouw er weer een verwachtte. En hij dacht aan de afbeelding, van die ongeborenen, die hij ooit had gezien en aan dat vormpke onder de modder, dat hij in de handen had gehad.

In een avondschemering ging hij weer eens naar de kasteelgracht. Daar tuurde hij naar de plek in de schaduw van de rhododendron, waar hij het uit de modder omhoog had zien komen. In die buurt had hij ook eerder zijn fuiken gehad, en zoiets had er toen al gelegen. Het had er over geregend op het water en 's winters had het onder ijs en sneeuw gelegen. Toen had misschien tegen den kant boven dat wat niet mocht leven, een ander kind, dat wel mocht leven, zijn schaatsjes vast zitten binden en zich afgezet voor een krabbelbaantje.

Maar de mensen spraken druk over het gevonden kinderlijkje. Iedereen herinnerde zich nu weer de geruchten over dat kamermeisje, dat knappe ding, en dien baron, dien ze hadden zien schaatsen met de barones. Er waren ook mensen, die meenden een eigen kijk op het geval te hebben en die aan de barones zelf dachten, ge weet dat nooit: die baron, die altijd op het kasteel kwam, dat paardrijden van die twee in de eenzaamheid, dat

schaatsen, en de nachten, dat die twee vrijgevochten samen alleen in het kasteel waren. Dat hele geval van dat kamermeisje kon best een voorwendsel geweest zijn, om de aandacht af te leiden van wat er in werkelijkheid was gebeurd. Maar we hoorden ook van het onderzoek, en dat het wel duidelijk was geworden, dat hier van niets anders sprake kon zijn dan van een wanhoopsdaad van dat meisje. Keesje van Veghel had op het gemeentehuis zijn mond willen houden over wat hij vroeger toen dien morgen bij de gracht van het kasteel had gezien. Maar hij vergat, dat hij er in dien tijd zelf wel eens met dezen en genen over had gesproken; dat kwam nou uit, en ten laatste had hij verteld, wat hij gezien had. Maar dat meisje was nu spoorloos verdwenen, zij was naar het buitenland vertrokken, dat zei overigens op zichzelf al genoeg. Ook op het kasteel was een onderzoek geweest en de barones was over haar kamermeisje ondervraagd. Zij kon alleen vertellen, dat het meisje plotseling en onverwacht was vertrokken en dat zij nooit meer iets van haar had gehoord. Of er verband kon bestaan tussen de vondst in de gracht en dat kamermeisje, daarover kon de barones geen opheldering geven, - volgens de barones kon hier net zo goed sprake zijn van de wanhoopsdaad van een meisje uit het dorp. Jacob Cordewever had er op het gemeentehuis iets over opgevangen. Volgens hem had de barones er inderdaad niets van geweten, wat er met dat kamermeisje aan de hand was. Dat het meisje was kunnen blijven bewees wel, dat ze er in geslaagd was de verleide onschuld te spelen, - ja, als ze toen om hulp geroepen had, dan had ze dat zeker gedaan, omdat ze de barones had horen aankomen en voor zichzelf den schijn had willen redden. Volgens Jacob Cordewever kon men zich niet voorstellen, hoe die meisjes er in slaagden de gevolgen voor haar eigen omgeving te verbergen, daar waren trouwens in ons dorp ook enige voorbeelden van. Na een paar weken stond er in De Aabode een berichtje, dat het raadsel van de vondst van het kinderlijkje in de langs den openbaren straat-

weg gelegen gracht nabij het oude kasteel, onopgehelderd was gebleven. Van bevoegde zijde was aan het blad medegedeeld, dat de justitie over aanwijzingen beschikte, die berustten op vermoedens welke waarschijnlijk gegrond waren, maar dat het onderzoek, bemoeilijkt doordat sinds het misdrijf zo geruime tijd was verstreken, niet tot resultaat had geleid. Er waren mensen, die bij het horen van dit bericht maar eens veelbetekenend knikten, alsof zij te kennen wilden geven, dat er wel iets heel anders achter zou steken, en dat de barones het kamermeisje had omgekocht en weg had laten reizen voor het geval ooit iets uitkomen zou. A.H. Forster schreef aan J.W.G. Jeurissen: Amice, Peccatum peccatum sepeliavit (sic). t.t. A.H. Forster. En het antwoord luidde: Peccatum non creditur, t.t. J.W.G. Jeurissen. Mesjeu en de postboden zorgden ervoor, dat we allemaal de letterlijke betekenis te weten kwamen van wat er op de gewisselde briefkaarten stond. A.H. Forster wilde er misschien een schampere opmerking over maken, dat het geval in den doofpot was gestopt, of misschien bedoelde hij, met een zinspeling op wat dat kamermeisje had gedaan, dat inderdaad de zonde de zonde had begraven. Dat ‘sic’ gebruikte hij te pas en te onpas, waarschijnlijk was het een misverstand, en bedoelde hij er een versterking of een persoonlijke bekrachtiging mee van de uitdrukking. J.W.G. Jeurissen had zich met zijn wijze inzicht op het thomistische standpunt gesteld, dat de omstandigheden het bedrevene verontschuldigden. Jacob Cordewever zei, dat dat doorgaans het geval was. - Hij beweerde overigens in die dagen, dat hij ambtshalve op het oude kasteel was geweest en met de barones had gesproken. Ja, daar leefde zij, een kind van dezen tijd, in den verwelkenden luister van een dood verleden, - maar dat merken die mensen zelf niet. Zij was nogal op afstand geweest. Dat op afstand blijven is een spel, en niet eens een onbevallig, je speelde het mee door haar, de barones, eerbiedig bij haar titel aan te spreken. Over den bouw van het nieuwe kasteel, die om de een of andere reden

ter sprake had moeten komen, had zij gezwegen, niet handig en niet hooghartig, maar zó, dat dat kasteel er niet was en iedere zinspeling op het bestaan ervan belachelijk zou hebben geklonken. Hij was naderhand gaan kijken, om zich te overtuigen, of het er inderdaad wel stond en niet de hersenschimmige indruk was van den herhaalden droom van enige nachten. Hij had de barones laten merken, dat hij herinnering had aan haar kindertijd, en aan het rijtuigje, waarin ze door het dorp en in het kasteelpark had gereden. Het was net, of zij hem niet begreep, en eerst dacht hij, dat hij zich toch kon hebben vergist, en zij misschien dat kind niet geweest was. Maar na een tijdje vroeg ze, wat er van dat dorpsjongetje was geworden, dat haar gouvernante een paar keer in den kasteeltuin had gehaald. Hij had geantwoord, dat hij van dat geval niet wist en dat hij haar daarom niet kon zeggen, wat er van dat jongetje was geworden.

Maar het kan best zijn, dat alles wat hij vertelde op de misleidende indrukken berustte van herinneringen aan een herhaalden droom.

VI

NADAT DAAR IN HET DAL VAN DE AA VELE DAGEN LANG ROND HET NIEUWE KASTEEL een grote stilte was geweest waren op een avond in die muren enige vensters verlicht, en stilletjes woei de avondwind rimpels over de gelige vegen licht in het water van de gracht. In het grote nieuwe huis was het leven begonnen. Wij hoorden, dat de jonge edelman in het kasteel was komen wonen en wij hoorden nog meer: hij was getrouwd. Was dat, nadat onze barones zijn liefde verstoten had en hem had weggestuurd, zijn wraak geweest: het kasteel, waarin hem de toegang ontzegd was, na te bouwen vlak tegenover het hare en er onder haar ogen in te gaan wonen met een jonge bruid? Na een paar dagen hadden mensen in ons dorp die jonge bruid gezien, en toen had iedereen het erover: het was een zwarte, een zigeunervrouw of een negerin. Veel mensen wandelden in die dagen de Aabrug over naar het nieuwe kasteel en slenterden over den landweg langs de gracht, in de hoop, dat ze die negerin te zien zouden krijgen.

En soms, ineens, ja, daar kwam ze in het nieuw aangelegde park, ze liep vlug, en de kijkers waarschuwden elkaar zacht en snel: daar is ze! Ze zagen haar in een wijd groen overkleed of in een licht rood of een wit. Ze droeg een zijden hoofddoek, daaronder kroesde glanzend het diep zwart haar over het bruin voorhoofd in dat donker, vol gezicht met de rode lippen; en langs het bruin van wangen en hals schemerde het goud van oorhangers en een breden, wijden halsband. Onder het overkleed, dat terugsloeg bij het lopen, had zij om het middel een

kleurig geborduurden gordel en daaronder zag je de plooien van een mousselinen broek, wijd als een rok, toelopend naar gouden spangen om de enkels boven de kleurige schoentjes van satijn. Ze had ook gouden armbanden aan de polsen van de donkere armen, die soms bloot kwamen onder het overkleed uit; - het rinkelde zachtjes waar ze liep, zo zeiden de mensen. Niemand hier had ooit iets zo moois gezien van figuur en gestalte, zij wiegde onder het lopen zachtjes in de heupen, alsof ze voornaam en bedwongen danste. Haar stem had een doordringenden, harden klank. De mensen hadden gehoord, hoe ze den baron riep, als hij ergens achter in den tuin was bij de bloemenserres. En in het antwoord van den baron hadden ze den naam van de vrouw gehoord: Fatma.

Neen, een zigeunervrouw of een negerin was zij niet, zij was een Berber meisje uit Marokko, vertelde Jacob Cordewever, en een Muzelmanse. Die baron had op zijn wereldreis zijn ogen niet in den zak gehad, het mooiste en vreemdste kon hij meebrengen, dat kunnen die mensen in hun rijkdom en onafhankelijkheid zich permitteren. Het kan zijn, dat hij haar gekocht had op zo'n Noordafrikaanse markt, waar de rijken komen om de mooiste meisjes uit te zoeken, maar Jacob Cordewever liet weer doorschemeren, dat hij ingewijd was, op het gemeentehuis wisten ze er misschien iets meer van. Volgens hem had de jonge baron toen hij op zijn wereldreis in Marokko was en in Fes zijn pleizier zocht in de wijk van het vermaak, het meisje in een danshuis ontmoet. Het is mogelijk, dat zij haar stam al ontrouw was geworden, zij volgde den rijken baron naar zijn kasteel in het gure, koude noorden.

Wij zagen haar wel eens met den baron uit rijden gaan in een open landauer op smalle rubber wielbanden, en er liepen vurige zwarte paardjes voor. Dan droeg zij een zwartzijden mantel over haar kleurige kleren, maar in de houding waarin zij zat zag je tussen de plooien de matte glinstering van haar goud en juwelen. Ze reden met koetsier en palfrenier, die stijf naast

elkaar op den bok zaten, zoals op een plaatje bij een kindervertelsel, als de prinses uitrijdt. Die palfrenier en koetsier waren in lange blauwe jassen met zilveren knopen en daaronder een beige broek en witte lakleren kaplaarzen. Ze hadden beige hoge hoeden op en ze hadden witte glansleren handschoenen aan. De koetsier hield de gele leidsels, die losjes in de verchroomde ringen van het tuig dansten op de zwarte paarderuggen. Naast hem stak in een koker de sierlijke zweep, die hij af en toe even nam, om ze strelend langs de paardjes te laten gaan, als ze wat flink moesten doordraven.

In den geelgrijs bekleden landauer zat de baron in een deftig lichtgrijs pak, een bloem in het knoopsgat van de revers, den grijzen slappen vilthoed op één oor. Hij zat daar naast die prinses, je kon zien, dat hij af en toe, zo'n beetje achteloos, iets tegen haar zei. Hij deed, alsof het voor hem de gewoonste zaak van de wereld was en hij keek onverschillig naar de mensen, die in de straat doodstil bleven staan, waar het prachtig gespan voorbijreed. Soms liet hij den blik afdwalen naar de mannen, die hun ogen niet konden afhouden van die vervoerende verschijning naast hem. Er waren mannen, die er volgens hun eigen zeggen een slag van in hun donder kregen. En daar zat die baron zo maar gewoontjes naast, alsof hij er nog niet naar keek, in de onverschillige verzekerdheid van zijn bezit van die vrouw en van die licht opgetuigde paarden in hun dansenden gang daar voor hem. Als de mensen zo naar hem stonden te kijken, dan rekenden ze hem dat toch altijd aan, dat van dat kamermeisje, en het kinderlijkje, dat in de gracht van het kasteel was gevonden. Het ware wisten ze er niet van, het was, alsof dat gesloten gezicht het ware verborg en of hij er zich niets van aantrok, wat er was geweest of niet. En als ze aan die dingen dachten, ergerden de mensen zich aan die grijze ogen en die opeengeklemde lippen met dat blond snorretje erboven, dat niemand goed kon uitstaan.

Die Marokkaanse was van die dingen natuurlijk niet op de

hoogte. Zij zat daar naast haar man en keek haar ogen uit, naar de straat, naar de huizen, naar de mensen, de dorpelingen in ambachtskiel of hemdsmouwen op de stoep voor de deur; naar de moeders met de blauwlinnen voorschoot voor en een kind op den arm tegen het gespannen jak; naar een boer, die bij een boerderij, zoals er altijd in de dorpskom liggen, voor de open staldeur naast de mestkar even leunde op den riek en daar bij het voorbijrijden van het gespan voor zijn gevoel maar zo'n gewone daagse en schamele sterveling stond te zijn. Voor die Marokkaanse waren wij natuurlijk de merkwaardige inboorlingen met onze eigenaardige huizen, levensgewoonten en zeden. Zij had zo'n vol, rond gezicht met kuiltjes in de donkere wangen, waar langs mat en mooi dat goud afhing van haar oorbellen; en zulke vurige en diepe zuiderogen had hier nooit iemand gezien. Zij lachte met die felle ogen en soms riep ze met haar doordringende stem iets tegen den baron, die dan onverschillig even meelachte in dat verstaan van die geheimtaal, die hij als wereldreiziger kende. Ze had zeker een opmerking over ons gemaakt. De mensen verstonden geen woord van die brabbeltaal en konden niet begrijpen, dat die iets kon betekenen, maar ze moesten lachen, eigenlijk alleen maar omdat het zo aardig klonk. En zij lachte dan mee, zij was levendig en vriendelijk en knikte de mensen toe. In dat wederkerig lachen was een soort van begrijpen van beide kanten; later vroegen de mensen zich af, hoe het kwam, dat het hele dorp altijd veel met haar had op gehad.

Nee, zij kon geen kwaad doen, geen ander dan dat kleine kwaad, dat zij de mensen, die ooit voor een karweitje of geregelder met de bezorging van brood en vlees en zulke dingen op het kasteel kwamen, al te begerig maakte om haar in het park of in de hal bij de voordeur te zien te krijgen. Dan zag je haar vlakbij, dat schoon figuur, die mooie donkere huid, dat goud daarop, dat lopen, dat als een zacht dansen was, heel die verwarrende lichamelijke nabijheid, en altijd had ze een vrolijk en vriendelijk

woord in wat gebrabbeld Frans. Wie op het kasteel was geweest en haar had gezien, had het gevoel het getroffen te hebben. Wie er geweest was en haar niet te zien had gekregen, was jaloers op anderen, die gelukkiger waren geweest; en de getrouwde mannen waren nog gekker dan de jonggezellen, dat zult ge altijd zien. De postbode Lichteveld, die eens een aangetekende op het nieuwe kasteel had moeten afgeven en binnen in die pracht en rijkdom had staan wachten, had haar ook gezien, toen ze een deur uitkwam in de hal, en, na hem luid iets vriendelijks gezegd te hebben waar hij rood van werd tot aan zijn oren, de brede staatsietrap opging, zodat hij haar een tijdje na kon kijken. Ge gaat door den grond, zei hij later. En als op het kantoor de van den trein gehaalde post binnenkwam lette hij er altijd op, of er niets bij was voor het kasteel wat afgetekend moest worden. Als het zijn bestelling niet was, verstopte hij het al vast in zijn tas, om het mee te nemen als het bij een volgende bestelling weer zijn beurt zou zijn.

A.H. Forster schreef een briefkaart aan J.W.G. Jeurissen: Nigra sum (sic!). Wat zeg je van die Sulamite? J.W.G. Jeurissen antwoordde: Orient und Oksident sind nicht mehr zu trennen (!?). Wij wisten niet, of dat uitroepteken en dat vraagteken alleen maar spottend en kwaadaardig waren bedoeld of een scherpen vooruitzienden blik moesten verraden.

Daar zat nu de edelman met zijn jonge Marokkaanse, hij heeft een tijdje in groten stijl geleefd, maar 't was gauw afgelopen. Het wemelde van bedienden in het nieuwe kasteel. Hij had in zijn neerhuizing een stal met prachtige raspaarden in de boxen, en voor hun verzorging had hij een pikeur in dienst. Hij had tuinlieden, die bevoorrechte mannen, die de paden mochten schoffelen en harken terwijl die Sulamite in haar wiegenden gang op haar satijnen schoentjes daar liep te wandelen. Hij had aparte kwekers voor chrysanten en orchideeën, want dat waren de lievelingsbloemen van zijn Fatma. Hij had livreiknechten, om hem en zijn vrouw aan tafel te bedienen. En de kok in de keuken

was een Fransman, die kwam uit Parijs en kende ook alle Noord-Afrikaanse gerechten. Ja, de jonge edelman was rijk, en vlak voor zijn wereldreis had hij nog een grote erfenis gekregen, van een overleden familielid in Zwitserland, zeiden de mensen hier. De weelde kon niet op. Dat dacht hij misschien, hij was roekeloos, hij was jong en onbezonnen, en zijn inkomen was misschien ook niet zo zeker en zo geweldig. En wie weet, wat er in die raadselachtige wereld van het geld gebeurde en waarbij hij met speculaties betrokken was. Het ging op een keer ineens en hard achteruit. Het begon ermee, dat we den pikeur de raspaarden aan hun halster naar het station zagen brengen, waar ze op het emplacement voor het zijspoor tegenstribbelend de schuin oplopende, geribde plank opklommen van een wagen voor veevervoer. En later is er zelfs een tijd gekomen, dat de mensen uit het dorp hun rekeningen op het kasteel niet meer betaald kregen, - en toen hoorden wij van de schuldeisers van den baron en hoe verschrikkelijk veel er tekort was bij zijn faillissement.

Het oude kasteel was weer onbewoond. Daar waren 's avonds geen verlichte vensters meer en overdag keek je tegen het wit van neergelaten gordijnen en tegen gesloten blinden binnen in de raamnissen. Het helder klokje van het nieuwe kasteel had geen mededinger meer, - op het oude kasteel hing het klokje roerloos, het uurwerk werd niet meer opgewonden. Duiven en roeken wachtten tevergeefs op den klokslag. Ze zaten soms uren lang op de dakgoot en de leien nok, en ten laatste vlogen ze eigener beweging maar eens op voor een kringvlucht in deze verlatenheid over het stil water van de gracht. Misschien had de wraakneming van den jongen baron doel getroffen; de barones had het zeker niet langer kunnen aanzien en was vertrokken.

Maar die Marokkaanse kon niet goed tegen ons klimaat. Dien eersten winter hadden we haar nog wel eens met den baron in

den landauer uit zien rijden, als er na een klammen dag een nachtvorst was geweest en eer de zon wat hoger stond alle bomen praalden in hun kloskant van wit, blauwig tegen den onbewolkten hemel; - en later gaan die bomen druipen in den helderder zonneschijn. En in dien zonneschijn zat ze dan, ingeduffeld en onder plaids, nog te kleumen, en dat mag zelfs op zo'n buitenrit deze mensen niet overkomen. Vóór het goed winterde was de baron met haar naar de Franse Riviéra vertrokken aan de Middellandse zee. Het nieuwe kasteel lag toen niet uitgestorven en verlaten, er was nog de bedrijvigheid van de bedienden. We zagen den pikeur voor de open staldeuren toen nog de paarden roskammen, en later, als hij ze een deken had omgeslagen met een riem eromheen, leidde hij ze heen en weer langs de paden van den tuin. En 's avonds waren aan een kant van het gebouw laag bij de gracht een paar vensters verlicht.

In het voorjaar kwam de baron terug met zijn jonge vrouw, en de mensen gingen weer dikwijls naar het nieuwe kasteel om haar te zien. Die warme, windloze voorzomerdagen wandelde zij nogal eens door het park. Zij was net als te voren druk en levendig in haar bewegingen. Zij had zeker van alles te vertellen tegen de mannen in den tuin, die haar niet verstonden, maar dat hinderde niet, ze lachten met haar mee, omdat haar vrolijkheid zo aanstekelijk was. Het was een lust, om uit de verte naar haar bewegingen te kijken. En 's avonds gebeurde het, dat we achter die verlichte vensters soms gedempt vreemde muziek hoorden, de rinkelschelletjes en den doffen slag van de tamboerijn. Dan danste zij daar binnen zeker voor haar man de dansen van haar land, - zij zal wel niets geweten hebben van de moeilijkheden, die hij toen al had.

Maar het duurde niet lang, of we zagen onzen dokter in zijn koetsje nog al eens de Aabrug over naar het nieuwe kasteel rijden. We zagen het rijtuig dan lang op het kasteelplein staan. Die Marokkaanse scheen niet veel meer buiten te komen. Maar 's morgens vroeg kon men haar aan den oostkant van het kas-

teel nog wel eens tussen de naar binnen openslaande benedenhelften van zo'n loodglasvenster zien, zij stond in het licht van de zon, die opkwam in een klaren hemel. De belofte van een schonen dag is dikwijls bedrieglijk. Het was zo'n zomer van regen iederen dag, een snel betrekken van den hemel en inktdonkere buien en vlagen al voor het middaguur, al was de vroege morgen zonwarm en helder geweest. Als zij 's morgens naar die opgekomen zon stond te kijken, dan dacht zij misschien aan de bergen van haar schone zuiderland, die purper gloeien in het morgenrood. Misschien had ze ook heimwee naar die verte van niets dan zon, stilte, en, onder het diep azuur van den hemel, het wit, gloeiend zand, effen, geribbeld, gerimpeld, tot hellingen opgevloeid waar de wind het tot heuvels hoogt, en ginds boven op die scherpe lijn de silhouet van een eenzamen kameel, die naar de kim kijkt alsof hij een stil geworden mensenziel heeft.

We vonden het allemaal erg toen we hoorden dat zij dood was, en de mensen gingen naar het nieuwe kasteel, om daar de neergelaten gordijnen en de blinden voor de vensters te zien. Er werd verteld, dat ze opgebaard lag tussen orchideeën, - en dat waren de laatste, die in de kassen van den baron zijn gekweekt. We probeerden ons voor te stellen, hoe mooi het bruin van haar huidkleur zou afsteken bij dat wit. Er waren vrouwen, die met een troepje voor een open deur meewarig over haar dood stonden te praten, en zich dan afvroegen, waarom dit nou erg was. Met den baron waren zij niet begaan, hij was een ongenaakbare mijnheer in een landauer of te paard op het ruiterpad in de kasteeldreven; en zeker niet uit medelijden met hem zeiden de mensen, dat het erg was. Wat was er eigenlijk voor ergs aan? Als een moeder van een groot jong huishouden sterft, dat is erg, en een hoop ellende in veel huizen van ons dorp was erg. Maar die Marokkaanse, dat was iets bijzonders. 't Zal geweest zijn, dat ze zo vriendelijk was tegen iedereen, vrolijk en leven-

dig, mooi, donker van huid, en die ogen, en zo jong nog. Het was bijna net als een vertelsel, dat te vroeg uit was. De mensen zeiden, dat ze met de gestorvene hadden te doen. Dat was een vaag medelijden, omdat ze zo jong had moeten sterven in den vreemde, ook al wisten ze niets van de aantrekkingskracht van de bergen en van de woestijn van zand met wat palmen aan de lijn van de kim.

Er kwam veel volk kijken toen ze werd begraven. Met die begrafenis is het nog een hele geschiedenis geweest. We wisten tevoren, dat er iets dreigde. Want op ons hulppostkantoor hadden bedienden van het nieuwe kasteel telegrammen afgegeven en er waren ook telegrammen teruggekomen, waarvan we den inhoud natuurlijk niet hoorden, maar er werd toch ook een woord over losgelaten. Zoveel begrepen we, dat het er bij die begrafenis wel eens zou kunnen spannen.

Op het kleine kerkhof van de protestantse kerk hadden de bewoners van het oud kasteel altijd een familiegraf gehad. Het was een monumentaal pronkstuk, het viel op, zo gauw je op het kerkhof kwam, een koepelgebouwtje van blauwen hardsteen met platen van wit marmer, waarop in bijna niet meer te lezen letters, want het verguldsel was er af gegaan, een paar namen stonden met van die lange rijen voornamen, en dat ze hier vrijheer of douairière waren geweest. Het gebouwtje was op de hoeken versierd met marmeren zuiltjes, waar rond zich in relief immortellen-kransen en palmtakken slingerden. Boven den ingang stonden tot een rondboog drie zandstenen schildjes met gekroonde familiewapens. Langs een trede gingt ge naar de zwartgeworden bronzen dubbele deur, waar in reliëf gekruiste fakkels op stonden.

Sinds mensenheugenis was die deur niet meer open geweest, want in de latere jaren was nooit meer iemand van de familie hier begraven. Maar nu wilde de baron, dat zijn vrouw in dat familiegraf zou worden bijgezet. Hij kon overtuigend aantonen, dat hij met de Marokkaanse wettig getrouwd was, al was het

huwelijk niet kerkelijk ingezegend. Maar de familie trok er zich niets van aan, ze scheen het uitdrukkelijk verboden te hebben, dat het stoffelijk overschot van dat Berbermeisje in dien ouden grafkelder bijgezet zou worden. Nu scheen die baron van Herelaef, die met zijn huwelijk de hele familie had getart, iets gedreigd te hebben, of misschien kenden ze hem als iemand, die tot alles in staat was. In elk geval waren er dien morgen nogal wat heren van de familie naar ons dorp gekomen, om een oogje in 't zeil te houden.

Ze kwamen 's morgens rustig van het station gewandeld, zeven man sterk, en helemaal niet in rouwkleren, maar alsof ze gindswijd in de stad, waaruit ze waren, het daaglijkse paardrijden even onderbroken hadden voor het ernstige wissewasje hier. Wie zij waren wisten we niet, alleen redetwistten sommige mensen erover, of een van die heren dien ze aanwezen al of niet een broer was van onze barones, op wie hij heel veel leek. Hij hield zich overigens een beetje afzijdig van de anderen, toen ze op het stil kerkhof wat heen en weer drentelden.

Wij stonden ter weerszij van de traliepoort, die we niet dikwijls, zoals vandaag, open zagen, want de protestanten hadden bij ons maar een kleine gemeente met soms in een of twee jaar geen enkel sterfgeval. Die drentelende heren daar keken niet naar ons, nieuwsgierige dorpelingen, ze deden alsof ze niet eens wisten, dat we daar stonden. We hadden tegenover die adellijke bezoekers van ons oude kasteel trouwens dikwijls dat gevoel, alsof we zo maar te veronachtzamen stoffering waren op den achtergrond van de wereld, die de hunne was, de enige die telde.

De mensen stonden stil naar dat troepje heren te kijken, tot er ineens wat beweging was en sommigen de straat inliepen. Dat wilde zeggen, dat de begrafenisstoet daar aankwam. We zagen hem nog niet, maar er kwamen haastig uit hun deuren nog meer mensen aanlopen. En daar kwam ook Jacob Cordewever aangewandeld, hij liep een eindje het kleine kerkhof op. De zeven heren gingen nu in de rij voor den ingang van den

grafkelder staan. Ze keken eens omhoog naar de wijzerplaat op den hogen toren van de katholieke kerk. Je kon die van hier af net zien. De zon scheen op die blinkende vergulde wijzers en romeinse cijfers. Want het was een zonnige najaarsdag, een beetje zoel na al die zomerkou, waarin dat kind uit het warme zuiden was weggeteerd.

Maar daar, om een vlakbije bocht van de straat, kwam zwart de kleine begrafenisstoet. Een lijkwagen, dien ze zeker uit de stad hadden laten komen, met twee paarden ervoor, overdekt met zwarte kleden als veel te lange rokken die ze zelf niet kunnen verhelpen, en over het hoofd de zwarte kap waarin de oren onrustig punten en die wonderlijk grote ooggaten zo'n blik van berustende onmetelijke droefheid hebben. Twee mannen in het zwart met steken op het hoofd zaten op den bok op het overhangend zwart kleed, dat een zoom van zilveren franje heeft. Op de vier hoeken van het rijtuig brandden bleek in het daglicht lantaarns, die met rouwkrip waren omfloerst. Het oplopende middenpunt van den rouwhemel was gekroond met een verzilverd doodshoofd, dat dreigend nader komt en onder het rijden van den wagen over de straatkeien zo bibbert met de gekruiste beenderen onder zijn kin. De dragers liepen in twee korte rijen van drie weerszijden van den lijkwagen. Daarachter reed een koets, en dan volgden te voet de bedienden van het kasteel. Anders was er niemand bij. Je voelde er de hele familieruzie aan en de verachting voor dit huwelijk en die kleurlinge.

Wij mannen ontblootten alien het hoofd, toen de lijkwagen voor de open kerkhofpoort stil hield. Wij zagen daar onder de overhuiving van den rouwhemel in het open inwendige een kist van prachtig blank eikenhout met verzilverde handsvatten, en op die kist lagen witte orchideeën.

De jonge baron in jaquet kwam uit de koets gestapt en zette zijn hogen hoed op. Hij keek eens rond, daar zag hij die zeven mannen bij den grafkelder, maar die bleven omhoog kijken. Wij gingen opzij, omdat de dominee daar aankwam, in het zwart,

hij was bleek en had een sleutel in de ene hand, dat moest de sleutel van den grafkelder zijn, die werd in de kosterij bewaard. De dominee was blootshoofds, hij ging even naar den baron, die zijn hoed afnam en boog. Toen wachtte de dominee bij den ingang van het kerkhof.

De dragers trokken de kist uit den lijkwagen naar voren, een gaf den baron de orchideeën, toen, drie aan drie, namen ze de kist en met een kort rukken en heffen hadden ze haar ineens op de schouders. Weerszij het hoofd zijwaarts afgewend in hun gedrongen groep, en met korte pasjes lopend, droegen ze hoog die kist, die hel blankte in de zon, het kerkhof op. Ja, dat durfden ze toch niet na te laten, die zeven mannen in hun front voor den grafkelder, nu namen ze de een na den ander hun zwierigen, slappen vilthoed voor de dode Fatma af.

De dominee zag dat en hij dacht misschien dat ze nu te overreden zouden zijn. Hij ging met den sleutel naar den grafkelder, maar de mannen, plotseling nog dichter tegeneen, gingen nu vlak voor den ingang staan, en lieten hem niet door. We zagen dat de dominee aarzelde en zachtjes iets tegen hen zei. Ze keken strak voor zich en antwoordden niet. Zij stonden om zo te zeggen met den rug naar de lijken achter zich en met het aangezicht naar het lijk vóór zich, gereed dit niet tot de andere toe te laten, dan over hun eigen lijk. Het was doodstil. De gedrongen zwarte groep van de dragers met de blanke kist hoog boven hen bleef staan wachten. De jonge baron, die de orchideeën droeg, kwam achter hen eventjes naar voren en keek de zeven mannen aan. Maar ze richtten nu weer den blik naar de wijzerplaat op den gemeentetoren, alsof ze die om de een of andere toevallige reden nauwgezet wilden bestuderen. De torenklok daarboven mengde er zich in zoverre in, dat ze plotseling sloeg, één zware, nagalmende slag, als wilde ze tot het een of ander vermanen. Die heren van de familie waren klaarblijkelijk vastbesloten het eerbiedwaardig graf tot het uiterste te verdedigen tegen iets wat ze als een schandelijke ontwijding ervan be-

schouwden. Ze zouden voor de eer van hun geslacht pal blijven staan, ook als er geweld zou worden gebruikt, en wie weet, of zij er geen rekening mee hielden, dat dat kon gebeuren. De baron was natuurlijk voor al die heren niet bang en hij kon ze met zijn bedienden ook makkelijk aan. Het kan zijn, dat hij alleen maar het menselijk opzicht vreesde en geen herrie durfde te maken op het kerkhof. Maar het is ook mogelijk, dat hij in zijn hart oprecht rouwde over de dood van zijn mooie, jonge vrouw en aan den eerbied jegens haar niet tekort wilde zien gedaan door het pijnlijk schandaal van een handgemeen. Hij hield de eer aan zich en fluisterde even met zijn bedienden. De mensen bleven doodstil, in afwachting van wat er gebeuren zou. Wij zagen toen twee bedienden het lijkenhuisje binnen gaan. Even later kwamen ze terug met de doodsbaar, waarop een opgevouwen zwarten doek lag. Ze zetten ze voor de dragers neer en namen den doek eraf. De baron had zachtjes iets tegen de dragers gezegd. Met gelijk gebaar hieven zij de kist van de schouders, dicht samengedromd tilden zij ze zwaar aan de handsvatten en onder zacht gefluisterde wenken aan elkaar zetten ze haar op de baar neer. Wij zagen toen boven in 't midden op het blank eiken deksel een mooie zilveren naamplaat. Twee bedienden vouwden het zwarte kleed open en spreidden dit over de kist uit. Het was met zilver franje afgeboord en in de diepe stilte keken de mensen ernaar, hoe in de wind een tip ervan terugsloeg en het soms een beetje bol woei boven op de kist.

Terwijl de heren van de familie daar maar strak en vastberaden naar de torenklok stonden te kijken fluisterde de baron weer met zijn bedienden en hij wenkte nu ook den aanspreker van den lijkwagen en den dominee en praatte met hen. Hij legde daarop zijn orchideeën op de kist, en samen met den dominee ging hij weg.

Wij wisten natuurlijk niet hoe of wat, maar omdat de dragers bleven en de bedienden en die onvermurwbare heren van de

familie niet weggingen, bleven wij ook. Wij verwachtten zo'n beetje, dat er wel wat op zou worden gevonden, om die heren daar weg te krijgen en dat we de kelderdeuren dan zouden zien opengaan, en eigenlijk waren we ook benieuwd, hoe die grafkelder er van binnen uit zou zien. We keken naar die witte orchideeën op dat zwarte doek, en we dachten aan haar, die eronder lag, en probeerden ons voor te stellen, hoe zij eruit zou zien in haar jongen dood. Daar kwamen de baron en de dominee terug, zij hadden onzen gemeentesecretaris meegebracht, die eens verlegen tegen de mensen lachte en toen ernstig keek. En even later kwam ook de burgemeester. Het werd toen een heen en weer geloop tussen het kerkhof en het gemeentehuis. Tenlaatste tilden op een wenk van den aanspreker de dragers de kist, nadat het zwarte kleed er was afgenomen, weer van de baar, hup, ze hadden ze weer op de schouders en in hun gedrongen groep, de hoofden zijwaarts afgewend, droegen ze de blanke kist de kerkhofpoort uit en schoven ze weer in den lijkwagen. Daar kwam haastig al de koetsier en klom op den bok. De paarden, die onder dat lang zwart neerhangend kleed hadden staan dromen, voelden den ruk in de leidsels. De baron was in zijn koetsje gestapt, en daar ging het, en wij liepen allemaal mee.

We hadden gehoord van dezen en genen, die van den gemeentesecretaris gauw er iets over opgevangen had, wat er gebeuren zou. Zo waar, daar begonnen de zware klokken in den toren van de katholieke kerk te luiden, want dat was de gemeentetoren. De gemeente had zelf geen openbare begraafplaats. Maar ze had op het katholieke kerkhof dat veel groter was dan het protestante, een kleine openbare begraafplaats, die wat bezij lag van de rijen graven en er door een palmheg van was gescheiden. Het was ongewijde aarde en bestemd voor andersdenkenden en zelfmoordenaren. Er waren daar maar een paar graven, als jongens wisten we vroeger, dat er een man begraven lag die zich verdronken had, en een zwerver, die in het zomerkoren was gevonden met een lege spiritusfles naast zich.

Nu zagen wij, achter de dragers met de kist op de schouders, den kleinen stoet, dien wij volgden, de kerkhofpoort ingaan naast de kerk. Langs ons reed de lijkwagen een eindje terug. Onder den toren, waarvan de deuren wagewijd openstonden, luidden mannen in hemdsmouwen de klokken boven ons hoofd, ze bogen aan de strengen tot aan den vloer en lieten zich dan omhoog tillen, tot ze bijna geen vloer meer raakten. Toen we op het kerkhof kwamen waren daar op dat stuk ongewijde aarde tegen den kerkhofmuur de doodgraver en een arbeider van de gemeente al druk bezig een graf te delven. Ze waren al aan de gele aarde toe, waarvan schop na schop uitstroelde over den zwarten grond weerszij van den kuil, waarlangs, voor die hopen, planken lagen. Ook stond een baar klaar, en, dankbaar voor een teken, dat de meegekomen aanspreker gaf, want ze hadden pijn in schouders en armen, zetten de dragers de kist daarop neer.

Zwijgend werkten de grafdelvers. We zagen hen niet meer in den loodrecht afgekanten langwerpigen kuil, we zagen alleen boven het graf uit het beurtelingse felle flitsen van de snelle spaden als ze het gele zand buitenwaarts op de hopen gooiden, weerszij. Al dien tijd stond de baron, in de ene hand den hogen hoed, in de andere hand de orchideeën, met strakken blik naar het werk te kijken. Zulke kleinigheden vielen op, dat hij met de hand, waarin hij den hoed hield, naar zijn horloge greep om te zien, hoe laat het was, en hij had toch maar hoeven te kijken naar de torenklok. Misschien was hij, al keek hij vastberaden, toch een beetje in de war. Natuurlijk deed hij, alsof hij de eer aan zichzelf hield, in zijn verbittering stelde hij zich zeker voor zijn gekrenkte trots schadeloos door te tonen, dat hij zijn geliefde jonge vrouw liever hier tussen zwervers liet begraven, dan in de nabijheid van dat familiegraf, dat haar geweigerd was.

Er kwamen altijd meer mensen door de open kerkhofpoort, zij die achteraan stonden hieven zich op de tenen, om over de anderen heen te kijken. De doodgraver en de gemeentearbeider

hadden zich, de armen op den grafrand, uit den kuil getild, ze stonden en veegden met hun hemdsmouwen over hun bezweet en zanderig gezicht. Ze legden vervolgens de twee smalle balkjes dwars over het open graf, en haalden ze, toen de kist erop stond en weerszij de dragers de touwen er onder vast hielden, weer onderuit. En toen de mannen de touwen lieten vieren en de mooie eikenhouten kist heel langzaam en soms wat schommelend naar de diepte zonk, ging dat velen door het hart; en daar stonden vrouwen, den zakdoek in de hand gekneld en met rode ogen. Toen de koorden met dat rommelend, hol geluid onder de kist vandaan getrokken waren gaf de aanspreker de schop van den doodgraver aan den baron. De baron legde zijn orchideeën neer en nam de schop, den handschoen aan. Hij schepte een heel klein kluitje op de punt van de schop en keerde ze om boven de kist. Hij bleef even in het graf staren en de mensen waren doodstil bij wat er nu in dien man moest omgaan. Daarop gaf hij zijn schop aan een van de bedienden. En toen zij nu allen een schepje aarde op de kist hadden gegooid, volgden zij den baron, die zich omgekeerd had, en gingen met hem het kerkhof af. De aanspreker wenkte de dragers en ook zij gingen allen weg.

Toen stonden de mensen eventjes stil en een beetje onrustig naar elkaar te kijken, alsof ze voelden aan zichzelf overgelaten te zijn en alsof ze niet goed wisten, wat ze moesten doen. Nu was er in ons dorp een man, die altijd voorbidder was bij het rozenkransgebed in de kerk, in de sterfhuizen den morgen van de begrafenis en ook bij de open groeve op het kerkhof na de absoute. De mensen hadden hem al lang gezien met zijn patersbaardje, zijn bleek gezicht en zijn felgeslepen bril met ijzeren montuur. Hij voelde dat ze allemaal naar hem keken en maakte plotseling aan het wachten een eind. Hij sloeg, met luide woorden, een groot kruis en begon, terwijl ge die golvende beweging van de na elkaar neerknielende mensen zaagt, de vijf onze vaders voor de zielerust van de dierbare overledene te

bidden en als hij telkens na het onze vader met dat verenkeld geluid van die ene stem gezegd had: Heer, geef haar ziel de eeuwige rust, dan vielen die bromstemmen van de mannen met het duidelijker geluid van de hoge vrouwenstemmen gezamenlijk in: En het eeuwige licht verlichte haar.

Toen het gebed was geëindigd stonden met de andere mensen ook de doodgraver en de gemeentearbeider uit hun geknielde houding op, en klopten het zand van hun knieën. De doodgraver stond daar weer met de spade in zijn hand en keek eens naar de mensen, alsof hij hun iets vroeg. Zo verstonden ze het ook. Ze kwamen bedaard, een na een, vanzelf tot een rij. En allemaal namen we de schop, schepten zand, keken naar beneden, waar tussen de loodrechte afgestoken kanten van zwarte en gele aarde die mooie kist al zand-overstrooid op den bodem stond. Dan keerden we de schop om, hoorden het rommelend vallen van aardkluiten op de holheid van hout en gaven de spade aan een ander, die vlakbij al stond te wachten. En ook Jacob Cordewever kwam, gooide een schop aarde op de kist en bleef een kort ogenblik naar beneden kijken. Toen de mensen in troepjes het kerkhof afgingen spraken ze over de jonggestorvene, hoe vrolijk ze altijd was geweest om te zien, zo vriendelijk voor iedereen, niets uit de hoogte en altijd hartelijk. En allemaal vonden ze 't erg, wat de dode was aangedaan, bij dat familiegraf.

Daar rustte nu dat Berberkind uit de woestijn in onzen grond tussen een zelfmoordenaar en een spiritusdrinker, maar ze lag met hen dicht bij ons aller doden, de wortels van de palmhaag scheidden hen niet van die gemeenschap. Kort na de begrafenis reden twee mannen met een vrachtkar voor de kerkhofpoort, ze takelden een zerk van den wagen, rolden die over onderleggers en legden den steen op dat graf; ze bleven daar een tijd aan het werk en aan het metselen. Naderhand zijn we allemaal gaan kijken. Uit de tekens, die op dien platten zerk stonden, konden we niet wijs worden, ook J.W.G. Jeurissen niet, nadat hij ze

toch lang had bestudeerd. Dàt ken ik niet, zei hij, tenslotte waren er ook grenzen voor hem. Uit dat schrift konden we met geen mogelijkheid iets opmaken, wat ook maar op Fatma leek. Aan het hoofdeinde en aan het voeteneinde van het graf stond een klein, van boven dichtgemetseld zuiltje; wat dat kon betekenen wisten we niet. Omwille van wat de jonge vrouw na haar dood was aangedaan en in de herinnering aan haar, hadden de mensen haar graf graag verzorgd en onderhouden, maar dat mocht niet, hoorden we, van haar geloof. Je mocht het nooit aanraken, mos woekerde op de zerk, brandnetels en ijsgras groeiden er hoog over heen. Maar met Allerzielen dat jaar, als de mensen allemaal een pot witte chrysanten op de graven van hun doden zetten, had ook iemand bij haar graf chrysanten neergezet, een eindje ervoor, om het graf zelf niet aan te raken.

Nu zoudt ge in het hoge gras het graf maar met moeite vinden. Er ligt nog een door de specie bijeengehouden brokstuk van zo'n zuiltje, en door de woekering van het onkruid heen ziet ge, als ge 't weet, nog wat van den vochtig verweerden gescheurden en verzakten steen.

Een paar dagen nadat de zerk op het graf was gelegd hebben we den jongen baron, met een jas over den arm, nog eens het kerkhof op zien gaan. Hij bleef er maar eventjes. Toen hij weer de kerkhofpoort uitkwam, wandelde hij recht naar het station, want hij had zijn paarden en zijn landauer toen al weg gedaan. Aan het station stond zijn bediende, de enige dien hij nog had, tussen een paar grote zware koffers. Toen de trein kwam stapte de baron in een eerste klas rijtuig, zo'n coupé met roodfluwelen kussens. En de bediende ging, nadat hij de grote, zware koffers naar den bagagewagen had gebracht, in een derde klas rijtuig zitten. De trein vertrok. Wij dachten niet anders dan dat we dien van Herelaef toen voor het laatst hadden gezien. Maar er waren later mensen, die volhielden, dat hij nog eens in ons dorp was geweest in de dagen dat zijn kasteel werd afgebroken. Hij

moet toen eens met twee vreemden zijn komen kijken, ze hadden alle drie regenjassen aan, want het was toen ruw en buiïg weer, - zulke bijzonderheden, waarmee ze willen overtuigen, herinneren de mensen zich dan, die zoiets vertellen. 's Avonds moeten die drie in hun regenjassen toen ook nog gezien zijn bij de poort van het katholieke kerkhof, ze stonden daar uit den wind en uit den regen tegen den muur. Het is natuurlijk mogelijk, dat baron van Herelaef, als hij een van de drie geweest zou zijn, nog eens een laatste bezoek aan Fatma's graf heeft gebracht. Maar het kan ook zijn, dat de mensen, die beweerden die mannen gezien te hebben, zich maar wat hebben ingebeeld of zich hebben vergist. Ze konden in het donker dien baron van Herelaef natuurlijk niet herkend hebben, al beweerden ze aan het praten van die drie te hebben gehoord, dat ze niet uit ons dorp waren. Er waren trouwens mensen, die beweerden die drie in hun regenjassen niet bij de poort van het katholieke kerkhof maar bij het hek van het protestante kerkhof te hebben gezien, en op een later uur. Wij vonden die praatjes toen nog al tegenstrijdig. Die van Herelaef was in elk geval weg en hij is later ook nooit meer teruggekomen. Hij was zeker weer gaan zwerven langs de beide halfronden.

VII

NU STOND OOK HET NIEUWE KASTEEL ONBEWOOND. OOK HIER WAS HET INRIJHEK dicht en was tussen de spijlen stevig ijzerdraad gewonden om het slot. De eerste dagen na het vertrek van den baron sloeg het torenklokje nog, toen hoorden we 't niet meer.

In het klokkestoeltje op het oude kasteel hing tijdenlang het zichtbaar klokje bewegingloos en zonder geluid. Maar we waren er altijd op bedacht, dat het eens weer zou slaan, dat plotselinge geluid van het bedaard opnieuw ontwaken uit sluimer en droom van het verleden.

Maar het klokje van het nieuwe kasteel was voorgoed gaan zwijgen, dat wisten we. Toen op een goejen dag het hek weer open ging reden er weer hoge dichte transportwagens het kasteelplein op, zoals wij die nog maar kort geleden ook gezien hadden. Die kwamen toen propvol aan. Maar als nu die mannen, in blauwe en grijze lange kielen, de pin terug sloegen van den ijzeren sluitboom aan de achterzijde en de deuren opengooiden, die aan den binnenkant waren bekleed, dan zagen we, dat de hoge laadruimte leeg was, er lagen daarbinnen alleen maar stapels opgevouwen grauwe moltons tegen den kant op den vloer. Heel den dag stonden de wagens daar, en uit de verte zag je dat rustig bedrijf van de mannen, die af en toe buiten kwamen en tesamen kisten droegen, zware meubels, tafels, kastwanden en kastdeuren, glimmend gepolitoerde canapébanken, diepe fauteuils van mahonie en wortelnoten hout, en in het buitenlicht waren de kleuren van de bekledingen zo bont en

helder. Vanuit de verte gezien was het, alsof ze daarginds niet opschoten en den tijd hadden. Maar 's avonds zag je de sleperspaarden, de schonken dicht bijeen, de koppen neer en lijf en pezen gestrekt naar de schrap gezette achterbenen, die volgeladen hoge wagens over de Aabrug trekken. Het kasteel werd leeggehaald, het ging allemaal naar de vendu's. Die baron had zich overschat, en geleefd, alsof het niet opkon. Maar als je leeft zoals hij deed, dan stroomt het geld als water weg. We hoorden soms bedragen noemen van de kosten van zulke dingen als die stallen met raspaarden en de chrysanten- en orchideeënkwekerijen, die bedragen alleen al waren voor ons soort mensen ongehoorde rijkdommen aan geld. De baron moest ook veel verloren hebben op speelbanken in het buitenland, en hij had gespeculeerd. Bij het nieuwe kasteel waren geen landerijen en hoeven, zo waren er nogal wat leveranties uit het dorp aan het kasteel, en op het laatst hadden de boeren hun stro en hun haver niet meer betaald gekregen. De bakker liep met rekeningen en quitanties, en de bediende van het kasteel zei, dat mijnheer er niet was. We hoorden, dat J.B. Velddriel de rekeningen voor 't nieuwe kasteel naar de kwade posten had overgeboekt. Neen, van die bevordering van de welvaart in ons dorp en van de verlichting van den belastingdruk, waarover de redactie van De Aabode enige woorden uit de pen had laten vloeien, was niet veel terechtgekomen. Het was gauw uit geweest met de glorie, zeiden de mensen bij ons. A.H. Forster schreef aan J.W.G. Jeurissen: ‘Sic transit gloria mundi’ (sic). En J.W.G. Jeurissen antwoordde: Amice, castellum novum dilendum est, t.t. J.W.G. Jeurissen. Dit was niet zijn persoonlijke bezwering, het was de herhaling van wat de barones gezegd moest hebben. Volgens Jacob Cordewever was de baron failliet en had de barones het kasteel gekocht. Toen we dat hoorden, dachten we, dat de barones toch misschien onmetelijke rijkdommen zou hebben, wat we ook weer niet konden begrijpen, want waarom waren er dan al weer boerderijen van het kasteel

verkocht en lag op sommige hoeven een zware hypotheek? 't Kon natuurlijk zijn, dat de jonge barones op haar beurt een erfenis had gehad. Maar het onbegrijpelijke was, dat zij het nieuwe kasteel gekocht had, om het af te breken. En er werd verteld, dat zij al gezegd had dat te zullen doen, toen het nog in aanbouw was. Wie weet, had zij er geen landerijen voor moeten verkopen en nieuwe hypotheken moeten nemen, om haar plan, dat kasteel aan den anderen kant van de Aa met den grond gelijk te laten maken, te kunnen uitvoeren.

In de raadsvergadering, bij de rondvraag, waarbij ze het anders alleen maar over slechte straatverlichting en wegen in onhoudbaren toestand hadden, vroeg zo'n onnozel boerke aan den burgemeester, of hij gehoord had, dat het nieuwe kasteel zou worden afgebroken en of die geruchten juist waren. Ja, zei de burgemeester, daar was het gemeentebestuur van op de hoogte. 't Staat er nog niet of ze breken het weer af, zei het boerke, het lijkt wel Barnum en Baily. Daverend gelach! stond tussen haakjes achter die opmerking in het raadsverslag van De Aabode. Het boerke vroeg aan den burgemeester, of hij het niet zonde vond. Een ander lid zei iets van stappen, die het gemeentebestuur moest doen. De burgemeester zei, dat op zichzelf het verlies van dit kasteel natuurlijk niet te vergelijken was met wat het verlies van het oude kasteel zou betekenen. Maar het gebouw stond er nu eenmaal, het was voor particuliere bewoning ongeschikt, maar het gemeentebestuur zou graag bemiddelen om er de aandacht op te vestigen van een groeiende kloosterorde, die uitbreiding en huisvesting nodig had, of van een stichting ter verpleging van zenuwzieken, waar de rustige ligging en de fraaie omgeving zich uitstekend voor leenden. Zoiets zou voor onze gemeente een prachtige aanwinst zijn. Een ander raadslid vroeg, of het niets voor de gemeente was om het kasteel door aankoop te behouden en er een tehuis voor ouden van dagen van te maken. A.H. Forster schreef in De Aabode een ingezonden stuk, buiten verantwoordelijkheid van

de redactie. Dat men liever de krotwoningen opruimde, dan de gemeentefinanciën met zo'n schadepost te belasten. Hij waarschuwde de ingezetenen voor het verder aandraaien van de belastingschroef. Moeten de tijden van Alva terugkeren? Tua res agitur, A.H. Forster. Maar later vertelde de burgemeester in de raadsvergadering, dat het gemeentebestuur tevergeefs getracht had, de afbraak van het nieuwe kasteel te voorkomen. Het gold een onherroepelijk besluit van de eigenaresse, de barones van ons oude kasteel, die in het buitenland vertoefde en volgens haar zaakwaarnemers was het gebouw al aan een slopersbedrijf en af braakhandel verkocht.

Toen we dit in het raadsverslag van De Aabode lazen, waren de wagens van dat slopers- en af braakbedrijf al de Aabrug overgereden en er was toen aan den anderen kant van de Aa eenzelfde bedrijvigheid als kort tevoren. Het was wonder te zien, hoe gauw de leien van het dak en de torentjes waren gehaald en op den grond gekrat en gekist klaar stonden voor het vervoer. Dakbetimmering, kap, spanten en binten, het was nog niet bloot, of het kwam, gaaf uiteengenomen, naar beneden en werd daar gesorteerd in planken en balken, opeengelegd tot mooie, rechte houtstapels. Daar liepen vrank en vrij tegen het opene van den hemel die mannen over den blootliggenden zolder en midden in 't geklop en gehamer droegen ze de rechte planken, die zwevend aan katrollen werden neergelaten. En door de vensters kon je al de gaten zien, waardoor je van den grond af dwars door het huis in de lucht keek. Daarop was het weken lang een lieve lust zoals daar beneden de mannen, van afstand tot afstand gezeten, leerbeschermers aan knieën en handen, de klinkende stenen bikten, die, achter hen weggekruid, opgestapeld werden, zoals bij de loodsen van een ringoven. Door dat korte klinkende geluid heen was het een dreunend gehamer heel den dag door. De eiken slagvensters, smetteloos nog in hun vernis, werden afgehaakt en stonden beneden aan rijen. Deuren en raamkozijnen kwamen eruit, bijna nog net zo mooi als toen ze

er nieuw werden ingezet. We zagen het kasteel in zijn inwendigheid, de kamers open voor wind en weer op de verdiepingen, goedkoop behangen of kaal tot de spouwmuren, want de dure zijden en leren behangsels hadden die kundige vakmannen er tevoren al zoveel mogelijk heelhuids uitgehaald. De loodglasruiten zagen wij in de kratten met houtzaagsel geschoven. Marmerplaten van vloeren, zandsteenblokken en houtsnijwerk van schouwen, het fijne hout en lijsten van lambriseringen lagen onder beschermende dekzeilen bijeen tussen al die opstapeling van materiaal. Er was een druk gerij de Aabrug over naar het station, waar de wagens op het bekeide wegje voor het zijspoor reden en de vracht werd overgeladen in de open en gesloten goederenwagens. Het was vreemd, daar aan den anderen kant van de Aa week in week uit dat kasteel al lager en lager te zien worden, alsof de lucht erboven zelf een gat van leegte en kaalheid kreeg. Net als dat bij Jeruzalem het geval zal zijn bleef geen steen op den ander. Toen er van het kasteel nog maar lage muurtjes stonden was er van de neerhuizing al niets meer te zien, je moest met de ogen zoeken, waar het gebouw ook weer precies had gestaan. Er kwamen eigen vrachtwagens met den naam van een kwekerij, die namen de ruiten en deuren van de serres en broeikassen mee. Toen die kassen daar achter in den tuin stonden hadden we er dikwijls de zon in zien vlammen, nu was er een grote, kale plek; en arbeiders zaten er de stenen te bikken van de ondermuurtjes. Er was op een zware balken onderlaag een noodbrug gelegd over het smalle gedeelte van de gracht langs den straatkant, de gracht daar was één modderpoel. Er kwamen een paar wankele palen te staan met blauwe dwarsplaatjes: verboden toegang, want ook het inrijhek was afgebroken en al weg. En op een goejen dag kwamen de grondwerkers, bij den bouw de eersten, nu welhaast de laatsten. Waar de grond opgehoogd was geweest werd hij weer gelijk gegraven, en langs smalle loopplanken kruiden mannen de aarde de gracht weer in; je zag niets dan modder en troebel

schuim. De sluisdam op den waterloop naar de Aa werd gedicht en de opgehoogde grachtbodem begon hier en daar droog te vallen. De mensen gingen allemaal kijken, hoe het werk vorderde en 's Zondags kwamen er uit de omgeving net zoveel mensen als een paar jaar geleden, toen het kasteel werd gebouwd. In ons dorp was een winkel van galanteriën en speelgoed, en onder de dorps gezichten, die ze er als prentbriefkaarten verkochten, was er ook een van het nieuwe kasteel. We gingen er allemaal een paar kopen, om tenminste deze herinnering aan ons kortstondig tweede kasteel te hebben, als het er niet meer zou zijn.

Ja, de barones nam wraak op den minnaar, die haar had bedrogen. Wat dat met die liefde geweest was begrepen wij natuurlijk niet. Die baron van Herelaef was hier nooit bemind geweest. Hij was stroef en stug. In zijn landauer naast zijn vriendelijk lachende, donkere vrouw zat hij, één handschoen aan, één losjes tussen de vingers, den lichten vilthoed schuin getrokken, stuurs voor zich uit te kijken, alsof alles wat hij zag van onze wereld niet de minste betekenis voor hem kon hebben. Maar het kan zijn, dat wij hem verkeerd beoordeelden, wij moesten op het uiterlijk afgaan en wisten niets van zijn innerlijk. Wij spraken er nog wel eens over, hoe het een mooi gezicht was, als de barones en hij samen het inrijhek van het kasteel uitreden, op hun glanzende roodvossen, zij als amazone met een grijzen sjaal om den breedgeranden hoed, hij in lichte laarzen, rijbroek en kort grijs jaquet, hoe zij, de handen bijeen, de leidsels hielden dicht bij de gele, krakende zadels. De paarden konden dan zo mooi lopen, stapvoets driftig knikkend en de geelwitte vlokken schuim drijvend van 't bit op hun glanzende borst. De amazone en de ruiter zaten daar hoog boven alles uit en waren dan altijd samen in gesprek, en dan klonk de stem van den baron warm en vriendelijk. Wij herinnerden ons ook, hoe ze gearmd, dicht tegen elkaar, zij de opgestoken parasol een beetje zijwaarts, samen door het kasteelpark konden wandelen.

En dan dat schaatsen, als ze in het maanlicht dicht bijeen stonden en hij haar kuste, - dat was toch een droom van jeugd en liefde. Het kan voor de barones wel de diepe, grote hartstocht van haar leven geweest zijn, waarvan zij dacht, dat het al het geluk van de wereld was. Wie weet, hoe zij, diep in hem ontgoocheld, den baron geminacht heeft, toen hij haar met dat kamermeisje bedroog, waarom zij nu, beledigd in haar trots door zijn uitdaging om hier onder haar ogen met die Marokkaanse te komen wonen, zich wreekte door dit kasteel tot den grond te laten afbreken.

Op een middag hoorden we ontploffingen in het dorp, het geluid kwam van den anderen kant van de Aa. Er waren mensen, die zich haastten om te gaan kijken. De slopers waren daar met de funderingen bezig, die moesten er ook uit en die waren zo zwaar, dat ze er kleine dynamietladingen voor hadden meegebracht. Maar ze kregen die funderingen er toch niet helemaal uit. Er zijn wat muurbrokken van natuursteen blijven staan als overblijfselen van een ruïne.

Daar speelden later graag kinderen, toen er al brandnetels en hagewinden groeiden op dat woest, ongelijk stuk grond met laagten, waar de bedding van de gracht was geweest en waar bramen en brem opschoten tot een warrige wildernis. Aan de resten van de fundering en de tekening van het vierkant in den bodem, waarover de wind woei door het gras, kon je nog zien, waar het kasteel had gestaan. De kinderen droomden er zich hun kamers in en speelden Fatma en den baron en hun bedienden. Waar precies had zij gedanst met de tamboerijn? De vlinder, die fladderde boven dit vierkant van den grond, op welk punt precies doordartelde hij de ruimte, waar eens de echtelijke slaapkamer was? En waar in die onmiddellijke hoogte hier was de plaats, waar Fatma aan het venster had staan staren naar de luchtspiegeling van de woestijn met den eenzamen kameel op de toplijn van een zandheuvel en kleine palmen boven de kim?

Een goed jaar na de afbraak van het kasteel graasden waar

een paar jaar tevoren het park was aangelegd, koeien langs de Aa, en we herinnerden ons toen, hoe we vroeger ook ons roodbont vee daar in de wei hadden gezien. Er rilden nu jonge, dunne populieren in den wind, dat was een nieuwe aanplant. Verderop langs de Aa stonden om de weien heen die hogere, oude peppels, scheef van den wind af; 's zomers is al hun lover in beweging, het ruist als groot, stromend water. Je kon hier nu weer in de eenzaamheid wandelen achter het oude kasteel door de dreven aan den anderen oever van de beek en 's avonds tussen de stammen van de populieren de rode zon zien en haar rossen gloed over de roodbonte koeien, die dan telkens zo klaaglijk roepen. Maar daar kwam langs het smal hard pad onder de hoge bomen al zo'n boerenmeiske op een sleetse werkfiets, de grote melkkruiken aan het stuur, en als ze u kende kon ze u niet groeten of ze lachte alsof ze uw hart wilde veroveren.

Op den terugweg de Aabrug over zag je het oud kasteel. Een ongetoomde, wilde groei in den tuin, en het grint groen van de vegetatie, de paden lagen in het groen van het onkruid verloren. Een dik eendenkroos lag als een effen kleed over de gracht, zodat de gedachte opkwam, dat je erover kon lopen naar de gesloten deuren van dat slapend slot. Vlak voor den grachtkant onder de muren zou je moeten springen, daar was een smalle zoom water, donker van oever en gevel, die het weerspiegelde. Over de vensterruiten lag hier en daar een dof waas, een vlies van vuil en aanslag met de kleuren van petroleum. Uit een hoge daklijst hing een regenpijp neer, halverwege gebroken en de muur was daar groen uitgeslagen. Maar in de ramen van den westgevel vlamde een rosse gloed, alsof daarbinnen het kasteel in brand stond.

Tweede deel

I

DIT ALLES IS NU VELE JAREN GELEDEN; HET IS GEBEURD TOEN WIJ NOG KLEINE KINderen en later jonge mensen waren, wij geborenen van de vorige eeuw. Het was nog in den tijd, dat de lantaarnopsteker met de ladder op den schouder en het oliekannetje in de hand de straatlantaarns ging vullen en aansteken in de avondschemering van het dorp. Hij deed dat al, toen wij nog als jongens in de ineens zo wonderwijde wereld van de avondduistere klaarte wel eens met hem mee liepen; wij benijdden hem misschien om die ongestoorde vrijheid van zijn bezigheid. Wij mochten immers niet in dien lantaarnpaal klimmen om daar boven eens het glazen deurtje open te maken, dat nu, terwijl hij daar bezig was, scheef zijwaarts hing. Zeker, wij beleefden helemaal zo'n ogenblik zelf. Maar als over zo'n ontstoken lantaarn bij de dorpslinden de wijde avondhemel, zonder wind, zonder wolken, groen en helder klaarde met in 't westen nog een streep bleek licht, dan voelden we ons zonder te weten wat het was bevangen van de verwachting van later, als we groot zouden zijn. En toen we groot waren hadden we de herinnering aan die verwachting. Nog liep toen 's avonds de lantaarnopsteker, krom en oud, met zijn ladder en zijn oliekannetje door de weinig veranderde straat van het dorp.

Het was toen een heel andere tijd dan nu. Het leek een eindelijk voorjaar in onze oude wereld, die vorige eeuw had zoveel beloofd. De geleerden begrepen alles, en de wijsgeren ook, de wetenschap onthulde de laatste raadsels. Het menselijk lijden

werd verzacht, de dood werd teruggedrongen, het leven gemakkelijker gemaakt, de arbeid verlicht, aan het brood werd de bitterheid ontnomen, het zou een blijder brood zijn aan een Wijder tafel. Wij jonge mensen waren vol hoop en verwachting. Het was zeker de beloftenvolle schemering geweest aan den avond van de voorbije eeuw vóór den morgen van de nieuwe, zoals een klare lenteavond die dralende en bedwelmende schemering kan hebben vol beloften voor den zomer, die komt.

Van wat er in de wereld gebeurde drong ook allerlei door tot ons dorp. Er kwamen bij ons nog andere kranten dan alleen maar onze Aabode, wij kregen ook dagbladen uit het gewest en het land, dat waren bladen, waarin het wereldgebeuren verteld en verklaard werd. Maar ook De Aabode ving van dat wereldgebeuren een en ander in haar kolommen op. Het blad gaf zichzelf een zekere gewichtigheid, boven buitenlandse berichten stond soms: men seint ons; en de redactie voerde wel eens een onbeantwoorden pennestrijd tegen die geestesstromingen, waarin zij het opkomen van gevaren zag. Zij berispte Frankrijk over dat onnozele en langjarige gevrij met de eenmaal ten troon verheven, reeds zeer bedaagde maagd der rede en voorspelde Viviani, dat hij eerder zelf gedoofd zou zijn dan de sterren aan den hemel, waarvan hij den luister bedreigde. A.H. Forster schreef toen aan J.W.G. Jeurissen: E pur si muove! Hij hield van die flitsende vuurtekens ter beschamende waarschuwing aan de Dunkelmänner, dat ze het voortschrijden van de wetenschap niet zouden tegenhouden, ze zou doordringen tot in het laatste innerlijk der dingen, en dat deed zij ook.

Wij hebben er allemaal nog herinnering aan, hoe pastoor Willekes, oud en grijs en in 't laatste jaar dat hij hier was, dien warmen Augustusavond alle torenklokken plotseling liet luiden en aan de bijeengekomen bange mensen in de schemerige kerk schreiend vertelde, dat de oorlog was uitgebroken. Buiten het dorp stonden nog de schoven op de akkers. We hebben herinnering aan dien avond in de kerk, om het voor ons onbegrijpe-

lijke van al die plotselinge, elkaar kruisende oorlogsverklaringen tussen de landen, en misschien hebben we er nog het meest herinnering aan, omdat een oud, grijs en goed man daar voor aller aangezicht om schreide. Hij kon oorzaak en zin er niet van vinden, tenzij hij die zocht in den samenhang van allen in alles, waardoor de gesel Gods was losgeslagen, ja, die plotselinge dreiging van den dood voor een jeugd zó vol verwachting was zeker niet te verklaren. De aansporing van pastoor Willekes tot bidden en boete was niet tevergeefs. De eerste dagen zat 's morgens en 's avonds de kerk stampvol; de bede: van pest, oorlog en hongersnood verlos ons Heer werd aan de litaniën toegevoegd, net zoals dat in die oude, donkere tijden gebeden werd, toen wetenschap en beschaving nog niet zo ver waren als nu. Er werden in ons dorp in die dagen ook ongerechtigheden hersteld, en toen wij buiten den oorlog bleven hadden wij het gevoel, dat gebed en boete waren verhoord. Maar Jacob Cordewever verzekerde, dat het niet uit angst was voor dat zelf er misschien niet buiten blijven, dat pastoor Willekes zijn tranen had geschreid.

Daar zijn altijd ongerepte oasen, die buiten verschrikkelijke gebeurtenissen blijven, - die eigenlijk blijven buiten het gebeuren. Wij leefden in zekeren zin in zulk een oase. Er gingen jongens en mannen uit het dorp weg om soldaat te worden, sommige gezinnen waren een tijd lang zonder vader. Wij zagen aan ons stationnetje doortrekkende soldatentreinen naar het zuiden. Wij kregen in ons dorp ook soldaten ingekwartierd. Er kwam schaarste aan alles, en voedselnood, we smokkelden en knoeiden en kochten allerlei van de zwarte bende, die van alles had wat er eigenlijk niet was; en het was een vreemd geval met dien naijver en dien trots op het bezit van een stuk echte zeep. Als we op de hei in de richting van de zuidergrens met ons oor gedrukt tegen den grond gingen liggen, dan hoorden we in dien trillenden klankbodem het dreunen van de dikke Berta's in Antwerpen en aan de Franse noordkust, en dat duurde jaar op

jaar. Maar we werden aan den lijve niet gedeerd, de boeren werkten op de akkers en oogstten, en we woonden in ongeschonden huizen.

Lang na het einde, toen ons leven weer gewoon en zonder gebrek was, kregen wij ook in ons dorp kleine, magere jongens en meisjes uit Wenen, de Hongaartjes en de bleke Ferienkinderen uit Duitsland. Zij aten in onze huizen aan tafel, ze aten ons brood, onze moeders kleedden hen uit, wasten en kamden hen en stopten hen toe in bed. J.W.G. Jeurissen had het in die dagen druk met het vertalen van brieven, die de ouders van die kinderen aan de pleegouders schreven, en met het schrijven van antwoorden. Hij deed dit, omdat hij als man, die dat kon, zich daaraan niet wilde onttrekken.

Jacob Cordewever had toen eens een reis met Ferienkinderen naar Duitsland en Oostenrijk gemaakt. Hij had ook meegedaan aan het werk voor de Belgische vluchtelingen en hun terugkeer geregeld en was in België langs de Maas geweest, in Noord-Frankrijk en in het loopgraven-gebied van Vlaanderen tot Diksmuide. Hij vertelde daarvan. Hij herinnerde zich wat Keesje van Veghel gezegd had na de vondst van dat kinderlijkje in de gracht van het oude kasteel. Daar was toentertijd in het dorp over gesproken, omdat de mensen Keesje's gedachte zo eigenaardig vonden aan dat kind, dat boven dat kind, dat niet had mogen leven, zijn schaatsjes had zitten aanbinden voor een krabbelbaantje over het ijs; - overal in Europa liep de jeugd nu over den grond, waarin de jeugd lag, die niet had mogen leven.

Nee, nee, alles was verkeerd geweest, een ontzettende, tragische vergissing. De eerste verknoeide boekbladzijden van die nieuwe Europese eeuw moesten maar gauw worden omgeslagen en een schone nieuwe begonnen, een heel heldere nieuwe. Wij moesten terugwinnen wat verloren was, het taaie leven ging door. De geest was onoverwinnelijk, we hoorden veel blij's over mensheid en broederschap - wat er was gebeurd was een verlate schok geweest van den overgang van de ene eeuw in de andere.

Daar daagde een nieuw, rein morgenrood en scheen warm op het nog onbeschreven blad. We voelden eigenlijk niet zozeer een kloof tussen ons en het verleden. Er was alleen een noodlottige onderbreking geweest, die ons allen had verrast, een oponthoud in de vervulling van de beloften, we waren nog jong, we wisten zelf nauwelijks, hoe jong we nog waren.

Na die doodvermoeide November van doorregende, droeve stilte over de modder van loopgraven en roestende mortieren, kwam er een nieuwe lente met blauw koren op de velden en gele brem op de bermen, kinderen plukten die in toeven, en Jacob Cordewever waarschuwde, dat hij in den tuin van het kasteel den nachtegaal had gehoord. Wij wandelden er 's avonds naar toe. Daar lag het kasteel, na alles wat er gebeurd was vertrouwd en eender als tevoren, vijf eeuwen oud, en standvastig in dat onverstoorbaar oord. Achter het gesloten inrijhek bloeide de lente in het verwilderde park, met avondlijke geuren uit die nimmer ingesnoeide bosschages tegen het donker van sparren en onder de schemering van zware, zomerende beuken. Wij moesten een tijdje wachten op den nachtegaal, maar toen verried hij, dat hij er waarlijk was. Wij hoorden hem plotseling in die lichtelijk nevelige, ongewoon vroege avondwarmte, die goudig was van een streep maanlicht op het grachtwater over de lissen en de waterleliebedden. En toen de nachtegaal een beetje dromerig begon, vloeiden die stille fluitgeluiden met water en warmte samen en met die voorjaarsgeuren, gronds en broeis, en aromig van bloemen en jong blad. Die eerste tonen waren de altijd herkende aanvang, waarnaar we als kinderen en jonge mensen hadden geluisterd, maar niet zó bewust als nu, nu het was, alsof we in dat taaie leven een beetje houvast zochten aan dit broze lied. Nauwelijks begonnen hield de nachtegaal weer op, alsof hij eventjes moest nadenken. Toen kwamen er, wat hoger, luide trillers, dan weer stilte. Toen ineens van die galmende slagen, waarachter de wijkende nacht wijder wordt als om ook ginds in de verte nog het geluid te omvangen en er

de weerkaatsende achtergrond voor te zijn. En dan weer die stilte, waarin wie luisteren in den warmen avond zacht wat zeggen aan elkaar en opeens hun mond houden, omdat het opnieuw begonnen is in plotselinge, mooi en diep gefloten, kalme triolen. Na een nieuwe onderbreking schetterden sleeptonen als zeisen langs een slijpsteen en het ging over in een zuivere melodie, ingedronken door het zwijgen van avond en bomen en bloemen en water, alsof die het overmijmerden in hun ziel. - Quasi una fantasia, zei Jacob Cordewever zacht, en hij verzekerde te geloven, dat zo de aanslag moet zijn, waarin je het aanvangsadagio van de Mondscheinsonate speelt. Ook dat was voor hem misschien een houvast in dat taaie, onoverwinnelijke leven.

In die dagen heeft hij een besluit genomen, waarover hij tegenover zijn vrienden gezwegen had. Wij waren er eigenlijk geen van allen op voorbereid, toen hij in de kerk vanaf den preekstoel de roepen kreeg, en haar naam was ons vreemd, dien hoorden we toen voor den eersten keer.

Dat taaie leven ging voort. Nu heeft Jacob Cordewever al zijn zilveren ambtsjubileum als gemeenteontvanger gevierd, - zolang zijn die dagen weer geleden, dat we onze ziel in de onrust van een nieuwe hoop bezaten. In den loop van die voorbije jaren hebben we ook electrisch licht gekregen in ons dorp, dat was toen een hele vooruitgang. Op den boerenbond werden mais en rog electrisch gemalen, en onze dorpsmolenaar zag het nieuwe licht maar somber aan. De boeren drukten in de hoge, droge volgetaste schuur op een knop en dorsten electrisch. We hadden electrische straatverlichting en de hoofdstraat van ons dorp was 's avonds nog nooit zo helder geweest tussen de kleine dorpse winkelétalages, waar boven vroeger een lampbels haar best deed en die nu straalden van de gloeilampen. De Aabode wijdde een hele voorpagina aan de komst van het electrisch licht in ons dorp. Een mooi vers met een breden sierrand erom-

heen stond midden op die pagina, het was van een begaafd en veelbelovend jong dorpsonderwijzer en sprak in beurtelingse kwatrijnen over stoffelijke en geestelijke verlichting. In het hoofdartikel van de redactie werd die gedachte nader uitgewerkt en hulde gebracht aan onze vooruitstrevende overheid. J.W.G. Jeurissen had een historisch artikel geschreven over de ontwikkeling van de straatverlichting in ons dorp en vermeldde de benoeming van den eersten lantaarnopsteker, verplicht de lantaarns bij te vullen met olie en bij donkere maan ‘ze stipt naar de dorpsorologie te ontsteken, voor sijnen dienst ghenietende zoveel en zoveel stuyvers 's maents’. Dat was het eigenaardige van J.W.G. Jeurissen, als er iets nieuws was, schreef hij naar aanleiding daarvan over iets ouds, - hij werd grijs en eenzelviger dan ooit, hij was een stuk ouder dan zijn medevrijgeest Forster. De feestbladzijde van De Aabode opende met een kernachtig stukje van onzen voortvarenden burgemeester, in facsimilé ondertekend, en waarin sprake was van een nieuwe aera. En ook het programma voor de feestviering stond in het blad afgedrukt: kinderzang, concert, en een étalagewedstrijd met een jury uit de naaste stad, ter waarborging van het onpartijdige oordeel, en we zagen die heren toen door onze hoofdstraat wandelen en met kennersblikken voor de winkelramen staan. Toen 's avonds voor het eerst het electrische licht ontstoken werd speelde onze harmonie Sub Umbra op de geïllumineerde kiosk tussen de dorpslinden van de markt haar marsen, ouvertures en fantasiën, en later ging zij een taptoe vooraf, naar het kasteel, naar het station en weer terug naar de markt. Dat golft dan zo'n beetje door de paar straten, met heldere vlammen voorop midden in 't geschetter, want jongens lopen met fakkels tussen de muzikanten, omdat die anders niet van het blad kunnen blazen.

Bij J.B. Velddriel was de stoep 's avonds ook hel verlicht. In den winkel was een nieuwe betimmering, nieuwe schappen van licht eikenhout, er lag daarbinnen nu een mooie tegelvloer, dat

was naar de eisen des tijds. Er stond een kassa op de toonbank, er stonden een electrische koelkast voor vleeswaren en een electrische koffiemolen, de geachte cliëntèle werd tegemoet gekomen met alles wat het gemak verlangde. Paard en voermanskar voor de bediening van de klanten buitenaf waren daar afgeschaft, er reed nu een vrachtauto door ons dorp met den naam J.B. Velddriel op de zijkanten van het zeil. En voor het in- en uitrijden was naast den winkel de poort afgebroken, er stond daar nu een garage en de linden uit Jacob Cordewevers jeugd waren gerooid.

Er waren nog meer linden gerooid in de dorpskom, ook op de markt waren er enige ten offer gevallen aan de eisen des tijds. Want Het Vergulde Zwijnshoofd, onze oudste dorpsherberg, was afgebroken en daar stond nu een winkelgebouw in stadsarchitectuur met grote étalages. Het was het magazijn De Morgenzon, een modewinkel voor dameskleding en lingerie, garen en band, linnen en uitzetten, jumpers en moderne sjaals en herenoverhemden en ondergoed en zulke dingen. In de ene étalage kon je die wassen poppen zien met den verglaasden glimlach starend boven de met zwierig van het lichaam afgehouden armen gedragen japon, het prijskaartje tussen de gespreide vingers. Voor de andere spiegelruit lagen tafelgoed, allerlei textielweefsels met blauwe sierlintjes er om heen, kleurige, tot rosetten gevouwen zakdoeken en elegante herenoverhemden in alle kleuren met losjes er op neergevouwen smaakvolle dassen.

De Dunkelmänner voor den gemeenteraad werden naar de nieuwe wijze gekozen. De oude wijze, de elkaar bestrijdende candidaten en hun vrij bier in de herbergen behoorden tot een afgelegd verleden en we kregen A.H. Forster's dringende waarschuwing: Tua res agitur, niet meer op verkiezingsbiljetten te zien.

De kunstmest was al niet jong meer, den tijd van de proefvelden ter overwinning van den boeren-weerstand hadden wij al lang gehad. Rond het dorp werden de akkers vruchtbaarder met elk jaar. Waar we eerst over het holklinkende, zongebleek-

te heipad hadden gelopen, daar vonden we nu voor onze wandelingen een met jonge boompjes beplanten weg door korenvelden en langs nieuwe boerderijen.

Aan het kalme koetsje, waarin onze vroegere dokter door de dorpsstraten en langs de veldwegen naar de zieken reed hadden we alleen maar herinnering; de nieuwe dokter reed in een auto. Ook was er in ons dorp een steenfabrikant, die in een auto reed. En op een goeden dag zagen wij ook onzen notaris, die vroeger met zijn klerk naar de verkopingen fietste, in een mooie auto. De mensen herinnerden er wel eens aan, wat een goede jaren hij had gehad in den tijd van de grote verkopingen van hout en landerijen voor het kasteel. Nu kon de notaris soms in zijn auto langs het verlaten kasteel rijden, de Aabrug over, naar een verkoping in een kerkdorp in de buurt, en bij het kasteel hield hij dan even zijn auto in, om eens terzij te gluren over het neergelaten portierraampje naast zijn zitplaats.

Er was zoveel veranderd na het oponthoud in de vervulling van de beloften.

In huize Veldzicht woonde Jacob Cordewever met zijn vrouw. Toen hij zijn zilveren ambtsjubileum vierde stond zij in de raadzaal naast hem aan zijn rechterzijde. Zij was toen al een beetje grijs. Zij droeg een lang, zwart kleed met glimmende, zwarte lovertjes erop en ze had zwarte glansleren handschoenen aan, in haar handen hield zij een tuil rose anjers, dien de burgemeester haar gegeven had. Zij was wat mager in het bleke, lichtjes gepoederde, niet onknappe gezicht. Toen de burgemeester van den steun en de trouwe hulp sprak, die zij voor haar man was geweest, bleef zij een beetje droefgeestig voor zich uitkijken en zelf wist zij misschien niet, dat het slappe glimlachje om haar lippen ironisch was. Jacob Cordewever, in jacquet, deed alsof hij hier tussen raadsleden en ambtenaren aandachtig luisterde, toen de burgemeester over zijn nauwgezetheid, zijn stiptheid en trouwe plichtsvervulling sprak. Aan zijn linkerzijde stond zijn zoon, een aardige, bijna volwassen jongen, dien we

het laatste jaar maar zelden in ons dorp hadden gezien. Na zijn schooltijd in de naaste stad was hij het huis uit, den vreemde ingegaan, in een gemeentelijke betrekking dicht bij een grote stad, waar hij gelegenheid had om te studeren voor zijn verdere opleiding. Hij stond in zijn goed zittend, donker pak, stil te luisteren naar wat de burgemeester zei, met dien aarzelenden glimlach, dien jongens van zijn leeftijd hebben als ze horen hoe de saamhorigheid geprezen wordt van hun ouders, tussen wier pijnlijke, toenemende vervreemding ze zijn opgegroeid. De raadsleden, ambtenaren en genodigden bij de kleine plechtigheid klapten in de volle zaal in hun handen na de woorden van den burgemeester, alsof die allen uit het hart waren gegrepen. En wij lachten Jacob Cordewever en zijn vrouw en zijn zoon daarbij vriendelijk toe, misschien ook uit medelijden, omdat we beter wisten. Want wij voelden, ook zonder dat ze er ooit woorden over zeiden, hoe eenzaam zij alle drie waren en dat de ouders soms, als ze die eenzaamheid diep beseften, misschien het schreien nabij waren over al den tijd van hun leven, die er onherroepelijk mee voorbij en voor elkaar verloren was. Van den jongen man hadden wij in ons dorp gehoord, dat hij al verloofd was, want de jeugd is door die teleurstellingen niet te schokken en blijft in de liefde geloven.

In De Aabode kwam een verslag over de huldiging van onzen sympathieken jubilerenden gemeenteontvanger en wij konden daarin ook lezen, welk geschenk het gemeentepersoneel hem had aangeboden, dat was een smaakvolle rooktafel. Hij had daar trouwens zelf, toen ze naar zijn wensen informeerden, om gevraagd; hij wilde, dat de maat van de gruwelen vol zou zijn, hij had die ziekelijke neiging tot zelfkwellingen. In het verslag stond ook, dat de burgemeester hem geprezen had om zijn welwillendheid en vriendelijkheid tegenover ieder, die met hem uit hoofde van zijn ambt in aanraking kwam. Daarmee had de burgemeester de waarheid gezegd. Jacob Cordewever hield nu geen zitting meer, omdat de inning van de belastingen hele-

maal veranderd was. Maar zoals hij vroeger daarbij iedereen behulpzaam was, zo was hij ook nu nog altijd hulpvaardig en de mensen hadden graag met hem te doen. Na zijn jubileum kon je door de ramen van Veldzicht daarbinnen nog vele bloemen, met het wit van kaartjes eraan zien, die mensen uit de kleine burgerij hem hadden gestuurd, want dat was in ons dorp ook mode geworden. Wij hadden trouwens ook een kleine bloemisterij van een zekeren Jan Lucas, die in zijn jongen tijd voor zijn ongetoomde driften uitweg had gezocht door te drinken en in de herbergen den boel op stelten te zetten, maar die nu bedaard was en die later ook een van de slapers op het kasteel werd; hij kwam tenslotte heel anders terecht dan ooit iemand van ons had voorzien.

Verschillenden van ons, die met Jacob Cordewever kind en jonge man waren geweest, liepen een enkelen keer nog wel eens bij hem binnen als wij langs Veldzicht kwamen en hoorden, hoe hij zat te spelen aan zijn vleugel, want wij vonden dat altijd mooi. Hij had een tijd, dat hij bezig was met de Kinderscenen van Schumann, en Childrens Corner van Debussy, - hij verdiepte zich in de verhouding van de groten tot het kind, zei hij, toen wij bij hem waren binnengekomen. Hij bleef aan den kleinen vleugel zitten en speelde ons Traumerei voor. Dit viel hem gemakkelijker dan het grappige slaapliedje voor een speelgoedolifant, waarvan hij vertelde, en waarin de componist dode dingen tot leven bezielde, zoals hij het tot zijn geluk zijn scheppend kind had zien doen. Jacob Cordewever was zelf, toen zijn zoon klein was, vol geweest van honderd geestige en pleizierige bijzonderheden van het kind, waarom wij altijd moesten lachen, maar dikwijls sprak hij toen al van zijn vaderlijke verwachtingen. Later, toen de zoon groot was en wij den jongen eigenlijk uit het oog verloren, sprak Cordewever weinig meer over hem, hij haalde alleen af en toe herinneringen op aan het kind, toen het klein was. Nu had hij dat grappige slaapliedje voor een speelgoedolifant gespeeld en zat verstrooid wat te bladeren in

een muziekboek, waarvan wij zagen, dat het Etudes waren van Brahms. Hij zette het op het lessenaartje van den vleugel, en, telkens aandachtig opkijkend naar het muziekblad, dan haastig zijn ogen neerslaande naar zijn zoekende handen op het toetsenbord, speelde hij enkele fragmenten. Het hinderde ons, dat hij mooie en forse accoorden telkens af brak en wij waren blij toen hij eindelijk doorspeelde, een lang, weemoedig gedeelte met telkens een soort van zware en geheimzinnige zangerigheid, die in die doorklinkende accoorden sterk aansprak. Hij ging er in op, wij zaten stil te luisteren, we bleven stil, ook toen het uit was. Muziek is ook iets dat uit de verte komt, zei Cordewever toen, en het is de verte, die je erin hoort. Wij wisten niet, wat hij bedoelde en wij begrepen helemaal niet, waarop hij met dat ‘ook’ zinspeelde. Het is mogelijk, dat hij dacht aan de herinnering aan de kleine freule in de verte van den kindertijd, want daar kwam hij nooit van los, hij maakte het natuurlijk mooier en dieper dan het was geweest. Nu noemde hij de muziek die je zelf speelde, een troost, waarmee geen troost is te vergelijken.

Wij wisten bij zo'n gelegenheid nooit of zijn vrouw al of niet thuis was. Soms hoorden wij in de achterkamer, nadat het daar al den tijd stil was geweest, het geluid van het verplaatsen van een stoel. Maar dat kon ook de huishoudster zijn, die, als wij wat langer bleven, eindelijk eens kwam kijken, ons aanzag, wegging en even later weer binnenkwam met koffie of thee op een dienblad.

De mensen in ons dorp waren er aan gewend geraakt als ze langs Veldzicht kwamen in den namiddag of avond den ontvanger aan den voorkant binnen voor het raam te zien staan. Hij stond dan te mijmeren, maar knikte vriendelijk tegen den voorbijganger, die hem groette. Zo konden wij hem in den namiddag zien, als de gevel van het huis winterlicht helderde onder de kale beuken, dat gewar van takken, waarin de noorderwind zo kan rijden. Soms, als het sneeuwde, stond hij naar die bewegelijke, witte stilte te kijken, dat gedwarrel boven de

reingewaaide straatkeien en dat poederfijn bevlogen worden van de ene zijde van de beukestammen en hun machtig opbultende wortels. En zo konden we hem ook zien staan in lente en zomer, als het raam donker was onder het doorruiste, rood, dicht lommer van die zware bomen. Wij waren daar zozeer aan gewend, dat we ons hem dikwijls zo voor den geest haalden, als over hem gesproken werd. Maar als je dan was doorgelopen en je keek om, dan zag je in den zijgevel voor het raam van de serre, helemaal naar den tuinkant, mevrouw Cordewever staan. Zij staarde naar de bloemen in den tuin, naar de sneeuw op het zijpad, naar een wintermerel, die kouwelijk met opstaande kraagveren rond zocht, een beetje hulpeloos, omdat er niet veel was te vinden. Zo stonden die twee mensen daar met dat bewoond huis vol eenzaamheid tussen hen beiden in. Het was alsof mevrouw Cordewever voor haar venster te verstrooid was om de mensen te groeten, een ontgoochelde vrouw is anders in zichzelf verzonken dan een ontgoochelde man. Maar het was ook waar, zij was niet van hier, en zij had weinig omgang met de mensen uit het dorp. Zij had hen eigenlijk nooit leren kennen, misschien bemerkte ze daarom voor haar raam niet, dat mensen die voorbijkwamen even naar haar omkeken, met de bedoeling haar toe te knikken. Wel kwam ze af en toe eens bij het heilig Sjoke, die in een stil straatje in de omgeving van de zusterschool woonde en die voor haar naaide. Dat heilig Sjoke was van na onze jeugd, een costuumnaaister, een dochter van een kleinen aannemer, die na den dood van haar ouders alleen zat te wonen in haar proper, witgepleisterde huis in een geur van heiligheid en van overdadige bloemen voor Sint Jozef in Maart, voor Onze Lieve Vrouw in Mei en October en voor het Heilig Hart van Jezus in Juni.

Wel hadden we jaren geleden met Jacob Cordewever's vrouw kennis gemaakt toen ze, getrouwd, na hun huwelijksreis in Zuid-Frankrijk, in hun echtelijke woning waren aangekomen. Er was toen een verwelkomingsfeestje geweest voor kennissen

en vrienden van den gemeenteontvanger. De jonge vrouw was toen heel vrolijk. Ze was slank, had een goed figuur, een regelmatig een beetje donker gezicht en mooi, diep zwart haar. De bovenlip van haar breden, wat mannelijken mond was donker bedonsd, en ze had heldere bruine ogen, die echter, als men haar van bezijden zag, iets hards en stars konden hebben. Wij vonden haar niet mooi, maar er ging iets stralends van haar uit. Tegelijkertijd voelden we toen bij haar al iets wat ons later duidelijk werd als een innerlijke hilariteit, waarmee ze het gezelschap, waarin ze was, onrustig maakte en in een zekere verlegenheid bracht, en die hinderlijk was voor naturen, die daar gevoelig voor zijn, en Jacob Cordewever was daar zeker gevoelig voor. Wij vonden dit misschien onbeduidend en konden niet vermoeden, dat dit later zo'n zenuwspanning tussen hen beiden zou geven. Jacob Cordewever was dien avond zeer spraakzaam en opgewekt en er was voor ons geen reden om te veronderstellen, dat hij geen gelukkig man zou zijn. Wij waren trouwens zo discreet geweest, het niet te laat te maken.

Jacob Cordewever was later niet zo teruggetrokken als zijn vrouw, hij was op een andere wijze in zichzelf besloten. Hij bleef waar hij kon de mensen graag behulpzaam. Het was ook eigenaardig, dat hij een beetje op den vroegeren gemeenteontvanger ging lijken en het afgemetene aannam van een ouderwets dorpsnotabele. Hij ging dikwijls met een wandelstok naar het gemeentehuis, 's winters in een korten ulster met een bontkraag, 's zomers, als het warm was, in een licht linnen pak, waarin hij opviel, omdat zulke pakken hier niet werden gedragen. Hij ging ook met den burgemeester een twaalfuur borreltje drinken. Ze gingen naar De Doelen. Jacob Cordewever vond het zeker jammer, dat Het Vergulde Zwijnshoofd er niet meer was. Maar ook De Doelen was een oude dorpsherberg, gelegen aan het begin van een straat, die op de markt uitkwam, een gezellige gelagkamer met een mooi biljart en tegen een van de druk met reclameplaten en aankondigingsbiljetten behangen wanden be-

halve een keurek ook een hoog rek met de mooie bogen van de handboogschutterij De Vriendschap, die bogen zaten achter klemmen met kleine slotjes, zoals keuen in een rek van een biljartclub, - en hier zat na twaalve 's morgens Jacob Cordewever graag in gezelschap van den burgemeester.

Wij zagen hem ook dikwijls in zijn tuin bezig. Hij verzorgde zelf zijn bloemen, plantte, zaaide en stekte, snoeide en entte rozen en splitste met veel geduld violen en anjers. In het tuintje langs den zijgevel die van de straat te zien was zorgde hij voor bolgewassen en zaaibloemen, crocusjes, hyacinthen, tulpen, narcissen, gladiolen, lelies, dahlias en kleine chrysanten, zodat er het hele seizoen bloemen bloeiden voor het raam, waarvoor zijn vrouw zo dikwijls stond uit te kijken. Hij kwam daar misschien gemakkelijker toe, omdat het een vriendelijkheid was uit de verte; hij werkte hier gewoonlijk, als zijn vrouw bezig was in de keuken aan de achterzijde van het huis. Voor het spitten, het snoeien van bomen en heesters in voorjaar en najaar, het maaien van gras, het wieden en harken en het opruimen van herfstblaren liet hij Jan Lucas komen. Wij zagen dien soms in den herfst daar bezig, dan stond in den gepleisterden tuinmuur langs de straat aan de andere zijde van het huis de houten tuinpoort open. Je kon dan de geharkte paden zien en ergens den handwagen, hooggeladen met dorre blaren, daar was Jan Lucas aan 't werk, rustig en vredig. Hij had de vredigheid van den tuinarbeid zelf, ook in den tijd al, dat hij nog zijn verschrikkelijk wilde Zaterdagavonden en Zondagen had, als zijn moeder, een weduwe, thuis voor hem zat te beven en wij, als wij hem zagen, hem soms niet herkenden zoals hij eruit zag, als ingekrompen, vermagerd, bleek en met geen spoor van zachtmoedigheid meer in zijn uitpuilende ogen. Jacob Cordewever had graag met hem te doen, hij kon lang met hem praten als ze samen in den tuin bezig waren, hij won zijn raad in en vroeg zijn hulp bij de verzorging van de bloemen. Hij liet hem 's Zaterdags voor hij wegging en nadat hij zich in de keuken gewassen had

wel eens bij zich komen in de voorkamer en speelde een uurtje voor hem aan den vleugel, liefst adagios en andanten uit sonaten; Jan Lucas verzekerde, dat hem dat buitengewoon hielp in de onderdrukking van die soms woeste neiging, om er weer eens stevig op los te batavieren.

Ons dorp werd groter, maar de gemeenteontvangers kregen eigenlijk hoe langer hoe minder te doen; daarom deed Jacob Cordewever zijn best, twee kleine gemeenten in de omgeving, toen daar een ontvangersvacature was, er bij te krijgen. Het lukte hem ook. Het zou eenmaal zijn pensioen verbeteren, en hij had er nog een andere voldoening van, waarover hij niet rechtstreeks sprak, maar die je wel aan hem voelde, als hij van zijn fietstochten naar die andere gemeenten vertelde: met niets dan zijn eigen gedachten helemaal alleen in de natuur te zijn. Misschien was die troost wel te vergelijken met dien van de muziek, die je zelf speelt. Hij sprak van het drenken van je binnenste in het stromen van den wind over de velden, in het stromen, het zich openen en dansend weer dichtvallen van het koren als de wind er zó mee vrijt, dat het geen raad met zichzelf weet, in het aan één stuk weeklagen van de dennen, waarlangs het fietspad lag, of in het eeuwig zomerlied van de populieren langs de beek. In den grond van zijn wezen was hij allerminst zwaarmoedig, en hoezeer hij ook thuis dikwijls in zichzelf verzonken voor zijn eenzaam venster kon staan, hij voelde als een verrukking het wonder van elke nieuwe lente, waarin de goede aarde verjongt en was er gelukkig om.

Dat afgemetene van den dorpsnotabele was natuurlijk maar een houding. Buiten, onder de zomerende populieren langs de beek, lag hij naast zijn fiets, jas uit, hemdsmouwen opgestroopt, te luisteren naar wat in dat onafgebroken lied die bomen daar te vertellen hadden. Hij deed wat kinderen wel eens doen, met de vingers de oren sluiten en dan de oren weer open, sourdine op, sourdine af, en daarbij het spel van het niet meer onderscheiden van het geluid: een bergstroom, een waterval, het ruisen in

de windingen van den groten kinkhoorn, al de registers van het mondorgel Gods over de stilte, over de schone stilte. Het wiegt niet in slaap. Het wekt. Het spant al de zenuwen van de ziel. Het doet meer dan sonde en schema van het zelfonderzoek. Het zingt het innerlijk open en bloot, daar ligt dat met zijn tegenstrijdigheden, goed, daar ligt het met zijn tegenstrijdigheden, die verliezen zeker hun klinische slagschaduw in dat open en blote, schaduwloze licht.

Op een avond in de lente waren wij samen, zoals we dat vroeger deden, gaan wandelen. Wij waren de dorpskom uitgegaan, de velden in, bij een ruisend stuwtje van de Aa een vlonder over. Wij kwamen langs een omweg toen weer aan de andere zijde van het dorp op de plaats, waar eens het tweede kasteel had gestaan. Er speelden kinderen uit de boerenbuurt, ravottende jongens, meisjes in een stiller spel, er zat een groepje op een muurbrokstuk en ze vlochten margrieten tot een krans. Er bloeide brem in de laagte van een kuil en langs de helling naar een hoogte; daar sprongen plotseling kinderen bovenuit en riepen luid een naam, en uit die struiken, vlak bij ons, kwam een klein meisje te voorschijn, haar armen vol geplukte brem. En zoals een kind dat doet, wanneer het in zijn spel onverwachts tegenover volwassenen staat, hield het meisje plotseling in. Tien, elf jaar, een bont jurkje, een bont schortje, klompjes en blond, krullend haar met een roden strik erin, een gezichtje met warme sproeten bij de gevoelige neusvleugeltjes, even dat kijken met gefronst voorhoofd en toen de kinderlach in die heldere ogen. Ze stoorde zich verder niet aan ons en liep plotseling naar de meisjes, die haar hadden geroepen.

Wij hadden beiden dat gevoel van herkennen, van een gebeurtenis nog eens precies zo beleefd, - de zon laag in het westen, bloemen, een kind. We herinnerden het ons, het was niets, een kleinigheid, tussen toen en nu lag een oorlog en nog veel meer, een opgegroeid geslacht lag er tussen. Zo'n kind hoort

aan de ouders toe, zijn spel brengt zijn verschijning waar wij voorbijkomen, zijn verschijning hoort allen toe, die rondlopen met een vergeefse sonde.

Maar toen we doorliepen zagen wij een dame in een langen, blauwen tafzijden stofmantel, die ruiste toen zij voorbijging. Wij keken om en zagen een geplooid kapje op den rug onder het overhangen van losjes opgemaakt, donkerblond, ietsje doorgrijsd haar. Zij ging naar de kinderen toe en wij keken haar na. Zij gaf iets aan de kinderen, en de kinderen gaven haar brem, die kleurde mooi geel tegen het donkerblauw van den mantel toen zij daarna even op de hoogte stond en lang rondkeek. Jacob Cordewever had iets gezegd over de ogen van die vrouw, die hij in het voorbijgaan vluchtig gezien had. Die ogen waren opvallend mooi, het gezicht had een matte gaaf heid, het was geen jong gezicht, maar het kreeg iets jongs door die levendige ogen. Wij gingen daarop in de richting van het dorp de Aabrug over en daar lag het oud kasteel, het lag ook, donker, in het water naar het bleke van den weerspiegelden avondhemel boven dak en torentjes in de diepte. Wij stonden een tijdje te kijken en mijmerden over het verleden. Langs de straat tegenover het inrijhek ging plotseling een lantaarn aan, alsof die er net over gedacht had dat nu maar te doen en haar besluit in stilte nam. Er kringde wat licht tegen lover en over de brug. Toen zei Jacob Cordewever:

- Zie je dat, het inrijhek staat open.

Wij waren daarover niet verwonderd, toen die dame in haar blauwen tafzijden ruisenden stofmantel ons was voorbijgegaan hadden wij beiden dezelfde gedachte gehad. In den voorgevel van het kasteel, in het lichtelijk vooruitspringende gedeelte, dat tot boven doorliep waar een puntdak en het klokkestoeltje het kroonden, stonden ook twee ramen naar binnen open.

II

ER WAS WEER EEN BEWOONSTER OP HET KASTEEL, DE DAME IN DEN BLAUWEN STOFmantel, na een paar dagen had Jacob Cordewever er zekerheid over; onze gedachte, toen wij haar 's avonds bij de Aabrug zagen, was juist geweest, die dame was onze barones, dezelfde van het winteravondsprookje op het ijs van de kasteelgracht en eenmaal de kleine freule met haar rijtuigje en ponny aan den gezichtseinder van den verren kindertijd. Wij konden er niet het minste vermoeden van hebben, dat zij, zo gauw na haar terugkeer in ons midden, zoals De Aabode toen schreef, betrokken zou worden in een afschuwelijke gebeurtenis op het kasteel.

Wij zagen geen bedienden, geen rijtuig, geen paarden, het kasteel bleef ook in denzelfden vervallen staat van de laatste jaren. Een arbeider was een paar dagen bezig aan de voorzijde van den tuin, daar maaide hij met de lange zeis het gras en het hoge onkruid, dat werd gehooid en op een boerenwagen weggehaald. Verder werd aan den tuin niets gedaan. De verwaarloosde rozen bloeiden aan de verwilderde struiken. De zonnewijzer roestte voort op zijn verweerden, mosbegroeiden sokkel. De uitgebleekte slagvensters, die aan de roestende scharnieren scheef tegen de muren hingen, bleven scheef hangen; er waren erbij, die met ijzerdraad aan de hengsels werden vastgehouden.

Het leven was maar stilletjes teruggekeerd in het oude slot. Het torenklokje sloeg weer met zijn versleten slag, het inrijhek stond open, we zagen in den gevel aan de straatzijde een venster open staan, en soms kwam de barones in haar blauwen stofman-

tel de open traliepoort uitgewandeld. Misschien waren wij in ons dorp meer met haar begaan dan nodig was, als wij dachten aan dien tijd, dat zij op haar roodvos uitreed, jong en blozend naast den ruiter, die haar toesprak met zijn warme stem, zodat zij lachte van geluk. Omdat dit voor ons iets moois was geweest vonden wij het jammer, dat dit tot het onherroepelijk voorbije verleden behoorde van ons vervallend kasteel. Dat geluk was voor haar maar broos en verraderlijk geweest. Nu liep zij daar, langzaam, het hoofd, met het nog wolkerig haar in een lossen wrong bij het kapje op den rug, een beetje gebogen. Wie weet, wat zij allemaal beleefd had en waar in de wereld zij was geweest. Zij wandelde gewoonlijk niet ver buiten het kasteelpark. Zij bleef in de buurt, ging een eindje de Aabrug over en keek daar rond over de plaats, waar eens dat tweede kasteel stond. De kinderen, die eenmaal hier Fatma hadden gespeeld, waren nu volwassen mensen. Ze waren getrouwd en speelden in hun zorgen niet meer. Maar ze hadden nu zelf kinderen, en als de barones daar bij de verpuinde muurbrokstukken de stemmen van die kleinen hoorde ging zij naar hen toe, en ze werden stil als ze haar zagen komen. Soms gaf zij hun een stuk chocola om te verdelen, alsof zij tevoren geweten had, dat zij hen hier zou zien en eigenlijk voor hen gekomen was. De kinderen verzamelden bloemen voor haar, omdat ze wisten, dat zij die graag kreeg. En met een tuil margrieten, korenbloemen, boterbloemen, ratelaars en zandklokjes, wandelde zij weer terug, als een vriendelijke vorstin, die gevoelig is voor de eenvoudige kinderhulde op de wandeling in de omgeving van haar verblijf. Maar de kinderen zagen haar toch op hun eigen wijze en noemden haar het chocolade-vrouwtje.

Jacob Cordewever maakte nu weer graag de wandeling mee naar het kasteel, en hij deed het met zijn aangemeten pas van dorpsnotabele en met zijn wandelstok. Als wij haar niet zagen bleven wij even dralen bij de gracht en keken naar het stille, oude huis en naar de roeken, vliegend om de boomtoppen en de

duiven op het leien dak. Maar soms had hij het geluk, dat we haar zagen. Wij namen eerbiedig den hoed af, zij keek even op, knikte langzaam, en wij liepen door, een beetje onverschillig, alsof onze wandeling geen doel had. Wij wandelden een eindweegs langs de Aa tot aan den watermolen, waar het zachte geruis, altijd in het dal te horen, bruisend luid werd bij een verbreding van de beek. De stroom was hier woelig en schuimend van dien eeuwigen waterval onder de groene, glimmende en druipende schoepen van het scheprad door, dat al jaren stilstond in de overmetselde sluis van het bouwvallige molenhuis. Dan gingen wij terug tot wij weer bij de brug kwamen. Hier was de beek stiller, wij daalden langs den kant af tot vlak aan het voortmurmelende water. Wij zagen in de elkaar overspoelende kringen van de draaikolkjes de visjes en waterspinnen, dezelfde wieren op dezelfde wijze stroomafwaarts samendrijvend en heen en weer bewegend, zoals wij dat zagen toen wij jongens waren, en, de broekspijpen tot in de liezen opgestroopt, hier in het koude water stonden, om gebukt de visjes, die uit hun stilstand tegen stroom omkeerden en plotseling te voorschijn schoten, te vangen in de fuik van onze bijeengehouden handen. Hier kon je onder de brug doorkijken. Vóór den stenen boog lagen de wieren als een eilandje, alleen de randen waren in beweging in dien voortdurenden stroom. En als je tegen den kant ging zitten, dan zag je onder de brug door de lucht, de bomen, de koeien in de weien langs den zoom van de beek. Wij luisterden naar het ingetogen gemurmel van het water. Misschien verdiepte Jacob Cordewever zich in trek en stroom ervan, dag en nacht. Het was hetzelfde geluid, dat hij dien avond als kind, toen hij in den kasteeltuin naast de freule in het rijtuigje zat, ook hoorde op het pad, dat diep in het park langs de Aa lag. Misschien vroeg hij zich af, of het leven niet spelenderwijs kinderen den droom van zijn mogelijkheden onthult, onbekommerd erom, of die ooit worden verwezenlijkt.

Na wat wij vroeger altijd hadden gezien als het kasteel werd bewoond wisten wij eigenlijk niet goed, hoe wij het hadden met de barones. Zij scheen moederziel alleen te zijn, - neen, zij was toch niet moederziel alleen, er was nog een dienstbode of huishoudster, een korte, gedrongen vrouw, lelijk en met een hogen rug; zij deed ook boodschappen in het dorp. Wij hadden misschien nog die kinderlijke gedachte, dat er in zo'n kasteel verfijnd wordt geleefd, maar die huishoudster haalde bij J.B. Velddriel chloor en groene zeep, precies zoals onze vrouwen ze voor het huishouden haalden. En wat etenswaren betreft, ze haalde geen delicatessen, ze haalde precies hetzelfde wat de meesten van ons kochten voor onze eenvoudige tafel; alleen nam zij ook altijd wat chocola mee.

Maar er was dien zomer toch een paar weken bedrijvigheid rond en in het kasteel. Monteurs van een bedrijf in de stad herstelden er de centrale verwarming, we hoorden, dat de ouderwetse stookketel in den kelder onder een van de hoektorens was kapot geroest en dat er een nieuwe ketel was moeten komen. En er kwamen ook mannen met uniformpetten, arbeiders van de provincie, die de electrische leiding doortrokken tot binnen de oude muren van dat eeuwenoud huis. Toch zagen wij later nooit anders dan maar een paar ramen verlicht, de barones had de electrische leiding alleen maar laten aanleggen in het kleine gedeelte van het kasteel, dat zij bewoonde.

Die werkmensen vertelden in De Doelen, dat zij in het kasteel hier en daar eens hadden rondgekeken en dat het er nogal haveloos uitzag. Wij wisten wel, dat met de verhuiswagens, die wij in vroeger tijd op het kasteelplein hadden gezien, de beste meubels, schilderijen en tapijten waren weggehaald; we hadden toen gehoord, dat er schilderijen en gobelins naar Londen waren gestuurd. Maar in die lege kamers verzakten nu de kale, zwammige vloeren. Boven de schouwen waren gescheurde plekken, schouwspiegels waren daar weggehaald, een enkele, die zeker niet van bijzondere waarde was, stond op den vloer

tegen den muur met verweerd en stukkend glas tussen een beschadigde vergulde lijst. Het goudleren behang hing gescheurd van de wanden neer, en alles lag dik onder kalkstuifsel en stof. Maar aan de straatzijde op de eerste en tweede verdieping waren verschillende kamers nog behoorlijk in orde. Daar woonde de barones, en de arbeiders van de provincie waren voorzichtig te werk gegaan in die deftige vertrekken. Ze waren er ook in een slaapkamer geweest, waar zo'n hemelbed stond met gedraaide, gepolitoerd houten kolommen. In die kamers lagen tapijten, die versleten waren, maar je kon zien, dat ze duur waren geweest en de ouderwetse meubels waren uit rijke dagen.

In het begin kreeg de barones in haar eenzaamheid nog wel eens bezoek van een heer, die in gezelschap van een knecht met den trein aankwam. Zijn eersten gang was gewoonlijk naar den notaris, daarna ging hij samen met zijn huisknecht naar het kasteel. Wij wisten niet, wie hij was; er werd verteld, dat hij een ver familielid en een zaakwaarnemer van de barones moest zijn, hij moest ook curator geweest zijn in het faillissement van dien verdwenen baron van Herelaef. In de dagen dat hij af en toe hier kwam, zijn de laatste paar landerijen van het kasteel verkocht; en toen daarvan enkele stukjes opnieuw in pacht werden gegeven, zorgde Keesje van Veghel ervoor er bij te zijn, hij wilde toen zijn oudste zoon vooruit helpen om een boerebedrijfje te krijgen. Een fabrikant uit de stad, van wien al lang een paar boeren op de vroegere kasteelhoeven pachtten, had ook deze laatste gronden in bezit gekregen. We hoorden, dat er zware schulden op het kasteel drukten en dat er voor de barones een lijfrente was gekocht, waarvan ze leefde, het was haar bedoeling voor goed hier te blijven.

Die zaakwaarnemer, die met zijn huisknecht kwam, was een deftige mijnheer. Er werd verteld, dat hij meer over het kasteel moest te zeggen hebben dan de barones en dat hij rijk moest zijn. Hij was een vrijgezel en een zonderling. Hij liep vlak voor

zijn knecht uit, het hoofd recht op en keek voortdurend scherp oplettend voor zich uit; zijn ogen waren overschaduwd door een paar geweldige zwarte wenkbrauwen. Hij had een snor, die niet echt leek, het was net de snor van een vermomming. Bij ons zeiden de mensen eerst, dat hij iemand was om bang van te worden, maar daar was geen reden voor. Bij den notaris wisten ze natuurlijk meer van dien man en we hoorden al gauw, dat hij weliswaar heel scherpzinnig moest zijn, maar dat hij bijzonder bang was. Hij durfde niet in een auto te rijden omdat hij bang was, dat dan een moordenaar, dien hij vreesde, van achter op hem zou schieten, net als bij aanslagen op tyrannen, of plotseling voor zijn auto zou springen, zodat hij zich te pletter zou rijden. Hij durfde ook niet 's avonds bij donker nog terug te gaan, omdat hij en zijn knecht zijn moordenaar dan niet konden zien; daarom bleef hij, als hij hier was, 's nachts op het kasteel. Als hij over de straat liep moest zijn knecht hem vlak op den voet volgen, omdat de moordenaar, als die hem van achteren zou aanvallen, dan zijn knecht zou doodsteken in plaats van hem zelf. Zijn knecht was een lange, bleke man, blond en met altijd een zenuwachtig lachje om de lippen, alsof hij zich niet op zijn gemak voelde, en dat was ook niet te verwonderen, misschien dacht hij er over na, wat zijn heer met hem voorhad, als er van achter gevaar dreigde. Het gebeurde ook wel eens, dat hij schuw achterom keek, een beetje schichtig voor het gevaar, dat hij niet kon onderscheiden. Wij hoorden, dat hij altijd in de slaapkamer van zijn heer moest slapen, omdat die zaakwaarnemer meer dan voor iets anders bang was, dat hij 's nachts in zijn bed zou worden doodgestoken; en van dien angst had hij het meest te lijden in dat hol en eenzaam huis met al die lege vertrekken. Hij sliep in de slaapkamer, waar het hemelbed stond met de gepolitoerd houten kolommen, en naast dat ledikant moest de huishoudster een kermisbed klaarmaken op den vloer. Als hij 's avonds naar bed ging moest de knecht de kasten openmaken, het praalbed onder de beddezak doorzoeken, onder het

bed kijken, achter en onder een rustbank die er stond, de ramen sluiten, de deur die op de gaanderij rond de hal uitkwam sluiten, en daar de tafel voorschuiven. Dat waren dan alleen nog maar de voorbereidende maatregelen. De huisknecht moest in het praalbed slapen en zelf ging die zaakwaarnemer in het bed op den vloer liggen, zodat de moordenaar zich onwetend zou vergissen. Het scheen, dat de huisknecht er bij den notaris in de keuken over verteld had en dat hij er zich mee troostte, dat hij op die manier in elk geval altijd het beste bed had.

Maar op een voormiddag, daags nadat de mensen dien zaakwaarnemer en zijn knecht bij den notaris buiten hadden zien komen, en, zwijgend, de knecht achter zijn heer, naar het kasteel hadden zien gaan, was er een hele opschudding in ons dorp. Bij het kasteel in de beukenlaan en langs den grachtkant stonden honderden mensen. Ver naar achter gereden op dat groenbegroeide grintplein stonden auto's; de mensen zeiden, dat die van de heren van het parket waren. Wij zagen ook onzen burgemeester en onzen dokter. Toch, met al die drukte, was er een zekere rust, de mensen praatten zachtjes in groepjes en ginds stonden die auto's maar doodstil. Het was te voelen, dat allen op iets wachtten, wij wisten niet, wat daarbinnen in deze ogenblikken precies voorviel. Wij hadden in die dagen een nieuwen jongen politie-agent, hij stond nu in zijn uniform aan de binnenzijde van het inrijhek en lette erop, dat niemand die er niet hoorde het hek inkwam. Maar buiten de poort stond onze pas gepensioneerde veldwachter Lievegoed en die had de mensen verteld, wat er was gebeurd: de zaakwaarnemer was 's nachts in zijn bed op den vloer doodgestoken en wel door zijn eigen knecht. Nog stonden wij in groepjes, waaruit telkens weer mensen naar elkander toekwamen om meer te kunnen horen, over het gebeurde te praten, toen er een gesloten auto kwam aanrijden. Wij gingen allemaal opzij. Wij dachten, dat het een gevangenen wagen was, maar Lievegoed vertelde ons, dat het een auto was van

een krankzinnigengesticht, waarvan wij allemaal den naam kenden en dat bij een dorp lag in onze streek. Een dokter uit dat gesticht was al eerder met een auto aangekomen, en er was getelefoneerd om den wagen voor het vervoer van een patiënt. De mensen hadden het er druk over, dat die bleke huisknecht krankzinnig was geworden en in zijn krankzinnigheid den moord had gepleegd met een vleesmes uit de keuken van het kasteel. Die knecht was zeker gek geworden door het nadenken over de bedoelingen van zijn heer, hij had toen natuurlijk ook die dwanggedachte gekregen, den moordenaar van zijn heer, die de zijne zou worden, vóór willen zijn en zich gelijktijdig op zijn heer willen wreken. De mensen bleven den helen voormiddag maar drentelen en staan praten bij het kasteel, het scheen, dat ze geen van allen iets dringends hadden te doen. Moeders konden het kind op haar armen, dat ze zo'n beetje op en neer wiegden, niet rustig houden, maar gingen niet naar huis. We zagen ook J.W.G. Jeurissen en A.H. Forster, ze stonden in eikaars buurt, maar ze bleven zichzelf gelijk en keken elkaar niet aan. Het was wonderlijk met die briefkaarten, die ze aan elkaar schreven, want als ze elkaar zagen was het altijd of ze elkaar eigenlijk verachtten. A.H. Forster stond minachtend te kijken, alsof hij er alles van wist en dit weer een echt schandaal voor den adel was. We hoorden, dat J.W.G. Jeurissen tegen een paar mensen gezegd had, dat het angstgevoel van dien zaakwaarnemer in elk geval toch wel gegrond was geweest en uitgekomen was. A.H. Forster scheen dat opgevangen te hebben, hij had echter zijn eigen kijk op het geval, maar die ging ons zeker niet aan. Wij zagen met een groepje Jacob Cordewever naar ons toe komen wandelen. Hij was op de hoogte van wat er gebeurd was. Hij praatte wat met ons, maar bleef voortdurend met het gezicht naar het kasteel staan. Het was duidelijk, dat hij het zich erg aantrok. Natuurlijk verdiepte hij er zich het meest in, hoe daarbinnen de barones eraan toe moest zijn. Je kon zien, dat hij besluiteloos was, of hij naar binnen zou gaan,

maar hij durfde niet goed, hij had er eigenlijk niets te maken. Misschien dacht hij aan haar overgevoeligheid, jaren terug bij dat open luik van den hooizolder in de neerhuizing. Hij had later altijd spijt gehad, dat hij dat niet had begrepen; wie weet hoe ze nu geschokt was en hij was haar zeker graag met het een of ander gaan helpen. Hij bleef niet lang bij ons, hij was te onrustig en wandelde weer weg.

Ineens liepen de mensen allemaal naar het inrijhek, die achteraan bleven gingen op hun tenen staan om over de anderen heen te kijken. Toch was er niets anders gebeurd dan dat de wagen, dien we voor een gevangenenwagen hadden aangezien, een eindje dichter naar het kasteel was gereden; maar we voelden dat er iets was, waarop we moesten letten. Een van de portieren van de auto werd opengedaan, en uit het kasteel kwam toen tussen twee oppassers in de man aan, dien we als den huisknecht van dien zaakwaarnemer herkenden. De mensen drongen allemaal op om hem te zien, alsof hij na zijn daad een heel iemand anders was geworden. Maar hij was helemaal niet iemand anders. Hij liep met hetzelfde bleke en zenuwachtige lachje van altijd, het kon best zijn, dat hij nu wel op zijn gemak was en er verduiveld veel pleizier in had, van de kwelling en den moordenaar af te zijn. Hij bleef voor de auto even staan, veegde met de hand langs den neus, bukte zich toen en stapte in. Ook de oppassers stapten in, we hoorden den slag van het autoportier, de auto keerde, en toen moesten we allemaal op zij, de wagen reed het inrijhek uit, langs ons heen, de Aabrug over. Wij hadden alleen maar den chauffeur gezien, die, het hoofd geheven, rond keek om tussen de mensen door te rijden.

We bleven den helen morgen nog bij het kasteel, soms kwamen er heren naar buiten, waarna een auto wegreed. Een andere auto reed weer het kasteelplein op; maar waar de mensen op wachtten, dat het lijk van den vermoorde uit het kasteel zou worden gedragen, dat kregen we toen niet te zien.

Nee, dat gebeurde 's avonds. 's Middags waren er niet zoveel

mensen meer, we hoorden dat toen een timmerman uit het dorp met een handwagen, waarop een heel eenvoudige withouten kist stond, het kasteelplein was opgereden, de kist had daar een tijdje op den handwagen buiten gestaan en was later door twee mannen naar binnen gehaald. Het was duidelijk, dat het maar een haastig in elkaar getimmerde noodkist was, alleen voor het vervoer van het lijk. Toen de mensen gehoord hadden, dat die kist was gebracht, werd het weer drukker bij het kasteel. Er was een lijkenauto in het dorp gezien, hij had een tijd voor het gemeentehuis gestaan, het schemerde al toen de wagen het kasteelplein opreed. We moesten toch nog tot donker wachten, en in het kasteel waren al een paar ramen verlicht, toen eindelijk de mannen, die met den lijkenauto waren meegekomen, en onze nieuwe politieagent naar buiten kwamen en hun licht gestommel in de verte was te horen. Ze droegen moeizaam met drieën de kist, we hoorden hun schuifelende voeten in het grint, de kist werd daarop in den wagen geschoven en luid klonk het dichtslaan van de portieren. Na enigen tijd gingen de koplampen van de auto aan, het grint was ineens blank in het sneeuwige licht, en waar wij stonden was het toen plotseling veel donkerder. Langzaam reed de auto naar ons toe, wij ontblootten het hoofd, en toen wij in de voor den wagen uit hel verlichte beukenlaan in het donker het rode achterlicht langzaam naar de verte zagen wegkrimpen, begon het, nadat het al den helen namiddag gedreigd had, plotseling luid te regenen. Eerst ruiste het alleen op de bomen, maar de bui zette zwaarder door, de straat begon donker te glimmen. Bij een verlicht venster in den kasteelgevel laag bij den grachtkant zag je den regen bijna grijs recht neerstrepen in het troebel water vol kringen. In de beukenlaan waren parapluies opgestoken, en de mensen gingen haastig naar huis.

In De Aabode kwam natuurlijk een bericht over de tragische gebeurtenis op ons eeuwenoud kasteel. Er werd in verteld van het

vreeslijke drama, dat zich daar in den nacht had afgespeeld, de ontdekking des morgens, toen de huisknecht er een verward verhaal van kwam doen aan de huishoudster in de keuken, die niet vermoeden kon, dat de man de verschrikkelijke waarheid sprak; de opschudding in ons anders zo rustige dorp; de komst van het parket en het onderzoek; enige gegevens over den vermoorde, die een rechtskundig zaakwaarnemer was, een scherpzinnig jurist maar een man die klaarblijkelijk door ononderbroken angstaanvallen en dwangvoorstellingen in een voortdurend neurasthenischen toestand verkeerde; en over den daardoor ziekelijk beïnvloeden huisknecht, een klaarblijkelijk gepraedisponeerde, die hem in een plotselinge verstandsverbijstering had vermoord. Van de namen van den vermoorde en den huisknecht stonden alleen de beginletters in het bericht. Reeds thans kon worden vastgesteld, dat de huisknecht voor zijn afschuwelijke daad niet toerekeningsvatbaar zou worden verklaard en in het bericht werd het krankzinnigengesticht genoemd, waarnaar hij op last van de justitie was overgebracht. Het blad drukte zijn warme sympathie en oprecht medeleven uit met onze barones, die kort nadat zij na zovele jaren in ons midden was teruggekeerd om zich metterwoon in haar geliefde kasteel te vestigen, den vrede van haar eeuwenoud huis zo wreed zag verstoord door deze ontstellende gebeurtenis, waarbij aan een mensenleven een ontijdig einde was gemaakt en over een ander de vreeslijke nacht der geestelijke duisternis neergedaald was. Het blad hoopte, dat de adellijke vrouwe spoedig van den geleden schok zou mogen zijn hersteld.

Wij wisten niet, of de barones het stukje in De Aabode had gelezen en door ons medeleven getroffen zou zijn. De eerste dagen na het gebeurde zagen wij haar niet buiten het kasteel. Maar voor er een week voorbij was zagen de mensen haar weer wandelen als te voren. Ze praatte aan de voorzijde van de Aa

ook met de kinderen, want ze koos voor dit wandelingetje altijd het uur, dat de kinderen daar speelden.

Toch moest wat er gebeurd was haar erg hebben geschokt. We hoorden enigen tijd later, dat ze deur en kozijn van haar slaapkamer had laten vervangen door een zwaar kozijn en door een vijfduimsdikke deur. Een timmerman in het dorp had die moeten maken uit oud eiken balken, die in de vroegere kapel lagen en indertijd aangekocht waren geweest voor de restauratie van het kasteel, die toen niet was doorgegaan. De timmerman had bij het karwei hulp van een metselaar gehad en bij den smid stalen grendels moeten laten maken voor de binnenzijde van de deur. Het was duidelijk, dat de barones angst had gekregen voor de nachten in het kasteel.

Dat werd nog duidelijker een paar dagen later toen Jacob Cordewever, 's avonds in zijn tuin bezig, bezoek kreeg van den burgemeester. Zij hadden samen wat in den tuin op en neer gewandeld en de burgemeester had hem vertrouwelijk verteld van een verzoek, dat hij van de barones had gekregen. Zij voelde zich als vrouw alleen in het kasteel 's nachts niet veilig en vroeg, of hij niet een paar betrouwbare mannen wist, die geschikt en geneigd zouden zijn tegen een behoorlijke vergoeding den nacht op het kasteel door te brengen als dormeur. Jacob Cordewever had daar een tijdje zwijgend naast den burgemeester over lopen nadenken. Toen had hij den burgemeester voorgesteld, dit aan hem over te laten, omdat hij wel een paar mannen wist, die daar geschikt voor waren en die het zeker zouden willen doen.

III

ER WAREN MENSEN, DIE DIEN NAZOMER OP EEN AVOND TEGEN DONKER DEN GEPENsioneerden gemeenteveldwachter Lievegoed de open traliepoort van den kasteeltuin zagen binnenwandelen, hij had een valiesje bij zich. Ze hadden nog eens omgekeken tot ze Lievegoed langs de neerhuizing zagen verdwijnen naar den ingang van het kasteel, en zich afgevraagd, wat er aan de hand kon zijn. Ze brachten het in verband met die verschrikkelijke gebeurtenis op het kasteel, waarover nog dikwijls werd gepraat. In De Aabode hadden wij gelezen, dat die huisknecht niet toerekeningsvatbaar was verklaard en dat de rechtbank hem ter beschikking van de regering had gesteld, die zijn opname in een rijkskrankzinnigengesticht had gelast.

Na een week was het opgevallen, dat Lievegoed zowat eiken avond naar het kasteel ging, niemand wist wat dat kon betekenen. Maar andere mensen hadden hem als ze 's morgens naar hun werk fietsten, het open hek weer zien uitkomen. Hij werd er in De Doelen dien Zondagmorgen na de kerktijden over aangesproken en naderhand werd er verteld, dat hij dormeur was geworden op het kasteel, omdat de barones, na die verschrikkelijke gebeurtenis, bang was geworden 's nachts als dame alleen in dat groot, oud huis te zijn, en de mensen konden dat best begrijpen.

Maar Lievegoed bleef de enige niet. Op een avond ging ook Keesje van Veghel het inrijhek van het kasteel binnen en verdween naar de achterzijde, waar de ingang was over een stenen

brug voorbij de neerhuizing. Keesje was zeker ook dormeur geworden. Toen werd er over nog andere dormeurs gesproken. Iemand had Proudhong een paar avonden de open traliepoort van het kasteel zien binnenfietsen, een man, die bankwerker was in een machinefabriek in de naaste stad en eiken avond thuis kwam bij vrouw en kinderen. Wij kenden hem allemaal, omdat hij zo'n vreemden naam had; er werd verteld, dat hij eigenlijk van adel was en dat hij jonkheren in zijn voorgeslacht had. Dan scheen ook Jan Lucas dormeur geworden te zijn op het kasteel. Over Jan Lucas werd toen nogal druk gepraat, omdat hij, sinds korten tijd verloofd was met het heilig Sjoke, iets waar de mensen geen steek van begrepen. En dan werd met zekerheid verteld, dat ook Govert van Engelen bij de dormeurs hoorde, een grondwerker, landarbeider, en dikwijls los werkman buiten het boerenseizoen, een eigenaardige, opgewekte man, die een knap vrouwke had meegebracht van den Maaskant, waar hij in den polder had gehooid, en over wien de mensen altijd hele verhalen hadden, omdat het er wat de echtelijke liefde betreft in zijn huis zo open en bloot naar toe ging. Open en bloot, zeiden de mensen, en dan moesten ze lachen. Want in zijn grote verliefdheid was Govert van Engelen zo heetgebakerd en zo meegesleept, dat hij vergat de luiken te sluiten, als hij 's Zaterdagsavonds, met het licht aan, zijn knap vrouwke stond te wassen in de zinken teil en haar daarna afdroogde, luid zingend en met zelf ook al geen draad aan het lijf. Er was op zo'n ongelegen ogenblik al eens iemand, dadelijk met de straatdeur in het woonvertrek, komen binnenstappen, zodat Goverts Engelien niet geweten had, waar zo gauw weg te vluchten. De mensen spraken er nogal schande van. Maar als ze het erover hadden waar Govert van Engelen bij was, dan moest ge hem horen lachen, hij lachte ze allemaal vierkant uit. Voor mijn vrouwke dank ik God, zei hij, en ik dank God, dat Hij, toen Hij den mens schiep, die man en vrouw maakte. Zoiets had hij zeker eens van den preekstoel gehoord of in een godsdienstig

weekblad gelezen en onthouden, hij was trouwens iemand, die om een woordje niet verlegen was. Voor de liefde wonen wij soort mensen eigenlijk te klein en te bekrompen, zei hij, dat ondervond hij trouwens later nog erger, toen hij kinderen kreeg. Hij zou proberen zijn huis van alle kanten goed dicht te stoppen, beloofde hij, dekens voor de ramen, de luiken potdicht, en de grendels op de deur, om die echtelijke liefde zoveel mogelijk te verbergen. Maar hij vergat het later toch weer. Wij moesten aan die dingen denken als wij hem zagen, groot, lenig in zijn bewegingen, een donker gezicht, en altijd een hoed op met een breden, helemaal neergeslagen rand. Ook 's Zondags droeg hij zo'n hoed; in de kerk, waar hij achteraan stond, legde hij dien op den vloer voor zich neer. Hij had een onooglijk klein kerkboek met dunne blaadjes in zijn grove knuisten en hij sloeg zijn kruis met gesloten hand zo hard, dat bij dien slag tegen schouders en borst mensen, die bij hem stonden, altijd weer even moesten opkijken.

Maar behalve die mannen zagen de mensen ook onzen gemeenteontvanger Jacob Cordewever 's avonds nogal eens de open poort van den kasteeltuin ingaan met zijn stap van notabele en met zijn ahornhouten wandelstok, en ook hij kwam 's morgens het hek weer uitgewandeld. We konden het eerst niet geloven, maar na een tijdje was het duidelijk genoeg, Jacob Cordewever was wel degelijk slaper geworden op het kasteel. We wisten niet, wat de burgemeester ervan dacht, maar hij zal het toch wel hebben afgekeurd, en hij had er zeker geen ogenblik rekening mee gehouden, dat zoiets gebeuren zou, toen hij het aan Cordewever overliet, voor slapers op het kasteel te zorgen. Van die andere mannen konden wij het nog begrijpen. Lievegoed was weduwnaar en Jan Lucas vrijgezel, en weliswaar waren de anderen getrouwd, maar ze wisselden elkaar af en alles bij elkaar was ieder voor zich niet zoveel nachten van huis. En natuurlijk deden ze het voor de vergoeding, die ze kregen en die elke week een extraatje bij het inkomen betekende. Maar daar

hoefde Jacob Cordewever het niet om te doen. De mensen maakten er zich druk over, welke reden de gemeenteontvanger toch kon hebben om als dormeur daar in het kasteel te gaan slapen, ze vonden, dat hij eigenlijk ook helemaal niet bij de anderen hoorde. Het kon zijn, dat hij behoefte had om zonderling te zijn of er zat misschien iets anders achter. In het dorp wist natuurlijk iedereen, dat zijn huwelijk niet zo rooskleurig was, misschien zocht hij wel troost op het kasteel. De leeftijd van de barones deed er niet toe, ze zal zeker niet ouder geweest zijn dan Cordewever zelf, en er gebeuren wel gekker dingen in de wereld. Er werd ook verteld, dat de barones hem apart behandelde. De anderen, dat wisten we gauw genoeg, sliepen op de gaanderij van de traphal achter een kamerscherm in den hoek dicht bij die zware eiken deur, om dadelijk bij de hand te zijn als er iets gebeurde. Maar Jacob Cordewever had een slaapkamer apart, een van die vier, vijf kamers, die nog bewoond werden aan de voorzijde van het kasteel op de eerste en tweede verdieping. Wie weet, of hij niet in die kamer sliep, waar die gek geworden huisknecht dien zonderlingen zaakwaarnemer had doodgestoken. Als de gemeenteontvanger zijn beurt had ging hij ook vroeger dan de anderen, maar soms zagen we dan toch nog later een van de andere slapers het hek ingaan, zo'n nacht waren er dan twee dormeurs in het kasteel. Er was op een stillen herfstavond uit een open venster ook wel eens pianomuziek te horen over de gracht. Later had Cordewever verteld, dat er een oude piano in het kasteel stond, die nog een goeden klank had nadat hij ze in orde had gemaakt en gestemd.

Jacob Cordewever trok er zich klaarblijkelijk niet veel van aan, wat de mensen veronderstelden of zeiden over zijn bezoeken aan het kasteel en zijn omgang met die slapers. Misschien drong het ook eigenlijk niet tot hem door. Als hij eens met je over de barones sprak, kon hij dien indruk van onvolwassenheid maken, dien men van iemand krijgt, die levendig opgaat in het vertellen van een droom, waarin hij zichzelf als kind terugzag.

Het kan best zijn, dat zijn verhouding tot de barones en het kasteel geen andere was dan een zichzelf terugzien in den droom over den kindertijd. Hij vertelde toen eens van de boeken, die zij in haar bibliotheek had en dat zij veel las. De barones zal op die andere slapers wel niet hebben gelet, maar ze zal natuurlijk wel behoefte hebben gehad eens naar het pianospel van Jacob Cordewever te luisteren en in haar eenzaamheid eens met hem te praten, - iemand scheen hen op een zachten herfstavond in den tuin van het kasteel samen te hebben zien wandelen. Jacob Cordewever verzekerde, dat hij voor de barones een groot gevoel van verering had en hij liet duidelijk doorschemeren, dat het niet meer betekende, niet meer, niet iets anders, maar voor hem was het heel veel, misschien was het te vergelijken met den troost van de muziek. Hij liet er zich niet over uit, of hij er met de barones over gesproken had, dat hij dat dorpsjongetje was geweest, met wien ze als kind in haar rijtuigje had gereden in het kasteelpark, - misschien durfde hij daarover niet met haar praten uit vrees, dat zij het nu vergeten zou zijn.

Sinds hij als dormeur naar het kasteel ging werd hij in het dorp hoe langer hoe meer een teruggetrokken en eenzelvig man. Als hij op weg was naar het gemeentehuis of van het gemeentehuis naar zijn huis wandelde kon hij zo in gedachten verzonken zijn, dat hij de mensen niet zag, die hem groetten. Af en toe kwam hij met de slapers in De Doelen samen. Het scheen, dat hij de vergoeding regelde en aan de mannen uitbetaalde, ze legden er iets van terug, om eens een feestavondje te hebben onder elkaar. In het begin hielden ze zich, als ze in De Doelen bij Tjeu Huyberts den kastelein aan het buffet stonden, een beetje afzijdig van den gemeenteontvanger, die, met zijn hoed en zijn wandelstok, daar bij hen stond. Alleen Lievegoed ging wat vriendschappelijker met hem om, omdat die als veldwachter aan de gemeente was geweest. De anderen zagen tegen Cordewever op en bleven wat onder elkaar. Als ze na een paar borrels wat spraakzamer werden onder de vrolijkheid van Go-

vert van Engelen en Keesje van Veghel, bleef Cordewever erntig zwijgen en luisterde naar hen. Het is best mogelijk, dat hij gesteld was op die eenvoudige mannen en wie weet of hij zo'n Keesje van Veghel of iemand als Govert van Engelen, die zo'n gezegend goed huwelijk had, in zijn hart niet benijdde. Proudhong kon trouwens ook zo, en met open mond, naar Govert van Engelen luisteren, als die het over zijn vrouwke had. Hij werd dan stiller en stiller, nam op een wenk van den gemeenteontvanger een nieuwen borrel en zuchtte zwaar. De blonde Jan Lucas met zijn uitpuilende ogen hoorde hoe Govert van Engelen zijn vrouwke prees, hij dacht zeker aan het heilig Sjoke, zijn blond gezicht kreeg zachtaan zo'n lach, waarvan hij zelf niet wist. Als bij zo'n gelegenheid mensen uit het dorp de gelagkamer binnenkwamen stieten die elkaar aan en wezen elkaar op die mannen aan het buffet. Ze bleven aan hun tafeltje onder elkaar fluisterend, voortdurend op die mannen letten en dachten misschien iets te horen te zullen krijgen over het kasteel, dat slapen en over de barones. Maar daar lieten die slapers geen woord over los. Alleen had eens iemand gemerkt, die er al zat toen de slapers binnenkwamen, dat ze het eerste glas zwijgend ophieven in de richting van den gemeenteontvanger, eventjes stil waren, en, voor ze dronken, meende hij toen gehoord te hebben, dat ze zachtjes zeiden: op háár! We hoorden ook, dat A.H. Forster en J.W.G. Jeurissen over die slapers een briefkaart aan elkaar hadden geschreven. Nu scheen er tussen Forster en Jeurissen, na dien morgen toen ze onder al het volk langs den grachtkant voor het kasteel elkaar hadden gezien, iets geweest te zijn, niemand wist wat. Maar als ze nu toevallig elkaar op straat eens tegenkwamen, keken ze niet zo'n beetje dwalend langs elkaar heen, zoals ze gewend waren geweest, maar richtten ze onmiddellijk den blik naar den grond en bleven daar raadselachtig en diepzinnig naar kijken tot ze elkaar voorbij waren. Voor het dorp gaven ze hun solidariteit van vrij-geesten niet prijs. Ze schreven niet meer aan elkaar: Amice of Amicis-

sime en tt. Ze schreven: Individu! Ze waren hatelijk genoeg tegen elkaar, om het als een distanciërende betiteling te bedoelen en ze veronderstelden gelijktijdig bij elkaar voldoende begrip voor het woord om het niet te voelen als een belediging, wat het niet alleen in strafrechterlijken zin niet was, maar ook niet in zijn onzijdige betekenis van persoon in het algemeen. Inplaats van t.t. schreven zij achtend, met een geringschattende weglating van het: hoog, zonder de kwetsende toevoeging van het: min. A.H. Forster schreef met een waarschuwende toespeling op de slapers, en waarschijnlijk in het bijzonder op Cordewever: Individu! Nox facet impudentes! achtend, A.H. Forster. En J.W.G. Jeurissen gaf weer een raak lesje: Individu! Honny soit qui mal y pense, achtend, J.W.G. Jeurissen.

Die Lievegoed was jaren onze gemeenteveldwachter geweest, een goedhartige man, die wel eens aanmerkingen gekregen had op zijn dienstijver, omdat hij bijna nooit een procesverbaal maakte. Maar hij verdedigde zich daartegen en beriep zich op de juiste opvatting van zijn taak: de taak van de politie is preventief, zei hij, sinds dat bij zijn zilveren jubileum in De Aabode had gestaan, toen hij als een trouw dienaar van Hermandad was geprezen. Hij was weduwnaar en de kinderen hadden hun bestemming bereikt en waren uitgetrouwd, er was er geen in ons dorp gebleven en wij wisten, dat een zoon van hem zijn opleiding gehad had op een politieschool in het noorden van het land en daar ergens politieman was geworden. Lievegoed verzekerde van zichzelf graag, dat hij zijn mannetje stond. Hij zag er met nog een licht rood op de geaderde wangen in het blonde gezicht, het stugge grijze snorretje, de plooitjes in de hoeken van de grijze ogen, goedmoedig en vriendelijk uit, maar wij moesten altijd geloven, dat hij waarachtig niet op zijn mondje was gevallen. Hij had velen de les gelezen en eens goed op hun nummer gezet en hij vertelde daar graag van op die naïeve wijze

van mensen, die, als ze een gepeperd onderhoud met een ander weergeven, een overwinningsroes beleven door zichzelf slagvaardigheid na slagvaardigheid in den mond te leggen, waarmee ze den ander verpletterd en stamelend achterlieten. Hij woonde met een nogal bazige huishoudster, en het was aardig als die huishoudster en Lievegoed elk aan hun eigen toehoorders vertelden van een twistgesprek, dat ze samen hadden gehad. De huishoudster had met de meest striemende en bijtende vinnigheden Lievegoed den mond gesnoerd, en Lievegoed herhaalde met welbehagen de rake en snedige volzinnen, waarop de in haar schulp kruipende huishoudster al gauw geen woord meer had terug te zeggen. De huishoudster vertelde ook, dat ze Lievegoed 's morgens na het opstaan op zolder bezig hoorde, daar had hij ringen, rekstok en halters en oefende zich nog elken dag. Hij was een wonder van lichamelijke kracht en fitheid op den leeftijd, dien hij had. Hij kon nog in gezelschap zijn jas uittrekken, zijn hemdsmouwen opstropen, om, den benedenarm met de gebalde vuist recht-op, zijn biceps te laten opzwellen en iedereen uit te nodigen op dat basalt een voorhamer te laten dansen, wat nooit gebeurde, omdat natuurlijk niemand op zo'n ogenblik een voorhamer bij de hand had. Lievegoed begreep, dat er een pensioengerechtigde leeftijd was, de meesten moest ge op die jaren afschrijven, zeker voor beroepen met een zwaren dienst als het zijne. Maar hij kon niet begrijpen, dat er geen uitzonderingsbepaling was voor mannen als hij. Hij strekte de armen, zwaaide ze naar voren, den rug strak gespannen en de benen naast elkaar, en raakte met de vingertoppen den grond: de twintigjarigen werden uitgenodigd dat na te doen of anders op zij te gaan. Bij zijn afscheid op het gemeentehuis had hij er zich over uitgelaten, dat hij nog graag een werkje had als ze wat voor hem wisten. Want zijn groentenhof en zijn kippen, dat was niet veel, dat kreeg hij vroeger in zijn vrijen tijd klaar, en knutselen in huis was niets voor hem. Het kan zijn, dat dat baantje van slaper ook eigenlijk niets voor hem was. Misschien

deed hij het uit medelijden met den angst van die dame daar alleen in het kasteel, hij, die voor zichzelf niet eens wist wat angst was. En misschien streelde het hem, dat zijn aanwezigheid daar 's nachts al preventief kon werken en in alle geval de barones een volstrekt gevoel van veiligheid moest geven, Als hij de kasteelpoort inging hield hij den pas wat in, om links en rechts de omgeving gelegenheid te geven hem te zien, dan wist men waar het dien nacht weer op stond. Hij had zeker graag gehad, dat er eens iets zou gebeuren als hij de nachtwake had. Als dan de barones den moed zou hebben uit het raam te kijken, dan kon ze de inbrekers de gracht in zien vliegen.

Bij Keesje van Veghel was er heel wat veranderd in den loop van de jaren. Hij was met al zijn stropen en zijn clandestienen handel in vis en in wild ondernemend genoeg, om er op uit te zijn voor zijn huishouden en opgroeiende kinderen. Er was een nieuwe grintweg gelegd langs het huis waar hij woonde en zijn huis was mooi langs dien weg komen te liggen. Toen hij de wagens met puin, kiezelslag en grint zag en de langzame stoomwals, die een paar dagen met dat ijzeren geratel en gedreun bezig was in zijn buurt, en die arbeiders, die onder de schaft tegen zijn gevel in de schaduw kwamen zitten, was er een gedachte in hem opgekomen, en hij had er dadelijk werk van gemaakt. En hij had goed gezien. Toen de weg klaar was kwam er in voorjaar en zomer veel verkeer langs van fietsers, die daar de natuur in gingen, de hei op en naar de bossen en vennen, die hij zelf zo ter dege kende. Hij had hulp gekregen van iemand, die wat geld had liggen en bij wien hij in den eendentijd nog al eens eenden leverde en die vertrouwen in hem had. Nu was zijn huis wat vernieuwd en er was een cafélokaal tegen aangebouwd, niet groot, met een plat kiezeldak, een licht vertrek met aan drie kanten flinke ramen, waardoor ge langs zijkant en achterkant ver weg kondt zien. Er stonden wat tafeltjes en stoelen in het lokaal, en zijn vrouw zorgde voor een kleedje en een bloe-

menvaasje op die tafeltjes. Hij had verlof A en schonk zijn flesjes bier en kogelflesjes. Op de tapkast had hij een glazen kast met chocoladerepen en zulke dingen en een draaibaren kaartenstandaard, daar kon je prentbriefkaarten uitzoeken met een groet uit ons dorp boven de foto's van ons kasteel, den watermolen, onze kerk, ons gemeentehuis, Huize Veldzicht langs de dorpsstraat, een kijkje op de markt met een gezicht op De Doelen en een natuuridylle langs de Aa met een pad onder hoge populieren. Er stonden drie nog jonge acacia's voor het cafélokaal, die gaven in den zomer wat schaduw voor een zitje langs den weg en ze hadden Keesje op den naam van zijn café gebracht: Onder de Boompjes. In lente en zomer kon het 's Zondags en in den vacantietijd ook door de week nog wel eens druk lopen. Maar voor de rest van den tijd bond zijn café zijn handen niet en liet hij het werk over aan zijn vrouw en aan een van de thuis gebleven dochters. Hij had voor zichzelf en helemaal voor eigen gerief ook een stukje grond gepacht. Hij had zich beijverd om voor zijn dochters een dienst te vinden, maar er waren er twee al lang getrouwd en nou hielp hij zijn uitgetrouwden oudsten zoon dan eens aan dit, dan eens aan dat, om tot een klein boerebedrijfje te komen. Maar hij zat intussen met zijn wildhandel niet stil. En hij raadde zijn zoon aan, het niet te groot aan te pakken en te doen wat vader deed; - zijn wildhandel rond den jachttijd werd door zijn café, waar hij af en toe met bezoekers een voorzichtig inleidend praatje hield, hoe langer hoe beter. Hij zorgde er voor, nooit iets aan te bieden maar altijd te laten vragen en dan te doen, of hij bij wijze van uitzondering en gunst wel eens een paar patrijzen, een eend, een heihaas of een zootje paling wilde leveren.

De jaren hadden Keesje van Veghel niet ongemoeid gelaten. Hij had jaren terug dat toen in De Aabode gelezen van dien tand des tijds en het altijd onthouden, en nou, nou hij van vader grootvader was geworden, zei hij: aan mij en het kasteel knaagt de tand des tijds. Maar van aard en wezen was dat pezige ventje

niet veranderd. Hij was nog graag buiten bij dag en avond in alle weer en altijd nog even graag bij nacht. Het kon hem gebeuren, dat hij 's avonds in de oase van zijn leven zat, waar de kinderen nu bijna allemaal uit waren, en dat hij naar zijn vriendelijke, moederlijkbrede, grijsgeworden vrouw keek met haar schort boven den iets oprondenden buik: zij had hem altijd even goed begrepen in zijn ziel als zij wist, hoe sterk zijn koffie moest zijn. Dan kon ze vragen, of hij thuis bleef dien nacht, - ja, dan bleef hij weleens thuis dien nacht en hij wist, dat ze ook begreep, wat hem dat kostte. Hij had er met Jacob Cordewever eens over gesproken, dat er van die dingen waren, die dwars door uw mensenziel heentrekken, zoals toen ze nog klein waren zijn zachte meiskes met die bekruimde etende mondjes, en zo als al zijn levensdag 's avonds als hij bij de vrouw zat en den hollen nachtwind hoorde opsteken, dat trekken van dien stroom, dat aanwaaien van die lucht van moer, bladaarde, modder, vislucht in water, - dat trok door de vezels van je binnenste en nam je mee. Kijk, dan zag zijn vrouw zijn onrust al. Dan moest zij niets zeggen, anders was hij zo weg. En als ze niets zei, dan was hij ook weg, alleen een beetje later, dan ging hij pas de deur uit als zij naar bed toe was. Er was iets tussen hem en dat kasteel. Het zat er hem niet alleen in, dat hij het vergeleek met zijn lot wat de tand des tijds betreft. Het was ook nog iets heel anders, het kwam door het viswater, door de gracht, door zijn stropersfuiken, door wat hij toen gevonden had in de gracht, ja, dat misschien nog het meest. En als hij aan dien baron van Herelaef dacht, dan was het misschien alleen al daarom, dat Keesje van Veghel vond, dat hij mee moest doen aan wat hij noemde den nachtveiligheidsdienst voor de barones, - hij had haar gezien, het was een voorname dame en een schone, lieve vrouw. Hij had het aangenomen, slaper te worden op het kasteel, - ja, wie weet, wat er allemaal door zijn ziel trok als hij daar 's nachts dicht bij de eiken deur den hollen wind hoorde binnen de dakruimte hoog boven die traphal en de leien hoorde

klepperen van dat eeuwenoude slot, waar de tand des tijds aan knaagde.

De naam Proudhong werd nooit een gewone naam voor ons, er waren ook altijd mensen die hem verbasterden. Het scheen dat J.W.G. Jeurissen de geschiedenis van dien opvallenden naam eens had uitgezocht en verzekerd had, dat de voorouders van Proudhong van adel waren. Het was Proudhong natuurlijk niet aan te zien. Hij was een arbeider tussen de arbeiders als hun groepje 's zomers naar de stad fietste en in najaar en winter naar het station voor den werkliedentrein. Hij had zwart haar, een donkere huidkleur en was mager en gespierd. Waarom hij slaper was geworden op het kasteel was misschien wel duidelijk uit wat hij tegen de andere slapers gezegd moest hebben: hij had gevraagd, of hij geen zeven beurten kon krijgen in de week. In zijn buurt wisten ze allemaal, dat het eeuwig en altijd ruzie en herrie was in zijn huis, ze konden er de oren niet voor toestoppen, er dreigde moord en doodslag, zoals de mensen dan zeggen. Proudhong kwam wel eens 's avonds laat, over zijn zenuwen heen, bij de buren om onderdak vragen, omdat er anders ongelukken gebeurden in zijn huis. Het was wel eens gebeurd, dat hij zijn handen niet had thuisgehouden. Hij had er nog altijd spijt van in de herinnering eraan, hoe hij haar toegetakeld had. Maar het wonderlijke was, dat het haar op het ogenblik zelf had gekalmeerd, alhoewel ze het hem later heftig bleef verwijten, en 't liefst als de kinderen erbij waren, wat hem helemaal klein maakte. Als hij, op een laat uur ontdaan en doodsbleek, bij zijn buren aankwam om een bed voor een nacht en ze hadden hem eerst eens een glas water laten drinken, dan bepraatten ze hem, dat hij nou eenmaal met die vrouw was getrouwd en dat hij tevoren beter uit zijn ogen had moeten kijken. Het scheen ook, dat hij vóór hij trouwde gewaarschuwd was door mensen, die haar kenden en die de ellende hadden voorzien. Hij zat maar stil te luisteren als ze hem zeiden, dat hij er

nu mee zat, dat hij kinderen had en dat hij de gevolgen moest dragen. Ze gaven hem voor een nacht een bed, maar gingen den volgenden dag met hem mee, om in zijn huis met allerlei woorden, waarvan ze dachten dat ze verstandig waren, den vrede te herstellen, voor zolang het duurde. Maar het duurde gewoonlijk niet lang. De mensen zagen wel eens, dat Proudhong, als hij van zijn werk kwam zich bij zijn deur voor hij van zijn fiets stapte plotseling bedacht en weer doorfietste. Dan zag hij er zeker tegenop het gesjagrijn en het getreiter weer in te gaan. Ze kenden hem in de buurt als een kalmen man wanneer hij met rust werd gelaten, en onder de arbeiders was hij de beste, zeiden ze. Maar ze hoorden hem, als hij zijn deur kwam uitlopen, ook wel eens dreigen met van die grote woorden, dat hij zich van kant ging maken. Dat luchtte hem in zo'n ogenblik misschien op, maar op haar maakte het niet veel indruk, ze riep hem na, dat hij dat hoe eer hoe liever maar moest doen. Het kan zijn, dat ze er zeker van was, dat hij het toch niet doen zou. Maar in de buurt waren mensen, die beweerden haar te kennen en die haar verdachten van de heimelijke hoop, dat hij eens zo gek zou zijn. Als hij, na een helen nacht te zijn weggebleven, weer thuis kwam, dan kon het gebeuren, dat zij drie, vier dagen lang geen woord tegen hem zei en deed alsof hij lucht voor haar was. Het was beklemmend in huis bij de beschroomd stille kinderen en hij moest er van zuchten. Maar hij zorgde ervoor met geen opmerking of verraderlijk gebaar aan dat zwijgen een einde te maken, het was van twee kwaden het minste en hij had eens een paar dagen rust. Ten laatste was zij het, die het niet uithield, maar dan dacht hij de verstandigste te zijn en ging weg. Weliswaar hoorde hij haar dan achter de toegetrokken deur onmiddellijk als een furie te keer gaan, maar voorlopig was hij veilig. Met dat een paar keer zo vol te houden won hij het wel eens voor een tijdje. Het kan zijn, dat zij ondanks zichzelf daarover was gaan nadenken en dat zij daarom, na een ruzie als een oordeel over dat slapen op het kasteel, er in berustte, zonder

met te zeggen. Hij hoorde aan het eind van de ruzie aan haar hanier van schreeuwen, dat ze zich verzette tegen iets wat ze toch wilde, maar dat ze niet toegaf, omdat ze hem zijn zin niet wou geven. De mensen in de buurt wisten te vertellen, dat Proudhong er toen over was gaan praten, om de vergoeding, die hij als slaper op het kasteel kreeg, op een spaarbankboekje te laten zetten voor de kinderen. De mensen die haar zagen 's morgens op haar drempel als zij de kinderen nakeek naar school, konden zo op het oog niet geloven, dat ze zo'n furie kon zijn: een gewone, heldere vrouw, wat witjes, in een mooi gestreken mouwschort, het haar netjes gekamd, en met een zachtaardige stem, als ze u groette. Maar de buurt hoorde haar te dikwijls te keer gaan, om niet beter te weten.

Wij zagen Proudhong soms 's avonds het inrijhek van het kasteel in fietsen. Hij zette zijn fiets in de neerhuizing weg. 's Morgens fietste hij dan regelrecht door naar de stad, zijn pakje boterhammen had hij den vorigen avond van huis al meegebracht. In de buurt wisten ze te vertellen, dat hij een heel andere man was, als hij een paar nachten in het kasteel had geslapen, en dankbaar zei: dat lucht op. Wie weet, of hij zich in het kasteel niet om de een of andere reden thuis voelde. Zelf had hij het er ook wel eens over, dat zijn naam van adel moest zijn. Het kan zijn, als hij in dat nachtelijk kasteel op de gaanderij in de diepte van die donkere traphal keek, dat hij aan voorvaders dacht en zich afvroeg, of hij misschien niet een afstammeling was uit die bloedverwantschap, die in vroeger eeuwen tussen het kasteel en het dorp was ontstaan. Want ook hij had wel eens gehoord van dien kasteelheer, die ver over de honderd kinderen had gehad. En hij wist, dat de naam Proudhong ook in een dorp in de omgeving voorkwam, daar waren de nazaten grondwerkers bij een ontginning.

Jan Lucas had langs de straat naar het kasteel bij een zijweg naar het open veld een kleine kwekerij van sierboompjes, bloemen,

vaste planten, heesters en een handel in gras- en bloemzaden, kamerplanten en kleine pakjes kunstmest voor den tuin en voor de bloembakken; en ieder riep er over zo mooi als hij bloemstukjes kon opmaken voor feestelijke gelegenheden. Hij was hele dagen ijverig in zijn kwekerij bezig en zó stil en rustig, alsof daar geen levende ziel was. Hij was een grote, stevige vent, met een bolrond gezicht, en van die bolle ogen, die den indruk maakten, alsof de oogleden er niet over toe konden. Hij was ogenschijnlijk van een zachtaardige inborst, maar ge moest er eigenlijk altijd rekening mee houden, dat hij vandaag of morgen plotseling zijn kuren weer eens kreeg. Als jongen van negentien, twintig, eenentwintig was hij nogal te keer gegaan. Het is eigenaardig in een dorp, zo'n jongen ineens uit de kluiten gewassen te zien en van een gedrag, dat nimmer te voren te vermoeden was geweest toen je hem als kind zag spelen net zoals andere jongens, van wie ge allemaal weet, uit welke gezinnen ze zijn. De eerste keren dat Jan Lucas dronken door de dorpsstraat liep maakte hij den droevigen indruk van een dronken kind, hoe potig hij ook was.

Zijn vader was de zaak begonnen, een man, óók met een bolrond gezicht en uitpuilende ogen, maar bleker dan zijn zoon, een vroege kankerlijder en in zijn ziekte te zwak om tegen den jongen op te treden, toen die de vlegeljaren kreeg. Toen zagen wij Jan Lucas nogal eens, het gezicht met de bolle ogen bijna onherkenbaar veranderd in de grauwheid van een kwaden dronk, waarin hij in de herbergen den boel kort en klein sloeg, zodat Lievegoed eraan te pas moest komen. Lievegoed, wel een beetje benauwd voor de onberekenbaarheden van den wildeman, bracht hem aan een zacht lijntje naar huis en vertelde later, hoe hij hem den mantel had uitgeveegd en klein gekregen had. Maar als hij hem thuis had gebracht bleef hij in de buurt een oogje in het zeil houden, tot hij merkte dat het daarbinnen rustig bleef. Dan had zijn moeder, altijd met beschreide ogen over dat wangedrag van haar zoon waarvoor ze in angst en beven zat,

hem in zijn bed weten te krijgen. In de buurt vroegen de mensen zich af, wat er van dien jongen terecht moest komen. Maar Lievegoed verzekerde om een reden, die niemand begreep, dat die jongen in den grond van zijn hart de beste was van allemaal; en na den dood van den vader scheen de veldwachter gelijk te krijgen: Jan Lucas werd heel anders. Hij dronk niet meer. Hij verzorgde zijn kwekerijtje, zijn bloemen en planten, en maakte mooie bloemstukken, zodat de mensen die elkaar bloemen stuurden, ze niet meer bestelden in de stad. En wie een tuinman nodig had, liet Jan Lucas komen, we hadden hem trouwens al dikwijls aan het werk gezien in den tuin van Jacob Cordewever. Met kermis, vastenavond en jaarmarkt was het nog wel eens mis geweest, en lelijk ook, met vechten en een steekpartij, waarover een bericht in De Aabode had gestaan en wat Lievegoed met zijn vertrouwen in Jan Lucas nauwelijks had kunnen sussen. Maar het was minder en minder geworden en de laatste jaren hoorden we niet anders dan dat hij zich behoorlijk gedroeg en goed voor zijn moeder was.

En nu was die Jan Lucas, een onverschillige overigens wat de kerk betreft en een spotter met alles wat vroomheid en kwezelachtigheid was, de verloofde van het heilig Sjoke, die bij wijze van spreken dag en nacht in de kerk zat en thuis tussen haar bloemen met bidden en werken in geur van heiligheid leefde.

Zij had hem in de Mei op een in haar groot schrift met paarsen inkt geschreven briefje met A.M.D.G. erboven een bestelling laten brengen en hij was daarna met wat geraniums en hortensia's in potten naar het zijstraatje van de zusterschool gegaan, waarschijnlijk voornemens dat heilig Sjoke eens het zijne te zeggen en die bleke Gemma Galgani-wangen eens vuurrood te zien worden. Maar het kwam anders uit.

Toen hij door de kleine gang, waar hij al over de heiligheid viel, de voorkamer binnenkwam, zag hij iets wat hem overdonderde, al had hij er veel van gehoord. Zo gauw hij met de deur in het vertrek stond had hij het gevoel geen stap meer te kun-

nen verzetten: van den vloer af trapsgewijs schuin oplopend tot het plafond toe niets dan bloemen: geraniums, hortensia's, witte en blauwe, primula's, begonia's in alle soorten en kleuren, fuchsia's, azalea's, clivia's, floxen, maagdepalm, ster van Bethlehem, klimvarens; en jasmijn, seringen en gladiolen in vazen. En helemaal bovenaan, met een patentolielichtje ervoor, een beeld van onze Lieve Vrouw van Lourdes. Hier en daar zag hij het wit van kaarsen tussen de bloemen, en vooraan stond een grote, afgedankte kaarsenhouder uit de kerk met tien, twintig hoog en laag ingebrande waskaarsen, waarvan er een paar waren ontstoken. Tegen den zijwand, waartegen die bloemen trapsgewijs tot een berg boven elkander stonden, zag hij een uitgespannen rozenkrans van meer dan een meter met kralen als driedubbele capucijners en met een zwaar, groot kruis eraan. En verder waar hij keek allemaal heilige Harten, een Christuskoning, ingelijste platen van Onze Lieve Vrouw van goeden raad, van altijddurenden bijstand en Maria onbevlekt ontvangen, Gemma Galgani's, Rosa van Lima's, een heiligheid, al heiligheid. Terwijl hij nog stond te kijken alsof hij niet wist hoe hij het had, kwam in de kleine glazen serre, waarnaar een doorgang was opengelaten, een vrouw overeind, die daar over een naaimachine gebogen had gezeten, Het heilig Sjoke had daar haar atelier met een pasbuste, draaibaar op een stok en vol spelden gestoken, modeplaten, centimeters, speldekussens en tafeltjes waaroverheen goed lag uitgespreid. En tegen de glasruiten hingen aan hangertjes een paar bloesjes en japonnen, die ze in de maak had. Naar den straatkant was een tulen gordijn tot een kier wat weggeschoven, daardoor kon Sjoke onder het werk over het voortuintje langs haar witte huisje heen het straatje inkijken en ze zag er de zusters van de school, soms de spelende kinderen, en den kapelaan, als hij catechismusles ging geven. Aan dien kant waren onder de glasruiten een paar lange boekenplanken vol kerkboeken en levens van heiligen, meest levens van heilige vrouwen.

Zij had vriendelijk zijn naam genoemd, en hij herkende haar meteen aan haar kleding en haar ogen. Ze droeg een langen, uitstaanden rok van grof bruin goed en een bloes van dezelfde stof met een rij knoopjes tot bovenaan toe en met een wit opstaand kraagje om den hals; en ze had ook witte, halfgesteven manchetten om de polsen van de lange mouwen. Zij was tamelijk grof en een beetje schonkig van figuur met brede heupen en voor een vrouw opvallend brede schouders, en van voren was ze goed voorzien, zoals Jan Lucas later zei. Ze was ook breed van gezicht met forse kaken en jukbeenderen, maar ze leek inderdaad op Gemma Galgani. Dat wist ze zeker zelf en ze had de gelijkenis nog wat in de hand gewerkt. Ze droeg het zwarte haar met een scheiding in het midden, aan weerskanten glad weggestreken over de oren en kort opgenomen achter in den stevigen nek. Ze zag eruit als een oblate of een derde ordelinge, zelfzei ze trouwens, dat ze lid van de Derde Orde van den heiligen Dominicus was, een lekebruid van Christus, want haar geestelijke leidsman had haar het klooster ontraden. In die zware lucht van welkende bloemen, gesmolten was, krijt, nog warm gestreken goed en verse katoen merkte Jan Lucas haar lichaamsgeur en zij maakte zo'n verwarrenden indruk, dat hij zijn hele voornemen om die Gemma Galganiwangen eens te doen blozen vergeten was. Zij had de bloempotten, die hij meegebracht had, van hem overgenomen en verzette, geknield, allerlei planten en bloemen en haalde een paar potten tussen de andere uit met bloemen, die het niet deden. Hij nam die potten in één hand, liet ze dwars draaien op de handpalm om de stengels van de plant te bekijken, bevoelde de aarde, tastte naar zijn snoeimes en sneed hier en daar een rottend stengeltje en een dor blad weg. Toen hij per ongeluk een stengeltje brak vloekte hij snel en heel zachtjes. Hij hoorde haar vriendelijk antwoord: Geloofd zij Jezus Christus. Hij wilde lachen, keek op, maar hield in toen hij haar ogen zag en hij voelde zich rood worden. Beschaamd dat nu niet zij maar hij zelf bloosde, werd hij ruw en waarschuwde haar, dat ze niet

moest denken, dat ze hem klein kreeg met wat zij in haar ogen had en waarmee ze hem draaierig wilde maken, hij kende die kunsten. Zij zei heel rustig:

- Je hebt de namen van twee Evangelisten, Jan Lucas. Tot je eenentwintigste jaar heeft je moeder over je geschreid, net als de heilige Monica over den heiligen Augustinus. Je bent bezig te bekeren, maar je bent bij lange nog niet helemaal bekeerd. Het hindert niet. Denk niet, dat alleen je moeder voor je gebeden heeft. In een dorp als hier is nog wel een andere ziel, liefdevol voor de zondaars, die jou in haar gebeden niet vergeet.

Ze ging even door het doorgangetje naar de serre. Ze kwam terug met een dik gebedenboek, sloeg het op bij een beduimelde bladzijde en liet hem lezen: Gebed voor de zondaars. Waar stond: in het bijzonder bid ik u voor de bekering en het behoud van de ziel van N.N. had zij N.N. doorgeschrapt en met inkt geschreven: Jan Lucas.

Hij kon zichzelf niet vergeven, dat hij inplaats van haar vierkant uit te lachen en haar eens op haar nummer te zetten, zich nu gloeiend rood voelde worden. Toen merkte hij, dat ze haar beursje had genomen en erin zocht. Hij zei, hoeveel het was en nam het geld, dat ze hem gaf. Hij telde het niet na en wilde het wegsteken. Toen vroeg hij plotseling, waar hier de offerblok was. Ze verwees hem kalm naar de bus voor de Meimaandversiering in de kerk en ging weer naar de serre.

Toen hij nog verward stond te kijken was Sjoke weer achter haar trapnaaimachine gaan zitten. Hij kon het zich niet verklaren, waarom hij het deed, maar hij bleef aandachtig naar haar kijken. Toen ze weer wou beginnen en haar draad brak had zij zo'n rustige manier, om den draad van het garenklosje boven op de machine naar zich toe te halen, dien tussen de lippen te bevochtigen, hem dan, voorovergebogen met de ene hand het wieltje heen en weer kerend, door het oog van de te voorschijn gekomen naald te steken. Een klikkend geluidje, het goed weer opgenomen, en daar dreunde de machine en rende de naald

langs den zoom. Jan Lucas had moeten wachten, om zich weer verstaanbaar te kunnen maken, toen hij afscheid van haar nam met de belofte eens wat bladaarde en goede mest voor kamerplanten te zullen brengen. Misschien om zich in iets haar meerdere te tonen gaf hij haar een paar nuttige wenken voor de verzorging van haar bloemen in potten. Op straat bemerkte hij, dat hij haar geld nog in de hand had. Hij liep langs de kerk, waar hij de deur van het zijportaal zag openstaan. Hij ging binnen en stopte het geld in den offerblok, die achter in de kerk hing, voor de armen van deze parochie.

Het heilig Sjoke had enige jaren geleden nogal opschudding verwekt in ons dorp, toen er druk sprake was van wonderbaarlijke verschijningen, die ze kreeg. Zij was zolang we haar ons als jong meisje herinnerden een begenadigde in ons midden. Zij ging elken dag naar alle Missen, waarna zij haar vredige dagtaak begon, die ze vergeleek met de dagtaak van de heilige Rosa van Lima; zij ging naar elk Lof en iedere congregatie. Zij had in die dagen in de kerk ook heel vooraan dicht bij de stoeltjes van de zusters een bank voor haar alleen en bad uit een klein getijdenboek, zoals ook de zusters dat hebben. Wij hoorden in ons dorp plotseling van haar wonderbaarlijke verschijningen en er was toen veel toeloop bij haar huis geweest, uit ons dorp zelf en uit de hele omgeving; en zelfs kwamen een paar dagen lang mensen met auto's en autobussen van heinde en verre. Het was een drukte van belang en in het zijstraatje bij de zustersschool kon je je niet door de mensen heenwringen. Sjoke bleef verscholen en verborgen in haar huis, de gordijnen waren neergelaten, ook in de aangebouwde serre waar zij altijd zat te naaien. Maar even onverwacht als de opschudding begonnen was, was ze ook weer geëindigd. Wat er precies gebeurd was wisten we niet, maar het scheen met Sjoke's verschijningen onmiddellijk afgelopen te zijn toen een nieuwe kapelaan, die nog niet lang in onze parochie was en dien Sjoke haar geestelijken leidsman noemde,

eens bij haar op bezoek was geweest. Er kwam toen een vermanend stukje in onze Aabode, waarin wij om onze lichtgelovigheid werden berispt. A.H. Forster had al een kwaadaardige briefkaart aan J.W.G. Jeurissen geschreven; hij had daar nog Amice boven staan, want ze hadden hun ruzie toen nog niet gehad: Zal Rome zich weer blameren? t.t. A.H. Forster. Toen J.W.G. Jeurissen antwoordde had de kapelaan er al een einde aan gemaakt, daarom schreef Jeurissen: Roma locuta, causa finita, t.t. J.W.G. Jeurissen.

Dat de zaak geëindigd was, was juist. In de kerkbank werden de plaatsen naast die van Sjoke kort daarna ook gewoon verpacht en Sjoke had niet meer die onderscheiding van een bank voor haar alleen. Toen ze een tijdje na die opschudding er wat overheen was verdedigde zij zich door te verzekeren, dat zij er zelf part noch deel aan had gehad en dat zij niet begrijpen kon, hoe die geruchten in de wereld waren gekomen.

Die nieuwe kapelaan, dien Sjoke haar geestelijken leidsman noemde, was een robuuste verschijning, flink, resoluut in zijn optreden en ondernemend. Hij had een helder en schrander gezicht, een opvallend knap uiterlijk en glanzend, diep zwart haar met een rechtgetrokken scheiding opzij. Maar hij nam van het heilig Sjoke niet meer notitie dan van een ander. Sjoke was erg op hem gesteld. Zij had een vriendin toevertrouwd, dat zij in haar serre oplette, als hij langs moest komen voor de catechismusles in de zusterschool en dat haar dag weer gelukkig was, als zij hem had gezien. Zij had haar vriendin zelfs verteld, dat, als zij in de kerk was en de kapelaan wendde zich in de Mis bij het Domfine vobiscum met uitgebreide armen naar de mensen, zij de gedachte kreeg, om eens eventjes geheel vergeestelijkt in die armen te rusten. Die vriendin had dat weer oververteld aan andere vriendinnen, en later, toen die vriendinnen het er bij Sjoke in de kamer over hadden, hadden zij er haar om uitgelachen. Maar Sjoke had de meisjes zachtmoedig haar onbegrip verweten en ze had uit een boek voorgelezen, hoe Jezus aan de

heilige Clara de Montefalco dikwijls verscheen in een prachtig gekleurd misgewaad. Sjoke verzekerde, dat ze altijd bad en boete deed en dat ze laster en verguizing met liefde verdroeg en ze moest bekennen, dat ze wel eens dacht aan de beloning, die zij in haar onwaardigheid niet verdiende, dat haar goddelijke bruidegom haar zou verschijnen, met wien ze zich in stilte verloofd had; en ze liet den verlovingsring zien. Sjoke hield haar vriendinnen het voorbeeld voor ogen van de heilige Catherina van Siëna, die zich in haar kamer met Jezus had verloofd, waarbij Maria, die samen met Jezus verschenen was, haar den verlovingsring aan den vinger had gestoken. De bruid ging toen met den bruidegom in den tuin wandelen, ze liep met Hem het huis in en uit en dikwijls nog in gezelschap van hemelse gasten.

Sjoke las veel heiligenlevens, maar eigenlijk alleen maar van heilige vrouwen, die verteerd werden van liefde tot den goddelijken bruidegom. Ze las van fornuizen van liefde, van brandovens van liefde, van dat verzengende vuur, waarin Margaretha Maria Alacoque het uit haar lichaam gerukte hart wierp tot het tot een stofje was verteerd, waarna haar bruidegom het er als een vlam weer uitnam en het langs een opening in haar zijde, waar daarna een wonde bleef, weer op de natuurlijke plaats terugbracht. Sjoke vertelde haar vriendinnen ook van de gelukzalige Dominicanes Reconigi, bij wie haar bruidegom telkens het hart uit het lichaam nam, en eens zelfs zonder het terug te geven. Hij nam het mee en eerst geruimen tijd later bracht Hij het haar weer, gezuiverd, schoner en vuriger dan ooit en zette het met de rechterhand weer op de natuurlijke plaats terug. Ze had het gelezen in een gebedenboek met exempelen voor de Junimaand.

Het kan zijn, dat uit zulke gesprekken de geruchten van Sjoke's verschijningen waren ontstaan, waaraan die knappe kapelaan een einde had gemaakt. Sjoke had het den kapelaan niet kwalijk genomen, ook niet, dat ze nu geen aparte bank meer had in de kerk, ze zat liever gewoon tussen allen in. Ze bewonderde hem

misschien nog meer in haar hart en ze bleef op hem letten, wanneer hij langs moest komen. Aan de geruchten, dat ze den sluier zou aannemen, zoals zij het noemde, maakte zij zelf een einde door er rond voor uit te komen, dat haar geestelijke leidsman haar het klooster ontraden had.

In deze dingen was Sjoke te openhartig geweest tegenover haar vriendinnen. De mensen wisten te vertellen, dat de kapelaan haar gezegd had, dat, als ze zich afvroeg waar ze het meest geschikt voor was, voor het klooster of voor het huwelijk, hij zeker wist, dat zij voor het klooster niet deugde, en hij haar het huwelijk alleen durfde aanraden, als ze wat gekalmeerd was en inplaats van al haar heiligenlevens eens af en toe een kookboek in de handen nam.

Hij had haar dat bij een bezoek in haar eigen huis verteld en het werd bekend, wat er was gebeurd. Sjoke was geen doetje en zij was niet op haar mondje gevallen. Zij had den kapelaan verzekerd, dat zij, zondig en behept met zwakheden, zachtmoedigheid en ootmoed beoefende, maar dat ze, zich bewust dat ze daar de volmaaktheid niet in bereikte, haar geestelijken leidsman wel eens onder de aandacht wilde brengen, dat hij een alleronvriendelijksten toon tegen haar had. Zij kon het ook niet helpen, dat zij was zoals zij was en dat zij niet begreep, wat God met haar beoogde. Zij had den kapelaan daarbij recht in de ogen gekeken. Hij had zeker de kracht van dien blik gevoeld in dat gezicht boven dat mooie witte kraagje, maar dien weerstaan en hij besloot op zijn hoede te zijn. Hij beantwoordde de aanmerking op hem met een aanmerking op haar en sprak van haar neiging om op te vallen en van haar behaagzucht. Ze was meteen naar de keuken gegaan en kwam even later weer terug, het gezicht vol roet en een keukenmes in de hand. De kapelaan was slechts in zoverre van zijn stuk gebracht, dat hij geschaterd had van het lachen om dat zwarte gezicht. Maar Sjoke behield ook met dat zwarte gezicht haar ernst en haar waardigheid, en ze had gezegd:

- Zo deed de beeldschone Margaretha van Cortona als haar uiterlijk haar ergernis gaf. En nu kan ik ook nog mijn neus afsnijden.

- Snij! had de kapelaan gezegd.

Het heilig Sjoke had het gebaar gemaakt, alsof ze in een vlaag van heilige zinsverbijstering haar neus wilde afsnijden. Maar ze had zich misrekend, de kapelaan hield haar niet tegen toen hij kon zien, dat het haar ernst was. Daarom gooide Sjoke het keukenmes op den vloer en zei:

- U moest toch weten, dat de geestelijke leidsman van Margaretha van Cortona haar die zelfverminking streng verbood.

Maar het roet had zij op haar gezicht laten zitten ook toen zij den kapelaan uitliet, hem bedankte voor de vernedering en hem zei, dat ze zijn raad zou opvolgen.

Zo ongeveer had Sjoke het aan haar vriendinnen verteld op den bescheiden, zekeren toon van haar triomf.

Het huwelijk en de liefde tot den goddelijken bruidegom waren helemaal niet met elkaar in strijd. Vele heilige vrouwen waren getrouwd geweest: Elisabeth van Thuringen, Angela de Foligno, de heilige Francisca van Rome, de heilige Mathilde; - en de heilige Brigitta van Zweden en de zalige Ivette van Hoei trouwden al als kind van dertien jaar en werden moeder. En de heilige Adelheid trouwde, toen ze weduwe was geworden, voor den tweeden keer. De mannen van vele heilige vrouwen werden tenslotte ook heilig en eindigden met naast hun vrouw in onthouding te leven.

Zo wisten wij in ons dorp hoe het met het heilig Sjoke gesteld was. Er waren veel mensen, die van haar heiligheid overtuigd waren en die het niet verdroegen als iemand daaraan twijfelde. Daarom kwam er zeker weer een kwaadaardige vuurflits van A.H. Forster. Hij schreef aan J.W.G. Jeurissen: Ce n'est pas toujours par la chasteté que la femme est chaste! (sic). Het was duidelijk, welk boekje hij indertijd uit de veiling van de bibliotheek van pastoor Willekes gekocht had. Maar J.W.G.

Jeurissen antwoordde: Et l'homme? t.t. J.W.G. Jeurissen.

Na dat bezoek van haar geestelijken leidsman was het heilig Sjoke twee keer verloofd geweest, beide keren maar oppervlakkig, de verloofden hadden zeker niet goed raad met haar geweten en het na korten tijd weer uitgemaakt. Als Sjoke het hoorde van dat uitmaken, dan vroeg zij met een raadselachtigen en zachtmoedigen glimlach, wie eigenlijk een verloving uitmaakte? Haar geestelijke bruidegom had die beide verlovingen niet goedgekeurd en haar het verdriet bespaard het zelf te moeten uitmaken. Toch was het heilig Sjoke, toen de tweede verloving uitgeraakt was, een tijdje van streek geweest, zij had zich willen beschermen tegen een nieuwe nutteloze verloving, die ijdel zou zijn. Zij had rondgelopen met roodontstoken oogleden en met verbonden ontvelde en gewonde handen. Want zij had spaanse peper op haar oogleden gebonden en haar handen in ongebluste kalk gestoken. Zij had daarmee het voorbeeld nagevolgd van de heilige Rosa van Lima, een naaister als zij, die precies hetzelfde gedaan had, omdat zij zoveel aanzoeken kreeg van mannen.

Jan Lucas was bij haar teruggekomen. Zo gauw toen hij de deur van haar kamer opendeed, herkende hij misschien het eerst dien zwaren geur van kaarsen en bloemen en toen dat visioen van dien berg bloemen zelf met, alsof het al dien tijd daar gewacht had, dat beeldje van Onze Lieve Vrouw van Lourdes, waarmee hij in een vage herinnering het begrip schone dame verbond, het riviertje de Gave en den naam Bernadette. En toen hij daar, alsof het een beetje in de verte was, in het licht van de serre die vrouw zag in haar donkere, gesloten bloes met het wit opstaand kraagje en het naar beide kanten glad opzij gekamde haar, herkende hij dien eersten indruk, dien zij hier in haar huis op hem had gemaakt en die dieper was dan hij zichzelf wilde toegeven. Hij had een bakje bladaarde meegebracht en enige in elkaar geschoven nieuwe bloempotten, uit zijn zakken

haalde hij een paar pakjes kunstmest voor kamerplanten, een kwekers-pincet en wat touwtjes. Zij bleef aan haar werk en verwees hem voor water naar de keuken.

Ook daar in die properte van grijze en witte tegels, in grote figuren gelegd, de tafel met het witgeschuurde lindenblad, en met het koperen glimmen van kraan en pompzwengelknop bij den rein uitgeschrobden gootsteen, was het weer alles heiligheid. Een druk versierde Lieve Vrouw op een ladekastje, een heilig Hartbeeld tussen kaarsen op de Mechelse keukenkast; en tegen de gewitte muren ingelijste platen van den Paus met de twee zegenend opgestoken vingers, van den heiligen Aloysius met het kind Jezus, den heiligen Franciscus wiens stigmata met een kruisnet van gespannen draden verbonden waren met de wonden van Christus aan een serafijns gevleugeld kruis, de heilige Theresia, de heilige Cunera door haar gezellinnen met een sjaal gewurgd, de heilige Lutgardis in de omhelzing van den vrijgemaakten arm van den gekruisigden Christus; en achter glas en in een lijst een naaldwerk, dat Sjoke zelf gemaakt had, een rood heilig Hart met een bruinen doornenkroon eromheen en een vuur van gele vlammen erop. Jan Lucas zag de deuren van kelder en opkamer naast elkaar. Hij vroeg zich af, of Sjoke in die opkamer sliep en wat daar achter die deur rond het bed voor heiligheid te zien zou zijn.

Met zijn gepompten emmer water was hij bij haar teruggekomen. Toen hij de bloemen verzorgde die het nodig hadden, hoorde hij af en toe het dreunen van haar naaimachine en in de stilte daarna het geluid van het doorknippen van een draad en het terugleggen van een schaar.

- Zo verzorg jij mijn Meimaandbloemen, Jan Lucas, had zij in zo'n stilte gezegd.

Hij had geantwoord, dat hij dat helemaal niet voor de Meimaand deed en aan geen Meimaand dacht, zoals zij dat opvatte. Hij zei, dat hij het alleen deed om het pleizier, dat hij in bloemen had en omdat hij het zonde vond ze te zien verwelken en er ver-

schillende zo slecht bij te zien staan; hij zou er een paar verpotten.

Toen was zij opgestaan en naar hem toegekomen met een stuk pakpapier, dat hij eronder moest leggen op den vloer. Zij had hem gezegd dat hij kon denken wat hij wilde en dat de daad hetzelfde bleef. Als het maar even te pas kwam zei zij zijn naam, en dan herinnerde ze hem er telkens aan, dat het de namen van twee evangelisten waren. Zij bleef even bij hem staan kijken. Vanuit de laagte gezien waar hij geknield zat op den vloer was die oplopende berg bloemen vóór hem helemaal tot de zoldering toe nog overweldigender dan wanneer hij er rechtop voor stond. Het was alsof hij er nu eerst de uitbundigheid van zag, die de uitbundigheid van deze vrouw zelf was, waarin zij geen maat kende. Hij had ook gehoord van dat roet op haar gezicht, toen de kapelaan bij haar op bezoek was geweest, en van die spaanse peper op haar oogleden en van haar handen, die zij in ongebluste kalk had verbrand. Hij keek in zijn geknielde houding naar omhoog. Zij stond kalm, groot en stevig, de armen, met die witte mouwomslagen aan de polsen, voor de borst. Om de een of andere reden dacht hij aan Zaterdag- en Zondagavonden, als hij in de herbergen den boel kort en klein had moeten slaan, en hoe hij na wilde dagen tot rust kwam in de kwekerij, in de warme kas onder de witgekalkte ruiten vlak bij de lichtoverschenen bloemen in hun aarde, die lauw en broeierig vochtig was als je met de volle hand in één greep een plantje eruit los schepte onder de wortels.

Toen hij een paar bloemen in de nieuwe potten had overgeplant hielp ze hem, om ze in de open plaatsen van de versiering te zetten. Ze stonden daar nu allebei voorover naar toe en waren, als ze er moeilijk bij konden, op hun hoede, om de onderste planten niet om te stoten of te beschadigen. Hij zag haar stevige handen met het kostschoolachtige wit van de mouwomslagen, en omdat ze haar armen hield opgetild bemerkte hij vaag in de geuren van bloemen en aarde plotseling ook haar lichaamsgeur. Zij vroeg hem toen, wat bloemen in hun verzor-

ging nu het meest nodig hebben en hij gaf haar het antwoord van den kweker met hart en ziel: liefde. Zij keek hem verwonderd aan, nu zij hem dat woord hoorde zeggen, waarvoor zijzelf één trillende zenuw was, dat brandde in haar heiligenlevens en vlamde van elke bladzijde van haar exempelenboek. Hij had haar blik gezien en zich gegeneerd gevoeld, alsof hij op een te groot zwak was betrapt, wat zij, met zoveel heiligheid in haar liefde, hem kwalijk zou nemen. Hij merkte wel, dat zij naar zijn ogen en naar zijn haren keek; - misschien zag zij plotseling de zachtaardigheid van die bolle ogen, waarover de oogleden zich niet zouden kunnen sluiten, en het kinderlijke van die blonde haren. Zij wist heel goed, hoe hij vroeger te keer was gegaan in de dorpsherbergen, misschien openbaarde hij voor haar met het woord dat hij gezegd had iets van zijn eigenlijke, verwaarloosde wezen en zag zij de mogelijkheid van zijn redding en bestemming. Wie weet, dacht zij niet aan de huwelijken van heilige vrouwen, wier mannen, eerst onverschillig, later haar liefde voor haar geestelijken bruidegom diep eerbiedigden en haar heiligen levenswandel gingen delen. Hij begreep haar zwijgen niet. Hij had naar zijn besmeurde handen gekeken en zij had gezegd, dat hij naar de keuken kon gaan om ze te wassen.

Hij hield, nadat hij gepompt had, zijn handen onder den gulpenden straal uit de opengetrokken kraan. Hij herinnerde zich later zulke kleinigheden als het schoteltje met het dunne stukje zeep op den pompbak, het bobbelig spiegeltje voor zich, en ook, hoe zij was binnengekomen en zonder iets te zeggen een zuiveren handdoek voor hem op den knop van den pompzwengel hing. Zij was blijven staan kijken, toen hij zijn roodgewassen handen droogde. En later wist hij niet, of het verder van hem of van haar was uitgegaan. Hij herinnerde zich toen alleen haar heftigen weerstand, haar terugduwende vuisten met de witte mouwomslagen tegen zijn schouders, en zijn verwarring, omdat zij dit deed vlak nadat hij haar armen in de warme mouwen om zich heen had gevoeld in zo'n klemmenden greep, dat hij,

den mond gekneld tegen de ruige stof van haar hooggesloten bloes, het benauwd had gekregen. Hij was als haar verloofde de deur uitgegaan.

Er zit muziek in die vrouw, had hij later tegen mensen gezegd, die hem vroegen, hoe iemand als hij zich had kunnen verloven met iemand als het heilig Sjoke.

Maar toen hij weer bij haar op bezoek kwam was het gedaan met het zo maar tegoedertrouw binnenlopen, zoals dat in ons dorp gebruik was. Nu zij verloofd waren gaf het natuurlijk geen pas, dat zij hem zonder gezelschap toeliet in haar huis. De deur was gesloten en hij moest bellen en zij kwam opendoen. En omdat zij wist, dat hij zou komen, had zij zich gereed gemaakt, om onder aller ogen wat met hem te gaan wandelen door de dorpsstraat.

De mensen zagen hen daarna dikwijls samen wandelen, en soms stond Jan Lucas bij Sjoke's huis buiten aan den voorkant voor het geopende raam van de serre en praatte wat met haar, terwijl zij het werk nauwelijks onderbrak. Natuurlijk werd er veel over die verloving gesproken. De mensen wisten te vertellen, dat het heilig Sjoke nog al eens bij de moeder van Jan Lucas op bezoek kwam en het buitengewoon goed met haar kon vinden. Er werd verteld, dat zij haar herinnerd had aan al de tranen, die de heilige Monica over den heiligen Augustinus geschreid had, en later werden dat tranen van dankbaarheid. Samen met die moeder ging Sjoke naar Lucas' kwekerij, want Jan Lucas wilde, dat ze daar de mooiste bloemen uitzocht, die hij had. Iedereen wist ook, dat ze hem veel brieven schreef over de post, dikke brieven, omdat Sjoke met haar groot schrift maar weinig op een zijdje kreeg. Bij de post vielen die brieven waarvan het adres met paarsen inkt in groot, hoekig en bijna steil schrift geschreven was, al gauw op. De vriendinnen van Sjoke wisten, dat zij die brieven schreef, om Jan Lucas te laten lezen in het open boek van haar ziel. Boven die brieven stond: A.M. D.G. - J.M.J. en onder elk van die brieven stond: ik sluit ons

beiden in Jezus' heilig Hart. Zij had ook aan Jan Lucas een gebedsprentje gestuurd met een foto van Gemma Galgani, en achter op dat prentje geschreven: Jan Lucas, bid voor mij, je Sj. Hun verlovingsringen hadden zij gewisseld in de kerk, 's middags op een stil uur, voor het versierde beeld van het heilig Hart aan het zijaltaar. Maar zo stil was het uur niet of er zat een vrouwtje in de kerk, dat hen gezien had. Sjoke had, nadat ze elkaar den ring aan den vinger hadden gestoken, lang in gebed verzonken gezeten, maar naast haar had Jan Lucas iederen keer van het een been overhangend op het ander, naar het gewelf staan kijken of naar de bloemen van de heilige Hartversiering voor hem. Aan haar vriendinnen had Sjoke laten zien, wat er in de binnenzijde van de ringen was gegraveerd, bij de dagtekening stond: in de mnd. v.h.H.H.

De mensen hadden toch altijd nog gedacht, dat het heilig Sjoke in het klooster zou gaan. Ze vonden het jammer voor haar, dat zij met iemand als Jan Lucas was verloofd en ze waren overtuigd, dat dat nooit wat kon worden. Ze begrepen ook niet, dat iemand als Jan Lucas die verloving volhield. Maar hij was onberekenbaar, vandaag of morgen zou hij wel weer eens uit den band springen en dan zouden de ogen van Sjoke opengaan, al sprak zij nu ook nog zo overtuigd met Jan Lucas' moeder over grote bekeringsvoorbeelden van zondaren, die heiligen werden.

Maar dien nazomer scheen de verloving tussen het heilig Sjoke en Jan Lucas toch ernstig bedreigd te zijn geweest, niet omdat Jan Lucas uit den band was gesprongen, daar was zeker geen gevaar meer voor, maar omdat hij als dormeur af en toe op het kasteel sliep. Het kan zijn, dat Sjoke dat eigenlijk vernederend vond voor hem en voor haar. Zij moest ook niets te spreken zijn over den gemeenteontvanger, ze wist, dat mevrouw Cordewever eronder leed, dat haar man zo van haar vervreemdde en zich zo zonderling gedroeg. Het kan ook zijn, dat ze bang was voor de onberekenbaarheid van Jan Lucas, als hij met de

andere slapers in De Doelen zou zijn, want ook daar had zij van gehoord. Ze scheen Jan Lucas gedreigd te hebben, hem zijn verlovingsring te zullen teruggeven, als hij aan dat slapen op het kasteel geen einde maakte. Het wonderlijke was, dat Jan Lucas, gewillig en gedwee tegenover haar, al wist hij zelf, dat hij altijd meer luisterde naar haar stem dan naar haar woorden, nu ineens koppig had volgehouden, alsof hij een kans zag, om, door haar zelf gedwongen, van de verloving af te komen. Toch was hij in die paar dagen, dat hij niet meer aan het open raam van Sjoke's serre kwam, zwijgzamer, stugger en teruggetrokkener dan ooit en van 's morgens tot 's avonds kwam hij niet uit zijn kwekerij. Misschien was Sjoke weer gezwicht voor het kinderlijke van zijn haren en het zachtmoedige van die bolle ogen, die net de ogen waren van een kleinen jongen. Ze moest gezegd hebben, dat vernederingen haar eigenlijk welkom waren en dat het als dormeur den nacht doorbrengen op het kasteel bij een bejaarde, alleenstaande vrouw, die altijd eens hulp kon nodig hebben, ook als een werk van barmhartigheid kon worden beschouwd. Zij vond, dat dit niet gold voor den gemeenteontvanger, maar wel voor Jan Lucas. Zij had verteld, dat er ook heilige slapers waren geweest, niet zes, maar zeven, die sliepen niet in een kasteel, maar in een grot, meer dan tweehonderd jaar aan één stuk en werden toen wakker, om een grote taak te vervullen. En toen had ze Jan Lucas verzekerd, dat ze hem niet in den steek wilde laten, al voelde zij wel, heel wat meer werk met hem te zullen hebben dan zij had gedacht. Toen had ze haar verlovingsring teruggevraagd en hij had dien weer aan haar vinger gestoken. Hij bleef er later aan denken, hoe zij, toen hij haar hand vasthield, plotseling gezegd had, dat zij haar handen niet meer in ongebluste kalk stak, maar dat zij het zeker zou doen, als het ooit nodig was voor zijn ziel.

Het viel naderhand op, als de slapers in De Doelen bij het buffet samen waren, dat Jan Lucas bij den dronk, ‘op háár’ niet een borrel, maar een glas limonade in de richting van den ge-

meenteontvanger ophief. Met het geld van zijn vergoeding ging hij daarna naar de kerk, om het in een of anderen afgesproken offerblok te doen.

Govert van Engelen, de Maaskanter, woonde een beetje buiten de dorpskom aan een straat met lange doornen - en beukenheggen tussen de huizen. Het zijne stond op een hoek van een veldweg. Het was een oud klein huis, maar goed onderhouden en zeldzaam proper, en mensen, die er binnen waren geweest, zeiden, dat het niet om te geloven was, zo gezellig als die Engelien het had gemaakt, met een loper op den vloer, twee rieten leunstoelen bij het kachelfornuis, gepoetst koper, en als het kon bloemen uit den hof op de tafel. Het huis had eigenlijk weinig meer dan een wat ruim woonvertrek met een pomphok erachter, naast het woonvertrek was de smalle slaapkamer met een raam naar den veldweg. Govert van Engelen had dat raam vertimmerd, zo dat het open kon slaan naar buiten. Hier keek hij ver weg over akkers en weiden, en den eersten zomer den besten was het hem en zijn vrouw een pleizier te zien, dat in de zomernachten de maan aan dien kant stond en door het open venster in de slaapkamer scheen. In de slaapkamer stond tegen den enen muur een hoge kleren- en linnenkast en tegen den anderen muur, met een wijwaterbakje erboven, een breed tweepersoons bed met een sprei, die Engelien gehaakt had, en onder die sprei hagelheldere lakens, - het was een blijdschap op zichzelf, zoals dat blond, knap vrouwke daar voor zorgde.

Govert van Engelen was een grote, zware vent, eeuwig en altijd met dien hoed, die als de hoed was van een operazanger of een struikrover. Van verre gaf hem dat een vreesaanjagend en verdacht uiterlijk. Maar als hij dichterbij kwam zag je, hoe pleizierig hij onder den breden, rondom neergeslagen rand van dien hoed keek. Zijn stem was ruig, een zware bariton, en hij kon prachtig zingen, hoe ongeschoold hij het ook deed. Als grond-

werker in een ploeg werkte hij wel eens een tijd op den vreemde en kwam dan alleen 's Zondags thuis. Maar hij werkte ook veel in ons dorp, 's zomers in den hooitijd en bij het oogsten op de ontginningsboerderijen, waar ze een helen zomer om werkvolk vroegen. Hooien had hij langs de Maas wel geleerd, hij noemde dat zelf zijn Godgezegenden tijd. Want onder de meisjes, die bij het hooien hielpen en in de warme avonden rond de keet van den huttelaar luisterden naar de muziek van de harmonica en meezongen met de mannen, had hij dat wonder van welgeschapenheid gezien, dat zijn vrouw was geworden, en die hij, toen het met het hooien slechter werd langs de Maas, mee naar hier had gebracht. In zijn buurt waren ze eerst allemaal benieuwd geweest, wat die Engelien van de Maaskant er voor een zou zijn. Want tot hier was het verhaal doorgedrongen, dat zij ginds in het hooiland voor de ogen van Govert van Engelen zich eens helemaal had uitgekleed, - je hoorde dikwijls niet veel goeds van dat hooien langs de Maas met jong vrouwvolk erbij. En natuurlijk was Govert van Engelen met het meisje daar in den polder, al dachten ze toen dat ze alleen waren, toch gezien en was er schande van gesproken.

De mensen hadden al gauw gezien, dat die Engelien van de Maas buitengewoon knap was van gezicht en flink van figuur, daar waren ze het allemaal over eens. Het was ook moeilijk vol te houden, dat er aan haar een steekje los moest zijn, zoals ze hier eerst hadden gedacht. Het was een wonder, zoals zij met weinig haar huis gezellig maakte. Zij was door den dag altijd in de weer. Zij schrobde haar huis en stoep, zeemde de ramen, niemand had zo'n witgewassen, kraakheldere ondergordijntjes, en de klink van de deur, waarvan je eerst niet eens meer wist dat hij van koper was, vlamde als goud. De vrouwen in de buurt konden haar beoordelen naar de was op haar bleek. Zij onderhield zelf haar hof, groenten en bloemen, en hoe meer bloemen ze had hoe liever, - over de lage heg zag je de dahlia's, violieren, anjers, pioenrozen, theebloemen, lelies, gladiolen met hele

bossen bijeen, geen wonder dat ze altijd bloemen in huis op tafel had staan. Zij was vlijtig met de naald en van den eenvoudigsten lap maakte ze het mooiste kleedje voor zichzelf. Het was allemaal nog in het begin met die twee, er zijn altijd mensen, die er zich aan ergeren als het wonder van een eenvoudig geluk mogelijk blijkt te zijn, en die voorspellen, dat het met een paar jaar wel anders wordt. Maar er waren ook mensen, die toch pleizier in haar hadden, als ze haar gewassen, gekamd, schort af of in haar mantel, de deur uit zagen gaan voor een boodschap in het dorp, of s' Zondags naast Govert van Engelen met zijn breden, Zondagsen hoed op weg naar de kerk. Maar in de kerk liep ze door naar de stoeltjes aan den vrouwenkant. En Govert bleef staan onder het koor met zijn boekje met de dunne blaadjes. Hij zong soms brommend mee met de zangers en sloeg luid zijn groot, zwaar kruis, zodat de mensen die het hoorden, naar hem omkeken.

Govert van Engelen was zo te zien een man, waar geen kwaad in stak, maar hij had een vrijmoedigheid in sommige dingen, waar de mensen hier weinig van begrepen. Hij was misschien in zijn wezen net zo helder en eenvoudig als de licht gesteven en pas gestreken lakens, die zijn vrouw hem Zaterdags op hun bed gaf, - en dan moest zij ten voeten uit op die lakens, zoals God haar van onder tot boven had geschapen. Arm of rijk was voor zulke ogenblikken in het leven, waarin het er op aankomt, precies eender, zei Govert van Engelen, - dan kon de arme precies zo rijk zijn als de rijke. Maar in den maannacht van den zomer, als het raam helemaal openstond op de velden en de sterren, dan vergat hij zeker de kleinheid van zijn huis zo dicht langs den weg. Er werd gesproken over het schandaal, dat hij zo met zijn vrouw, en allebei geen draad aan het lijf, voor dat open raam had gestaan. Iemand op den veldweg kwam langs gefietst en was afgestapt, om zich niet door zijn licht te verraden. Toen geloofden ze hier ook, dat wel waar zou zijn wat ze vertelden, dat daar langs de Maas was gebeurd. Daar had Govert van Engelen

toen hij zijn Engelien de trouwbelofte gaf haar willen zien, zoals God haar had geschapen. Geen fatsoenlijke vrouw, die zoiets doet.

Zij had het gedaan. Govert van Engelen had er zijn herinnering aan, hoe ze, kleiner wordend voor zijn ogen, naar de Maas was gegaan, om daar langs een krib eerst haar voeten en haar benen te wassen. Toen zij terug was gekomen, had zij het gedaan, achter een warmen hooiopper onder den blauwen hemel, en met de zon in het gezicht. Het was misschien jammer genoeg, dat niet anderen hier konden weten en zij alleen wist, dat hij op tien meter afstand, geknield, de dijen gespannen, zittend op den achterkant van zijn klompen en spelend met een hooispier, had toegekeken. Hij had gezegd: Je bent een Te Deum waard. Toen had hij zich omgedraaid, om zelf in den zonkant naar de kim te kijken en misschien wel, om zijn Te Deum te zingen, zij had in elk geval gehoord, dat hij zong. En toen hij zich naar haar omkeerde stond zij weer in haar bloes van bont katoen, de blauwe schort om het middel over haar geruite rok, kousen aan en in haar lichte riempjeskiompen, en den witgenopten roden zakdoek om haar springerig blond haar, - maar dien hoofddoek had zij even tevoren niet afgehad, dat was zij zeker vergeten.

Zij hoorde hem Zaterdags zingen aan den drempel voor hij de deur opendeed, en zij kon dat geheim van het leven niet verklaren, dat ze iederen keer nog in heel haar innerlijk beefde van vreugde en haar hart kon kloppen bij het opengaan van de deur, als den eersten dag dat zij getrouwd was en gedacht had dat zij in haar naam voorbestemd was geweest voor den zijne, en dat zei hij ook. Als hij welgezind neuriede, wanneer hij zijn geld op de lindenhouten tafel uittelde, dan wist zij, dat zijn verdiensten goed waren geweest. Zij hadden doorgaans geen armoe, alleen in den winter wat krimp. Waar hij de tevredenheid vandaan haalde, dat mocht God weten, - misschien wist God dat wel, hij haalde die zeker uit zijn ziel en zijn zinnen, zijn onvermoeidheid bij alle werk, zijn pleizier in buiten zijn, in zon en regen en wind, zijn vreugde evengoed aan den grond dien hij graafde als

aan de bedwelming van het hooi, de gele hardheid van de korenstoppels, waarop ge schaft met brood en koffie en met een honger als een zaligheid. Als het krimp was, was hij niet uit het veld te slaan, - zij had nooit iemand gezien, die zo wild was op vers roggebrood dat kraakte in de korst als je 't aanpakt, daar de reuzel over uitgestreken en dan de koffie erbij, die zij zette. In dit en in het andere zijn rijk en arm gelijk, dat was zeker de zin van zijn tevredenheid. En dan kwam het andere, want allebei moesten ze rein zijn als de lakens van den Zaterdagavond zelf. Hij vulde de teil op het fornuis met emmers uit de pomp, zij kreeg het eerst de beurt en stond blank in de opstijgende dampen. Als hij in zijn verliefdheid zijn hoofd langs de gladheid van haar natten, ronden schouder met de stevige huid naar haar borst en beneden haar borst liet glijden, kon zij die ruigheid van zijn hoofd tegen zich aandrukken, om te horen hoe hij zong. Dan hoorde zij dat niet met haar oren, maar met dat klankbord van haar binnenste, dat meetrilde. Aan dit lied was inderdaad eens een einde gemaakt door iemand uit de buurt, die, zó met de ongesloten deur in huis, ineens binnenkwam en toen hij, weggaande, daarbinnen met een dubbelen ruk het dichtschuiven van de grendels had gehoord, er schande van ging spreken. Engelien, nog met bonzend hart in de slaapkamer, hoorde hoe Govert, na die twee rukken aan de deurgrendels, onmiddellijk weer doorzong, want nu was het zijn beurt in de teil en daar kwamen borstel en boender aan te pas.

Govert had voor den winter in hun kleine slaapkamer een kacheltje tussen platen van asbest en met een gresbuizen schoorsteen buiten op het dak, - als het guur was en het vroor, stookte hij het tevoren rood gloeiend, want hij wilde de vreugde van zijn ogen niet missen bij dit Zaterdagavondse feest. En alleen voor de warmte sloot hij dan het raamgordijn. Dan kon het niet gebeuren, dat hij het vergat en dat ze er beiden pas om dachten als ze buiten voor het donkere raam het schimmige bewegen zagen van een toekijkend gezicht.

Toen Govert van Engelen een paar keer de beurt had gehad als slaper op het kasteel, had hij aan zijn Engelien verteld, dat hij daar op de gaanderij van de traphal gezongen had, omdat het daar klonk als in een kerk, en dat hij de barones toen gezien had. Ze was in hoogst eigen persoon met een boek in de hand uit haar kamer naar hem toegekomen en had hem vriendelijk gevraagd niet te zingen en heel stil te zijn. Hij vertelde ook van de koffie, die ze 's morgens kregen in de grote keuken, waar een vloer in was van glimmende hardsteen, en van de huishoudster, en die had God in zijn ondoorgrondelijke raadsbesluiten heel anders geschapen dan zijn Engelien. En de vergoeding, die hij kreeg, zou hij opzij leggen, om, als hij weer eens wegging, hier of daar vandaan een japonneke voor Engelien mee te brengen, als ze er nog nooit een gezien had.

Zo zagen wij van toen af aan in dien nazomer en herfst die mannen, meestal een alleen, soms met twee, tegen donker het inrijhek van het kasteel ingaan, het taai Keesje van Veghel, den monteren Lievegoed, die de omgeving alle gelegenheid gaf te weten dat het zijn beurt was, Jan Lucas met zijn blond haar en zijn uitpuilende ogen, wat schuw en verlegen lopend, Proudhong, blij in het vooruitzicht van zijn ongedeelde bed, en Govert van Engelen met zijn struikrovershoed en hij bedwong nauwelijks het lied van zijn hart. En ook werd Jacob Cordewever, onze gemeenteontvanger, dikwijls gezien op zijn wandeling naar het kasteel. Als hij daarbinnen was kon je bij een verlicht raam aan de voorzijde van het kasteel pianomuziek horen. Eens op een zachten herfstavond onder een hemel hoog van sterren en van stilte, die in de kom van de gracht lag verzonken, speelde hij daar in de nabijheid van de burchtvrouw en samen met haar zo ver van zijn kinderjeugd verwijderd, Beethovens melodieën aan de verre geliefde. In den man gaat het kind niet dood.

IV

IN DEN MAN STERFT HET KIND NIET, HET IS ALLEEN MAAR INGESLUIMERD. DIEN WINter moeten de slapers met Jacob Cordewever in het vroege donker van den namiddag Kerstmis in het kasteel hebben gevierd. De mensen wisten te vertellen, dat de vrouwen van de getrouwde mannen erbij waren geweest, behalve mevrouw Cordewever. Maar het heilig Sjoke was met Jan Lucas meegekomen, zij had naderhand verteld, dat zij het heel mooi had gevonden. Ook de kinderen uit de buurt, die altijd speelden aan den anderen kant van de Aa, waren op het kasteel moeten komen. Uit wat wij erover hoorden konden wij wel opmaken, dat de slapers en de vrouwen eigenlijk toch niet zozeer bij de barones zelf op bezoek waren geweest. Ze hadden eerst een tijdje stil staan wachten rond een versierden kerstboom in de traphal. Boven was uit een kamer de piano op de gaanderij geschoven, daar zat Jacob Cordewever. Toen de barones gekomen was hadden de kinderen kerstliedjes gezongen, die ze in die dagen in de school leren. Govert van Engelen had daarna alleen gezongen, Stille Nacht - Heilige Nacht, en O verblijdende, O gij wijdende, en Jacob Cordewever had daarbij piano gespeeld. Ze hadden zeker tevoren geoefend. Engelien had thuis de laatste dagen die kerstliedjes dikwijls gehoord en ze hoe langer hoe mooier gevonden. Hier in die traphal, waar het klonk als in een kerk met die sterke weerkaatsingen, had Govert van Engelen zijn hart kunnen ophalen en de barones had gezegd, dat hij een goede stem had. Jacob Cordewever had daarboven in zijn eentje ook nog een

tijdje piano gespeeld, waarbij ze allemaal heel stil waren geweest, ook als hij eventjes ophield. Toen was hij naar beneden gekomen, de barones had hen allemaal bedankt en was weer weggegaan. Ze waren daarna in de keuken bij de huishoudster onthaald, de kinderen op chocolade en krentenbollen en de mannen en de vrouwen op een glaasje wijn, dat ze niet eens lekker hadden gevonden. De vrouwen hadden elk een zakje bonbons gekregen, de mannen ieder een doosje sigaren, dat was het hele feodale onthaal op dat glorierijke, oude slot. Jacob Cordewever was er den helen tijd bijgebleven, in die grote keuken heeft hij zeker zitten denken aan dien keer, dat hij, als dorpsjongen in het kasteel toegelaten, hier zijn wittebrood met honing kreeg.

Maar na heel veel jaren was nu in de kleine protestante kerk voor het eerst weer eens het kerstfeest gevierd zoals dat vroeger gebeurde wanneer het kasteel bewoond werd. Als jongens hadden wij toen buiten wel eens staan kijken. Er stond dan een hoge kerstboom in de kerk met van die onrustig brandende kaarsjes en gekleurde versiersels. In de takken hingen pakjes met geschenken voor groot en klein, kleren en speelgoed, en de mensen in de kerk kregen in hun banken warme chocolademelk met beschuitbollen. Die kerstboom in de kerk viel ons jongens als iets vreemds op, en dat eten en drinken in de kerkbanken maakte op ons een eigenaardigen indruk, omdat wij ons dat in onze eigen kerk niet konden voorstellen en het daar met de nachtmis en den kerststal zo anders gewend waren. De dominee hield een preek en daarna zong de gemeente kerstliedjes, door dat zingen heen hoorden wij orgelmuziek. Het was vroeger gewoonte, dat die geschenken door bedienden van het kasteel in een paar manden naar de hervormde pastorie werden gebracht. Dat was nu niet gebeurd, nu had de kerkeraad er zeker zelf voor gezorgd. De barones was ook in de kerk geweest. Zij had in de bank van het kasteel gezeten, dat was een voorname en mooie koorbank, waarin je voor een prachtige lessenaar zat, een

arend met uitgespreide vleugels waarop altijd een bijbel lag. Het baldakijn erboven was versierd met snijwerk van lovers, guirlanden van bolle rozen en acanthus-blaren en in het midden aan de voorzijde van de kroonlijst zag je drie wapens bijeen, gekleurd en met vergulde kroontjes erboven, dat stond mooi tegen dat oude, donkerbruine, glimmende hout. De barones was met een auto van het kasteel gehaald en ook weer teruggebracht. Toen ze uit het kerkje kwam deed de dominee haar uitgeleide, hij hielp haar in de auto stappen en sloot toen het portier. De barones had nu niet een stofjas aan, maar een bontmantel, die had zij zeker nog uit haar goede dagen.

Het was een natte, kille Kerstmis geweest. Onder het winterlicht lag binnen de troebele gracht het kasteel dan bijna zwart met het koude blinken van de ramen, waarin je de buien kon zien. Maar na nieuwjaar kregen we vorst en sneeuw, toen zagen wij het kasteel weer net als in de witte winters van onze jeugd: sneeuw op het oude dak, op de torentjes, op de afschuining van de steunberen, sneeuw dik met dotten in de kozijnen en gepoederd tegen de gevels op de windhoeken. Dik en koud ingesneeuwd stonden de bijna vormeloos geworden pijlers van het inrijhek met de sneeuwbevlogen spijlen van de traliepoort. Sneeuw aan één zijde tegen de stammen en zware takken van de winterbeuken, en onder het grijs van den hemel lag de sneeuw gevlokt en gestapeld op de rhododendrons, op de coniferen, op de breed neerbuigende sparretakken, waar de rulle, witte vracht soms ineens van afglijdt met een doffen plof en het stuiven van een fijne, ritselende poederbui.

In het vroege donker van de winteravonden viel het niet zo op, als de slapers naar het kasteel gingen. In het gelige licht van de straatlantaarns zag soms iemand die in de winterverlatenheid voorbijkwam een van de mannen gaan, die voorover zijn fiets, met wielen waarvan velling en spaken dik in de sneeuw zaten, zwaar voortduwde over het kasteelplein, of onze gemeenteontvanger liep daar in zijn ulster en bontkraag, en je

hoorde dan het ingetogen wintergeluid van voeten, die zich zwaar heffen en de sneeuw intreden.

Maar als de dagen lengden naar den zomer dan werden die mannen dikwijls gezien, in het dorp waren we er gewoonlijk wel van op de hoogte, wie van hen de beurt had en de mensen wisten ook te vertellen op welk uur de slapers binnen moesten zijn en de deuren op het zware nachtslot gingen, waarvan de barones de sleutels meenam naar haar kamer.

Natuurlijk werd er nog dikwijls over die slapers gesproken, maar op den duur raakten wij er toch aan gewend. Het was misschien vreemd, nu drong ons dorp om zo te zeggen met die mannen in het inwendige van het kasteel door, maar we kwamen er niet veel meer door te weten, we wisten niet, hoe het er daar binnen naar toeging, hoe de barones leefde, en over dat slapen zeiden die mannen eigenlijk nooit een woord. Zij waren in zekeren zin een broederschap, die meer bij het kasteel hoorde dan bij ons en die haar geheim had, dat zij zorgvuldig bewaarde. Er waren ook mensen, die zich altijd druk maakten over de vraag, of er iets zou zijn tussen den gemeenteontvanger en de barones. Zij konden niet uitstaan, dat ze dat niet wisten en het is eigenaardig, dat sommigen teleurgesteld zouden zijn geweest als ze zekerheid hadden gekregen, dat er geen enkele grond was voor achterdochtige vermoedens; ze werden ook kwaad als je zei, dat die er niet was.

Maar dien zomer zagen wij soms midden op den dag een van de slapers in den kasteeltuin bezig. Govert van Engelen in zijn hemdsmouwen, den hoed met den neergeslagen rand naar achter, maaide er het hoge gras. Daar stond hij met zijn lange zeis en zijn lied, je hoorde ook het slijpen van de zeis en soms het kloppen van den haarhamer, alsof er een man in den polder maaide, en later zagen we hem ook hooien en hoe hij de oppers maakte en ze na een bui weer uiteenhaalde. Jan Lucas hadden wij er in het voorjaar zien spitten, en nu onderhield Lievegoed daar sla- en groentebedjes, we zagen hem ook bezig met staken

voor de boontjes, hij liep tevreden en onvermoeid te werken. Maar Jan Lucas verzorgde en snoeide nu diep in den tuin de rozen, doordat het hoge gras was weggemaaid zag je duidelijker hun vele kleuren van rose, rood, geel en wit; - hij sneed er wel eens voor de barones, die in haar blauwen stofmantel langs het tuinpad naar hem toe was komen wandelen, bij hem wachtte en naar zijn bezigheid keek. Soms waren ze daar in de schemering met drie man bezig, als tuinlieden in den ouden, welvarenden tijd, toen het kasteel nog voornaam bewoond werd en er allerlei personeel was. Terwijl zij daar werkten klonk met het eerste donkeren uit een open venster van het kasteel ineens pianomuziek, daar zat dan natuurlijk de gemeenteontvanger; - wij met enige wandelaars hoorden er eens, zangerig als een erg mooi lied, een ballade van Chopin, en, na een stilte waarin wij wachtten, Mendelssohns Lieder ohne Worter. Govert van Engelen en Jan Lucas onderbraken hun werk om even te luisteren, toen wandelden zij langzaam naar de neerhuizing, omdat de avond was gevallen. En lang voordat in den nazomer de eerste jacht openging werd ook Keesje van Veghel in de buurt van het kasteel gezien. Keesje was er met de jacht tijdig bij, er waren mensen die beweerden gezien te hebben, dat hij patrijzen had in een tas, die hij droeg. Hij ging die zeker als een geschenk voor de barones naar de huishoudster in de keuken brengen, en hij bleef dan een tijdje binnen, omdat hij ze zo goed kon plukken.

Patrijzen schoot Keesje van Veghel overdag. Het viel trouwens op, dat hij een geregelder leven leidde, voor en na zijn beurt op het kasteel was hij vrijwel lederen nacht thuis. Nu hij wat ouder werd voelde hij er misschien niet zoveel meer voor, om er 's nachts met den lichtbak op uit te trekken of in het donker lang voor den morgen op stap te gaan naar fuiken in verboden viswater. In elk geval was het zeker, dat hij er hoe langer hoe meer op gesteld was, om overdag buiten te zijn met al in den vollen zomer het verlangen naar het zacht en herfstig einde, als

het nagewas in het nieuwgeploegde veld komt en in de verte onder een hemel met een dunnen wind de jagersschoten klinken,- en Keesje wist aan het geluid dadelijk, waar de jager ging. Als je op wandeling in de omgeving in café Onder de Boompjes kwam en je trof Keesje thuis, dan kon hij vertellen van eenzame plaatsjes, die hij wist in de wilde natuur, waar je niet komt langs een weg, maar langs een pad dat je zelf maakt en waar de mens vrij staat van de wereld en alleen is met zichzelf: ruigte en moer, biezen en hoog buntgras, een verborgen ven in al zijn stilte onder wind en hemel. Hij noemde met smaak de afgelegen oorden waar hij kwam: 't Stropersheike, de Kruisvennen, 't Buntven, de Hocht en 't Goor. Daar wist hij op een uitgestrekten rietplas een kolonie kopmeeuwen, die er graag nestelden en broeiden. Daar komt geen levende ziel, van politie en oppassers heb je geen last. Het waait er in het riet en in het bunt. Over het water, dat ruig kan zijn in een stijven wind, klinkt in den bewolkten of grijsdichten hemel verloren het roepen van meeuwen in hun glijdende vlucht. Op het water zwemmen talinkjes en tjoepen iederen keer eens het kopje onder en de pootjes omhoog, hup, en weer terug, en ijverig rondkijkend zigzag weer verder gezwommen. Je zag er ook watersnippen aan den kant en alle soorten eenden in hun gedrag: als er eentje op het water zit hoor je boven je hoofd al gauw het suizen van een hele vlucht, die komen neergestreken en ineens links en rechts met remmenden vleugelslag het klaterende, opspattende, lange spoor trekken, vóór ze, de vleugels toe, rustigjes op het doorwoelde water wiegen en drijven. Je zag er, het bunt uit en het heipad langs, ook klochten patrijzen en korhoenderparen. Keesje had geen jachtakte, en die wou hij ook nooit een hebben, maar hij had wel een geweer; en talinkjes en een eend en een mooie korhaan waren hun geld waard. En wat hazen betreft haalde geen veldhaas het bij een heihaas, die zoveel malser en vaster is van vlees in den rug. Keesje van Veghel zat daar kalmpjes te praten, het gezicht naar het raam, de ogen voortdurend

naar buiten. Als hij vertelde, hoe hij bij een ven soms uren kon koekeloeren naar wat daar te zien en te beleven viel, dan zag je die ogen schichtig bewegen, alsof de blik iets zocht en volgde, het was alsof het licht er van boven inviel en alsof ze voortdurend in de verte waren bij alles waarvan hij sprak, je kon het zwenken van meeuwen boven water en biezen en riet in die ogen zien.

Tussen Proudhong en zijn vrouw ging het wat beter den laatsten tijd, de mensen in de buurt bemerkten, dat er niet meer zo dikwijls herrie in zijn huis was als vroeger. Sinds hij 's nachts nogal eens weg was, zonder er in wanhoop de deur voor uit te lopen en nog onderdak te moeten zoeken, kwamen die twee in hun eeuwig geharrewar misschien eens tot rust. Als Proudhong nu weg was sliepen zij allebei tenminste eens een helen nacht, inplaats van elkaar tot het grauwen van den morgen wakker te houden met dat eindeloos en martelend tegen elkaar in blijven gaan.

Proudhong was ook naar J.W.G. Jeurissen geweest en had hem gevraagd, of hij niet eens precies kon uitzoeken met jaartallen erbij, hoe het nu zat met zijn afstamming; het kon hem niet schelen wat het kostte, want hij had het er graag voor over. J.W.G. Jeurissen had natuurlijk geen geld willen hebben en hij had Proudhong verteld, met jaartallen erbij, dat hij inderdaad afstamde van een adellijke familie van jonkheren en jonkvrouwen. Ze waren in den tijd van de onteigening van kloostergoederen niet rechtvaardig aan hun bezittingen gekomen, ze waren daarna langzaam verarmd en de laatsten hadden in kommervolle omstandigheden geleefd. Toen eenmaal de eersten buiten hun stand waren getrouwd deden de kinderen steeds mindere huwelijken, zoals dat heet, verschillende waren tenslotte met ambachtslieden en arbeiders getrouwd en nou kwam de naam voor op een arbeiderslijst van grondwerkers bij een ontginning in een dorp in onze omgeving. Of een van die jonkvrouwen en

jonkheren in hun goeden tijd hier ooit op het kasteel was geweest had Jeurissen niet kunnen zeggen, maar het was wel mogelijk: als die adellijke families niet in omnin leefden onderhielden ze natuurlijk betrekkingen met elkaar. Jeurissen had hem ook verteld van een freule Proudhong, een van de eersten die buiten haar stand getrouwd was, en die een verschrikkelijk ongelukkig huwelijk had gehad. Haar man sloeg en ranselde haar in den kelder van het huis, en eens had hij haar zo gruwelijk mishandeld, dat hij de gevangenis inging, zijn vrouw was toen gevlucht. Voor den rechter had hij er zich op beroepen, dat er geen goed aan zijn vrouw was en dat er geen haar aan haar deugde. Maar mensen uit zijn dorp hadden tegen hem getuigd, zij hadden allemaal medelijden met zijn vrouw, ze hadden hart voor haar en gezegd, dat zij geen leven bij haar man had.

Dat van dien adel had Proudhong toch gestreeld, hij had dien wonderlijken, ijdelen troost, dat hij, als het anders gelopen was, op een kasteel had kunnen zitten, en al was het met het voorgeslacht nog zo ellendig afgelopen, hij was toch blij met zijn naam, en zou hem voor geen andere hebben willen ruilen. Misschien was Proudhong ook over die gevluchte freule gaan nadenken, ongelukkige huwelijken waren zeker hun straf. Het was zo eigenaardig van ongelukkige huwelijken te horen, in die oude tijden al, waarin de een het de ander tot een hel maakte, het was net, of het hoog tijd voor het mensdom werd, om eindelijk eens verstandig te worden, want altijd maar weer moeten de kinderen ermee het leven in. Hoe lang geleden het ook was gebeurd, hij had nog medelijden met die ongelukkige freule, net als de mensen uit haar dorp, en koos in zijn hart partij tegen den man. Zijn naam was zeker ook de barones opgevallen, en misschien had ze ook van die ongelukkige freule gehoord. Sinds het kerstfeestje op het kasteel had zij al een paar keer gevraagd, hoe het thuis met de kinderen ging en iets vriendelijks over zijn vrouw gezegd, die ze toen had gezien. Hij had dat wat schuw aangehoord, je ziet onderdehand door al die ruzie niet meer wat

er wèl deugt aan je eigen vrouw. Hij voelde zich beschaamd, 's avonds voor zijn slaapbeurt op het kasteel te moeten aankomen met de ruzie nog in zijn oren, het was alsof de barones dat zou kunnen voelen, als ze hem toevallig zag en weer vroeg, hoe het thuis en met de kinderen ging.

Nu was er bij hem thuis, overdag toen hij zelf op zijn werk was in de stad, een grote pot met wel vijf kilo honing gebracht, met de boodschap erbij, dat die van het kasteel kwam. Proudhong was te verlegen geweest, naar de barones te gaan om er haar zelf voor te bedanken, maar de gemeenteontvanger had dadelijk gezegd, dat hij dat wel voor hem zou doen. Over dit geschenk van het kasteel hadden Proudhong en zijn vrouw op gewonen toon gepraat als twee kalme, verbaasde mensen, die elkaar vragen en antwoorden. Zijn vrouw had het hem, toen hij thuis kwam, als iets pleizierigs verteld. Het gebeurde eigenlijk nooit, dat ze hem iets pleizierigs vertelde, en nu kon je horen, dat ze blij was, en dan vergeet je ruzie. Ze hadden met het hele gezin aan tafel royaal honing op hun boterham gegeten en de kinderen hadden niet geweten, hoe ze het hadden nu ze vader en moeder gewoon tegen elkaar hoorden praten en niet in angst en beven hoefden te zitten. Proudhong had het daar later over gehad met Keesje van Veghel, ook over die etende kinderen aan tafel. Keesje van Veghel kende dat, en hij had Proudhong bemoedigd op den toon van den man bij wien het thuis in orde is, omdat zijn vrouw hem even goed begreep in zijn ziel als dat ze wist hoe sterk zijn koffie moest zijn.

Als het nu Proudhong's beurt was om op het kasteel te slapen, waarschuwde zijn vrouw hem, wanneer het tijd werd, want zij wist, hoe laat hij daar binnen moest zijn, en ze wilde niet dat hij te laat kwam. Als hij de deur uit was, ging ze soms naar de ladekast, om nog eens die mooie nieuwe spaarbankboekjes uit de enveloppen te halen, ze open te doen en de namen van de kinderen met Proudhong erachter te lezen en die eerste kleine afgestempelde bedragjes te zien van de vergoeding.

Proudhong was niet de enige, die een vriendelijkheid ondervond van de barones. Engelien van Engelen had in de buurt een gladde, witte doos laten zien, daarin lag onder blauw papier, dat je terug moest vouwen, een prachtige uitzet van kinderkleertjes met mooie lintjes er omheen. Die doos was over de post gestuurd met een kaartje erop, dat het van het kasteel kwam. Want bij Govert van Engelen was het eerste kind geboren, op zo'n blijde gebeurtenis lette de barones zeker. Engelien had niet begrepen, hoe de barones het geweten had, maar de gemeenteontvanger had het haar zeker verteld. Want die had ook tegen Govert gezegd, dat zij een mooi bedankbriefje moest schrijven en dat had zij gedaan. Zij had er Mevrouw de Barones boven gezet en het in een envelop bij mijnheer Cordewever gebracht, hij had tegen Govert gezegd, dat ze dat moest doen, dan zou hij het adres er wel opzetten, want zij wist niet, hoe je den naam van de barones moest schrijven.

Dat eerste kind van Engelien was een Engelientje. Het was net zo'n knap ding als de moeder, zeiden de vrouwen uit de buurt, die het in de smalle slaapkamer hadden zien liggen in de wieg tegen het voeteneinde van het brede tweepersoons ledikant. Na de geboorte van zijn kind bedwong Govert van Engelen zelfs 's Zondags in de kerk niet in het minst meer zijn lust om te zingen, dat het klonk. Hij stond daar achteraan en zong uit volle borst den Gregoriaansen Gloria mee, alsof hij zelf stond tussen de zangers daarboven op het koor en hij lette niet op de mensen, die allemaal naar hem omkeken.

In huize Veldzicht kwam er geen verbetering. Daar was de een in den tuin als de ander in huis was. De een staarde aan den voorkant naar zijn wereld, de ander voor het raam aan den zijkant naar haar verloren illuzies. De buurt zat er hier niet zo dicht op als bij Proudhong, huize Veldzicht lag wat terug van de straat, er was aan beide kanten de ruimte van den tuin met bomen; en mensen in zo'n huis beheersen zich tegenover de

buitenwereld beter. Maar het scheen, dat iemand die voorbijkwam daar binnen ook wel eens harde stemmen had gehoord en het slaan van deuren.

De moeilijkheden tussen man en vrouw kan een ander niet beoordelen. Als ze u hun nood klagen spreken ze u elk van hun eigen ontgoocheling, die belet hen zeker, die van de ander te zien. Ge luistert hulpeloos toe, van de eigenlijke oorzaak kunnen ze u toch niet spreken; als ze met elkaar daarover spreken verstaan ze elkaar zeker niet door die slaande deuren. Als wij eens met een paar vrienden bij den gemeenteontvanger op bezoek waren, merkten wij wel, hoe zijn vrouw en hij zich allebei beheersten, de vriendelijke toon tussen de echtelieden blijft dan wat koeltjes. Maar als je alleen met hem was in zijn huis liet Jacob Cordewever zich wel eens gaan in allerlei zijdelingse opmerkingen, misschien niet zozeer om te laten zien, hoe het met hem gesteld was, alswel uit datzelfde verweer, dat hij als opgeschoten knaap had, toen hij bittere uitspraken over de vrouw in zijn schoolagenda optekende, om een gewaarschuwd man te zijn. Hij verlustigde zich nu in sombere uitspraken van den Prediker, wiens boek we ook onder de boeken der wijsheid rangschikken: de vrouw is bitterder dan de dood, onder duizenden vind ik één man, onder allen niet één vrouw, zwakke handen en wankelende knieën veroorzaakt de vrouw, die haar man niet gelukkig maakt.

Jacob Cordewever was gesteld op het gezelschap van die eenvoudige mannen, die de slapers van het kasteel waren. Hij wist natuurlijk, dat iemand als Govert van Engelen geen boeken der wijsheid kende. God schept den mens recht, maar vele mensen verstrikken zichzelf in vragen, - ook dat is een wijsheid uit de boeken der wijsheid. En misschien verstrikken zij zichzelf ook in te veel en verkeerd vergen. Maar na die verlustiging in sombere uitspraken, die hem geen steek verder hielpen en misschien niet eens opluchtten, speelde Cordewever eens gedeelten van een klavieruittreksel uit Die Schöpfung van Haydn. Haydn's

huwelijk was ongelukkig, dat kun je als schooljongen leren, zijn vrouw vergalde hem zijn leven, voor haar bleef het precies hetzelfde of haar man schoenen maakte of symfonieën. Cordewever sloeg aan den vleugel het accoord aan, waaruit hij de begeleiding en telkens gedeelten van de zangstemmen speelde van den samenzang tussen Adam en Eva, - zó'n jubelende hymne schreef de ongelukkig getrouwde Haydn ter verheerlijking van de aardse en hemelse, Godgezegend schone liefde tussen man en vrouw. Nadat hij het stuk gespeeld had, bleef Cordewever lang zwijgen. Maar plotseling speelde hij uit het hoofd Beethovens vermakelijke fantasie Die Wuth über eine verlorene Grosche. Hij scheen die goed te kennen. Wij hadden hem trouwens dit vlugge stukje wel eens eerder met veel temperament horen spelen, - als wij langs zijn huis kwamen en dan tegen elkaar zeiden, maar niet binnen te zullen gaan.

De mensen waren er achter gekomen, dat de slapers van het kasteel in De Doelen een feestje zouden hebben op den verjaardag van de barones. Het was niet den eersten keer, dat ze dien verjaardag vierden. Wij wisten daardoor ook, dat hij tegen het einde van den zomer viel, daarom konden de slapers bij goed weer hun feestje hebben in den tuin achter De Doelen in het priëeltje bij de schietbaan, dat met lampions en met gekleurde electrische lampjes werd versierd, net als 's avonds bij een handboog concours. Het klein gezelschap zat daar afgezonderd, maar omdat het nu tevoren bekend was geworden waren in het cafélokaal van De Doelen dien avond een paar mensen uit ons dorp, die anders door de week niet uitgingen, en die misschien dachten iets van het feestje te zien te zullen krijgen. Ze hoopten zeker een woord te kunnen opvangen over dat slapen, en er achter te kunnen komen, hoe dat nu zat met den gemeenteontvanger en de barones, waarvan we het ware niet wisten.

Jacob Cordewever was tevoren dat feestje bij Tjeu Huyberts komen bespreken, hij moet voor een allerwonderlijksten drank hebben gezorgd. Huyberts had voorgesteld een ankertje oud

van den brouwer te laten komen en in het priëeltje met een tapkraan aan te slaan. Maar Jacob Cordewever wilde, dat er op den verjaardag van de barones wijn op tafel zou komen. Misschien herinnerde hij zich, hoe die eenvoudige mannen met Kerstmis over dat glaasje wijn op het kasteel niets te spreken waren geweest, en daarom verzon hij er iets anders op. Hij was met Tjeu Huyberts naar den kelder van De Doelen gegaan, Huyberts had daar nog wat wijn liggen, misschien vijfentwintig, dertig jaar geleden eens gekocht van een wijnreiziger, die er toen hoog over opgaf. Er was wel eens een fles van gedronken, maar Huyberts wist niet, of het goede of slechte wijn was. Het bleek een oude bourgogne te zijn en de gemeenteontvanger had staan nadenken. Toen had hij Huyberts gezegd, er maar een bowl van te maken en er een fles madeira, twee flessen armagnac en een paar flessen champagne doorheen te doen, die ze ook in den kelder hadden gevonden. Nella, de dochter van Tjeu Huyberts, haalde bij Velddriel in den winkel sinaasappelen en bananen en blikjes geconserveerde morellen, ananas en perzik, die moesten in den bowl, en den avond van het feestje zou Velddriel nog wat blokjes ijs brengen uit de ijskast. De bowl stond den dag voor het feestje 's avonds in een groten ketel afgedekt klaar in den kelder. Huyberts had er een half glas van geproefd, Nella een heel; Huyberts liep binnen vijf minuten al in zijn café te zingen en met zijn dochter was heel den avond niets meer aan te vangen geweest, zo schandalig als ze gelachen had, tot ze eindelijk in de keuken met haar hoofd in de armen op tafel in slaap viel.

's Morgens op den verjaardag van de barones was de gemeenteontvanger met Lievegoed naar het kasteel gewandeld, waar Keesje van Veghel al stond te wachten. Ze waren naar binnen gegaan, ze waren zeker de barones hun gelukwensen gaan aanbieden. Keesje van Veghel had voor haar een paar patrijzen meegenomen, en 's middags bracht hij ook wat patrijzen en talinkjes naar De Doelen. De wildhandel had ze nog wel niet, maar bij wijze van uitzondering had Keesje ervoor kunnen zor-

gen. Hij plukte ze bij Huyberts in de keuken, waar Huyberts' vrouw en de dochter Nella ze panklaar maakten voor 's avonds. Want in het priëeltje zouden ze ook wat eten, en niets patenter dan zuurkool bij de patrijs, had Keesje gezegd.

Het priëeltje in den tuin lag onder het lommer van een kastanjeboom binnen de rieten schutting, waarmee de schietbaan was afgezet. Langs wat gekruist latwerk maakte wingerd het 's zomers aan drie zijden en van boven dicht, je zat er beschut, en er stond een ruwhouten tafel in met een houten bank er om heen. Als je den doel inging kwam je er langs door een smal, hardgetreden doorloopje, waar 's Zondags de boogschutters stonden om te kijken naar een paar, die daar rustig bezig waren in de schietbaan. Tegen den rieten achterwand die den doel hier afschoot, hing de ledenlijst van onze handboogschutterij De Vriendschap. 's Zondags in zomer en najaar was hier die eigenaardige ingetogen drukte van de boogschutters, het doffe ploffen van de pijlen tegen de roosplaten op de schijven van dikgevlochten stro, het op en neer lopen van den pijlenjongen; en aan dat korte hoera onder de bomen, als iemand recht in de roos geschoten had, hoorde je, dat hier mannen bezig waren, soms zag je er een in zijn hemdsmouwen met zijn mooien boog rechtstandig in de hand. Door de week kwam er wel eens iemand oefenen, maar gewoonlijk was het er stil, en nu hadden de slapers van het kasteel dit rustig plekje uitgekozen voor hun feest.

De mensen, die dien avond in het cafélokaal van De Doelen wat waren gaan kaarten en biljarten, wisten later wel iets van dat feestje te vertellen, maar niet veel. Toen de slapers met den gemeenteontvanger het cafélokaal waren binnengekomen en langs een binnendeur naar den doel waren gelopen, was iemand daar al eens gauw gaan kijken en door de rieten schutting gaan gluren. Hij kwam terug, en vertelde, dat ze daar in het priëeltje vóór ze op de barones dronken, allemaal hun monden hadden gespoeld, Nella, Huyberts' dochter, had daar een kan water voor moeten brengen. Toen ze hun monden gespoeld hadden, waren

ze allemaal gaan staan, het was eventjes doodstil geweest, toen hadden ze hun glas omhoog geheven en ze hadden zachtjes gezegd: op háár! Daarna hadden ze gedronken, ze waren nog eventjes stil blijven staan en waren toen weer gaan zitten. In het cafélokaal werd daar natuurlijk nogal over gelachen, en die het verteld had, van dien eersten dronk, zei er nog bij, dat hij niet geweten had, dat die slapers van het kasteel limonadedrinkers waren, ze hadden een vruchtenbowl, die ze met een lepel uit een ketel schepten; dat dronken zij zeker omwille van Jan Lucas.

Voor het goed donker werd was Lievegoed door de binnendeur weer de gelagkamer binnengekomen. Hij was een tijdje in het priëeltje geweest en had daarna in de keuken alvast een patrijsje gegeten, en uit zijn praatje met Tjeu Huyberts begrepen de mensen, dat Lievegoed weg moest. Ze hadden daarachter geloot, wie vannacht de beurt zou hebben op het kasteel, en Lievegoed had het kwade lot getroffen. Toen hij de deur uit was keken de mensen elkaar wat vreemd aan. Hij had met een geweldigen armzwaai zo ongewoon luidruchtig gegroet, zijn tong sloeg dubbel, hij liep ook een beetje zwevend en greep veel te ver naar de klink, toen hij de deur dicht trok. Niemand begreep, hoe hij dat van zo'n glaasje vruchtensap kon hebben gekregen, maar misschien had hij tevoren al wat anders gedronken, nadat ze dien morgen op het kasteel waren geweest, om de barones te feliciteren.

Uit het cafélokaal was een groepje, dat daar eerst had zitten kaarten, nieuwsgierig bij de open achterdeur gaan staan, na daar het licht uitgedaan te hebben, om niet te worden gezien. Ze keken hier op het priëeltje, en zagen in het donker van den koelen zomeravond tussen het wiegende zwarte bomenlover het wriemelen en flikkeren van die gloeilampjes, rood en geel, en dat wonderlijke blauw, en zachter den gloed van lampions. De mannen waren daar aan het eten, je hoorde soms hun vorken en messen bij het voortdurend lawaaierig gepraat van opge-

wonden stemmen door elkaar, waaruit soms een zware bariton oprees met den aanhef van een lied, dat onmiddellijk weer werd afgebroken.

Bij de achterdeur hadden ze daar stil in het donker lang staan kijken en luisteren; soms was eens iemand naar den doel gelopen en daar een tijdje achter de rieten schutting blijven staan, dicht bij het lawaai van die door elkaar pratende stemmen, maar er was weinig of niets van te verstaan geweest. Ze hadden daar in het priëeltje wel het hoogste pleizier gehad, soms klonk dat lachen in den nacht zo luid en onophoudelijk en hield zó lang aan, dat het groepje bij de achterdeur eerst zuurzoet wat stond mee te lachen, tot ze zelf hoe langer hoe meer met die mannen in het priëeltje mee in den lach schoten en af en toe al net zo hard gelachen hadden als die vrolijke slapers daar, die soms niet meer schenen te kunnen ophouden. Iemand die eens naar de rieten schutting was doorgelopen, daar een tijdje gestaan had en weer bij het groepje aan de achterdeur was teruggekomen, vertelde, dat de gemeenteontvanger wel mee at en mee dronk met de anderen, maar weinig zei, wel lachte hij iederen keer hard mee. Uit het lawaai van die stemmen was die van Keesje van Veghel te horen geweest en een paar woorden waren te verstaan in een kort, plechtig ogenblik. Keesje had het toen over de barones gehad en er iets van gezegd, dat ze in hun aller harten de plaats innam van een geliefde en geëerbiedigde vorstin - ze waren toen in het priëeltje aan zo'n ongewone uitdrukkingen en woorden toe.

Bij de achterdeur hadden ze plotseling een lang lied van Govert van Engelen gehoord, die stem had mooi in den nacht geklonken, een beetje geheimzinnig ook, omdat soms een kalme nachtwind opstak. Het was een onzinnig lied van twee in een priëeltje, van liefde, en van een graf, waaraan een jongeling treurde. Toen het uit was werd er wild geschreeuwd, en toen werd er langdurig bevelend en tevergeefs met een mes op den rand van een bord getikt; er was wel tien minuten lang luid

door elkaar geschreeuwd om stilte, en steeds hoe langer hoe harder. Maar dat geroep om stilte scheen het op den duur toch te winnen, en onder de wriemelende lichtjes tussen het zacht in den nacht wiegende gebladerte was het toen doodstil geworden, alsof er niemand meer was. Je hoorde den nachtwind in de bomen, en in het priëeltje was een stem gaan spreken, zacht en bedaard. Bij de open achterdeur hadden ze geen woord kunnen verstaan. Iederen keer als ze meenden, dat het duidelijk zou worden, streek er weer wat wind door de bomen in den tuin en het is vreemd, zó luid als dat zacht ruisen dan is. Maar ze hadden wel gehoord, dat het de gemeenteontvanger was, die sprak, die had natuurlijk een redevoering op de barones gehouden. Toen eindelijk bij de achterdeur iemand uit het groepje besloot, om op zijn tenen naar het priëeltje te lopen, was het te laat, de feestrede over de barones was uit. Maar daar klonk, als van een mannenkwartet in de verte, het Lang zal zij leven, eerst langzaam, toen vlugger herhaald, je hoorde duidelijk de in haar jubeling niet te tornen schelle stem van Keesje van Veghel, en sterker dan alles het dreunen van den bariton van Govert van Engelen. Toen stegen er hoera's op boven de bomen uit, luider dan bij een concours in den doel. In het ogenblik stilte na dit zingen werd er klaarblijkelijk weer druk in den ketel met vruchtensap gelepeld.

Hoe het was afgelopen hadden de mensen bij de open achterdeur niet meer kunnen zien, zij moesten bij het sluitingsuur weg, en de mannen in het priëeltje hadden verlenging, daar had natuurlijk de gemeenteontvanger voor gezorgd. Van het einde, zolang ze in De Doelen bleven, waren Tjeu Huyberts en zijn dochter Nella getuigen. Daar, onder dat ingetogen kleurige licht, binnen de omsluiting van lover en wingerd, die hen niet scheidde van den nacht, waren die mannen tenslotte aangegrepen geweest door ernstige gevoelens. Er was een ogenblik gekomen dat, als ze ‘op háár’ dronken, ze mevrouw Cordewever bedoelden en daarna dronken ze op Engelien van Govert van

Engelen en toen op de vrouw van Proudhong, dat was zijn eigen hartgrondige wens geweest, en na den dronk drukte hij ze allen diep ontroerd de hand. Hij had het ook gehad over een freule Proudhong, waarover de geschiedvorser Jeurissen hem een en ander verteld had. Toen hadden ze op het heilig Sjoke gedronken. En wat later waren ze allemaal opgestaan en den kleinen tuin ingelopen, die geen grenzen had, ze voelden dien onweerstaanbaren aandrang, om op te zien naar de oneindige sterren. Hier zong Govert van Engelen het Geloof van den Boer, luid steeg die sonore stem in de nachtelijke stilte. Hij zong heel de vervoering van zijn ziel uit in deze hulde van het nederige schepsel aan zijn Schepper, en hij had niet begrepen, wat die man in het donker, die plotseling naast hem stond en die Tjeu Huyberts bleek te zijn, met al die sussende gebaren van hem wilde. Maar toen was er iets met Jan Lucas geweest, die kreeg ineens den inval om midden in den nacht naar het heilig Sjoke te gaan, hij moest haar iets gaan zeggen, dat geen uitstel kon lijden. De anderen hadden hem luidkeels bezworen, dat hij dat niet moest doen, want dat hij alles zou bederven. Maar hij had gezegd, dat ze hem niet begrepen, hij wilde niets bederven, hij wilde het heilig Sjoke alleen maar gaan vertellen, dat hij veranderd was. Hij was bekeerd, hij gebruikte net als Keesje van Veghel van die ongewone woorden en zei, dat het een omwenteling was in zijn ziel. Zij zouden hem niet hebben kunnen terughouden als Proudhong niet met het verstandige voorstel was gekomen, om een zwijgenden nachtelijken groet te brengen aan het kasteel. Daar waren Keesje van Veghel en Govert van Engelen het mee eens. Ze waren het allemaal aan hun eerbied voor de barones verschuldigd, maar dan moesten ze ook allemáál gaan, dan moest ook Jan Lucas mee, en het scheen, dat hij zich liet gezeggen. De gemeenteontvanger was er eerst erg tegen geweest, maar toen ze niet wilden luisteren, had hij gezegd, dat hij dan in elk geval zou meegaan; dat deed hij zeker, omdat hij anders in het zwijgende van dien nachtelijken groet niet veel vertrouwen had.

Ten laatste waren ze naar het cafélokaal gegaan, en daar had, een beetje afzijdig van de anderen, de gemeenteontvanger zijn portefeuille voor den dag gehaald om aan een hoek van het buffet bij Tjeu Huyberts af te rekenen, namens de barones, had hij gezegd, daarom had Nella alles op een rekening moeten schrijven. Terwijl ze daarmee bezig was stiet iemand uit het weer rumoerig geworden groepje van de wachtende mannen tegen den gemeenteontvanger aan en de portefeuille, die op den hoek van het buffet lag, viel op den grond en er lag van alles uit op den vloer verspreid. Nella bukte zich dadelijk, deed alles weer in de portefeuille en gaf ze aan den gemeenteontvanger terug. Maar toen er al afgerekend was, zag ze, vlak tegen het buffet, nog twee briefjes of rekeningen op den vloer liggen. Ze raapte ze op, ze gaf ze den gemeenteontvanger, maar die had zijn portefeuille niet meer voor den dag gehaald, hij had maar eens gelachen en die twee papieren in kleine stukjes gescheurd. Toen ze eindelijk de deur uitgingen gooide hij de snippers in een asbak op een tafeltje, waar hij langs kwam. Het had veel ingehad eer de mannen eindelijk buiten waren en Tjeu Huyberts achter hen de deur op het nachtslot kon doen.

Buiten bleven ze bij hun hardnekkig voornemen om een zwijgenden groet te gaan brengen aan het kasteel. Ze herinnerden zich later geen van allen precies, hoe ze er gekomen waren. Maar Keesje van Veghel herinnerde zich wel, hoe ze daar bij het inrijhek in die nachtelijke stilte met zijn vieren fluisterend Lang zal ze leven hadden gezongen, eerst langzaam en toen een paar keer al vlugger en vlugger. Ze hadden zo dicht bij elkaar gestaan, dat ze elkaars gezicht hadden kunnen onderscheiden en Keesje had die bijna geluidloze bewegingen van die monden gezien, net als van kinderen, die ergens zijn, waar ze niet mogen praten. De gemeenteontvanger was heel stilletjes een eindje het kasteelplein opgegaan. Govert van Engelen had toen ook nog met alle geweld het Geloof van den Boer willen zingen. De anderen hadden dat eerst niet willen hebben, maar hij had be-

loofd, dat hij het heel zachtjes zou doen. Hij had het gedaan met zo'n hoog, dun kopstemmetje, dat het niet om te geloven was, hoe iemand met zo'n zware bariton dat kon, op geen tien pas afstand zoudt ge het nog hebben kunnen horen. Zo zong hij daar met een stem, die in zijn keel bleef en niet buiten de lippen kwam, ter ere van de slapende barones die hulde aan den Schepper, net als een engel die een liedje zou zingen bij de wieg van een kind, dat slaapt. De anderen hadden met hun gezicht vlak bij hem gestaan, zij hadden gezien, dat hij tranen in zijn ogen had, van de inspanning om zijn stem te beheersen. Maar Jan Lucas was er zo door van streek geraakt, dat hij ook de tranen in de ogen had gekregen, en ineens, zonder verder nog een woord te zeggen, met het hoofd diep op de borst, naar huis was gegaan. De anderen hadden toen nog op den gemeenteontvanger gewacht, maar toen die niet kwam en daar maar bleef staan kijken hadden Govert van Engelen en Proudhong Keesje van Veghel naar huis gebracht. Keesje's vrouw was toen opgestaan en had voor alle drie sterke koffie gezet, want de morgen begon te dagen.

Toen den volgenden morgen in De Doelen Nella, de dochter van Tjeu Huyberts, een beetje slaperig nog, in het cafélokaal veegde en opruimde, zag zij op een bemorst tafeltje den asbak met de snippers, die de gemeenteontvanger daar bovenop had gelegd. Zij wilde ze wegruimen toen het haar inviel eens te kijken, wat de gemeenteontvanger had kapot gescheurd. Zij had wel eens meer de stukjes van verscheurde brieven weer aan elkaar gepast. Zij legde de stukjes op een tafeltje uit en paste ze zonder veel moeite aaneen tot twee papiertjes. Voor ze alle snippers had uitgezocht, zag zij het al. Het had niets om het lijf. Het was een blauw gedrukt rekeningetje van een imker voor aan den gemeenteontvanger geleverde vijf kilo honing. Op het ander had zij wat langer staan kijken, omdat haar dat een beetje bevreemdde. Het was een als betaald afgestempelde rekening van magazijn De Morgenzon aan den weledelen heer J. Cordewever, voor een babyuitzet.

V

DE AUTO VAN DEN DOKTER WAS OP HET KASTEELPLEIN GEZIEN; WE SCHROKKEN, toen we hoorden, dat de barones een hartaanval had gehad. Maar we werden al gauw gerustgesteld, het was maar een lichte aanval geweest, en toen zeiden de mensen allemaal, dat het gelukkig niet ernstig was. Uit zo'n toevoeging bleek wel, dat de barones, zonder dat ze er eigenlijk iets voor deed, toch in zekeren zin geliefd was in ons dorp.

Het duurde niet lang, of we zagen haar weer wandelen in de omgeving van het kasteel, net als eerst, zij was dus weer helemaal beter. Zij was zo'n vertrouwde verschijning geworden op het pad langs den weg tussen de hoge beuken en de gracht, en aan den anderen kant van de Aa, waar de kinderen haar tegemoet liepen en zij de kleinsten bij de hand nam. Het gaf nu ook een geruststellend gevoel te weten, dat er 's nachts altijd iemand uit het dorp in het kasteel sliep, voor het geval er eens iets gebeurde en de barones hulp nodig had. Het was net alsof we 't ons zouden moeten aantrekken, als haar 's nachts eens iets zou overkomen en er was niemand bij de hand, om te helpen.

Maar met Jan Lucas was het na het nachtelijk feestje in het prieeltje van De Doelen helemaal misgelopen. Den volgenden morgen was hij, alleen wat later dan anders, gewoon naar de kwekerij gegaan. Daar was hij heel stil bezig geweest, totdat zijn moeder door het raam hem den weg op zag slenteren, de handen in den zak, het hoofd gebogen, zonder hoed of jas, alsof

hij in de buurt een boodschap had of eventjes zomaar wat ging wandelen. Maar 's middags bij het eten was hij niet terug, ook 's avonds niet, en zijn moeder had den helen nacht, in de oude angsten over hem, tevergeefs op hem zitten wachten.

Toen hoorden wij al gauw in welke herbergen hij was geweest en waar hij den boel kort en klein had geslagen. 's Avonds bij donker was hij in café Onder de Boompjes aangekomen bij Keesje van Veghel. Hij was in een toestand, waarin hij met geen mogelijkheid naar zijn moeder gestuurd kon worden, hij was helemaal hulpbehoevend geweest. Hij scheen het te hebben gehad over sterren en het geloof van den boer en over het heilig Sjoke, die hij iets moest gaan vertellen. Hij had ook nog naar Sjoke willen gaan, maar Keesje van Veghel zag wel, dat hij, na even te hebben gezeten, geen stap meer kon verzetten, hij rolde van zijn stoel. Wij hoorden later ook, dat Sjoke op haar hoede was geweest, en in die dagen ook overdag haar deur gegrendeld had gehad en dat Lievegoed in het stille straatje bij de zusterschool een oogje in het zeil had gehouden. Keesje had Jan Lucas geholpen. Hij had hem een bed gegeven, den volgenden morgen had hij hem een jas van zijn zoon geleend en hem vermaand, rechtstreeks naar zijn huis en naar zijn ongeruste moeder te gaan. Jan Lucas had ook beloofd dat te zullen doen en niet gewild, dat Keesje van Veghel met hem mee ging. Maar hij was regelrecht naar De Doelen gegaan, daar had hij bij Tjeu Huyberts aan het buffet een paar borrels gedronken. Tjeu Huyberts had die maar wat aangelengd en hem een tijdje aan den praat gehouden, Nella was intussen uitgestuurd, om te zien of Lievegoed in de buurt was en om een boodschap te brengen aan Jan Lucas' moeder. Maar Lievegoed was niet te zien geweest, en toen Jan Lucas' moeder in De Doelen kwam, met haar voorschoot voor zoals ze thuis in de gauwigheid was weggegaan, was het te laat, Jan Lucas was er niet meer, er was geen tegenhouden aan geweest. Dien middag hadden de mensen hem nog op een fiets gezien in dien toestand, waarin hij bijna niet te her-

kennen was, vaal en grauw, net als vroeger in zijn eersten tijd, toen hij in de straat den droevigen indruk maakte van een dronken kind. Hij fietste zigzag, hij reed langs een buitenweg het dorp uit. Toen ze hem daar nagingen vonden ze de fiets ergens tegen den berm van een akker, maar van Jan Lucas geen spoor. De fiets was niet van hem, hij had ze in de dorpsstraat ergens buiten voor een deur zien staan en ze meegenomen. Toen hij dien nacht weer wegbleef, ging de politie naar hem zoeken. Maar ook Lievegoed bemoeide er zich mee, hij probeerde de politie er buiten te houden en beloofde, dat hij hem zelf zou zoeken en hem absoluut zeker zou vinden. Hij ging ook naar de Herberg waar Jan Lucas den boel kort en klein had geslagen, hij stelde ze daar gerust, alles zou worden vergoed, daar stond hij persoonlijk voor in, en hij bezwoer, er geen politiezaak van te maken ter wille van Jan Lucas' moeder. Den volgenden dag hoorden we telkens weer opnieuw waar Jan Lucas gezien was, maar als Lievegoed er gauw naar toe fietste was hij er weer weg en ook Jan Lucas' moeder kwam iederen keer te laat.

In het dorp werd er druk over gepraat. Het was alsof het met Jan Lucas een verloren zaak was en alsof al die jaren, dat hij zich goed had gehouden, tevergeefs waren geweest.

We vonden het zonde en jammer voor hem en zijn moeder, en voor zijn kwekerij, die zo goed begon te gaan, en we prezen hem, door de omstandigheden nu misschien meer dan hij verdiende, als een goed tuinman, die zijn vak kende.

Onze nieuwe politieagent ging met een boodschap van den burgemeester alle herbergen af om te zeggen, dat niemand Jan Lucas nog sterken drank mocht schenken. Maar het scheen, dat Jan Lucas dat in de gaten had gekregen, want na een paar dagen was hij in de dorpen van den omtrek in de herbergen gezien, hij zal ook wel in die herbergjes achteraf zijn geweest, waar kwaad volk komt en ze het met niets nauw nemen; in zo'n gezelschap kwam Jan Lucas vanzelf terecht, als hij deed zoals nu.

Toen hij zijn beurt had om op het kasteel te slapen, was hij

niet gekomen, en dat was maar goed ook, de mensen zouden er zich voor het dorp over geschaamd hebben, als hij in dezen toestand op het kasteel was aangekomen. Lievegoed had zijn beurt overgenomen, hij was dan ook meteen bij de hand, als misschien Jan Lucas toch kwam. De gemeenteontvanger had de slapers aangezegd, dat ze op moesten letten, dat Jan Lucas de poort van het kasteel niet inkwam en de mensen zagen die avonden Jacob Cordewever nog al eens naar het kasteel wandelen. Het was vanzelfsprekend, dat Jan Lucas nu geen dormeur op het kasteel kon blijven.

Na den zesden dag was hij teruggekomen, 's middags, blootshoofds, in zijn hemdsmouwen, zijn kleren vuil en kapot; de jas, die hij van Keesje van Veghel geleend had, was hij kwijt. Zijn moeder zag zó toen hij binnenkwam, dat hij nuchter was op dat ogenblik, en ieder verwijt hield zij in, toen ze naar hem keek. Hij zag eruit, grauw als een lijk, één oog bont en blauw, een bult op zijn voorhoofd, de haren slap. Door een gat in zijn broekspijp, waaronder de gescheurde lap afhing, zag zij het geronnen bloed van een opengeschramden knie. Ze had hem zwijgend in de keuken gewassen, doeken gescheurd om zijn hoofd te verbinden, zalf op zijn knie gedaan, en toen ze eindelijk met voorzichtige vragen geprobeerd had te weten te komen, waar hij had gezeten, had zij geen woord uit hem gekregen. Zij had hem toen eten gegeven en hij was zonder iets te zeggen naar bed gegaan.

Den volgenden morgen werkte hij met zijn verbonden hoofd in de kwekerij, vredig en stil, bij de bloembakken en bedjes, in de broeikas of tussen de jonge scheutjes van acacia's en blauwsparretjes. Er kwam een expresse-brief voor den heer Jan Lucas. Zijn moeder ging hem dien brengen. Hij was toen in de broeikas bezig. Hij stond achter in de kas en had zich naar zijn moeder omgekeerd op dat smal, rul pad tussen de witgekalkte bloembakken in, met al die lichtoverschenen groene plantjes.

Hij had de dikke envelop genomen, het met paarsen inkt in de grote, hoekige letters geschreven adres bekeken, en toen den brief rechtop in de bladaarde gezet tussen een paar plantjes. Toen was hij weer aan zijn werk gegaan.

Dien Zaterdagavond zagen mensen in de kerk hem bij den biechtstoel zitten. En geen veertien dagen later wisten wij niet wat wij hoorden, toen ze in het dorp het er allemaal druk over hadden, dat hij naar een Trappistenklooster was vertrokken.

Lievegoed had hem tevoren nog eens opgezocht, hij had hem zeker eens onder handen willen nemen en misschien had hij hem ook wel een boodschap te brengen van den gemeenteontvanger. Maar met geen van die dingen was Lievegoed voor den dag gekomen. Hij zelf had van Jan Lucas een boodschap meegekregen voor het heilig Sjoke, en die boodschap had hem, zoals hij later zei, met stomheid geslagen. Geen ogenblik had hij eraan gedacht, te lachen met wat Jan Lucas hem vertelde. Niet dat hij het begrepen had of het kon verklaren. Maar in Jan Lucas' ogen had hij misschien iets herkend van dat eigenaardige, waarom hij altijd vertrouwen in hem had gehad en hem ook nu in die laatste dagen verdedigd had tegen iedereen, die zei dat Jan Lucas niet deugde en dat zijn ware aard nu boven was gekomen. Jan Lucas had hem voor Sjoke een briefje meegegeven, en het was het eerste, en het zou het enige blijven, wat hij haar schreef in antwoord op haar lange brieven, waarin zij voor hem het boek van haar ziel had opengelegd. Op dat briefje stond: Vaarwel. Ik ga naar het klooster, Jan Lucas.

Lievegoed had er erg tegen op gezien, naar het heilig Sjoke te gaan. Het was eigenlijk voor haar geen pleizierige boodschap, die hij haar moest brengen, het kwam hierop neer, dat Sjoke's verloving uit was. Maar het was hem veel meegevallen.

Het ging Lievegoed, zoals het iedereen ging, die voor het eerst bij het heilig Sjoke binnenkwam. We hadden allemaal veel gehoord over die bloemen van den vloer tot den zolder toe,

maar als je ervóór stond, dan wist je niet wat je zag. Sinds zij met Jan Lucas was verloofd, had Sjoke er nog heel wat vaste planten bijgehaald, ze vond de gedachte zo treffend, dat ze hier stonden en dat Jan Lucas ze zelf had gekweekt. Het stond er meer dan overvol, en tussen die dicht op elkaar gedrongen massa van planten en bloemen staken veelvuldige kaarsen, - en nu brandden er kaarsen voor de Troosteres der Bedrukten. Het was Lievegoed te moede, alsof hij in het volgepropte vertrek, met die zware geuren van bloemen en kaarsen als onder een Meilof in de kerk, niet kon staan of keren. Hij voelde zich de eerste ogenblikken beklemd, en hij wist niet, hoe voorzichtig genoeg te zijn, om toch niets om te stoten, toen hij op de uitnodigende vraag van een heldere vrouwestem, door het doorstapje naar de serre ging, waar Sjoke voor haar naaimachine was opgestaan. Hij bleef ook nog weinig op zijn gemak toen hij vlak bij dat stevige meisje was in die eigenaardige oblatenkleding en het gezicht zag met de opvallende ronding van de jukbeenderen onder de doordringende ogen en het glad langs de oren neergekamde haar met den lossen wrong in den nek. Lievegoed spande zich in, om dien vaderlijken toon aan te slaan, waarmee hij vertrouwd was als hij in een huishouden een kwade boodschap moest brengen over een lichtzinnigen zoon of over een ongeluk, dat een van de hunnen had gehad en waarvan zij nog niet wisten. Maar met dien vaderlijken toon had het niet willen vlotten en Sjoke had ook gauw genoeg laten voelen, dat zij dien niet nodig had. Zo gauw toen ze gerust gesteld was, dat er geen ongeluk was met Jan Lucas, en dat hij niet opnieuw was begonnen, was het al goed. De smartelijke mededeling, dat de verloving uit was, was voor haar geen smartelijke mededeling, toen zij de reden hoorde en Jan Lucas' korte en welsprekende briefje had gelezen. Zij veegde met de hand haastig langs haar jukbeenderen een paar tranen weg, Lievegoed moest maar niet op haar tranen van vreugde letten. Zij was zo dankbaar, Jan Lucas had haar geen mooier brief je, geen blijder tijding kunnen stu-

ren. Zij stopte het brief je tussen de bladen van haar kleine Maria-getijdenboek, meer dan ooit moest zij nu haar dagelijks gebed voor Jan Lucas volhouden. Sjoke was daarna weer achter haar naaimachine gaan zitten. Zij nam een groten lap stof, vouwde hem in de halve breedte en lengte uit, vouwde hem op, vouwde hem opnieuw weer open, stond op en gooide den lap over de leuning van haar stoel. Zij was zo opgewonden van vreugde. Zij ging naar dien berg bloemen en ontstak nog twee kaarsen, dat was uit dankbaarheid. Zij had in die dagen van angst, die nu achter den rug waren, zo gebeden voor de redding van den verlorene, zij had niet kunnen dromen, dat haar gebed zó zou worden verhoord. Neen, zij had voor Lievegoed haar vreugde niet bedwongen, zij had hem gezegd, dat zij nu haar doel had bereikt. De zalige dienaresse Gods Margaretha de Sinclair had ook een verloofde aan wiens bekering haar alles gelegen was, en toen hij bekeerd was verbrak zij zelf de verloving; maar het kwam er immers niet op aan, wie van beiden de verloving, die aan haar doel had beantwoord, afmaakte. Als Jan Lucas volhield, waarbij zij hem in haar gebed zou ondersteunen, en als hij kloosterbroeder werd, dan waren haar stoutste verwachtingen overtroffen en benijdde zij hem, dat in Gods ondoorgrondelijke raadsbesluiten voor hem was weggelegd, wat haar niet was gegeven. En toen had Sjoke Lievegoed helemaal op zijn gemak gesteld, zij was thee voor hem gaan zetten in de keuken, zij had hem een sigaar aangeboden en hem gezegd, dat hij gerust kon roken.

Toen Lievegoed de deur uitging had hij helemaal niet het gevoel, dat hij een onpleizierige boodschap had gehad. Hij had er ook met den gemeenteontvanger over gesproken en gezegd, dat het hem zo meegevallen was, Sjoke was ook anders dan hij had gedacht.

De meesten hadden in de plotselinge kloosterroeping van Jan Lucas niet veel vertrouwen en ze verwachtten hem gauw terug.

Toen wij hoorden, dat hij zijn proeftijd bij de Trappisten niet volhield, dachten wij allemaal, dat de mensen die gezegd hadden, dat hij gauw terug zou zijn, gelijk zouden krijgen. Maar hij kwam niet terug. En het duurde niet lang, of wij hoorden, dat hij wel bij de Trappisten weg was, maar dat hij een proeftijd aanvaard had bij de Minderbroeders Capucijnen, waar hij broedertuinman wilde worden; misschien was hij in die minder strenge Franciscanerorde beter op zijn plaats. Hij had ook een brief aan zijn moeder geschreven, daaruit bleek wel, dat er aan den ernst van zijn voornemen niet te twijfelen viel. Hij wilde het klooster niet meer uit, hij had zijn moeder voor alles vergiffenis gevraagd en geschreven, dat hij gelukkig was. Na zijn professie hoopte hij eens thuis te komen, de broeders mochten een paar keer per jaar op familiebezoek. Hij had zijn moeder aangeraden, om de kwekerij te verpachten zonder het woonhuis te verhuren. Zijn moeder had dat ook gedaan. Er kwam een zekere Liebrechts in, die bij een bloemenkweker in de stad in dienst was en die al lang had uitgezien naar een gelegenheid om voor zichzelf te beginnen; hij kon, als Jan Lucas doorzette, misschien later de kwekerij overnemen. Jan Lucas' moeder bleef in het huis en Liebrechts kwam van den anderen kant van het dorp waar hij woonde met de fiets naar de kwekerij.

Het heilig Sjoke was een tijdje naderhand Jan Lucas' moeder nog eens komen opzoeken, om haar vreugde over de bekering van haar zoon te delen. Sjoke was toen ook de kwekerij ingegaan. Daar waren zoveel lieve herinneringen aan den tijd, dat zij aan de bekering van Jan Lucas werkte. Zij was bewogen toen ze voor de broeikas stond en die van onderen half vermolmde deur met de houten klink weer zag. En met ontroering zag ze, toen zij die deur was ingegaan, Jan Lucas' pet terug, die daar aan een spijker hing. Maar in de broeikas zag ze ook den nieuwen kweker, een wat dikke, grote, jonge man, die daar in een gestreept blauw boezeroen en een bijna wit geworden gelige turksleren broek, in alle stilte gebogen stond over de planten in

de bakken. Hij had eens opzij gekeken en zij had zijn rond gezicht gezien met een vriendelijken bril, waarvan het brugje op den neus met wat garen was omwonden. Zij had eventjes naar hem geknikt, en Liebrechts had later verteld, dat hij niet wist wat hij zag, toen Sjoke met Jan Lucas' moeder de broeikas was binnengekomen. Hij kende haar wel, maar hij had haar nog nooit van dichtbij gezien, en haar ongewone manier van praten had hem verlegen gemaakt. Zij had eventjes Jan Lucas' pet opgezet en daarover erg gelachen, want vroomheid en vrolijkheid gaan heel goed samen. Jan Lucas' moeder had Sjoke verteld, dat Liebrechts op trouwen stond, nu hij voor zichzelf was begonnen.

Nu scheen Lievegoed toen hij met zijn boodschap bij het heilig Sjoke was geweest, iets te zijn vergeten. Een tijdje na het eerste bezoek hadden mensen hem in het zijstraatje bij de zusterschool weer Sjoke's witte huis zien binnengaan. Ook dat tweede bezoek scheen hem erg meegevallen te zijn, na goed veertien dagen hadden ze in de buurt Lievegoed zien staan praten bij het open raam van Sjoke's serre, en daarbinnen had Sjoke voor haar naaimachine, het goed in den schoot, met de hand zitten zomen, omdat het dreunen van de machine zo hindert bij een rustig praatje. Sjoke was zeker blij, dat Lievegoed nog eens aankwam, dan kon ze over Jan Lucas praten. Ze wist, dat Lievegoed altijd zoveel vertrouwen in hem had gehad en altijd zo bezorgd was geweest als er iets met Jan Lucas was.

Zonder dat we tevoren iets van zijn ziekte hadden geweten hoorden we ineens, dat J.W.G. Jeurissen was gestorven, vele mensen wisten niet dat hij dood was, voor ze het plotseling in De Aabode lazen. De redactie wijdde een zwart omrand artikeltje aan haar overleden medewerker. Zij prees zijn liefde voor de historie van ons dorp, zijn veelzijdige kennis, in menig stil nachtelijk uur vergaard, zijn bescheidenheid en teruggetrokkenheid,

zijn critischen geest en zijn welversneden en puntige pen, waaraan het blad menig interessant artikel te danken had gehad. Zij noemde hem een markante verschijning in ons dorpsleven, een vraagbaak voor velen, die hem zelden tevergeefs raadpleegden. Bijzonder werd in het artikel in herinnering gebracht de grote belangstelling, die hij altijd gehad had voor ons roemrijk kasteel, waarover zijn publicaties in dit blad jaren geleden zelfs eens de aandacht in de residentie hadden getrokken. De redactie onthulde geen geheim, als zij van zijn grote bezorgdheid voor de toekomst van dit historische bouwwerk sprak; hij was overtuigd, dat het onherroepelijk voor het nageslacht verloren zou zijn, als gemeentelijke, provinciale en rijksoverheid niet spoedig zouden ingrijpen. Ingewijden was zijn bittere voorspelling bekend: ‘Het kasteel staat er geen tien jaar meer’, welke uitlating de redactie alleen daarom woordelijk wilde aanhalen, omdat ze zo kenmerkend was voor de sceptische gestemdheid van den thans ontslapene over de belangstelling, die onze tijd voor de cultuurgoederen van het verleden heeft. De redactie deelde geenszins den somberen kijk, waarvan deze uitlating getuigde, die natuurlijk ook niet letterlijk diende te worden genomen. Wij waren in de gelukkige omstandigheid, dat ons kasteel, geliefd bij dorpsgenoot en vreemdeling, de laatste jaren weer was bewoond, waarmee het historische monument een levend bezit voor onze mooie gemeente bleef. Maar de waarschuwingen van den thans ontslapene verdienden alleszins ter harte te worden genomen. De redactie hoopte, dat ons voortvarend gemeentebestuur met rijk en provincie de handen zou ineenslaan, om maatregelen te treffen tot behoud voor het nageslacht van dit juweel van laatgothische bouwkunst, wat den overledene, aan wien zij deze regelen wijdde, na aan het hart lag en dat hij zo gaarne de kroon van ons dorp noemde. Hij ruste in vrede. De redactie van De Aabode plaatste ook nog een ingezonden kernachtigen laatsten groet aan den ontslapene: ‘Je was iemand naar wien de Natuur zich opricht en zegt: Hij was

een man. Ik groet je aan je groeve. Na den mens de worm. (Post hominem vermis!) Wij waken, dat de fakkel, die je hand ontviel, niet zal doven. A.H. Forster. Met dank voor de plaatsing.

Forster was ook bij de uitvaart in de kerk en bij de begrafenis geweest. In de kerk zaten een paar broers van den overledene, die hier niet meer woonden en familieleden, die we hier niet kenden, dicht bij elkaar in de eerste banken; en in het middenschip verspreid zaten hier en daar wat groepjes biddende mensen uit ons dorp. Er was plaats genoeg, maar Forster stond helemaal achter aan onder het koor, de armen voor de borst gekruist. Bij de begrafenis op het kerkhof had hij tijdens de absoute ook met gekruiste armen voor de borst in zijn eentje staan toekijken. Hij was ook blijven staan, toen de anderen neerknielden bij de vijf Onze Vaders voor Jeurissen's zielerust en hij had af en toe luid gekucht, om te laten merken, dat hij niet meebad. Hij scheen er zich over uitgelaten te hebben, dat hij voor zich er de voorkeur aan gaf, om op het plekje grond tussen Fatma en den spiritusdrinker begraven te worden, als hij zich na zijn dood tenminste niet liet verbranden. Maar hij had wel op de kist, toen ze in het graf was neergelaten, een schep aarde gegooid, en met de spade in de hand had hij wel een halve minuut lang op die kist staan staren, de omstanders in de onzekerheid en onder den indruk latend van wat er in hem moest omgaan.

De mensen, die in de kerk waren geweest, hadden een mooi bidprentje meegekregen ter gedachtenis aan den heer Johannes Woutherus Gijsbertus Jeurissen. Er stonden treffende teksten op: De wijze geeft acht op de woorden van beroemde mannen en dringt door tot den zin hunner spreuken. Hij vorste naar de wijsheid der spreuken en verdiepte zich in de verborgenheden der gelijkenissen. Groot is hij, die wijsheid en wetenschap heeft gevonden, alhoewel hij niet dengene overtreft, die den Heer vreest.

Wij hoorden niet, of er bij de slapers een plaatsvervanger zou komen voor Jan Lucas. Ze schenen het met hun vijven best af

te kunnen. Proudhong maakte er nog altijd niets uit, om eens een keer meer per week in het kasteel te gaan slapen, het beviel hem best en het bleef hem en zijn vrouw goed doen. En ook Govert van Engelen had graag een beurt in de week meer, vooral als het tegen den winter zou lopen, want Engelien verwachtte haar tweede en hij spaarde er zijn vergoeding voor.

Nooit hadden wij zo'n mooi najaar gehad, zo'n mooi geel en goudig worden van het lover der bomen rond het kasteel, waar de herfst zijn melkige nevelen spreidde in de diepte van het park; je ziet in zo'n laan de zonnestralen als bundels en als speren steken. Er viel in de stilte al een blad en dreef neer op het grachtwater. Overdag zagen wij den postbode de traliepoort ingaan, een dagelijkse gang. Op het hulppostkantoor wisten ze wel, dat de barones geen brieven kreeg, maar zij kreeg een krant, zij wilde natuurlijk in haar afzondering toch op de hoogte blijven van wat er in de wereld gebeurt. Ook de dokter reed in zijn auto nog wel eens het kasteelplein op, maar we hoefden toch niet ongerust te zijn, want wij zagen de barones nog altijd op haar wandelingen. De dokter zocht haar zeker af en toe eens op, uit voorzorg en uit voorzichtigheid, misschien deed hij dat wel op verlangen van Jacob Cordewever. Den laatsten tijd zagen we dikwijls den gemeenteontvanger 's avonds naar het kasteel wandelen, om er den nacht door te brengen. De slapers gingen nu al bij donker het inrijhek in, als daar bij den ingang de straatlantaarn brandde in den lichten mist onder de beuken.

In de zon overdag klonk bij het ritselend gerucht van een hier en daar neerkantelend blad het lange roepen van de roeken in hun vlucht, alsof er reeds iets van de verlatenheid van den winter was in de vorstige verstilling der geluiden over het water rond het oude slot. Als de barones nu haar kleine wandelingen maakte zag zij tot aan de schemering kinderen in de beukenlaan, die daar na schooltijd met troepjes kwamen, gebukt en kruipend met lege, rode stroopbussen, waar ze de uit hun basten gevallen beukenootjes in verzamelden. Zij bleef daar af en

toe bij kijken, alsof zij pleizier had in den ijver van de kinderen en in de windnatte neuzen in die gezichtjes, die soms verlegen naar haar opkeken met in de ogen iets alsof de kinderen voelden verzuimd te hebben de barones te vragen, of ze hier beukenoten mochten rapen bij haar kasteel.

En toen kwamen die nachten van buien en stormwinden, en de geteisterde bomen kreunden rond het oude kasteel, - 's morgens liggen bij die windovervlogen rimpelende plassen op den weg de afgevallen bladertakjes. Het daglicht kwam opener onder de bomen rond het kasteel zelf en op de klotsende gracht met de wakken zwart water tussen het dikke drijven van de herfstblaren. Maar het duister viel vroeg, de nachten werden lang, en het was alsof ons zelf het gevoel van geruststelling en veiligheid goed deed, dat de barones moest hebben, omdat er nacht op nacht een trouwe wacht uit het dorp in het kasteel was.

Dien winter was er met Kerstmis 's middags in het kasteel weer een feestje voor de slapers geweest en voor de vrouwen van de mannen, die getrouwd waren. Ook kinderen uit de buurt waren over het plein langs de neerhuizing het kasteel binnengegaan. Mevrouw Cordewever was niet bij het feestje geweest, die hadden wij trouwens in lang niet gezien. Er werd verteld, dat zij naar haar moeder was gegaan, die oud en hulpbehoevend was en die zij in haar laatste levensdagen gezelschap wilde houden.

De mensen hadden dat troepje slapers gezien toen ze het kasteelplein opgingen. De vrouwen kwamen in een rijtje wat achteraan. Er werd verteld, dat Engelien van de Maas haar kindje in een mooi manteltje geduffeld op den arm had gehad. De vrouwen waren met vieren, de mensen wisten met zekerheid, dat ze het heilig Sjoke hadden gezien. Wij begrepen er toen niets van, wat het heilig Sjoke, nu Jan Lucas in een Capucijnerklooster broeder-tuinman was geworden, nog op het kasteel had te maken. Misschien was ze uitgenodigd, omdat ze zich de geestelijke zuster van Jan Lucas noemde. Bij het troepje kinde-

ren uit de buurt dat het kasteel binnen ging was ook de kleinste van Proudhong gezien.

Het was een winterse Kerstmis, de beukenblaren in de kasteellaan lagen overvrozen en er lag ijs op de gracht, waarop de jongens al stenen gegooid hadden, om te zien of het zou houden. Er waren een paar mensen, die de slapers, de kinderen en de vier vrouwen het kasteel hadden zien ingaan en die een tijdje gebleven waren om te luisteren. Zij hadden daarbinnen zwakjes kinderen kerstliedjes horen zingen bij pianomuziek; laag bij de bevroren gracht was een raam verlicht, waar de keuken moest zijn. In de winterstilte van die schemering was daarbinnen bij dien kinderzang en bij dat kleine licht in het oude slot de warme illusie van vrede op aarde en van goeden wil. Engelien van de Maas had later verteld, dat de barones erbij was geweest, zolang de kinderen hadden gezongen en mijnheer Cordewever piano had gespeeld. Zij had ook de stem van Govert weer zo prachtig gevonden toen hij Adeste Fidelis gezongen had en zij had met hen allemaal even gepraat en haar kleine Engelientje gezien. Zij scheen er geen erg in te hebben, dat Jan Lucas er niet bij was.

's Avonds was de barones met de auto van het kasteel gehaald voor het kerstfeest in de protestante kerk. Wij hadden daar in het donker van de dorpsstraat weer wat mensen het licht van het kerkje zien ingaan en door de ongekleurde loodglasruitjes van de ramen daarbinnen dien kerstboom met de lichtjes gezien, hoog en mooi groen tegen het wit van muren en plafond. Later in het donker was de auto met de barones weer teruggereden, en vóór de auto uit gleed over de straatstenen en tussen de kale bomen dat wit licht van de koplampen, waarin ineens de pijlers ophelderden van de traliepoort, toen de auto daar naar toe boog.

Dien Kerstmis scheen ook de zoon van Jacob Cordewever thuis geweest te zijn. Hij was niet alleen gekomen, er was een jonge vrouw bij hem. Wij wisten toen niet, of hij al getrouwd

was of alleen nog maar verloofd. Ze waren niet tot tweeden Kerstdag gebleven. Ze waren naar mevrouw Cordewever gereisd, die bij haar hulpbehoevende moeder was. Misschien wilde die grootmoeder haar kleinzoon met zijn meisje of jonge vrouw nog eens een Kerstmis bij zich hebben, want zij scheen zwakker te worden met den dag; er was hier al verteld, dat zij niet lang meer zou leven. Wij waren benieuwd, of mevrouw Cordewever dan weer terug zou komen.

Het kan zijn, dat het heilig Sjoke met Kerstmis toch niet zozeer als de geestelijke zuster van Jan Lucas op het kasteel was geweest. Lievegoed ging nogal eens het stille zijstraatje bij de zusterschool in en maakte, als het weer wat zacht was, aan het open raam van de serre een kort praatje met Sjoke. Ze wandelden een stille Zondagmiddag ook wel eens samen door de dorpsstraat en toen het voorjaar werd zagen de mensen hen ook samen fietsen. Het duurde niet lang, of het was wel duidelijk, dat Lievegoed en het heilig Sjoke verloofd waren.

De mensen begrepen er niets van, ze hoopten, dat het van voorbijgaanden aard zou zijn; iedereen nam aanstoot aan het grote leeftijdsverschil tussen die twee. Lievegoed verkleinde dat leeftijdsverschil door van zichzelf te spreken als van een stevigen zestiger en te verzekeren, dat Sjoke ook geen jong meisje meer was. Maar we wisten allemaal, dat Lievegoed den pensioengerechtigden leeftijd al achter den rug had en Sjoke zal in die dagen een eind in de dertig zijn geweest; Lievegoed kon bij wijze van spreken Sjoke's vader zijn.

Natuurlijk moesten we dat huwelijk, als het er van zou komen, niet beschouwen als het huwelijk van een man met een gewone vrouw. Sjoke was in alle opzichten heel anders. Ze wist heel goed, dat ze het hele dorp teleurstelde. Zij had er ook met Jan Lucas' moeder over gepraat. Vele heilige vrouwen waren in haar jeugd al getrouwd, alleen om te gehoorzamen aan den wens van ouders of familie, en in haar levensbeschrijvingen

werd dat als een voorbeeldige beoefening van de deugd van gehoorzaamheid geprezen. Zij zelf wilde niets anders dan gehoorzamen aan wat God met haar voorhad. Natuurlijk had Jan Lucas' moeder er ook over gesproken, dat Lievegoed al oud was. Maar Sjoke had over de heilige Adelheid verteld, die al getrouwd was toen zij zestien was en na den dood van haar eersten man hertrouwde met een weduwnaar, dien zij lang overleefde en na wiens dood zij zich weer helemaal kon wijden aan het hemelse.

Het heilig Sjoke was bij dit bezoek aan Jan Lucas' moeder ook nog in de kwekerij en in de broeikas geweest, omdat de pet van Jan Lucas, die daar aan een spijker hing, haar zo kon ontroeren. Liebrechts was toen niet in de broeikas, daarom had Sjoke zich nu veel meer kunnen laten gaan en haar vreugdetranen niet behoeven te bedwingen. Jan Lucas' moeder had haar, toen ze weer terug was, verteld, dat, nu het vaststond dat Jan Lucas zou wegblijven, Liebrechts zou gaan aantekenen en de roepen in de kerk zou krijgen. Het heilig Sjoke had er niet naar geluisterd, zij was trouwens te diep onder den indruk van een paar brieven, die zij had mogen lezen, van Jan Lucas aan zijn moeder. Zij was daar ook later helemaal van onderste boven.

Het was opgevallen, dat Lievegoed tegenwoordig iederen dag naar de kerk ging. Nu hij met pensioen was had hij daar alle tijd en gelegenheid voor, maar het kon ook best zijn, dat je hierin al den invloed van het heilig Sjoke kon zien. Maar met zijn huishoudster scheen Lievegoed iederen dag hooglopende ruzie te hebben. Ze had in de buurt verteld, dat ze de uitgetrouwde kinderen had ingelicht. Lievegoed's oudste zoon was ook thuis geweest, die was zeker eens verstandig met zijn vader komen praten. Maar hij had Lievegoed het buitengewone pleizier gedaan een van zijn kinderen mee te brengen, dat niet bij grootvader was weg te slaan; en den helen dag was het grootvader voor en grootvader na.

VI

OP EEN MOOIEN MORGEN IN MEI, TOEN WE DAT OPGEWEKTE GEVOEL HADDEN DAT we kennen bij een vroege zomerse warmte als ineens alle kastanjebomen in bloei staan en de Meidoornheggen geuren, hoorden we, dat dien nacht onze barones was gestorven. De mensen vertelden het elkaar in de zonnige straat, niemand begreep, hoe het zo gauw gebeurd kon zijn. Want nu het de laatste dagen zo lentelijk mooi ging worden, hadden we de barones 's avonds weer zien wandelen onder de beuken in hun jonge blad, zij liep rustig en stil als altijd en knikte vriendelijk, als zij iemand tegenkwam. We hoorden, dat zij aan te hogen bloeddruk had geleden en aan een hartaanval bezweken was, zij was dien morgen dood naast haar bed gevonden.

Er gingen mensen naar het kasteel, alsof zij eerst daar zekerheid zouden krijgen over wat er was gebeurd. In den kasteelgevel aan de straatzijde, die in den warmen dag nog schaduwdonker lag en morgenkoel omdat aan dien kant de zon nog niet kwam, waren voor ramen op de eerste verdieping blinden dicht; je zag dat sluitende wit door de loodglasruitjes heen. Maar op de brede gracht langs de zuidzijde van het kasteel lag het zonlicht warm en goudig doorneveld over het stille water, waarin de waterleliebedden vochtig vonkten. Je moest soms ook omhoog kijken naar de beweging van de duiven op de lijst van de dakgoot daar bij de leien. Die zaten daar in de zon en reinigden zich vlijtig met een driftigen snavel in de veren; ze koerden eens, waarbij je dat parmantige op en neer gaan zag

van den kop boven de golvende borst, ze trippelden naar elkaar toe. Dan hoorde je ineens het luide klap wieken, en hun vleugels vlamden in den blauwen hemel boven de bomen. In de diepte van het kasteelpark floten overal vogels luidruchtig door elkaar.

Er kon geen morgen zijn, lokkender van vredige voorjaarsprilheid, maar we keken telkens naar die ramen met de dichte blinden aan de binnenzijde. Als we er even met elkaar over praatten hadden we er nauwelijks woorden voor om te zeggen, hoe jammer we het vonden, dat de barones dood was. Wij gisten naar haar leeftijd, zij had er zo goed uitgezien, zij was veel te jong om te sterven.

We hoorden, dat dien nacht Lievegoed de slaapbeurt op het kasteel had gehad en 's morgens in de keuken lang had zitten wachten totdat de barones in haar kamer zou bellen; dat kon je in de keuken horen en dan moest de huishoudster de sleutels gaan halen, om hem uit te laten. De huishoudster was een paar keer tevergeefs gaan kloppen op de slaapkamerdeur van de barones. Ongerust waren zij ten laatste samen naar boven gegaan. Ze hadden al harder en harder op de deur geklopt en gebonsd, en toen ze maar geen antwoord kregen hadden zij het ergste gevreesd. In de zwaar gegrendelde deur konden zij geen beweging krijgen; toen had Lievegoed niet langer geaarzeld en zijn besluit genomen. Hij was beneden aan de achterzijde van het kasteel uit een raam geklommen. Op een naar buiten geschoven keukentrapje, dat op den smallen grasrand wankel stond tegen den muur van de brug die met een halven rondboog hier over de gracht lag naar de ingangsdeur, had Lievegoed zich aan de ijzeren brugleuning omhoog weten te hijsen. Zo was hij langs de neerhuizing op het kasteelplein gekomen en hulp kunnen gaan halen; wij hoorden, dat hij toen ook naar den gemeenteontvanger was geweest.

Een timmerman en een smid waren meegekomen. Met het openbreken van de dubbele ingangsdeur aan de achterzijde van het kasteel hadden zij niet veel moeite gehad. Maar bij de eiken

slaapkamerdeur van de barones waren er boren, ijzerzagen en een gasolinebrander aan te pas moeten komen, vóór ze die open hadden. En toen hadden ze de barones aangetroffen, neergegleden langs haar bed. Zij moest er verschrikkelijk en bevuild hebben uitgezien. Er was dadelijk een boodschap naar den dokter gegaan. De mensen hadden zijn auto op het kasteelplein gezien, en kort daarna waren ook de burgemeester en Jacob Cordewever gekomen. Het duurde lang voor de dokter buiten kwam en weer wegreed. Mensen uit de buurt, die burenhulp waren komen aanbieden als de huishoudster die soms nodig zou hebben, wisten te vertellen, dat de barones den hartaanval moest hebben gekregen 's morgens in alle vroegte, toen ze uit bed had willen komen.

Later op den dag was het weer heel stil bij het kasteel. 's Middags was de dominee gekomen en een tijdje binnen geweest, en ook de burgemeester had samen met zijn vrouw een bezoek aan het kasteel gebracht.

Na de school waren kinderen uit de boerenbuurt aan de overzijde van de Aa eens komen kijken. Ze hadden het ook gehoord, maar ze waren al gauw aan het krijgertje spelen van boom naar boom in de laan voor het inrijhek.

Daarna hadden mensen ook nog den gemeenteontvanger het kasteel zien binnengaan. Een van de ramen in den voorgevel, waarvoor de blinden dicht waren geweest, stond toen een tijdje open en er was iemand die beweerde, Cordewever bij dat open venster te hebben gezien. Maar later stond het raam weer op een kleinen kier en waren de blinden aan den binnenkant er weer voor.

Wij hoorden, dat de barones niet in haar slaapkamer lag opgebaard, maar in een andere kamer op een hemelbed met gedraaide zuilen onder een troonhemel. Een vrouw uit het dorp, die doden aflegde en kleedde, had bij het opbaren geholpen. Er werd verteld, dat de barones er zo mooi moest uitzien. Zij lag in een lang, wit zijden nachtkleed op een kantgezoomd la-

ken, het hoofd op een kussen waarin haar naamletters waren geborduurd met een kroontje erboven.

Een jongen van een bloemenhandel uit de stad had 's middags met de fiets een prachtig bloemstuk van onze gemeente gebracht, aaronskelken en witte seringen, en hij had ook een grote bos lelies bij zich; er werd gezegd, dat die van den gemeenteontvanger waren.

Omdat het zo'n mooie Meidag was wandelden er 's middags telkens weer mensen naar het kasteel. Het was er als iederen dag, het torenklokje sloeg boven dien gevel zelf, waarin voor een paar ramen de blinden dicht waren. En heel in de verte, nog achter de bomen van het kasteelpark, klonk af en toe het kalme roepen van een koekoek; - het was de eerste koekoek, dien wij die Meimaand hoorden.

De mensen spraken erover, dat er geen familie van de barones kwam. Wij waren er in ons dorp aan gewend, dat zij daar heel alleen leefde in dat grote kasteel, maar het was, alsof wij nu na haar dood pas goed begonnen te begrijpen, hoe moederziel alleen zij op de wereld had gestaan. Het schijnt, dat de eenzaamheid van een dode meer treft dan die van een levende.

De burgemeester had 's morgens in het kasteel tevergeefs naar adressen van familieleden gezocht en ook de huishoudster had daarover niet kunnen inlichten. Er waren alleen papieren gevonden van een zaak waar ne merskantoor in Den Haag over de lijfrente van de barones en wat franse brieven van een vrouw, die alleen met een voornaam waren ondertekend. De huishoudster dacht, dat het brieven waren van een vroegere gouvernante, die tot voor een paar jaar aan de barones was blijven schrijven.

Wij hoorden, dat de burgemeester dien voormiddag getelefoneerd had met het bureau van het bevolkingsregister in Den Haag en met den zaak waarnemer van onze barones, die een compagnon moest zijn van dien zonderling, die hier enige jaren

geleden door zijn gek geworden knecht 's nachts in het kasteel was vermoord. Maar in Den Haag hadden ze niet veel inlichtingen kunnen geven. Het enige naaste familielid van de barones, dat misschien nog in leven zou zijn, was een broer, die naar Amerika gegaan was en daar hotelbediende was geworden onder een anderen naam. Wij herinnerden ons, dat er van een broer van de barones sprake was geweest bij de begrafenis van die Marokkaanse, hij zou toen gezien zijn bij die heren, die voor de deur van den familiegrafkelder stonden. Andere naaste familie had de barones niet. Het was mogelijk, dat er nog neven of nichten in leven zouden zijn, maar die waren jaren geleden, al lang vóór de barones bij ons terug was, toen ze in moeilijkheden waren geraakt, de een na de ander naar het buitenland vertrokken, en hier was niet bekend, waar ze ergens waren gebleven. Het enige adres, dat bij den zaak waarnemer in Den Haag bekend was, was dat van een ver familielid, een achterneef, die rubberplanter was op Midden-Java.

Na het telefoongesprek van den burgemeester met het kantoor van den zaak waarnemer in Den Haag had het gemeentebestuur gezorgd, dat er een doodskist voor de barones werd besteld, het zou een blank eiken kist worden met verchroomde handvatten en schroeven. In de werkplaats van het timmermansbedrijf in ons dorp waar ze gemaakt werd, was een schrijnwerker, die prachtig snijwerk kon maken in hout en die zou in het deksel van de kist het wapen van de barones uitsnijden met een kroontje erboven.

Jacob Cordewever was erg onder den indruk van den plotselingen dood van de barones, - zij was te jong om te sterven, zei hij. In een vertrouwelijk gesprek heeft hij verteld, hoe hij in den laten namiddag van dien sterfdag naar het kasteel was geweest en in de rouwkamer had gestaan. Hij was eerst in de keuken bij de huishoudster geweest die, in het zwart gekleed, ontdaan en met beschreide ogen zat, en bang scheen te zijn met de dode

alleen in het holle huis. Toen was hij de trap opgegaan naar de kamer, waarin de barones lag opgebaard.

Het was er donker, maar hij had het licht niet aangedraaid. Hij was naar het raam gegaan en toen hij de blinden opentrok had hij zich ineens herinnerd, hoe hij als kleine jongen in het vertrek met de toverlantaarn ook de blinden van zulk een venster voor het daglicht opengetrokken had, na ze een uur tevoren te hebben dichtgedaan, om de alledaagsheid daarbuiten weg te sluiten. Hij zette de ramen van het benedenvenster open. Nu scheen de zon aan deze zijde van het kasteel, de zon van Mei, en brandde door de loodglasruitjes van de bovenhelft in het kruisraam en scheen in een bundel van licht door de open ramen in de benedenhelft de kamer binnen. Het was alsof buiten de dag een beetje moe was van de warmte - de ijverige koekoek riep nog af en toe in de verte en Cordewever hoorde ook een enkelen keer waar hij stond de vlucht van duiven. Hij rook den grondsen geur van de stille gracht, het was of hier in de kamer ook iets was van grondsen geur, een geur van aarde en dood. Maar sterk daar doorheen rook hij binnen en buiten den geur van bloemen en even voelde hij aan zijn hoofd de lauwe zachtheid van den wind dezer wonderlijke lente.

Tegen het voeteinde van het bed stond een krans van aaronskelken en witte seringen. Daarnaast lagen, aan de stengels in een rouwlint bijeengebonden, de witte lelies, die hij uit de stad had laten brengen. Hij nam ze en stond met de bloemen in zijn hand tussen de donkere gedraaide zuilen voor het bed, waarop de dode geheel in het wit onder den troonhemel lag. De saaien gordijnen waren half opengeschoven, ze doorzeefden het licht tot een doorschemerd groen, dat de dode bleker maakte dan zij misschien was. Cordewever schoof de gordijnen geheel terug, toen viel er een streep zonlicht over haar witte kleed, waarvan de zoom de voeten, die je er als een verhoging onder zag opsteken, geheel bedekte.

Hij maakte het lint rond de bloemen los en legde de lelies in het

zonlicht op het wit van het kleed. De armen van de dode lagen recht langs het lichaam gestrekt. Hij zag, hoe de mouwen, een beetje ingesnoerd bij den pols, met overhangen over de handen vielen en die tot aan het begin van de vingers bedekten. Dat gaf de handen iets kinderlijks en hij spreidde de lelies zo, dat aan beide zijden een bloem over die kinderlijke handen viel.

Wij weten natuurlijk niet wat er in hem was omgegaan toen hij daar stond; misschien wilde hij zelf maar dat kinderlijke in die handen terugzien. Hij had ze ook aangeraakt. Hij schrok ervan zó ijskoud als ze waren, en hij zal er wel aan gedacht hebben, hoe hij als kleine jongen die kinderlijke, warme hand van vlees aanraakte en door den grond was gegaan en gedachten aan pauselijke dispensatie had gehad. Toen hij naar haar gezicht keek was zijn eerste indruk, dat zij het niet was, maar langzaam herkende hij haar in de verandering van hetzelfde gezicht. Het was in de bleekheid van de dood donkerder getekend door de wenkbrauwen en door de zeer donkere lippen. Opvallend dun was de neus, het opene van de neusvleugels was te zien in de verkorting van het gezicht door de liggende houding van het lichaam. Mooi en als bij een klein meisje was de tedere ronding bij de jukbeenderen, waarboven als in een holte de blauwe oogleden gesloten lagen. En het was hem weer opgevallen, hoe mooi haar voorhoofd was onder de doorgrijsde krullen van haar haren, die langs de half eronder verborgen oren in lokken over de schouders waren neergelegd. Het gezicht had in den dood helemaal een ontspanning gekregen uit de verwringing, die het dien morgen moest hebben gehad; Cordewever zag een misschien nagebleven trek, waarin het was alsof ze meewarig lachte. Het wit van het kleed lag in gevoelige vouwen rond het strakkere om de ronding van de heupen, en onder de ingezette kant welfde de borst, alsof ze nog jong was en gaaf; - en ook de sluiting van de japon tot een nauw boordje om den hals gaf haar datzelfde kinderlijke, dat haar handen hadden onder de lange, overhangende mouwen.

Zij had iets van een dode bruid, hij had gedacht aan een slaapster van een eeuwenoud slot, maar haastig had hij weer het gezicht bekeken, om er het kindergezicht in terug te vinden van het meisje met haar pony in het park. Natuurlijk had hij zich ook over het hoofdeinde gebukt, maar hij kuste tevergeefs de herinnering aan de vochte aanraking van haar kindermond en de teerheid van haar meisjeswang, die hij warm onder zijn lippen had gevoeld. Want weer schrok hij van de doodskou van die huid, kouder dan alles. Dingen in een vertrek nemen de warmte van de omgeving aan, maar de dood doet dat niet meer, de huid van de dode blijft, al schijnt de volle zon erop, koud als ijs, het is als de ijskou, die van voor den oorsprong is. Het levende kind van eens was verder weg dan ooit, verder ook dan de verte, waaruit de muziek komt en waartoe ze is teruggekeerd als we nog naluisteren, wanneer ze uit is.

Cordewever had als jongen levenslustige grapjes gemaakt over de dood, - dat hindert niet, maar er komt altijd een ogenblik, waarin die grapjes ons besterven op de lippen. Hij sprak er later van, daar voor haar doodsbed aan haar eenzaamheid te hebben gedacht, maar niet zozeer aan die van haar dood als aan die van haar leven, want hij had die van zich zelf ermee vergeleken. Hij zei, dat hij niet van haar had geweten, niet, hoe zij had liefgehad, niet, waar ze had geleefd en over de wereld had rondgezworven, voor ze naar het kasteel in ons dorp terugkeerde. Ze hadden samen gepraat over een boek dat zij las, over de muziek, die hij speelde, en zij wist niet, wat er van dat dorpsjongetje was geworden, dat in haar kinderjaren eens met haar had gespeeld; - hij had er haar niet meer over durven spreken, omdat hij bang was, dat zij het in de laatste jaren helemaal vergeten zou zijn. We hebben allemaal onze gesprekken en knikken mensen vriendelijk toe, we slaan kinderen gade, die soms naar ons toekomen, maar Cordewever vergeleek zeker zijn eenzaamheid voor het venster van zijn huis, en als hij de verklonken muziek naluisterde, met de eenzaamheid waarin de barones op het kasteel had geleefd.

Hij had de ramen weer op een kier toegedaan, de blinden half gesloten, en was weer naar beneden gegaan, naar de keuken, waar de huishoudster hem vroeg, of er dien nacht toch zeker iemand zou komen slapen in het kasteel.

Het was wel duidelijk, dat wij in ons dorp voor de begrafenis van onze eenzaam gestorven barones moesten zorgen. Cordewever heeft zich daarvoor ingespannen, en namens ons dorp hebben die eenvoudige mannen, die dormeur op het kasteel waren geweest en die haar eigenlijk in haar eenzaamheid van ons allen het naaste waren, haar grafwaarts gedragen. Cordewever deed het voorkomen alsof dat de wens was geweest van de barones zelf en hij had bij die mannen Jan Lucas niet willen missen. We keken er den morgen van de begrafenis wel een beetje vreemd van op, dat wij dien broeder Capucijn onder de dragers zagen, maar Cordewever had het doorgezet. Hij was op den sterfdag van de barones naar de moeder van Jan Lucas geweest en had haar gevraagd te proberen, of haar zoon niet voor een dringend familiebezoek naar huis kon komen. Jan Lucas' moeder moest, nadat ze overreed was, beloofd hebben een expressebrief te sturen en het scheen dat Cordewever zelf het klooster had opgebeld en den broederportier naar broeder Seraficus had gevraagd, want hij had van Jan Lucas' moeder gehoord, dat dat zijn kloosternaam was. Jan Lucas had beloofd zijn best te zullen doen, om te komen. Wij wisten niet, hoe Cordewever het kon verantwoorden, een kloosterbroeder te laten dragen bij een protestante begrafenis. Maar hij had het eigenzinnig en misschien luchtig opgevat en de anderen weten te overreden, omdat Jan Lucas broeder was in een Franciscaner orde en Sint Franciscus, dien ze daar navolgden, zelf geen ogenblik geaarzeld zou hebben, een eenzame dode, die geen familie had, te begraven, wat een werk is van christelijke barmhartigheid. Daar kon Jan Lucas zich op beroepen, als het zijn Gardiaan soms ter ore zou komen en hij er moeite mee zou krijgen.

Van de dormeurs hadden Govert van Engelen, Keesje van

Veghel en Proudhong geen passende rouwkleding. De gemeenteontvanger was daarom daags nadat de barones was gestorven met hen naar een kledingmagazijn in de stad gegaan, want hij stond erop dat de dragers, behalve Jan Lucas, in jaquet zouden zijn met hogen hoed, dat waren ze natuurlijk verplicht aan hun dode, die van adel was en een gekroond wapen op haar kist zou krijgen. De mannen hadden die kleding niet hoeven te betalen. De gemeenteontvanger had de rekeningen voldaan en tegen hen gezegd, dat dat geregeld werd uit de nalatenschap van de barones.

Ze hadden dit zeker allemaal bepraat toen ze den avond van den sterfdag van de barones in De Doelen bij elkaar waren geweest. Lievegoed, Govert van Engelen, Keesje van Veghel en Proudhong waren er al eerder dan de gemeenteontvanger, die hen hier had laten komen. Toen de gemeenteontvanger binnenkwam en naar hun tafeltje was gegaan, zagen mensen, die in de herberg aan het biljarten waren, hoe die mannen van hun stoelen opstonden. Toen ze het hoofd ontblootten viel het meest Govert van Engelen op, die in twee handen zijn breedgeranden hoed voor het lichaam hield. Ze stonden daar met zijn vijven, zonder een woord, zonder enig geluid, zodat de biljarters, die toekeken, hun spel staakten en er ook doodstil van werden; Tjeu Huyberts bewoog niet en twee minuten lang was er niets te horen geweest dan het tikken van de klok in het buffet. Maar de dormeurs waren met den gemeenteontvanger naar het prieeltje bij den doel gegaan. Daar hadden zij in dien mooien Mei-avond in de schemering gezeten met alleen het licht van een buitenlamp boven het plaatsje van de achterdeur. Na langer dan een uur waren ze stil en ernstig weer in het cafélokaal gekomen en na een korten groet zwijgend de voordeur uitgegaan. Ze gedroegen zich alsof ze bij het sterf huis hoorden en huisgenoten van de gestorvene waren. De gemeenteontvanger was daarna nog bij het kasteel gezien, toen hij in het licht van de lantaarn bij het inrijhek de traliepoort inging.

Op den morgen dat onze barones begraven zou worden waren

mensen gaan kijken naar het kasteel, toen zij daar op het plein den lijk wagen met den rouwhemel hadden gezien, die al vroeg uit de stad was gekomen. De paarden waren nog onbekleed in draf naar ons dorp komen rijden. De koetsier en de aanspreker naast hem zaten opgewekt op den bok, blij dat ze 't zo troffen met het weer: een zonnige blauwe hemel en een vrolijke wind in de voor over buigende zomervolle bomen langs den weg. Maar in de dorpsstraat ging het ingehouden en stap aan, zoals een lijkwagen behoort te rijden.

Bij het kasteel hadden de mensen den burgemeester, de wethouders en den gemeentesecretaris de poort zien ingaan, alle vier deftig in jaquet en met hogen hoed, die kwamen de laatste vrijvrouwe van ons dorp de laatste eer bewijzen. Misschien stond daarbinnen in de traphal een tafeltje met een paar vel geschept papier en een inktkoker en iemand daarbij, die de pen voor u gereed houdt om uw naam te schrijven, - maar voor die paar mensen was eigenlijk die plichtpleging niet nodig en wie zou ooit die namen lezen?

Op het kasteelplein hadden de twee mannen bij den lijkwagen de zwarte kleden uit de ruimte onder den rouwhemel gehaald en met het wapperend doek, dat soms tot hun hoge hoeden opwoei, liepen ze rond de paarden, om die moeizaam er mee te bekleden en de linten vast te binden, maar de benen van de geduldige dieren woeien telkens bloot. Het duurde lang voordat daarna de mannen de lantaarns hadden ontstoken, het bleke licht was bijna niet te zien binnen het sidderend rouwkrip.

De mensen in de beukenlaan stonden klein in den wind en hoorden dat onafgebroken bruisen en razen van de blaren. Als de wind even wat bedaarde, wiegden de kruinen geplaagd nog heftig na in alle lovertakken, tot ze met het ineens weer zwellen van het geluid opnieuw stijf stonden gegrepen in den windstroom. Op de gracht tussen de waterleliebedden overspoelde een kabbeling als een stuwende golfslag het troebele en krimpende spiegelbeeld van het kasteel.

Vier mannen in het zwart met waaiende jasslippen, en een bruine pater waren door de traliepoort gekomen en liepen het plein op, een van de mannen droeg een krans. De mensen in de beukenlaan herkenden het eerst Lievegoed en toen de anderen. Ze begrepen zeker eerst niet, wie die bruine pater toch kon zijn, maar ineens wist de een na de ander te vertellen, dat dat Jan Lucas was, die broeder was geworden, en toen herkenden ze hem aan zijn uitpuilende ogen. Hij liep daar in zijn wapperende pij, de witte geknoopte koord om het middel en tot aan den zoom van de pij afhangend bij zijn blote voeten in de sandalen. Hij had de armen gekruist voor de borst, de handen weggestoken in de wijde mouwomslagen en als hij verlegen eens omkeek zag je, hoe de mond verborgen was in den wolligen patersbaard. Er werd verteld, dat het heilig Sjoke hier ook had staan kijken, maar zo gauw had zij Jan Lucas niet gezien of zij was haastig weg, nog voor Lievegoed haar had kunnen groeten; - misschien was bij Sjoke de beslissing toen al gevallen, waar we later van hoorden, toen zij de verloving met Lievegoed had uitgemaakt.

Maar om Keesje van Veghel hadden de mensen moeten lachen, zijn waaiende slipjas was veel te lang. Keesje van Veghel droeg den mooien krans. Jan Lucas, die den vorigen dag met den trein was gekomen, had hem gemaakt en had er met Liebrechts, die hem hielp, tot laat in den avond aan zitten werken. Het was ook eigenaardig den fonkelnieuwen hogen hoed te zien op den gebruinden kop van Proudhong. Maar het vreemdst was Govert van Engelen ermee, hij was zo met zijn hoed met neergeslagen rand vergroeid, nu was het alsof zijn gezicht verbreed was en zijn figuur verlengd; natuurlijk moest hij toch een keer achter dien hogen hoed aanhollen, die gelukkig niet in de richting van de gracht woei.

De dormeurs waren al een tijdje binnen, toen de mensen in de beukenlaan bij het inrijhek bemerkten, dat de twee mannen bij den lijkwagen ineens pal stil stonden, strak langs de neerhuizing keken en het gebaar naar hun hoed maakten, om dien af

te nemen. Ja, daar werd onze barones haar huis uitgedragen. Bij het inrijhek ontblootten alle mannen het hoofd.

De mensen zagen de blanke kist, waar de zon op scheen, hoog en een beetje wiegend op de schouders van die mannen, die, het hoofd opzij gedrukt, den enen arm wijd van het lichaam zwaaiend met den hoed in de hand, moeilijk en voetje voor voetje liepen, het was te zien hoe zwaar het gewicht hen drukte. Niemand begreep er iets van, bij een wending van de kist in de ene rij van dragers Jan Lucas te zien in zijn wijde pij en op zijn sandalen. De gedrongen groep liep met korte pasjes naar den lijkwagen waar de twee mannen, die met ontbloot hoofd hadden gestaan, nu toeschoten om te helpen. De dragers bukten, zwikten diep in en met zijn allen schoven ze de kist onder den rouwhemel. Het was alsof het alles zonder enig geluid gebeurde in de luidheid van den wind in de bomen. Iemand kwam ginds haastig met twee bloemkransen en een bos lelies. Daar kwam de burgemeester aangestapt. Hij zette onder het lopen den hogen hoed op, en knoopte zijn handschoenen dicht en keek met een wenk om naar den gemeentesecretaris en de wethouders. De dragers gingen aan elken kant met drieën vlak langs den lijkwagen staan en daar zagen de mensen het zwarte rijtuig, waarin bij het gelig blanke van de kist het heldere wit van bloemen was, naar het inrijhek komen. In de straat kwamen hier en daar mensen aan hun deur.

Wij stonden met velen op het kleine kerkhof van de hervormde gemeente te wachten. De wind huisde geducht in de twee hoge, luid ratelende Italiaanse populieren bij de geopende poort en het gras rond de graven sidderde voortdurend in den wind, die het neerstreek tot een andere kleur. Er waren hier niet zoveel graven, ze hadden eenvoudige zerken, kleine, rechtopstaande gedenkstenen met bijbelspreuken. Het kerkhof was veel eenvoudiger dan dat rond de katholieke kerk, je zag hier niets van

overdadigen pronk van tomben en rouwengelen. Het enige pronkstuk was het hoge koepelgebouwtje van den familiegrafkelder van het kasteel met zuiltjes en marmeren platen en in steen uitgehakte versieringen van immortellen kransen en familiewapens. Voor we erop bedacht waren zagen we, dat de bronzen deuren van den kelder openstonden en we keken in het tamelijk kale inwendige. Velen van hen, die hier nu kalm stonden te praten, waren jaren geleden ook bij de begrafenis geweest van die Marokkaanse vrouw van baron van Herelaef, die hier toen niet mocht worden bijgezet en die naderhand in het kleine stukje ongewijde aarde bij het katholieke kerkhof begraven is. En we hadden er herinnering aan, hoe we, toen die heren daar stonden, teleurgesteld waren, de gesloten deuren niet te zien opengaan, omdat we graag hadden geweten, wat er in dien grafkelder was te zien. Nu zagen wij in de lege ruimte niets dan een hardstenen verhoging, binnen wanden waartegen marmeren naamplaten hingen met gekroonde wapens, waaronder we de gebeitelde inschriften niet konden onderscheiden. Voor die verhoging stond een roestig ijzeren trapje.

Er kwamen nu twee mannen in werkkleren. Ze gingen naar den grafkelder, een van hen nam daar het ijzeren trapje weg en bracht het bezijden het kleine gebouw, hij kwam terug met een paar ronde houten, die hij tegen den grafkelder gereed zette. Wij keken tegen de voorzijde van de verhoging en zagen in het midden een ring in den steen. Wij waren in spanning, of de mannen nu dezen steen zouden wegnemen, maar zij bleven staan wachten net als wij.

Iemand was van het kasteel komen fietsen en had verteld, dat de lijkwagen onderweg was. Er werd toen druk over gepraat, dat Jan Lucas als broeder onder de dragers was. Er waren mensen, die het niet wilden geloven, zij konden het zeker niet begrijpen en dachten natuurlijk, dat het voor een Capucijner broeder niet van pas komt, lijkdrager te zijn bij een begrafenis op een protestant kerkhof. Het kan zijn, dan Jan Lucas daar

niet op doorgedacht heeft. Cordewever vertelde later, dat hij hem niet had behoeven te overreden. Jan Lucas, die nu broeder Seraficus was, zal zeker zelf het voorbeeld voor ogen gehad hebben van den stichter en patriarch van zijn orde, die niet alleen het schaap maar ook den wolf zijn broeder noemde en zonder ontzien van menselijk opzicht een eenzame dode als zijn zuster zou hebben begraven, ook al geloofde zij anders dan hij.

Terwijl wij daar nog stonden te wachten zagen wij plotseling een heer in het zwart met hogen hoed en zwarte glansleren handschoenen. Hij had ronde, opvallend blozende wangen en droeg een zwaren, donkergeranden bril met fel geslepen glazen, waarachter zijn ogen bolvormig waren. Hij liep tussen ons allen door, keek links en rechts, niet wetend, of hij iemand moest groeten, haalde zijn horloge voor den dag en ging in zijn eentje bij den grafkelder staan. Wij kenden hem geen van allen en vroegen ons af, of hij misschien een familielid van de overleden barones zou zijn, aan wiens bestaan nie mand had gedacht en die geen tijd meer had gehad om nog naar het sterfhuis te gaan of dit om de een of andere reden liever niet had willen doen. Hij stond af en toe luid te kuchen, waarbij zijn ronde wangen zich spanden, en keek telkens snel in de richting van iemand, wiens blik hij had gevoeld.

Daar kwam de dominee op het kerkhof. Hij praatte even met de twee mannen bij den grafkelder, die telkens ijverig knikten. Wij waren nu allemaal stiller geworden. De dominee ontweek de blikken van de mensen, die naar hem keken. Hij was nog jong en nog niet zo lang in ons dorp. Hij zag nu ook den vreemdeling staan, die zeker begreep wie hij was en den hoed voor hem afnam.

Wij meenden in den wind het veelvuldig getrappel van paardehoeven op straatkeien te horen, en daar zagen wij de zwartbeklede paarden al en den rouwhemel van den lijkwagen met de blanke kist en de witte bloemen. Daarnaast liep de dubbele rij van dragers, men ziet in hun gang telkens den schouder van

den een bezijden dien van den ander. Aan een kant liep Jan Lucas voorop met zijn baard, in de donkerbruine pij met de witte koord, de handen in de wijde mouwen voor de borst, de voeten telkens even bloot onder den opwaaienden zoom van zijn kleed, de ogen neergeslagen. Het was wonderlijk, dien wildeman van vroeger nu zo te zien, een zachtmoedige broeder tuinman, die naast de dode liep te bidden. Aan den anderen kant liep Jacob Cordewever als de eerste, ongewoon deftig, den hoed, dien hij voortdurend met de hand tegen den wind beschermde, wat scheef op het hoofd, een van de zwarte glansleren handschoenen los in de hand. Hij keek recht voor zich uit, alsof hij niemand van ons zag. Lievegoed en Govert van Engelen liepen achter hem; achter broeder Seraficus liepen Keesje van Veghel en Proudhong, zij leken in hun kleding ongewone verschijningen voor ons, alsof zij niet zichzelf waren. De wind had een lichtzinnig en vrolijk spel met de rouwkleden van de paarden, hij tilde die soms op, liet de tippen wapperen, krulde ze rechtstandig om en ontblootte voortdurend die paarden tot gewone dieren.

Het was onder de mensen stil geworden toen de lijkwagen met die paar heren erachter voor de open kerkhofpoort was gereden en overal werden druk petten en hoeden afgenomen. Nu was er dat ogenblik, dat iedereen met gespannen aandacht alle bewegingen van die mannen daar bij den lijkwagen volgde. Er was nu geen ander geluid dan dat van het spel van den wind. De mannen op den bok van den lijkwagen waren naar beneden gekomen en met vereende krachten werd nu de kist onder den rouwhemel uitgeschoven om op de schouders van de dragers te worden gezet. De dragers stonden gebukt en gereed, ze sukkelden lang voor ze de kist op de schouders kregen. We dachten elk ogenblik, dat het niet zou lukken, er waren al mensen die wilden komen helpen, maar Lievegoed, die rustig en bedaard de anderen wenken gaf, wees de toeschietende mensen met een kort gebaar terug. Een paar keer moesten de dragers nog verwisselen van plaats, ze waren niet allen even groot. Maar net

op een ogenblik, dat we er niet op bedacht waren, stond de kist toch op de schouders van de gedrongen groep. Ze stond wat scheef en wiegelde even, maar daar liepen de mannen al, een beetje met schuifelpasjes, den enen arm met den hoed in de hand van het lichaam af en we zagen boven hen in haar rust die kist voorwaarts gedragen; ze was mooi, licht in de kleur van het prachtige hout en met het blinken van wat er verchroomd aan was. De inspanning van het dragen was die mannen aan te zien, behalve Lievegoed, die zelfverzekerd was en rustig. Steeds die wind, het was, alsof de twee populieren bij den ingang schreeuwden. Jacob Cordewever was van de inspanning rood geworden in het gezicht. Hij was nu met het opzij gewende hoofd dicht bij het hout van de kist, waarin de dode lag. Het was moeilijk aan te nemen, dat er een storm van gedachten door hem heen zou gaan, de dragers moesten allen voortdurend te zeer opletten en ze waren zeker maar om een ding bekommerd, hoe het er af te brengen langs het korte pad naar den grafkelder, dat hun lang leek. Wij kwamen met zijn allen achter den burgemeester, de wethouders en den gemeentesecretaris aan; de twee mannen van den lijkwagen liepen ons haastig met de bloemkransen en de lelies voorbij.

Wij bemerkten wel, dat de dominee buitengewoon verbaasd was, onder de dragers een Capucijner broeder te zien. Hij ging haastig naar den burgemeester, we zagen hen beiden, de hoofden dicht bij elkaar, een tijdlang praten. De dominee scheen genoegen te nemen met wat hij hoorde. De verstandhouding tussen de katholieken en de kleine protestante gemeente in ons dorp was trouwens uitstekend.

Nu namen bij den grafkelder de werklieden den steen aan de voorzijde van de verhoging weg en schoven dien geheel tegen een van de openstaande deuren terug. Ze kwamen daarna de dragers helpen, om de kist tussen zich te laten zakken, totdat ze haar bij de handvatten konden houden. Ook de mannen van den lijkwagen schoten toe en tilden de kist bij den bodem om

mee te helpen; met zijn allen zetten ze, de trede naar den grafkelder af, de kist nu voorzichtig neer op de ronde onderleggers, die daar klaar lagen. Wij waren nu in een kring zo dichtbij gekomen, dat wij het mooi uitgesneden gekroonde wapen op het deksel van de kist konden zien. Maar het was wel te merken, dat velen, in die eigenaardige nieuwsgierigheid na wat er na de dood van ons wordt, in dien eindelijk geopenden grafkelder keken, waarin het daglicht doordrong.

Aan den enen kant lag daar een vochtig hoopje bijna helemaal vergane planken. Maar aan den anderen kant, vlak tegen den zijmuur, stond iets, wat bij den eersten aanblik een smal toelopende boomstam leek, maar waarin, als men even gekeken had, duidelijk de vorm herkenbaar werd van een nog vrij gave, donkerrood geworden eiken kist, waaraan zelfs roestige handvatten nog zichtbaar waren. Wij stonden dicht bij elkaar met een kringetje mensen, waarin plotseling de een den ander zachtjes vroeg, van wie die kist zou kunnen zijn, want zo lang wij ons van onze jeugd herinnerden was hier nooit meer iemand van ons kasteel bijgezet. Wij hadden het er fluisterend met elkaar over, dat die kist zo op het oog niet meer dan vijfentwintig of dertig jaar oud kon zijn en we wisten ons geen sterfgeval onder de bewoners van het kasteel te herinneren; het kasteel stond trouwens in die tijden jaren en jaren onbewoond. In het gefluisterde gesprek noemde iemand plotseling den naam van Fatma, aan wie wij in ons dorp nog altijd herinnering hadden. Met enkelen van ons groepje hadden wij op den langgeleden morgen van de begrafenis van die Marokkaanse ook hier gestaan, maar de deuren van den grafkelder waren toen gesloten gebleven en we waren er getuige van geweest, hoe de oosterse vrouw van baron van Herelaef daarna in het stukje ongewijde aarde bij het katholieke kerkhof was begraven.

De mannen bij den grafkelder hadden de kist met onze dode barones in de grafruimte geschoven. Toen een van de werklieden, geknield, zich bukte en ver in den grafkelder greep om een

meegerolden onderlegger onder de nog scheef staande kist weg te trekken, zagen wij, hoe Jacob Cordewever plotseling, op een knie, zich aan de andere zijde naar de open ruimte bukte en er met het bovenlichaam in verdween, om aan dien kant de kist tegen te houden als de onderlegger eronder uitging en ze recht te zetten. Het was een beetje hinderlijk zo lang als het duurde, maar terwijl hij bezig was keek hij oplettend naar de oude kist, waarnaast de nieuwe geschoven was. Toen hij weer overeind was gekomen scheen hij de aandacht van Keesje van Veghel en Lievegoed op iets te vestigen, ze kwamen allebei een stap naar voren en bekeken die oude kist. Maar de aanspreker legde nu de kransen en den bos lelies zorgvuldig naast elkaar op de verhoging en vouwde de tafzijden linten van den krans van de gemeente zo, dat ze over den rand heen naar de kist van de barones afhingen. Op de witte linten stonden tussen de zwarte zomen cursieve letters, wij lazen iets van laatste groet en rust zacht.

Nu waren er enige ogenblikken stilte en ook de dragers kwamen bij den halven kring staan voor het open graf. Jacob Cordewever was met een ingehouden stap even bij ons groepje en fluisterde:

- Heb je Fatma's kist gezien? Ik heb het naamplaatje herkend...

Met denzelfden ingehouden stap, om de stilte te eerbiedigen, stond hij weer bij de andere dragers.

De mensen staarden zwijgend naar die heldere kist, die in haar nieuwheid daar stond weggeschoven, om te worden zoals de kist ernaast en eindelijk zoals het hoopje vermolmde planken aan de andere zijde. Wij behoorden nu alleen te denken aan haar, aan wie wij den laatsten groet brachten vóór haar graf werd gesloten. Maar de gedachte, dat die andere, oude, donkergeworden, versmalde kist, die van de Marokkaanse vrouw van baron van Herelaef was, liet niet meer los: die van Herelaef moest er in geslaagd zijn, zijn echtgenote tussen den spiritusdrinker en

den zelfmoordenaar vandaan te halen om haar in dezen grafkelder de laatste rustplaats te geven, die haar de familie geweigerd had. Cordewever vertelde later, dat hij zich bij het herkennen van de kist herinnerd had, hoe er kort na het vertrek van van Herelaef sprake van was, dat die op een donkeren regenavond met enige mannen in regenjassen bij het katholieke en protestante kerkhof was gezien.

De werklieden bij den grafkelder verbraken nu de roerloosheid en plaatsten den sluitsteen weer tegen de voorzijde van de grafruimte.

De stem van den dominee klonk maar zwak in den wind, toen hij enkele gevoelige woorden sprak tot ons allen. De vreemdeling met den donker geranden bril, die in zijn eentje aandachtig naar de bijzetting had staan kijken, draaide zich naar hem om en stond daar, de handen voor het lichaam bijeen, alsof hij van plan was, zich geen woord te laten ontgaan.

De dominee roemde de dode niet met ijdele woorden, hij herdacht haar op eenvoudige wijze en sprak van de belangstelling, die zij altijd had gehad voor de kleine gemeente waartoe zij behoorde. Hij zinspeelde met woorden van den Prediker op haar eenzaamheid: Wee hem, die alleen is, het is beter met twee samen te zijn, zij hebben het voordeel van hun gezelschap. Jacob Cordewever keek den dominee strak aan; hij verstond, na wat hij in den grafkelder gezien had die woorden waarschijnlijk anders dan Proudhong, die even met de ogen knipperde toen hij ze hoorde. De dominee had, de omstandigheid op het oog, dat onze barones de laatste telg was van een uitgestorven geslacht, toen hij de woorden aanhaalde: Een geslacht sterft uit, een ander komt op en de aarde bestaat voort. Wat is nog zoals het was, wat blijft? Hij sprak daarop enige zinvolle gedachten uit over de dood, die slechts afschrikwekkend is voor de dwazen. Het hart van de wijze vertoeft waar droefheid is, dat van den dwaze bij de vreugde. Beter is het, het huis van de rouw in te gaan dan dat van het feestmaal, zoals de dag van de dood beter is dan die

van de geboorte, omdat het einde van een zaak beter is dan het begin. De dagen van de mensen zijn vol smart en ellende en ook des nachts kent de geest geen rust. In deze verwerpelijkheid des levens zocht de dominee troost voor de dood en hij prees met den Prediker de doden gelukkiger dan de levenden. Toen improviseerde hij met gesloten ogen een gebed, waarin hij Gods milde genade voor de gestorvene vroeg, en tenslotte bad hij, duidelijk en met fraaie uitspraak, een Onze Vader, en het viel ons op, hoe hij bij het amen den nadruk op de laatste lettergreep legde. Toen het uit was maakten de meesten een kruis, wat hier eigenlijk niet hoorde.

Die vreemde man met zijn zwaren donkeren bril, naar wien de wegslenterende mensen telkens nog bleven omkijken, ging nu naar den burgemeester, reikte hem met een buiging de hand en mompelde iets. Toen hij daarna den gemeente-secretaris en ook de wethouders de hand gaf hoorden mensen, die daar nog stonden, hem daarbij telkens kort en bondig zeggen: de Koning. Hij vroeg beleefd den burgemeester te spreken en de burgemeester zei hem, over een uurtje op het gemeentehuis te komen.

Daar reed de lijkwagen weg, de paarden hadden de lange rouwbekleding niet meer om, het ging stap aan, zo dicht nog bij den kleinen dodenakker. Maar buiten de dorpsstraat ging het in vrolijken draf over den helderen grintweg langs velden met bladgewas en de windgegeselde korenvelden, waarover de wind eindelijk wolken bij elkaar kreeg en een blijde bui, waar de zon doorheen bleef schijnen.

Wij moesten aan onze barones denken, wij moesten er aan denken, hoe zij in het wit als een dode bruid in die hagelnieuwe kist daar lag in het klamme, oude graf naast dat Berbermeisje, dat woestijnkind, dat denzelfden man had liefgehad als de ontgoochelde zuster aan haar zijde. Van die gedachten vervuld was Jacob Cordewever buiten het dorp gegaan langs de wegen,

waar de blijde sterke wind in alle buigende bomen woei en in alle korenvelden, misschien zag hij langs de heldere streep van den weg heel in de verte het zwarte stipje van den lijkwagen tegen het blauw en de wolken van den overal doorwaaiden hemel. Maar broeder Seraficus was stil naar zijn moeder gegaan.

Niet dat de andere dormeurs er een begrafenisfeest van maakten, maar ze bleven toch tot den avond bijeen en zwierven wat rond van de ene herberg naar de andere. In De Doelen waren ze erg ingetogen, zo dicht nog bij den kleinen dodenakker; - ze hadden daar ook nog dien vreemden heer gezien, waarvan ze maar niet wisten wie hij was en die daar zijn kopje koffie zat te drinken, in afwachting van zijn bezoek aan den burgemeester. Later waren de vier dormeurs als ze hier of daar stonden aan een herkend buffet spraakzamer onder elkaar, ze waren diep gevoelig geworden en hadden de goedheid geprezen van de dode, die zij begraven hadden. Ze voorvoelden misschien iets van dat eigenaardige gemis, dat ze zouden gaan kennen nu ze hun nachten op het kasteel niet meer zouden hebben, en daarom wandelden ze er dien middag nog eens naar toe, altijd met hun hogen hoed, dien ze voortdurend met de hand moesten vasthouden tegen den wind. Daar lag het kasteel bij het water met die ruige rimpeling, het lag verlaten in den bloei van het jaar, met de dode ogen van zijn duistere ramen, zonder ziel, en helemaal onbewoond, want ook de huishoudster was er niet meer. De dormeurs hadden onderweg in een herberg gehoord, dat ze dienzelfden middag was vertrokken, alleen al uit angst, en dat een man uit de buurt met een kruiwagen haar koffer naar het station had gebracht. Nu herinnerden de dormeurs zich haar als een goede ziel en ze vonden het jammer, dat ze geen afscheid van haar hadden genomen. Met het beeld van het verlaten kasteel voor ogen bleven ze bijeen, en in een buitengewone eensgezindheid besloten ze geld bij elkaar te leggen om zes missen voor de zielerust van de barones te laten doen. Keesje van Veghel had gezegd, dat ze er niet aan hoefden te twijfelen, hij

was er zeker van, dat de pastoor ook zielemissen voor andersdenkenden deed. Ze waren gelukkig om hun besluit, het was de schoonste daad van dankbaarheid, die ze konden bedenken.

Maar toen Lievegoed 's avonds was thuisgekomen had hij een over de post gestuurden brief gevonden met het grote, hoekige paarse schrift. In een stemming van mild geluk had hij den brief opengemaakt, maar er stonden maar drie, vier regels in. Sjoke's brief was een laatste vaarwel, zij maakte de verloving uit. Lievegoed had het zeker niet kunnen begrijpen.

Maar broeder Seraficus dien middag in zijn derde klas-rijtuig op de terugreis naar zijn Capucijner klooster zou het wel begrepen hebben. Hij was even langs het witte huisje van het heilig Sjoke gegaan. Een tikje tegen de ruit, waarvan ze, toen ze opkeek naar die bruine pij en dien wolligen patersbaard, zó schrok, dat ze bleek was geworden; - hij kwam haar alleen maar een hand ten afscheid geven. Zij had het raam opengemaakt. Zij was zo in de war, dat haar stem beefde, toen zij vroeg of hij gelukkig was. Hij had gezegd, dat hij gelukkig was. Hij had toch van dat geluk niet kunnen vertellen, de bloemen die je met liefde behandelt, de diepe tuin met de palmgezoomde paden, spade en hark en schoffel, het kruien van bladaarde en mest, de bedjes in den vollen, malsen groentenhof, het snoeien en spuiten van fruitbomen en het even wicht in de ziel van dit alles met de geuren van het klooster, de gang waar de werkbroeder de tegels dweilde en de paters hun brevier liepen te bidden en de vrede van de hagelwitte, armoedige kapel. Maar hij had gezegd, dat hij niet meer uit het klooster wegwilde. Toen had hij gevraagd, wanneer zij ging trouwen, want hij had van die verloving met Lievegoed gehoord. Zij had gezegd, dat zij niet ging trouwen en dat de verloving een droevige vergissing was. Toen een vaarwel en een wederkerige gebedsbelofte.

Den eersten tijd in den trein had broeder Seraficus zo maar naar buiten zitten kijken, zonder erg eigenlijk, naar alles, naar

een landweg, een boom, een boerenhuis dat hij kende, een erf met een boeren bloemenhof, alles wat hij in weien en akkers, blauw en groen van gewas, kende als de tekens van het bij huis zijn in zijn dorp, waarin hij eventjes was teruggekeerd en waaruit hij nu weer wegging, zonder heimwee. Hij had daarbij toch iederen keer aan het heilig Sjoke gedacht. Hij kon zo gauw niet vergeten, hoe hij achter het gesloten raam haar gezicht had gezien, een beetje achterover geheven met twee glimmende vlekjes op de ronding van de jukbeenderen, twee povere tranen, die niet zonder reden waren. Misschien was het heilig Sjoke daarna niet meer van die gedachte af kunnen komen, die zij 's morgens bij het kasteel had gehad, toen zij plotseling Jan Lucas had gezien in zijn pij, met de witte geknoopte koord, zijn blote voeten in de sandalen: waarom hij wel en ik niet? Zij had zeker gedacht, dat zij daar antwoord op gaf toen ze haar brief aan Lievegoed schreef en hem nog voor de buslichting van 's middags postte. Toen later de mensen in het dorp hoorden, dat de verloving van het heilig Sjoke met Lievegoed uit was, waren ze allemaal opgelucht. Lievegoed's huishoudster had gezegd, dat het een geluk voor hem was, dat Sjoke haar verstand had teruggekregen. Het heilig Sjoke maakte er niet de minste aanspraak op, dat zij het was, die de verloving had verbroken. Er waren mensen die wisten, dat zij broeder Seraficus benijdde en er weer over sprak, zich te gaan voorbereiden op het ogenblik, dat zij den sluier zou aannemen.

Onze Aabode wijdde een treffend artikel aan de nagedachtenis van de zo plotseling uit het leven weggerukte laatste vrijvrouwe van ons dorp. Zij was, zonder rouwbrieven, toch niet naamloos gestorven, wij zagen daar nu voor onze ogen al die mooie namen afgedrukt: Victoire Angèle Marie-Ange Dorothee Isonde. Als kind wisten we niet, wanneer we die namen lazen, hoe deftig ze te moeten uitspreken. Wij verbonden ze met mensen van een verhevener orde, in de geslotenheid van dat door

brede grachten omgeven, ontoegankelijke kasteel, waaruit we hen soms te voorschijn zagen komen als ze uitreden te paard of in rijtuig, of wanneer ze als gelukskinderen schaatsten in het maanlicht op het nachtelijke ijs, of uit hun wereld kwam een onaanraakbare kleine freule met pijpekrullen, die een pony voor haar landauertje mende.

Maar veel kregen wij in het artikel in De Aabode niet van het leven van onze barones te lezen, dat leven was ook voor De Aabode zelf een gesloten boek. De redactie had weinig inlichtingen kunnen krijgen. In het artikel stonden een paar jaartallen van de tijden, dat zij hier verbleef en voorgoed hier kwam en uit welk vergeten geslacht zij stamde. De naam van J.W.G. Jeurissen werd met ere in het artikel genoemd. De redactie betreurde het nu in het bijzonder, niet meer een beroep op zijn welversneden en puntige pen te kunnen doen. Zijn vorsende geest, zo vertrouwd met de in oude gegevens verborgen geschiedenis van ons dorp, zou ongetwijfeld die gegevens over de adellijke kasteelvrouwe hebben gevonden, waaruit wij ons een klaarder beeld van haar leven zouden hebben kunnen vormen dan wij nu hadden. In de teruggetrokkenheid waarin zij leefde, de laatste jaren er voor haar gevoel van veiligheid op gesteld dat een dormeur den nacht in het eeuwenoude, goeddeels onbewoonde slot doorbracht, had zij niettemin altijd veel belangstelling voor de kleine kerkelijke gemeente, waartoe sinds enige geslachten de bewoners van het kasteel behoorden en aan wier jaarlijks Kerstfeest zij met de aanwezigheid van haar hoge persoonlijkheid luister bijzette. Zij zou ons voor den geest blijven staan in haar markante verschijning, zoals zij ging wandelen in de omgeving van het kasteel, soms omstuwd door de kinderen, die, alle schroomvalligheid afleggend, haar als hun vriendin beschouwden en haar den trouwhartigen naam van ‘chocoladevrouwtje’ gaven, een naam, dien zij zich in haar grote kinderliefde glimlachend liet welgevallen.

Wat het thans weer onbewoond staande kasteel betreft hoop-

te de redactie, dat ons gemeentebestuur onverwijld met de beheerders van de nalatenschap van de overleden barones in overleg zou treden en ook bij rijk en provincie de nodige stappen zou doen tot een blijvend behoud van dit juweel van laatgothische bouwkunst, dat zij, om een geliefkoosde uitdrukking van wijlen haar medewerker J.W.G. Jeurissen te gebruiken, de kroon noemde van ons geliefde en mooie dorp.

Maar we moesten allemaal lachen om een advertentie, die de dormeurs in hetzelfde blad hadden laten zetten, om hun dank te betuigen voor de goede behandeling, steeds van de dierbare en onvergetelijke ontslapene van zo hoge geboorte ondervonden. Het was buiten medeweten van Jacob Cordewever gebeurd, er werd verteld, dat het een idee was geweest van Keesje van Veghel, die de advertentie ook had opgesteld en verzekerd had, den gemeenteontvanger voldoende te kennen om te weten, dat hij het er mee eens zou zijn en het mooi van hen zou vinden. Maar in onzen pastoor had Keesje van Veghel zich niet vergist; de pastoor had er geen enkel bezwaar tegen, dat missen voor de overledene zouden worden gedaan; ze zouden van den preekstoel worden afgeroepen als voor een bijzondere intentie.

Als de doden op het katholieke kerkhof in die dagen bezoek hadden zag men nog wel eens mensen langs de afscheiding van de palmheg naar het verlaten hoekje gaan, waar geen kruis en knielbankje waren te bekennen en gras en onkruid in den zomer hoog opschoten. Zij moesten zoeken om het vergeten graf te vinden van die Marokkaanse vrouw, die jaren geleden hier begraven was, toen aan de overzijde van de Aa dat kasteel van dien baron van Herelaef had gestaan. Diep onder het onkruid lag de donker ver weerde steen scheef en verzakt tussen de beide, bijna onvindbare zuiltjes. Velen wisten, dat bij de begrafenis van onze barones in den familiegrafkelder van het kasteel de doodskist gezien moest zijn van die Marokkaanse vrouw, die toen van de familie daar niet bijgezet mocht worden en die eerst hier begraven was geweest. Jacob Cordewever zei, dat er niet aan te

twijfelen viel, een andere dan Fatma's doodskist kon deze tamelijk gave kist niet zijn, die hij bovendien aan het zwartgeworden zilveren naamplaatje had herkend. Het scheen, dat de dominee niets vermoedde. Hij was nog niet lang hier. Hij zal het verhaal van Fatma's begrafenis wel hebben gehoord, maar toen hij in het geopende familiegraf die oude, donkerge worden, vochtige doodskist zag, zal die voor hem niets opvallends hebben gehad. De burgemeester had klaarblijkelijk niet op de kist als op iets bijzonders gelet. Het kan zijn, dat hem wel iets ter ore was gekomen van wat er verteld werd; misschien liet hij het er maar bij, omdat hij niet goed raad wist, wat te moeten doen als waar zou zijn wat er werd gezegd, en omdat de grafkelder van het kasteel nu wel voor altijd gesloten zou blijven.

Zeker, we misten de gegevens, die de vorsende geest van wijlen J.W.G. Jeurissen zou hebben gevonden, om ons daaruit een klaarder beeld van het leven van onze barones te kunnen vormen dan wij nu hadden. Maar toch waren er plotseling een paar gegevens. Ze kwamen als met een sprong, toen ineens op het kerkhof die mijnheer in ons midden was met den zwaren, donkergeranden bril, die zich kort en bondig de Koning had genoemd. Hij had een paar gegevens meegebracht, waaruit we konden opmaken, dat onze barones, van wie we altijd wel gezien hadden hoe sober ze leefde, maar arm was geweest. Ze had dat kleine onafhankelijke bestaan in het oude slot, dat de kroon van ons dorp was, en die onafhankelijkheid was maar schijn, ook voor haar zelf, en zij had niet eens geweten, wie de eigenaar was van haar kasteel.

Die mijnheer de Koning was haar zaakwaarnemer en na haar de laatste eer te hebben bewezen, had hij zijn gesprek met den burgemeester gehad. Hij had op het gemeentehuis de rekening laten opvragen voor de doodskist, waartoe zijn kantoor de opdracht had gegeven, en dat meteen geregeld. Hij had er op gezinspeeld, dat de nalatenschap van de barones verder niet veel

inhield en dat zij armer geweest was dan zij zelf had geweten. Hij had het niet onder stoelen of banken gestoken, dat zelfs de bescheiden lijfrente, waarvan zij had geleefd, een edelmoedigheid was geweest van een ver familielid, een gefortuneerde achterneef, die, waarschijnlijk gedreven door zijn gevoel voor den zwakken familieband, opdracht had gegeven, deze lijfrente voor haar bij een levensverzekeringsmaatschappij te plaatsen. Maar mijnheer de Koning had den burgemeester gerustgesteld, de edelvrouw zelf had nooit anders geweten dan dat haar zaakwaarnemer, toen de laatste bezittingen van het kasteel ten behoeve van schuldeisers te gelde werden gemaakt, een kapitaaltje voor haar had weten veilig te stellen, om daarvan voor haar een lijfrente te kopen. Zij had de troostende gedachte gehad, dat zij van wat haar uit haar eigen middelen gebleven was als vrijvrouwe kon leven op het kasteel, dat haar eigendom niet meer was, maar dat zij tot haar dood kon blijven bewonen.

Dat het kasteel niet van haar was geweest en buiten haar nalatenschap viel kon voor den burgemeester geen verrassing zijn, neen, en dit was het zeker ook niet, waarvan Jacob Cordewever zo onder den indruk was, toen de burgemeester hem van het gesprek met den zaakwaarnemer had verteld.

Voor ons in ons dorp deed het er eigenlijk ook niet toe, van wie het kasteel was. Het eeuwenoude slot behoorde aan het verleden, waaruit het van geslacht tot geslacht was blijven voortbestaan. Het was om zo te zeggen een stuk van ons dorp zelf, we noemden het altijd ons kasteel, we lieten het met trots zien als wij met bezoekers van buiten ons dorp, die het niet kenden, er naar toe wandelden. Het had een eigenaar of eigenares, natuurlijk. We hadden niet anders gedacht dan dat het een eigenares had in dien langgeleden tijd, toen onze barones, jong en gelukkig, in de witte maannachten van zachte vorst en sneeuw op de kasteelgracht had geschaatst met den man, dien zij liefhad, - wie weet, hoe zij, door hem bedrogen, zichzelf te gronde richtte en haar kasteel verloor, toen zij het zijne liet afbreken.

Toen onze barones hier voorgoed was teruggekeerd en haar laatste bezittingen werden verkocht, hadden wij hier af en toe dien zonderling gezien, die later door zijn gek geworden knecht in het kasteel werd vermoord. De mensen zeiden van hem, dat hij meer over het kasteel had te vertellen dan de barones zelf. En al zeiden ze het toen misschien maar uit een algemeen vermoeden, ze hadden gelijk gehad: deze man met zijn zonderlingen doodsangst was op dat ogenblik eigenaar van het kasteel.

Maar nu had die mijnheer de Koning in zijn gesprek met den burgemeester terloops opgemerkt, dat na den tragischen dood van zijn voorganger het kasteel in zekeren zin toch weer familiebezit was geworden, al was de huidige eigenaar dan ook slechts een achterneef van de overleden edelvrouw. Mijnheer de Koning scheen er veel pleizier in te hebben gehad, dat de burgemeester dat niet wist, en hij had den gemakkelijk achterhaalbaren naam van den eigenaar een raadseltje gelaten. Hij had alleen niet verheeld, dat het een gefortuneerd man was, die jaren geleden een rubberplantage op Midden-Java was begonnen, veel geluk had gehad, met een rijke Chinese was getrouwd en in den wereldoorlog veel geld had verdiend. Om de een of andere reden had hij een bijzondere belangstelling voor het kasteel van zijn achternicht, zoals hij ook voor haar zelf belangstelling had gehad. Toen hij voor een kort verblijf in Europa was, had hij de zaak geregeld en in de koopakte de bepaling overgenomen, die de barones het recht gaf het kasteel tot haar dood te blijven bewonen. De nieuwe eigenaar had er op gestaan, dat de barones niet over de overdracht zou worden ingelicht, een uiterst zwakke garantie van geheimhouding, want als de barones gewild had, had zij het op andere wijze te weten kunnen komen. Maar de achterneef speculeerde er klaarblijkelijk op, dat zij in haar afzondering wat wereldvreemd was en dat het dus niet moeilijk zou vallen voor haar verborgen te houden in welke handen de eigendom van het kasteel was overgegaan. Zij was nooit op de gedachte gekomen zich daarvan op de hoogte te stellen, zomin

als de burgemeester op die gedachte was gekomen. Mijnheer de Koning had den burgemeester toegezegd, hem op de hoogte te zullen houden als hem de plannen, die de eigenaar met het kasteel had, bekend zouden zijn.

Jacob Cordewever was toen de burgemeester hem van het gesprek met den zaakwaarnemer had verteld dadelijk naar het bureau van het kadaster in de stad gegaan. Daar had hij den naam van den eigenaar van het kasteel gelezen. Het was, zoals hij al vermoed had, Arend Rudolphe Eustache baron van Herelaef.

Wij wandelden in de avondschemering van een broeierig warmen Meidag samen naar het kasteel, toen hij erover sprak. De blijde zonneschijn van de dagen rond den dood en de begrafenis van onze barones was voor een tijdje voorbij; er zou zeker onweer komen. Al van den namiddag af waren er grote, grijze wolken komen opzetten, waar de hemel langzaam aan van dicht raakte. Nu was er in den avond een eigenaardig grijs licht, waarin scherp de kalkvoegen getekend waren in de gevels langs de straat. In de huizen stonden deuren en ramen tevergeefs open in de hitte en hier en daar zaten mensen stil en moe op buitengezette stoelen. Een enkelen keer dwaalde de bleke, blauwige schijn van het weerlicht langs de huisgevels en over de bomen en langs de straatkeien, die er voor onze voeten ineens van opblankten. In de lucht hing de stemming van heel ver onweer, dat nog niet wil komen, en Jacob Cordewever sprak telkens over de gegevens, die we nu over de barones hadden gekregen. Zijn illusie over haar kon eigenlijk moeilijk gestoord zijn door wat hij had gehoord, zij had aan haar gekregen lijfrente geen schuld, zij had er geen schuld aan, dat baron van Herelaef eigenaar was van haar en ons kasteel. Nu hij de waarheid wist had Jacob Cordewever een gevoel van groot medelijden met haar om dit bedrog, waarvan zij niet had geweten en hij sprak erover, dat zij nog eenzamer geweest was dan hij ooit had vermoed.

Maar eigenlijk was zij er toch niet eenzamer door. Iemand, die haar na gestaan had en haar daarom na bleef, had voor haar gezorgd. Het was moeilijk te begrijpen wat dien van Herelaef kon hebben bezield, misschien was hij de luchthartige Don Juan met den dieperen trouw aan de ene. Wij konden hem niet beoordelen. Wij kenden Hem alleen maar van aanzien, zoals hij zij aan zij in zijn rijtuig zat met dat donkere meisje uit het oosten, het Berberkind, waarvan het gebeente in ons midden rustte aan de zijde van de nu zeker al niet meer gave dode in haar bruidskleed.

In de laan bij het kasteel was het donkerder, wij zagen het weerlicht, dat in de doodse stilte met grote tussenpozen opblaakte, hier blauwer dan in de open straat tussen de huizen. De beuken stonden telkens ineens ten volle uit getekend in dat ongewoon licht, waarna meteen onder hun donker lover het vage duister weer over de straatkeien en den wegberm weerszijden lag. Wij zagen het kasteel in het kleurloos avondlicht. Het inrijhek was op slot, in de gevels waren ramen dicht met blinden en gordijnen, waarvan je vaag het wit achter de loodglasruiten zag. Aan een lichtstreep zag je het water van de gracht dat tussen kroos en lis en waterlelies blonk.

Wij hadden het kasteel nooit zo verlaten gezien, we wisten allebei, dat het geen bewoner meer zou krijgen. Om de een of andere reden meenden wij, dat die van Herelaef hier nooit zou komen wonen en weer de neerhuizing tot stal zou maken met mooie paarden erin, en met zijn Chinese langs de gazons zou dwalen naar de heldere, hoge glazen druiven- en chrysantenkassen. Neen, dat was voorbij, het kasteel was te oud voor dien luister, voor dien ouden luister. Cordewever dacht zeker aan de barones, haar armoe en verlatenheid, maar al pratend verdiepte hij zich in de sterke geluksverwachtingen, die de kleine freule bij dit sprookjesslot van onze jeugd en in het paradijselijk park gewekt had, in de bedwelmende bekoorlijkheid van het geluk dat zij zelf was als zij hier naar haar eigen dreven ter poort uitreed op haar roodvos naast den edelman van haar liefde. En hij

dacht aan dien onbegrijpelijken omkeer van dit leven tot haar laatste jaren van eenzaamheid met een groet van kinderen, die zij een stukje chocolade gaf, een vriendelijk woord tot een paar eenvoudige mannen, die haar beschermden in de nachten waarvoor zij bang was; en, met het vroegere dorpsjongetje uit haar tuin dat zijzelf zich niet herinnerde, een gesprek over een boek, dat zij las, over de muziek, die hij speelde, over bloemen, die weer bloeiden in haar park. Zij had in zijn leven een plaats ingenomen. Zij was nooit anders geweest dan de verre geliefde. Zij was in haar slot in die verte zelf, waaruit de muziek komt, die verte, waarheen zij was teruggekeerd tot over de grenzen aan de andere zijde. Zij was die verte ingegaan als de dode bruid, Cordewever vertelde nu, dat hij, toen zij gestorven was, de huishoudster gevraagd had haar in het wit te kleden.

Het weerlicht werd voortdurend witter. In den plotseling fel opblakenden westgevel, waarin alle ruiten een seconde lang den wolkenhemel weerspiegelden, zagen wij in een raam de sidderende vertakking van een veelvoudigen bliksemstraal, die in het duister nog naklaarde in onze ogen. Het bleef lang doodstil vooraleer in de verte eindelijk de donder rommelde. Toen werd het lover van de bomen luid boven onze hoofden en op het donker water van de gracht zagen we in de wakken tussen kroos en waterleliebedden de troebele dribbeling en kringetjes van een zachten, recht neervallenden regen.

VII

TOTDAT VUUR EN ZWAVEL VAN DEN HEMEL REGENDEN, - ZO BESLUIT DE EVANGELIST zijn opsomming van onze menselijke bedrijvigheid. Ons kasteel stond in brand toen de wereld in brand stond, het is tegen het einde van den oorlog in vlammen opgegaan; dit behoorde tot den tol, dien wij moesten betalen, om weer vrije mensen te worden.

Den avond van den bangen najaarsdag, waarop het oorlogsgeweld door ons dorp trok, liepen in het beklemmende van een herfstige vroege schemering vele mensen uit, toen ze hoorden, dat ons kasteel in lichterlaaie stond. De wolkeloze hemel was daar boven de bomen rood, zwaar rolde en krulde de donkere rook omhoog; het herfstlover van de beukenlaan was rossig van den gloed, en daar stonden wat mensen stil te kijken naar dien wilden ondergang. Het woeste vuur raasde met een geknetter, dat geen raad wist met zijn eigen haast, en telkens klonken daar doffe knallen als van ontploffingen doorheen. Het was wonderlijk, dien hagel van kletterende gloeiende leien te horen, die lossprongen met een geluid van veelvuldig breken en naar alle kanten sissend neerplonsden in de gracht. Het water was in zijn rust vol van de woelige, rode en duistere weerspiegeling van vuur en rook. De mensen onder de beuken zagen de dakgebinten bloot, zware balken van vuur, die het een na een begaven, langzaam uit hun stand loslieten en neerploften. Enige ogenblikken lang was scherp afgetekend het kasteelklokje te zien, voor het met het brandende dakstoeltje en een heel gevelstuk naar voren kwam, alsof het naar allen een buiging maakte, en

toen snel langs alle vlammen naar beneden viel in een warreling van vuur, die sissend doofde in het bruisende grachtwater. Het was ver in de omgeving te horen, toen in het lawaai van het jagend geknetter en de doffe knallen, de zwaardere donder klonk van een instortenden muur. Door de gaten in de gevels, waar de ramen geweest waren, was toen niets te zien dan één laaiend vuur, waarnaar de brandende balken uit de plafonds schots en scheef gingen neerhangen, tot ze erin weggleden en waar ze vielen de vonken hoog opspatten. We moesten denken aan de eerbiedwaardige kamers, oud, met eiken parketvloeren, goudleerbehang, aan het hemelbed met de gepolitoerde gedraaide zuilen, aan de schilderijen, de oude gravures, waar eens een kleine freule naar keek, - waar zovelen naar keken, als ze verbleven in dat voorname, standvastige huis. Het vuur maakte er korte metten mee, alsof het eerbiedigen van zulke dingen een belachelijke zaak was en die verwoestende vlammen het enige waren, waar het op aan kwam.

De wereld stond in brand toen ons kasteel in brand stond, en dat was toch eigenlijk maar een klein kasteel in een afgelegen dorp. Het is misschien vreemd, dat de mensen, die waren komen kijken, er zich druk over maakten en het zonde en jammer vonden, het in vlammen te zien opgaan, want wat deed na alle bittere ellende, die we doorstaan hadden, een kasteel er nog toe. Maar men kan ook zeggen, dat alle bittere ellende, die we meegemaakt hadden, er was geweest juist omdat in de wereld die het aandeed geen kasteel en niets nog er iets toe deed en alles te vuur en te zwaard moest worden verwoest.

De gloed van het langzaam minderende vuur bleef het nachtdonker doorlichten met een rossen schijn over de troebele gracht en onder de herfstbeuken, waar de mensen met het komen van het duister over het dorp langzaam waren weggegaan.

Den volgenden dag was het een eigenaardige ge waar wording, de plotselinge open kaalheid te zien op de plaats waar in lommer en water in zijn schone rust dat mooie, oude kasteel met torens

en tinnen gestaan had. Het was een stille najaarsdag met mist en dauw waar de zon in vonkte en met morgennevelen in de verte. Maar mist en nevel waren doorprikkeld van een roetigen brandstank en boven den ontzaggelijken berg van puin en verkoolde balken binnen de grillige staketsels van overeind gebleven, geblakerde stukken muur met berookte venstergaten, hing nog een dikke rook. Langs den grachtkant onder de muren lag geblakerd steenpuin en verkoold hout dreef in het vervuilde water. In den loop van de vroeger dikwijls woelige tijden was het kasteel vele malen belegerd geweest, beschoten en neergebrand, maar misschien niet zo grondig als nu, en telkens was het weer opnieuw opgebouwd. Het had al lang zijn karakter van versterkt huis niet meer. In zijn eindelijk ongestoorde bestaan, dat het sinds aller mensen heugenis had, was nudat vijf eeuwen oude slot gegrepen in den storm van verwoestende gebeurtenissen en ging er voor goed in ten onder. Van dezen najaarsdag af is ons kasteel een ruïne.

Het is een ruïne in een wereld, die vol ruïnes was, het is niets dan een kasteelruïne, in een afgelegen dorp. De weemoedige gedachte aan de stilte van het oord, het kasteelklokje in het Aadal, aan de vredige duiven in de zonnige dakgoot, aan de laatste bewoonster in haar park bij de rozen en in de stilte van de dood, toen de dalende zon binnen scheen in de oude kamer waar zij in het wit lag opgebaard, heeft zeker geen zin, bij alles wat er in die wereld vol ruïnes gebeurt aan menselijke bedrijvigheid.

Na den eersten wereldoorlog waren wij met enige nog jonge mensen in ons dorp, het vriendenkringetje van Jacob Cordewever, misschien gauw klaar met die gedachte van den verlaten schok van den overgang van de stervende eeuw in de nieuwe. Wij spraken toen met elkaar over de ontzettende, tragische vergissing, die een oponthoud en niet een breuk was in de vervulling van de beloften van den nieuwen tijd, die eeuw, die na de verknoeide bladzijden nog in haar aanvang stond. Misschien hadden we dien troost, omdat we er buiten waren gebleven, en

omdat we in onze veerkracht ongeduldig waren naar alles, waar we lichtgelovig recht op meenden te hebben in een wereld, die zoals ze beloofd had beter zou zijn. Maar dezen keer waren we er niet zo gauw mee klaar. We hoorden ook nu van mensheid en broederschap, maar de tragische vergissing van den eersten keer was niet een verlate schok, een oponthoud, - Cordewever sprak van schering en inslag en de verknoeiing van heel de eerste helft van deze eeuw, de levenstijd van hen, die in de vorige werden geboren. Natuurlijk spraken wij ook met elkaar over de verminkte en niet verminkte jeugd, voor wie er weer een slecht aards tehuis was en geen andere bodem dan die, waarin de jeugd ligt, die niet heeft mogen leven. Niets is meer waar, dan dat meer bloed is gevergd dan kon worden vergoten en dat er meer kwaad geweest is dan het menselijk geweten kan dragen. De verknoeide bladzijden van de eerste eeuwhelft doordekken die van de tweede en doordrenken ze met hun angsten.

Bij onze kasteelruïne is onder de muren langs de graskanten, die schuin afhellen naar de gracht, het puin al lang weggeruimd. De grachten zijn schoongemaakt, daar bloeien in den zomer de waterlelies en het gele lis, er kwaken kikkers. Na zoveel vermoeide lentes, waarin hij tevergeefs floot, zong nu in den verwilderden kasteeltuin de nachtegaal weer nachtenlang zijn Meilied, en mensen, die voorbijkwamen, bleven staan, om naar hem te luisteren. Binnen de overeind gebleven stukken muur van het kasteel ligt het puin nog, er is daar al een humuslaag overheen, er groeit onkruid en brandnetels schieten er hoog op. IJzeren balken stutten aan de binnenzijde de muren en ze zien er van de regens al roestig uit. Ons gemeentebestuur schijnt den kasteeltuin te hebben aangekocht, dat wordt een openbaar park voor ons allen, en de kasteelruïne zal voor het nageslacht worden bewaard.

Voor het open raam in huize Veldzicht aan de straatzijde is dikwijls pianomuziek te horen, Jacob Cordewever spreekt over

de waardevolle onvergankelijkheden die bleven, - dat hij er over spreekt is wel een bewijs, dat hij een houvast zoekt. Hij vertelt over oude en nieuwe muziek, die hij speelt, over nieuwe muziek, die wordt beoefend en geschreven, en over de aanwinst van oude en nieuwe boeken in zijn bibliotheek. Hij maakt meer wandelingen dan vroeger nog. De landelijke dorpsweg zelf neemt hem op in de natuur, daar ruisen boven het dak van een boerderij of langs een pad door de weiden de populieren; en de korenbloemen en klaprozen wiegen aan den zoom van het beweeglijke koren. Hij gaat soms met Keesje van Veghel, een van die eenvoudige mannen die dormeur waren op het kasteel, mee diens wildernis in. Hij heeft net zoveel pleizier als Keesje van Veghel in het langdurig gadeslaan van de kopmeeuwen, die er hun kolonie hebben bij een ven, dat grijs en ruig is onder den wind binnen de doorwaaide zomen van biezen en bunt. En hij kijkt er naar het gedrag van de eenden, die uit de lucht neerstrijken waar er eentje op het water zit en hun klaterend en bruisend spoor trekken dwars over het ven heen, voor ze dansend tot rust komen tussen de wegstuivende talinkjes. Hij heeft er Keesje's boterhammen gedeeld, die Keesje meegenomen had om lang weg te kunnen blijven, en het genot gekend van het uit de hand eten van roggebrood met reuzel of spek, als je hongerig bent van het buiten zijn.

Jacob Cordewever herinnert nog wel eens aan den aanvang van den eersten wereldoorlog. We vergeten pastoor Willekes niet, die met tranen hulpeloos op den preekstoel stond en den samenhang zocht van alles in allen. Maar Cordewever herinnert eraan, hoe toen in de warmte van Augustus de geelbruine schoven stonden op de velden en wachtten om te worden binnengehaald in de schuren. Als we ons om zo'n bijzonderheid scherper het begin van den eersten wereldoorlog herinneren dan zijn einde, dan komt dat zeker, omdat we er toen buiten bleven. Als we spreken over den aanvang van dezen keer, dan herinneren we ons die dagen van Mei, een Mei zo vroeg, zo warm, zo lang,

zo blauw, zo vol van zon. Maar dat die Mei zo vroeg was herinneren we ons vooral, omdat het koren al zó hoog stond, dat je erin kon schuilen. Hier in ons dorp slopen gehelmde jongens met patroongordels en geweren in het koren, en er zich in dekkend, op zoek naar andere gehelmde jongens, die er zich in verborgen hadden.

Sinds ons kasteel een ruïne is hebben we nieuwe mooie lentes gehad. Eens hadden wij een herfst, die was nog mooier dan het najaar kort voordat onze barones stierf. Het was een herfst, die eens echt liet zien, hoe mooi hij kan zijn, een geel en rode pracht van weken lang, een zo schone, zo gloedvolle, zo gouden weigering om te sterven; - eigenlijk stierf hij ook niet, hij keerde terug. Iedereen in ons dorp sprak erover, hoe zo'n herfst mogelijk was, de eenvoudigste boer was er vol van in het veld, het was alsof die herfst ons buiten verwachting en afspraak ten deel viel. Jacob Cordewever wist toen met het jonge verleden zeker niet goed raad, omdat de vraag niet verstomt, waarom van zovelen geboorte en jeugd tevergeefs zijn geweest, - aan wie ook weer deze herfst bleef onthouden. Want geschapen te zijn, getuige te zijn van de seizoenen, van de voortgaande, alzijdige schepping, dat is al de moeite waard. Stel je voor, te zijn overgeslagen. En deze jeugd was niet overgeslagen. Maar in den tijd, dat het ernstige koren hoog staat en de wind er zo schandalig mee vrijt, dat het zijn ernst verliest, als de linden bloeien in ons dorp en overal de honinggeur de zinnen bedwelmt en het hooi met gouden wagenvrachten rijdt door ons aller schemering, dan ziet Jacob Cordewever bij de ruïne van het kasteel in het avondlicht de jonge paren hand in hand of den arm om elkaar heen, want ze overwinnen den schroom voor wie naar hen kijkt, en ze zien geen ruïne. Ze zijn alleen maar vervuld van elkaar en van hun gezamenlijke toekomst, die in veel duisternis waarlijk straalt, omdat ze lokken moet tot de grote en kleine dingen van onze dagelijkse bedrijvigheid.

En Cordewever spreekt ook nog wel eens over dien wonder-

lijken eenvoudigen dormeur op het kasteel, Govert van Engelen, die geen schroom kende voor wie toekeek en zijn vrouw op haar hagelheldere harde lakens wilde zien, zoals God haar van boven tot onder had geschapen. Als hij zijn ruige handen verliefd en knedend langs haar lichaam liet glijden herkende de toeziende God misschien wel het door Hem zelf gewekte verlangen, waarnaar hij, zoals een naoorlogs dichter zegt, in den beginne de vrouw met welbehagen vormde.

De mensen in ons dorp, die vroeger in den zomer altijd naar het kasteel wandelden omdat het daar zo mooi was onder de beuken en langs de Aa, wandelen nu graag denzelfden weg. Zij komen uit bij de kale plek, waar omgeven door de gracht die openheid is van de overeind gebleven stukken muur; door de gaten, waar vroeger ramen waren, zie je den groenen heuvel van het overgroeide puin. En als ze iemand van buiten het dorp op bezoek hebben en dien er naar toe brengen, dan zeggen ze: kijk, dat is de ruïne van een kasteel, dat we hier hadden, en dat vijf eeuwen oud was en dat in den oorlog is verwoest. Ze vertellen zeker ook van de laatste bewoonster, een stil levende vrouw, van wie we het ware niet wisten, en die 's nachts slapers in huis had, een paar mannen uit ons dorp, omdat ze bang was in het nachtdonker van het oude kasteel.

Het inrijhek hangt er scheef bij, het is met prikkeldraad gesloten en er staat een paal met een verboden toegangsbordje. Maar aan den enen kant langs de traliepoort is in den grachtkant een hardgetreden paadje, daar sluipen de kinderen langs. Het is opvallend, zo graag als kinderen in zo'n verwilderd verlaten oord bij een ruïne spelen en kattekwaad proberen uit te halen. Door het hoog onkruid op het plein loopt hun pad naar de achterzijde van het vroegere kasteel, waar de brug over de gracht nog ligt. Ze is niet vernield, alleen de ijzeren leuning hangt roestig gebroken te midden van vlechtwerk van prikkeldraad, dat hier gemaakt is, omdat niemand binnen de muren

van die ruïne zelf mag komen. Er zijn altijd kinderen, die doordringen tot vlak bij die oude, aantrekkelijke muren en het voor hen misschien geheimzinnige, dat er achter is. Als je hier langs de helling van den grachtkant gaat zitten, dan kun je onder de brug kijken, en, als de zon schijnt, langs de groengevoegde stenen van het klamme metselwerk van den rondboog de warme kabbeling zien van het licht uit de weerkaatsing van het overbrugde water.

Mevrouw Cordewever is terug in ons dorp. We hoorden, dat haar oude moeder gestorven was, en nu is zij teruggekeerd naar haar man. De mensen zeggen, dat zij zeker geen bezwaar had terug te komen in haar huis, nu dat van de barones en haar man alweer zo lang geleden is, want dat zij daar wel aanstoot aan zal hebben genomen. Zij staat nog dikwijls voor haar venster aan den zijkant van het huis bij de serre. Zij wordt grijzer, maar haar gezicht veroudert niet merkbaar. Niemand van ons kan beoordelen wat er is tussen haar en haar man, hoe misschien de zenuwspanningen zijn uit wat er verborgen in hen leeft, en hoeveel inspanning en zelfoverwinning het geduld kost, om, als zij bij elkaar zijn in een vertrek, niet hardop het verlangen te kennen te geven, dat de ander zal weggaan. Ze leiden zeker elk een afzonderlijk leven in het huis, dat zij elkaar aanbieden.

Jacob Cordewever heeft die gedachte, dat er geen heden is, dat het wezen zelf van den tijd is, dat hij beweegt en voorbijgaat, en van den duur, dat hij niet duurt. Het geluk is er alleen maar in de verwachting en in de herinnering. Het is in de verte van deze allebei. Dat het daar is schijnt hem te troosten. Hij komt er natuurlijk toch niet met wat de wijsgeren zeggen. Hij komt er misschien met de eindeloos vele dingen, die schadeloos stellen voor wat men mist. Hij sprak er nu weer van, dat hij gelijk had gehad in dien dwazen preek, dien hij als knaap 's nachts in onze kerk had gehouden, en hij bedoelde zijn gelijk in wat hij gezegd had over dat meesterstuk der beperking, dat de schepping is. Alleen al daarvan getuige te mogen zijn! Stel je voor, dat je was overgeslagen, dat je er niet bij was, dat je van dat

wonderbaarlijke meesterstuk geen deel en geen getuige was en om zo te zeggen in den chaos van het ongeschapene was gebleven. Dan had je niet beter geweten. Maar nu weten we beter. Hoe meer hij op leeftijd komt, hoe meer hij zijn zintuigen in het geschapene drenkt, misschien wel met die eenvoudige verrukkingen, die de gedroomde boer uitzingt in het lied van zijn geloof, - het lied dat Govert van Engelen zong.

In den man sterft het kind niet, het sluimert slechts, tot het door andere kinderen wordt gewekt. Zo luidt een franse maxime. Pascal noemt onze harten holen vol bederf, Sint Bernardus spreekt verachtelijk over de stoffen waaruit we zijn geboren en gevoed en scheldt den mens voor erger dan een vuilnisvat: nihil aliud homo quam sacca stercorum, - zó oud al is die ontdekking. Er is veel bitters in de samenleving. Die dwaas Cordewever vertelde van een kind, dat hij aan den rand van het gele korenveld had gezien, met bloemen die het had geplukt. Maar er was meer. Langs den berm stond een rijpende lijsterbes en een merel sprong van tak tot tak langs dien lijsterbesstruik van boven naar beneden en van beneden naar boven, om de bessen te eten. Toen zag de mooie zwarte vogel het kind; hij hield in en floot onstuimig zijn schoonste triolen. En de zomerwind, die door het koren woei, kwam naar den zoom van het halmenveld gedwaald, waar het kind stond, en streelde het met ingehouden handen door het blonde haar, dat eventjes opwoei langs het voorhoofd. Cordewever dacht, dat het best mogelijk was, dat God met welbehagen naar zo'n detail in zijn meesterwerk keek. Het is een kleinigheid, het is nauwelijks te zeggen, hoe klein zo iets is. Maar Cordewever zei, dat het een kleinigheid is uit de honderdduizend voudigheid van elken geschapen dag.

En ook na deze derde ontmoeting met het kind met bloemen aan den veldzoom van zijn pad wandelde hij door naar het Aadal en hij had een tijdje bij de kasteelruïne staan kijken, waar het geluk van zijn verwachting nu het geluk van zijn herinnering was.